

MOHORJEV KOLEDAR 2015

MOHORJEV KOLEDAR 2015

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA
Prva slovenska založba
CELJE - LJUBLJANA

VSEBINA

KALENDARIJ 2015 6

PRAZNIKI V LETU 2015 18

ASTRONOMSKI DOGODKI V LETU 2015 20

PREGLEDNI KOLEDARČEK ZA LETO 2016 24

NARAVA

Špela Habič ZNAMENITA STARA TISA V STRANAH POD NANOSOM MED LEGENDAMI IN STVARNOSTJO 25

Martin Knez, Tadej Slabe KRAŠKE ZNAČILNOSTI MOGOTE FELO PÉREZ (VIÑALES, PINAR DEL RIO, KUBA) 29

Marjana Lavrič »VEDNO ME JE VLEKLO V NARAVO« 36

Jože Strgar BOGASTVO JESENI 39

Peter Skoberne BIOTSKA RAZNOVRSTNOST IN TRAVNIKI 42

PO DOMOVINI IN SVETU

Marjan Bradeško NEPOZABNE PODOBE SLOVENIJE V MINNESOTI, ZDA 46

Metka Dijkstra Murko ZAKAJ VEČ, KO PA JE MANJ TUDI DOVOLJ! 50

Micka Opetnik GLEDALIŠKO IN LUTKOVNO USTVARJANJE MED KOROŠKIMI SLOVENCMI 55

ZGODOVINA

Stane Granda TEŽKA BUTARA POLPRETEKLOSTI 59

Igor Grdina ZA BOŽJO IN STARO PRAVDO 64

Tomaž Ivešič OD SVETOVNE VOJNE K SVETOVNEMU MIRU 69

Janez Kajzer 23 SEKUND GROZE 74

Jože Maček OB 100-LETNICI PRVE SVETOVNE VOJNE 79

Sandi Sitar TEHNIKA GRE V SVETOVNO VOJNO 91

Alenka Puhar POMLADITEV IN PORDEČITEV RDEČEGA KRIŽA 96

Anton Velušček PRAZGODOVINSKA KOLIŠČA NA LJUBLJANSKEM BARJU 100

NAŠA DEDIŠČINA

Marija Cvetek SO TUD MAT VČAS ZAPODVAL 104

Januška Gostenčnik O LEDINSKIH IMENIH 109

Matija Ogrin FRANČIŠKAN P. KONRAD BRANKA IN NJEGOVI BAROČNI ROKOPISI O SVETEM REŠNJEM TELESU 112

Matej Podstenšek NOVA CERKVENA LJUDSKA PESMARICA 117

Blaž Resman ŠENTJAKOBSKA CERKEV V LJUBLJANI 120

Marko Terseglav (NE)ZNANA REZIJA 126

Janez Turk GORSKE ROMARSKE CERKVE V OKOLICI ŽELEZNE KAPLE 132

Luka Vidmar MARIJA POMAGAJ, HRABRI VOJSKOVODJA IN TRI CESARICE: TRISTO LET OD
DOKONČANJA CERKVE V LJUBLJANSKIH KRIŽANKAH 137
Andrej Vovko POTOPIS LJUDEVITA STIASNYJA O MOHORJANIH NA KAVKAZU 140
Zinka Zorko JEZIKOSLOVEC AVGUST PAVEL 144

MED NAMI

Jože Bartolj OB 20. LIKOVNI KOLONIJI UMETNIKI ZA KARITAS 149
Maja Čampelj VLOGA TURISTIČNEGA VODNIKA PRI RAZVOJU TURISTIČNE DESTINACIJE 153
Jože Planinšek DOM SV. JOŽEF — STALNI MISIJON 157
Leon Marc FRANČIŠEK IN SLOVENCİ 160
Leon Marc MOLITVENA URA ZA DOMOVINO 166
Anica Mikuš Kos OTROCI SE RAZLIKUJEJO — UPOŠTEVAJMO RAZLIČNOST PRI VZGOJI 172
Tanja Ozvatič KAJ DOLOČA NAŠE KOMUNICIRANJE 178
Robin Schweiger JEZUITSKO ZDRUŽENJE ZA BEGUNCE SLOVENIJE V SLUŽENJU LJUDEM NA
POTI 183
Urša Valič in Tina Palaić DOSTOPNOST DO KULTURNE DEDIŠČINE RANLJIVIM SKUPINAM 187
Zvonka Pangerc Pahernik VSEŽIVLJENJSKO UČENJE — NUJA IN VELIKO VEČ KOT TO! 192
Jože Planinšek UTRIP ČASA IN CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA 196

NAŠI SODELAVCI – JUBILANTI

Tone Gorjup MSGR. ALOJZ URAN 198

SPOMINJAMO SE

Berta Golob JANEZ BITENC (1925–2005) 202
Tone Gorjup P. HUGO VODNIK (1715–1785) 204
Martin Grum MARIJA MAGDALENA PLEIWEIS (1815–1890) 208
Nada Praprotnik BALTHASAR HACQUET (1739 ALI 1740–1815) 211
Damir Globočnik JOŽE BERÁNEK (1913–1945) 216
Anton Štrukelj ANTON STRLE (1915–2003) 220

LEPOSLOVJE

Pavel P. Bratina POTOČJE 224
Borut Peršolja TAKO BLIZU, A TAKO DALEČ 227
Ivan Žigart STAREC IN OTROK 231

IZ ŽIVLJENJA TREH MOHORJEVIH DRUŽB

Alenka Veber CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA 234
Karli Hren in Franc Kelih CELOVŠKA MOHORJEVA DRUŽBA 243
Marko Tavčar GORIŠKA MOHORJEVA DRUŽBA 245

JANUAR – PROSINEC

1. Četrtek	MARIJA, BOŽJA MATI – NOVO LETO, d. p. d.	
2. Petek	Bazilij in Gregor, šk., c. uč. – <i>mesec verskega tiska</i>	
3. Sobota	Ime Jezusovo; Genovefa, dev.	
4. Nedelja	2. BOŽIČNA NEDELJA – Angela, red.	
	Sir 24,1-4.8-12; Ef 1,3-6.15-18; Beseda je meso postala in se naselila med nami (Jn 1,1-18)	
5. Ponedeljek	Simeon, puš.; Milena, dev.	☺ ob 5h 53m
6. Torek	GOSPODOVO RAZGLAŠENJE – Sveti trije Kralji: Gašper, Miha, Boltežar	
7. Sreda	Rajmund, duh.; Lucijan, muč.	
8. Četrtek	Severin, op.; Erhard, šk.	
9. Petek	Julijan, muč.; Hadrijan, op.	
10. Sobota	Gregor Niški, šk.; Viljem, šk.	
11. Nedelja	JEZUSOV KRST – Pavlin Oglejski, šk.; Teodozij, op.	
	Iz 55,1-11; 1 Jn 5-9; Nebeški Oče razodene, da je Jezus njegov sin (Mr 1,7-11)	
12. Ponedeljek	Tatjana, muč.; Alfred, op.	
13. Torek	Veronika, dev.; Hilarij, šk.	🌙 ob 10h 46m
14. Sreda	Oton (Odon), red.; Malahija, pr.; Feliks, duh.	
15. Četrtek	Pavel, puš.; Absalom, šk.; Mihej in Habakuk, pr.	
16. Petek	Marcel, pp.; Berard, muč.	
17. Sobota	Anton (Zvonko), puš.; Rozalija, red.	
18. Nedelja	2. NEDELJA MED LETOM – Marjeta Ogrska, red.; Jakob Hilarij, muč.	
	1 Sam 3,3-10.19; 1 Kor 6,13c-15a.17-20; Prva dva učenca govorita z Jezusom (Jn 1,35-42)	
19. Ponedeljek	Makarij, op.; Suzana, muč.	
20. Torek	Fabijan in Boštjan, muč.	🌙 ob 14h 14m
21. Sreda	Neža (Agnes, Janja), muč.	
22. Četrtek	Vincencij (Vinko, Zmag), diak., muč.; Lavra, dev.	
23. Petek	Henrik, duh.; Pavel Korejski, muč.	
24. Sobota	Francišek Saleški, šk., c. uč.; Felicijan, šk.	
25. Nedelja	3. NEDELJA MED LETOM, svetopisemska – Spreobrnjenje apostola Pavla	
	Jon 3,1-5.10; 1 Kor 7,29-31; Spokorimo se in verujmo evangeliju (Mr 1,14-20)	
26. Ponedeljek	Timotej in Tit, šk.	
27. Torek	Angela Merici, ust. uršulink	🌙 ob 5h 48m
28. Sreda	Tomaž Akvinski, c. uč.; Karel Veliki, kr.	
29. Četrtek	Valerij, šk.; Julijan Ubogi, spok.	
30. Petek	Martina, muč.; Hijacinta, dev.	
31. Sobota	Janez Bosco, ust. salezijanec; Marcela, vd.	

Sonce stopi v znamenje Vodnarja 18. 1. ob 17. uri. Do konca meseca se dan podaljša za 57 minut.

1. Nedelja	4. NEDELJA MED LETOM – Brigita Irska, op.; Sever, šk. 5 Mz 18,15-20; 1 Kor 7,32; Jezus uči, kakor kdor ima oblast (Mr 1,21-28)	
2. Ponedeljek	JEZUSOVO DAROVANJE – SVEČNICA	
3. Torek	Blaž, šk., muč.; Oskar, šk.	
4. Sreda	Gilbert, red. ust.; Leon, muč.	☺ ob 0h 09m
5. Četrtek	Agata, dev., muč.; Albuin, šk.	
6. Petek	Pavel, muč.; Doroteja, muč.	
7. Sobota	Koleta (Nika), red.; Egidij, red.	
8. Nedelja	5. NEDELJA MED LETOM – Hieronim, red. – SLOVENSKI KULTURNI DAN, d. p. d. Job 7,1-4.6-7; 1 Kor 9,16-19.22-23; Ozdravil je raznovrstne bolnike (Mr 1,29-39)	
9. Ponedeljek	Apolonija, muč.; Sabin, muč.	
10. Torek	Sholastika, red.; Alojzij Stepinac, muč.	
11. Sreda	Lurška Mati Božja; Benedikt, men. – <i>svetovni dan bolnikov</i>	
12. Četrtek	Evlalija, muč.; Erna; Aleksij, šk.	🌙 ob 4h 50m
13. Petek	Jordan, red.; Kristina, vd.	
14. Sobota	Valentin (Zdravko), muč.; Anton, red.	
15. Nedelja	6. NEDELJA MED LETOM – Klavdij, red. 3 Mz 13,1-2.44-46; 1 Kor 10,31-11,1; Jezus ozdravi gobavca (Mr 1,40-45)	
16. Ponedeljek	Julijana, muč.; Onezim, šk.	
17. Torek	Silvin, šk.; Aleš, red. ust. – <i>pust</i>	
18. Sreda	++ PEPELNICA – Flavijan, šk.; Frančišek Clet, muč.	
19. Četrtek	Bonifacij, šk.; Konrad, red.	☹ ob 0h 47m
20. Petek	+ Leon Sicilski, šk.; Sadot, muč.	
21. Sobota	Irena (Mira), dev.; Peter Damiani, šk.	
22. Nedelja	1. POSTNA NEDELJA – Sedež apostola Petra 1 Mz 9,8-15; 1 Pt 3,18-22; Jezusa Satan skuša in angeli mu strežejo (Mr 1,12-15)	
23. Ponedeljek	Polikarp, šk., muč.	
24. Torek	Matija, ap.; Sergij, muč.	
25. Sreda	Valburga, op.; Alojzij in Kalist, muč.	🌙 ob 18h 14m
26. Četrtek	Aleksander (Branko), šk.; Nestor, muč.	
27. Petek	+ Gabrijel Žalostne Matere Božje, red.; Baldomir, spok.	
28. Sobota	Ožbolt, šk.; Roman, op. – <i>kvatre</i>	

Legenda: ap. (apostol), ces. (cesar, cesarica), c. uč. (cerkveni učitelj), diak. (diakon), dev. (devica), d. p. (državni praznik), d. p. d. (dela prost dan), duh. (duhovnik), ev. (evangelist), km. (kmet), kn. (knez, kneginja), kr. (kralj, kraljica), l. (laik, laikinja), men. (menih), mis. (misijonar), mlad. (mladenič), muč. (mučenec, mučenka), n. (navadna), op. (opat, opatinja), pp. (papež), pr. (prerok), puš. (puščavnik), red. (redovnik, redovnica), red. ust. (redovni ustanovitelj, redovna ustanoviteljica), slov. (slovanska), soust. (soustanovitelj, soustanoviteljica), sp. (svetopisemski-a, mož - žena), spok. (spokornik, spokornica), šk. (škof), ust. (ustanovitelj, ustanoviteljica), vd. (vdova).

Sonce stopi v znamenje Rib 16. 2. ob 22. uri. Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 22 minut.

MAREC – SUŠEC

1. Nedelja	2. POSTNA NEDELJA – Albin (Zorko), šk.
	1 Mz 22,1-2.9a.10-13.15-18; Rim 8,31b-34; Nebeški Oče razodene, da je Jezus njegov sin (Mr 9,2-10)
2. Ponedeljek	Neža Praška, dev.
3. Torek	Kunigunda, ces.; Marin, muč.
4. Sreda	Kazimir, kr.; Lucij, pp.
5. Četrtek	Hadrijan, muč. ☺ ob 19h 05m
6. Petek	+ Fridolin (Miroslav), op.; Julijan, šk.
7. Sobota	Perpetua in Felicita, muč.
8. Nedelja	3. POSTNA NEDELJA – Janez od Boga, red.
	2 Mz 20,1-17; 1 Kor 1,22-25; Podrite ta tempelj in v treh dneh ga bom postavil (Jn 2,13-25)
9. Ponedeljek	Frančiška Rimska, red.; Vital, op.
10. Torek	40 mučencev; Makarij, šk.
11. Sreda	Benedikt, šk.; Marko in Aleš, muč.
12. Četrtek	Justina, red.; Doroteja, muč. – <i>gregorjevo</i>
13. Petek	+ Kristina, dev., muč.; Patricija, muč. 🌙 ob 18h 48m
14. Sobota	Matilda, kr.; Lazar Milanski, šk.
15. Nedelja	4. POSTNA NEDELJA, papeška – Klemen Dvořak, red.
	2 Krn 36,14-16.19–23; Ef 2,4-10; Bog je poslal svojega Sina, da bi svet odrešil (Jn 3,14-21)
16. Ponedeljek	Hilarij Oglejski, šk.
17. Torek	Jerica (Jedrt), dev.; Patrik (Patricij), šk.
18. Sreda	Ciril Jeruzalemski, šk., c. uč.; Anzelm, šk.
19. Četrtek	JOŽEF, JEZUSOV REDNIK – teden družine
20. Petek	+ Klavdija, muč.; Martin iz Brage 🌙 ob 10h 36m
21. Sobota	Nikolaj iz Flüe; Serapion, muč.
22. Nedelja	5. POSTNA NEDELJA, TIHA – Lea, spok.
	Jer 31,31-34; Heb 5,7-9; Če seme umre, obrodi obilen sad (Jn 12,20-33)
23. Ponedeljek	Rebeka, red.; Alfonz, šk.
24. Torek	Katarina, red.; Romul, muč.
25. Sreda	GOSPODOVO OZNANJENJE – Rebeka, sp. žena
26. Četrtek	Larisa (Lara), muč.; Ludgar, šk.
27. Petek	+ Rupert, šk.; Peregrin, red. 🌙 ob 8h 43m
28. Sobota	Bojan (Vojan), kn.; Venturin, red.
29. Nedelja	6. POSTNA NEDELJA, CVETNA – Bertold, red. – prehod na poletni čas
	Iz 50,4-7; Flp 2,6-11; Trpljenje našega Gospoda Jezusa Kristusa (Mr 14,1 – 15,47)
30. Ponedeljek	Amadej (Bogoljub); Janez Klimak
31. Torek	Kornelija, muč.; Benjamin, muč.; Amos, pr.

Sonce stopi v znamenje Ovna 20. 3. ob 24. uri. Začetek pomladi. Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 37 minut.

APRIL – MALI TRAVEN

1. Sreda	Irena in Agapa, muč.; Tomaž, muč.	
2. Četrtek	VELIKI ČETRTEK – Francišek Pavelski, red. ust.; Teodozija, muč.	
3. Petek	++ VELIKI PETEK – Sikst I., pp., muč.; Rihard, šk.	
4. Sobota	VELIKA SOBOTA – Izidor Seviljski, šk.; Benedikt, red.	☺ ob 14h 05m
5. Nedelja	VELIKA NOČ – Vincencij Ferrer, duh. Apd 10,34a.37-43; Kol 3,1-4; Potrebno je bilo, da je Kristus vstal od mrtvih (Jn 20,1-9)	
6. Ponedeljek	VELIKONOČNI PONEDELJEK – d. p. d., Viljem, op.	
7. Torek	Janez Krstnik de la Salle, duh.	
8. Sreda	Julija, red.; Valter, op.	
9. Četrtek	Hugo, šk.; Valtruda, red.	
10. Petek	Ezekiel, pr.; Mihael, red.	
11. Sobota	Stanislav, šk.; Gema (Biserka), red.	
12. Nedelja	2. VELIKONOČNA NEDELJA, BELA, Božjega usmiljenja – Zenon, šk. Apd 4,32-35; 1 Jn 5,1-6; Čez osem dni je prišel Jezus (Jn 20,19-31)	🌐 ob 5h 44m
13. Ponedeljek	Ida, red.; Martin I., pp.	
14. Torek	Lidvina, dev.; Valerijan, muč.	
15. Sreda	Helena, kn.; Damijan, duh.	
16. Četrtek	Bernardka Lurška, red.; Benedikt, spok.	
17. Petek	Rudolf, muč.; Robert, op.	
18. Sobota	Galdin, šk.; Evzebij, šk.	🌐 ob 20h 57m
19. Nedelja	3. VELIKONOČNA NEDELJA – Leon IX., pp. – teden molitve za duhovne poklice Apd 3,13-15; 1 Jn 2,1-5a; Kristus je moral trpeti in vstati od mrtvih (Lk 24,35-48)	
20. Ponedeljek	Teotim, šk.; Bernika, muč.	
21. Torek	Anzelm, šk., c. uč.	
22. Sreda	Aleksandra, muč.; Hugo, op.	
23. Četrtek	Jurij, muč.; Adalbert (Vojteh), šk.	
24. Petek	Honorij, šk.; Fidelis, duh., muč.	
25. Sobota	Marko, ev.; Makedonij, šk.	
26. Nedelja	4. VELIKONOČNA NEDELJA, duh. poklici – Dominik in Gregor, red. Apd 4,8-12; 1 Jn 3,1-2; Dobri pastir da življenje za svoje ovce (Jn 10,11-18)	🌐 ob 1h 55m
27. Ponedeljek	DAN UPORA, d. p. d.; Hozana, dev.	
28. Torek	Peter Chanel, duh., muč.; Ludvik, red. ust.	
29. Sreda	Katarina, dev., c. uč.	
30. Četrtek	Jožef Cottolengo, red. ust.; Pij V., pp.	

Sonce stopi v znamenje Bika 22. 4. ob 17. uri. Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 30 minut.

MAJ – VELIKI TRAVEN

1. Petek	JOŽEF – PRAZNIK DELA, d. p. d. – začetek šmarnične pobožnosti	
2. Sobota	Atanazij Veliki, šk., c. uč. – d. p. d.	
3. Nedelja	5. VELIKONOČNA NEDELJA – Filip in Jakob, ap. Apd 9,26-31; 1 Jn 3,18-24; Kdor ostane v meni in jaz v njem, ta rodi obilo sadu (Jn 15,1-8)	
4. Ponedeljek	Florijan (Cvetko), muč.; Silvan, muč.	☺ ob 05h 42m
5. Torek	Angel, muč.; Gotard, šk.	
6. Sreda	Dominik Savio; Petrina, muč.	
7. Četrtek	Gizela, op.; Stanislav, šk.	
8. Petek	Bonifacij, pp.; Viktor (Zmago), muč.	
9. Sobota	Pahomij, puš.; Izaija, pr.	
10. Nedelja	6. VELIKONOČNA NEDELJA, nedelja turizma – Job, sp. mož Apd 10,25-26.34-35.44-48; 1 Jn 4,7-10; Kdor zares ljubi, da življenje za svoje prijatelje (Jn 15,9-17)	
11. Ponedeljek	Estela, muč. – <i>prošnji dan</i>	☾ ob 12h 36m
12. Torek	Leopold, red.; Nerej in Ahilej, muč. – <i>prošnji dan</i>	
13. Sreda	Fatimska Mati Božja; Marija Mazzarello, ust. HMP – <i>prošnji dan</i>	
14. Četrtek	GOSPODOV VNEBOHOD – Bonifacij, muč.; Justina, muč.	
15. Petek	Zofija (Sonja), muč.; Izidor, kmet – <i>binkoštna devetdnevnic</i>	
16. Sobota	Janez Nepomuk, muč.; Marjeta Kortonska, red.	
17. Nedelja	7. VELIKONOČNA – nedelja sredstev družbenega obveščanja – Jošt, puš. Apd 1,15-17.20-26; 1 Jn 4,11-16; Verniki naj bodo eno, kakor sta Oče in Sin eno (Jn 17,11b-19)	
18. Ponedeljek	Janez I., pp.; Erik, kr.	☾ ob 06h 13m
19. Torek	Urban I., pp.; Peter Celestin, pp.	
20. Sreda	Bernardin, duh.; Teodor, šk.	
21. Četrtek	Teobald, šk.; Krištof in mehiški muč.	
22. Petek	Julija, muč.; Marjeta, red.	
23. Sobota	Renata, spok.; Socerb, muč.	
24. Nedelja	BINKOŠTI – Marija Pomočnica kristjanov Apd 2,1-11; Gal 5,16-25; Duh resnice vas bo vodil v vso resnico (Jn 15,26-27; 16,12-15)	
25. Ponedeljek	Marija Mati Cerkve – binkoštni ponedeljek; Gregor VII., pp.	☾ ob 19h 19m
26. Torek	Filip Neri, duh.; Lambert, šk.	
27. Sreda	Alojzij Grozde, muč.; Avguštin Cant., šk.	
28. Četrtek	Anton Julijan, muč.; Ignacij, šk.	
29. Petek	Maksim Emonski, šk.; Uršula, dev.	
30. Sobota	Kancijan in oglejski muč. – <i>kvatre</i>	
31. Nedelja	SVETA TROJICA – Marijino obiskanje 5 Mz 4,32-34.39-40; Rim 8,14-17; Jezus naroči krščevati (Mt 28,16-20)	

Sonce stopi v znamenje Dvojčkov 23. 5. ob 15. uri. Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 9 minut.

1.	Ponedeljek	Justin, muč.; Simeon, men. – <i>junijska pobožnost »vrtnic«</i>	
2.	Torek	Marcelin in Peter, muč.; Erazem, šk., muč.	☺ ob 18h 19m
3.	Sreda	Karel Lwanga in ugandski muč.; Janez XXIII., pp.	
4.	Četrtek	SVETO REŠNJE TELO IN KRI – Frančišek Caracciolo, red. ust.	
5.	Petek	Bonifacij, šk.; Igor, kn.	
6.	Sobota	Norbert, šk.; Bertrand Oglejski, šk.	
7.	Nedelja	10. NEDELJA MED LETOM – Robert, op. 1 Mz 3,9-15; 2 Kor 4,13-5,1; Hudi duh bo premagan (Mr 3,20-35)	
8.	Ponedeljek	Medard, šk.; Viljem, šk. – dan Primoža Trubarja, d. p.	
9.	Torek	Primož in Felicijan, muč.; Efrem, diak.	☾ ob 17h 42m
10.	Sreda	Bogumil, šk.; Edvard, duh.	
11.	Četrtek	Barnaba, ap.; Jolenta, op.	
12.	Petek	SRCE JEZUSOVO – Eskil, muč.; Gašper Bertoni, duh.	
13.	Sobota	Srce Marijino – Anton Padovanski, c. uč.	
14.	Nedelja	11. NEDELJA MED LETOM – Valerij in Rufin, muč.; Elizej, pr. Ezk 17,22-24; 2 Kor 5,6-10; Gorčično zrno zraste v veliko drevo (Mr 4,26-34)	
15.	Ponedeljek	Vid, muč.	
16.	Torek	Beno, šk.; Gvido, red.	☾ ob 16h 05m
17.	Sreda	Albert, duh.; Sancija, dev.	
18.	Četrtek	Marko in Marcelijan, muč.	
19.	Petek	Romuald, op.; Nazarij, šk.	
20.	Sobota	Silverij, pp.; Florentina, dev.	
21.	Nedelja	12. NEDELJA MED LETOM – Alojzij Gonzaga (Vekoslav), red. Job 38,1.8-11; 2 Kor 5,14-17; Kristus je gospodar narave (Mr 4,35-41)	
22.	Ponedeljek	Tomaž in Janez, muč.; Pavlin, šk.	
23.	Torek	Jožef Cafasso, duh.; Agripina, muč.	
24.	Sreda	Rojstvo Janeza Krstnika – <i>kres</i>	☾ ob 13h 02m
25.	Četrtek	Viljem (Vilko), op. – DAN DRŽAVNOSTI, d. p. d.	
26.	Petek	Vigilij (Stojan), šk.; Jožef Maria Escriva, ust. Opus Dei	
27.	Sobota	Ema Krška, kn.; Ciril Aleksandrijski, šk., c. uč.	
28.	Nedelja	13. NEDELJA MED LETOM – Irenej (Hotimir), šk. Mdr 1,13-15; 2,23-24; 2 Kor 8,7.9.13-15; Jezus pokliče deklico nazaj v življenje (Mr 5,21-43)	
29.	Ponedeljek	PETER IN PAVEL, ap.	
30.	Torek	Prvi rimski mučenci; Ladislav Ogrski, kr.	

Sonce stopi v znamenje Raka 21. 6. ob 17. uri. Začetek poletja. Do 24. 6. se dan podaljša za 15 minut, do 30. 6. skrajša za 2 minuti.

JULIJ – MALI SRPAN

1.	Sreda	Estera, sp. žena; Oliver, muč.	
2.	Četrtek	Francišek Regis, red.; Ptujskogorska Mati Božja	☺ ob 04h 20m
3.	Petek	Tomaž, ap.; Anatolij, šk.	
4.	Sobota	Urh (Uroš), šk.; Elizabeta, kr.; Ozej in Agej, pr.	
5.	Nedelja	14. NEDELJA MED LETOM, izseljenska – CIRIL IN METOD, slov. ap. Ezk 2,2-5; 2 Kor 7-10; Kristusa rojaki niso sprejeli (Mr 6,1-6)	
6.	Ponedeljek	Marija Goretti, muč.	
7.	Torek	Vilibald, šk.; Edilburga, op.	
8.	Sreda	Gregor Grassi, šk.; Prokopij, muč.	☾ ob 22h 24m
9.	Četrtek	Hadrijan III., pp.; Avguštin Zhao Rong in kitajski muč.	
10.	Petek	Amalija, red.; Veronika, op.	
11.	Sobota	Benedikt, op.; Olga Kijevska, kn.	
12.	Nedelja	15. NEDELJA MED LETOM – Mohor in Fortunat, muč. Am 7,12-15; Ef 1,3-14; Jezus pošilja apostole (Mr 6,7-13)	
13.	Ponedeljek	Henrik, kr.; Joel, pr.	
14.	Torek	Kamil de Lellis, duh.; Božidar, šk.	
15.	Sreda	Bonaventura, šk.; Vladimir, kn.	
16.	Četrtek	Karmelska Mati Božja (Karmen); Evstahij, šk.	☾ ob 03h 24m
17.	Petek	Aleksij (Aleš), spok.; Hedvika, kr.	
18.	Sobota	Friderik (Miroslav), šk.; Elij, muč.	
19.	Nedelja	16. NEDELJA MED LETOM – Arsenij Veliki, puš.; Justa, muč. Jer 23,1-6; Ef 2,13-18; Jezus skrbi za svoje ovce (Mr 6,30-34)	
20.	Ponedeljek	Marjeta Antiohijska, muč.; Apolinarij, šk., muč.	
21.	Torek	Lovrenc, c. uč.; Danijel (Danilo), pr.; Jeremija, pr.	
22.	Sreda	Marija Magdalena, sp. žena; Valter	
23.	Četrtek	Brigita Švedska, red.; Peter in španski muč.	
24.	Petek	Krištof, muč.; Šarbel Makhluf, duh.	☾ ob 06h 04m
25.	Sobota	Jakob Starejši, ap.; Teja, muč.	
26.	Nedelja	17. NEDELJA MED LETOM, Krištofova – Joahim in Ana, starši Device Marije 2 Kr 4,42-44; Ef 4,1-6; Kristus daje za vse kruha v obilju (Jn 6,1-15)	
27.	Ponedeljek	Gorazd in drugi učenci Cirila in Metoda	
28.	Torek	Viktor I., pp.; Samson (Samo), šk.	
29.	Sreda	Marta, Lazarjeva sestra; Olaf, kr.	
30.	Četrtek	Peter Krizolog, šk.; Rufin, muč.	
31.	Petek	Ignacij Lojolski, ust. jezuitov	☺ ob 12h 43m

Sonce stopi v znamenje Leva 21. 7. ob 0. uri. Do konca meseca se dan skrajša za 50 minut.

AVGUST – VELIKI SRPAN

1.	Sobota	Alfonz Ligvorij, šk., c. uč.; Tomaž, šk.	
2.	Nedelja	18. NEDELJA MED LETOM – Porcijunkula; Evzebij	
		2 Mz 16,2-4.12-15; Ef 4,17.20-24; Jezus hrani našo vero (Jn 6,24-35)	
3.	Ponedeljek	Lidija, sp. žena; Gamaliel, sp. mož	
4.	Torek	Janez Vianney, duh.; Tertulin, muč.	
5.	Sreda	Marija Snežna (Nives); Ožbolt, muč.	
6.	Četrtek	Jezusova spremenitev na gori – Just Španski	
7.	Petek	Kajetan, duh.; Sikst II., pp.	☾ ob 04h 03m
8.	Sobota	Dominik, ust. dominikancev	
9.	Nedelja	19. NEDELJA MED LETOM – Terezija Benedikta (Edith Stein), red.	
		1 Kr 19,4-8; Ef 4,30-5,2; Živeti moremo le v moči Jezusovega kruha (Jn 6,41-51)	
10.	Ponedeljek	Lovrenc, diak., muč.	
11.	Torek	Klara (Jasna), dev.; Suzana, muč.	
12.	Sreda	Ivana Šantalska, red.; Lelija, dev.	
13.	Četrtek	Hipolit in Poncijan, muč.; Gertruda, op.	
14.	Petek	Maksimilijan Kolbe, muč.; Evzebij, duh.	☾ ob 16h 53m
15.	Sobota	MARIJINO VNEBOVZETJE (Veliki šmaren) – d. p. d.	
16.	Nedelja	20. NEDELJA MED LETOM – Rok, spok.; Štefan Ogrski, kr.	
		Prg 9,1-6; Ef 5,15-20; Jezus nam daje sam sebe v hrano (Jn 6,51-58)	
17.	Ponedeljek	Beatrika, dev.; Hijacint, red. – združitev prekmurskih Slovencev, d. p.	
18.	Torek	Helena (Alenka), ces.; Manes, red.	
19.	Sreda	Janez Eudes, duh.; Timotej, muč.	
20.	Četrtek	Bernard, op., c. uč.; Samuel, pr.	
21.	Petek	Zdenko, šk.; Pij X., pp.	
22.	Sobota	Devica Marija Kraljica; Sigfrid (Zmago), šk.	☾ ob 21h 31m
23.	Nedelja	21. NEDELJA MED LETOM – Roza iz Lime, dev.	
		Joz 24,1-2a.15-17.18b; Ef 5,21-32; Kristus ima besede večnega življenja (Jn 6,60-69)	
24.	Ponedeljek	Jernej (Natanael), ap.; Emilija, red.	
25.	Torek	Ludvik, kr.; Patricija, dev.; Jožef, duh.; Mirijan, red.	
26.	Sreda	Tarzicij, muč.; Hadrijan, muč.	
27.	Četrtek	Monika, mati sv. Avgušтина; Amadej, šk.	
28.	Petek	Avguštin, šk., c. uč.; Hermes, muč.	
29.	Sobota	Mučeništvo Janeza Krstnika; Sabina, muč.	☺ ob 20h 35m
30.	Nedelja	22. NEDELJA MED LETOM – Feliks (Srečko), muč.; Gaudencija, muč.	
		5 Mz 4,1-2.6-8; Jak 1,17-18.21b-22.27; Božje zapovedi niso človeške zapovedi (Mr 7,1-8.14-15.21-23)	
31.	Ponedeljek	Pavlin, šk.	

Sonce stopi v znamenje Device 21. 8. ob 5. uri. Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro 27 minut.

SEPTEMBER – KIMAVEC

1. Torek	Egidij (Tilen), op.; Verena, dev.; Jozue, sp. mož: Brezjanska Mati Božja	
2. Sreda	Marjeta, dev.; Ingrid, red.	
3. Četrtek	Gregor Veliki, pp., c. uč.; Raisa, muč.	
4. Petek	Rozalija (Zalka), dev.; Irma, dev.	
5. Sobota	Mati Terezija, red.; Viktorin, muč.	🌙 ob 11h 54m
6. Nedelja	23. NEDELJA MED LETOM, angelska – Zaharija, pr. Iz 35,4-7a; Jak 2,1-5; Jezus pomaga bolnikom (Mr 7,31-37)	
7. Ponedeljek	Regina, muč.; Marko križevčan, muč.	
8. Torek	Rojstvo Device Marije (Mali šmaren); Serafina, red.	
9. Sreda	Peter Klaver, red.; Friderik Ozanam, duh.	
10. Četrtek	Nikolaj Tolentinski, spok.; Ines, muč.	
11. Petek	Helga, spok.; Bonaventura, red.	
12. Sobota	Marijino ime; Tacijan (Tihomil), muč.	
13. Nedelja	24. NEDELJA MED LETOM – Janez Zlatousti, šk., c. uč.; Tobija, sp. mož Iz 50,5-9a; Jak 2,14-18; Verujemo v Kristusovo božanstvo, čeprav mora trpeti (Mr 8,27-35)	🌙 ob 8h 41m
14. Ponedeljek	POVIŠANJE SVETEGA KRIŽA	
15. Torek	Žalostna Mati Božja (Dolores); Melita, muč. – vrnitev Primorske, d. p.	
16. Sreda	Kornelij in Ciprijan, muč.; Ljudmila, kn.	
17. Četrtek	Robert Bellarmin, šk., c. uč.; Lambert, muč.	
18. Petek	Jožef Kupertinski, duh.; Irena, muč.	
19. Sobota	Januarij, šk., muč.; Teodor Angleški, šk.	
20. Nedelja	25. NEDELJA MED LETOM, svetniški kandidati – Andrej Kim in korejski muč.; Evstahij, šk. Mdr 2,12.17-20; Jak 3,16-4,3; Jezusov učenec je drugim služabnik (Mr 9,30-37)	
21. Ponedeljek	Matej, ev.; Jona, pr.	🌙 ob 10h 59m
22. Torek	Mavricij, muč.; Tomaž Vilanovski, šk.	
23. Sreda	Pij iz Pietrelcine, duh.; Krištof in mehiški dečki, muč.	
24. Četrtek	ANTON MARTIN SLOMŠEK, šk.; Rupert, šk.	
25. Petek	Sergij, men.; Nikolaj, kmet	
26. Sobota	Kozma in Damijan, muč.; Terezija, red. – <i>kvatre</i>	
27. Nedelja	26. NEDELJA MED LETOM, Slomškova – Vincencij Pavelski, ust. lazaristov 4 Mz 11,25-29; Jak 5,1-6; Sprejemajmo vse, ki niso proti nam (Mr 9,38-43.45.47-48)	
28. Ponedeljek	Venčeslav, muč.; Lovrenc Ruiz in japosnki muč.	☺ ob 04h 50m
29. Torek	Mihael, Gabrijel, Rafael, nadangeli	
30. Sreda	Hieronim, duh., c. uč.; Gregorij, šk.	

Sonce stopi v znamenje Tehtnice 23. 9. ob 21. uri. Začetek jeseni. Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro 32 minut.

OKTOBER – VINOTOK

1.	Četrtek	Terezija Deteta Jezusa, dev.; Emanuel, šk. – <i>oktobrska rožnovenska pobožnost</i>	
2.	Petek	Angeli varuhi; Modest, muč.	
3.	Sobota	Gerard, op.; Evald, muč.	
4.	Nedelja	27. NEDELJA MED LETOM, rožnovenska – Frančišek Asiški, red. ust.	☾ ob 23h 06m
		1 Mz 2,18-24; Heb 2,9-11; Kar je Bog združil, naj človek ne loči (Mr 10,2-16)	
5.	Ponedeljek	Marija Favstina, red. – <i>teden za življenje</i>	
6.	Torek	Bruno, ust. kartuzijanov; Renato, šk.	
7.	Sreda	Rožnovenska Mati Božja; Sergij, muč.	
8.	Četrtek	Pelagija, spok.; Benedikta, muč.	
9.	Petek	Abraham in Sara, sp. očaj in žena; Dionizij, šk., muč.	
10.	Sobota	Florencij, muč.; Danilo (Danijel), muč.	
11.	Nedelja	28. NEDELJA MED LETOM – Filip, diak.; Bruno Kölnski, šk.	
		Mdr 7,7-11; Heb 4,12-13; Če Jezus kliče, se moramo vsemu odreči (Mr 10,17-30)	
12.	Ponedeljek	Maksimiljan Celjski, muč.	
13.	Torek	Koloman, muč.; Edvard, kr.	☾ ob 02h 06m
14.	Sreda	Kalist I., pp., muč.; Silvan, muč.	
15.	Četrtek	Terezija Avilska, c. uč.; Evtimij, men.	
16.	Petek	Marjeta, red.; Jadviga (Hedvika), kn.	
17.	Sobota	Ignacij Antiohijski, šk., muč.; Florencij, šk.	
18.	Nedelja	29. NEDELJA MED LETOM, misijonska – Luka, ev.	
		Iz 53,10-11; Heb 4,14-16; Božji Sin je postal človek, da bi dal življenje za nas (Mr 10,35-45)	
19.	Ponedeljek	Pavel od Križa, duh.; Izak in kanadski muč.	
20.	Torek	Irena (Mira), muč.; Vendelin, op.	☾ ob 22h 31m
21.	Sreda	Uršula, muč.; Celina, mati	
22.	Četrtek	Janez Pavel II., pp.; Marija Saloma, sp. žena	
23.	Petek	Janez Kapistran, duh.; Roman, šk.	
24.	Sobota	Anton M. Klaret, šk.; Senoh, men.	
25.	Nedelja	30. NEDELJA MED LETOM, žegnanjska – Darinka (Darija), muč. – prehod na zimski čas	
		Jer 31,7-9; Heb 5,1-6; Slepí prosi Jezusa, da bi spregledal (Mr 10,46-52)	
26.	Ponedeljek	Lucijan, muč.	
27.	Torek	Sabina Avilska, muč.; Frumencij, šk.	☺ ob 13h 05m
28.	Sreda	Simon in Juda Tadej, ap.; Štefan, men.	
29.	Četrtek	Ermelinda, dev.; Mihael Rua, red.	
30.	Petek	Marcel, muč.; German, šk.	
31.	Sobota	Volbenk (Bolfenk), šk. – DAN REFORMACIJE, d. p. d.	

Sonce stopi v znamenje Škorpijona 26. 10. ob 0. uri. Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro 33 minut.

NOVEMBER – LISTOPAD

1. Nedelja	VSI SVETI – d. p. d. Raz 7,2-4.9-14; 1 Jn 3,1-3; Veliko je plačilo v nebesih (Mt 5,1-12a)	
2. Ponedeljek	SPOMIN VERNIH RAJNIH	
3. Torek	Viktorin Ptujski, šk.; Just Tržaški, muč.	☾ ob 13h 24m
4. Sreda	Karel Boromejski, šk.; Emerik, kr.	
5. Četrtek	Zaharija in Elizabeta, starši Janeza Krstnika	
6. Petek	Lenart (Narte), op.; Monald, red.	
7. Sobota	Ernest, op.; Engelbert, šk.	
8. Nedelja	32. NEDELJA MED LETOM, zahvalna – Bogomir, šk. 1 Kr 17,10-16; Heb 9,24-28; Uboga vdova je dala več kot vsi (Mr 12,38-44)	
9. Ponedeljek	Posvetitev lateranske bazilike; Teodor (Darko), muč.	
10. Torek	Leon Veliki, pp.; Andrej Avellino, duh.	
11. Sreda	Martin, šk.; Bartolomej, op.	☾ ob 18h 47m
12. Četrtek	Jozafat, šk.; Emilijan (Milan), spok.	
13. Petek	Stanislav Kostka, red.; Bric, šk.	
14. Sobota	Nikolaj Tavelić, muč.; Lovrenc Irski, šk.	
15. Nedelja	33. NEDELJA MED LETOM – Albert Veliki, šk.; Leopold (Polde), kn. Dan 12,1-3; Heb 10,11-14.18; Ob sodbi bo Kristus zbral vse svoje zveste (Mr 13,24-32)	
16. Ponedeljek	Marjeta, kr.; Jedrt, dev. – <i>teden zaporov</i>	
17. Torek	Elizabeta Ogrska, red.; Hilda, op.	
18. Sreda	Posvetitev bazilik sv. Petra in Pavla; Karolina, muč.	
19. Četrtek	Matilda, red.; Abdija, pr.	☾ ob 7h 27m
20. Petek	Edmund, kr.; Gelazij pp.	
21. Sobota	Darovanje Device Marije; Maver Poreški, šk.	
22. Nedelja	KRISTUS KRALJ – Cecilija (Cilka), muč. Dan 7,13-14; Raz 1,5-8; Kristus spričuje, da je res Kralj (Jn 18,33b-37)	
23. Ponedeljek	Klemen I., pp., muč. – dan Rudolfa Maistra, d. p. – <i>teden karitas</i>	
24. Torek	Andrej Dung in vietnamski muč.	
25. Sreda	Katarina Sinajska, muč.; Mojzes, muč.	☺ ob 23h 44m
26. Četrtek	Valerijan Oglejski, šk.; Silvo, op.	
27. Petek	Virgil in Modest, šk.; Marija s čudodelno svetinjo	
28. Sobota	Katarina Labouré, red.; Berta	
29. Nedelja	1. ADVENTNA NEDELJA – Saturnin, muč.; Radogost, šk. Jer 33,14-16; 1 Tes 3,12-4,2; Naše odrešenje je blizu (Lk 21,25-28.34-36)	
30. Ponedeljek	Andrej, ap.	

Sonce stopi v znamenje Strelca 24. 11. ob 18. uri. Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro 10 minut.

DECEMBER – GRUDEN

1.	Torek	Eligij, šk.; Marija Klementina, muč.; Nahum, pr.	
2.	Sreda	Natalija, muč.; Bibijana (Vivijana), muč.	
3.	Četrtek	Frančišek Ksaver, red.; Sofonija, pr.	🌙 ob 08h 40m
4.	Petek	Janez Damaščan, duh.; Barbara, muč.	
5.	Sobota	Saba (Savo), op.; Krispina, muč.	
6.	Nedelja	2. ADVENTNA NEDELJA – Nikolaj (Miklavž), šk. Bar 5,1-9; Flp 1,4-6.8-11; Vsi bodo deležni zveličanja (Lk 3,1-6)	
7.	Ponedeljek	Ambrož, šk.	
8.	Torek	BREZMADEŽNO SPOČETJE DEVICE MARIJE	
9.	Sreda	Bernard Jezusov, red.; Valerija, muč.	
10.	Četrtek	Judita, sp. žena; Loretska Mati Božja	
11.	Petek	Damaz I., pp.; Sabin, šk.	🌙 ob 11h 29m
12.	Sobota	Amalija (Malka), muč.; Devica Marija iz Guadalupe	
13.	Nedelja	3. ADVENTNA NEDELJA – Lucija, dev.; Otilija (Tilka), op. Sof 3,14-18a; Flp 4,4-7; Pripravimo se na odrešenje (Lk 3,10-18)	
14.	Ponedeljek	Janez od Križa, c. uč.	
15.	Torek	Krizina in Antonija, muč.; Kristina (Tinca), dev. – <i>božična devetdnevnic</i>	
16.	Sreda	Albina, muč.; David, kr.	
17.	Četrtek	Lazar iz Betanije; Hijacint, red.	
18.	Petek	Gacijan, šk.; Teotim, muč.	🌙 ob 16h 14m
19.	Sobota	Urban, pp.; Anastazij, pp. – <i>kvatre</i>	
20.	Nedelja	4. ADVENTNA NEDELJA – Evgen, muč.; Zeno, muč. Mih 5,14; Heb 10,5-10; Odrešenik pride k nam (Lk 1,39-45)	
21.	Ponedeljek	Peter Kanizij, duh.	
22.	Torek	Frančiška Cabrini, red. ust.	
23.	Sreda	Janez Kancij, duh.; Ivo, šk.	
24.	Četrtek	Sveti večer – Adam in Eva	
25.	Petek	BOŽIČ – GOSPODOVO ROJSTVO, d. p. d.	😊 ob 12h 11m
26.	Sobota	Štefan, diak. – DAN SAMOSTOJNOSTI IN ENOTNOSTI, d. p. d.	
27.	Nedelja	SVETA DRUŽINA – Janez, ev. 1 Sam 1,20-22.24-28; 1 Jn 3,1-2.21-24; Dvanajstletni Jezus med učitelji (Lk 2,41-52)	
28.	Ponedeljek	Nedolžni otroci	
29.	Torek	Tomaž Becket, šk.; David, kr.	
30.	Sreda	Vincencija, red. ust.; Feliks, pp.	
31.	Četrtek	Silvester (Silvo), pp.; Melanija, op.	

Sonce stopi v znamenje Kozoroga 22. 12. ob 7. uri. Začetek zime. Do 26. 12. se dan skrajša za 17 minut, do 31. 12. podaljša za 2 minute.

Državni prazniki

ново leto – 1. januar

Prešernov dan – kulturni praznik – 8. februar

dan upora proti okupatorju – 27. april

praznik dela – 1. maj (dva prosta dneva)

dan državnosti – 25. junij

dan spomina na mrtve – 1. november

dan samostojnosti – 26. december

Državni prazniki, ki niso dela prosti:

dan Primoža Trubarja – 8. 6.; združitev prekmurskih Slovencev z matičnim narodom – 17. 8.; vrnitev Primorske k matični domovini – 15. 9.; dan Rudolfa Maistra – 23. 11.

Verski prazniki

Zapovedani katoliški prazniki (poleg nedelj):

telovo (Sveto Rešnje telo) – 4. junij

veliki šmaren (Marijino vnebovzetje) – 15. avgust

vsí sveti – 1. november

božič – 25. december

Slovesni katoliški prazniki:

1. 1. novo leto; 6. 1. sv. Trije kralji; 2. 2. svečnica; 19. 3. sv. Jožef; 25. 3. Gospodovo oznanjenje; 6. 4. velikonočni ponedeljek; 14. 5. vnebohod; 29. 6. sv. Peter in Pavel; 8. 9. mali šmaren; 8. 12. Brezmadežna; 26. 12. sv. Štefan.

Premakljivi katoliški prazniki:

18. 2. pepelnica; 5. 4. velika noč; 14. 5. vnebohod; 24. 5. binkošti; 31. 5. Sveta Trojica; 4. 6. telovo; 18. 10. misijonska nedelja; 25. 10. žegnanjska nedelja; 8. 11. zahvalna nedelja; 22. 11. nedelja Kristusa Kralja; 29. 11 – 1. adventna nedelja.

Verski prazniki, ki so (poleg nedelj) dela prosti:

velikonočni ponedeljek – 6. april; Marijino vnebovzetje – 15. avgust; dan reformacije – 31. oktober; božič – 25. december

Prazniki po pravoslavnem koledarju:

7. 1. božič; 14. 1. novo leto 2015; 12. 4. velika noč; 21. 5. vnebohod; 31. 5. binkošti; 28. 8. Marijino vnebovzetje.

Prazniki po judovskem koledarju:

4. 4. do 11. 4. pasha; 24. 5. praznik tednov; 14. 9. novo leto (5776); 23. 9. praznik sprave; 28. 9. šotor-ski praznik; 7. 12. praznik luči.

Prazniki po muslimanskem koledarju:

15. 10. novo leto, 1. moharam 1437; 18. 6. do 11. 7. postni mesec ramadan; 18. 7. id-ul-fitr (bajram), prvi šaval; 25. 8. gorban, 10. zul-ka-da.

Prazniki v sosednjih državah

AVSTRIJA: novo leto (1. 1.), sv. Trije kralji (6. 1.), velikonočni ponedeljek (6. 4.), 1. maj, vnebohod (14. 5.), binkoštni ponedeljek (25. 5.), Sveto Rešnje telo (4. 6.), Marijino vnebovzetje (15. 8.), dan zastave (26. 10.), vsi sveti (1. 11.), Brezmadežna (8. 12.), božič in štefanovo (25. in 26. 12.).

Deželni patroni v Avstriji: sv. Klemen (15. 3. – Dunaj), sv. Jožef (19. 3. – Koroška, Štajerska, Tirolska), sv. Gebhard (27. 8. – Predarlška), sv. Rupert (24. 9. – Salzburška), sv. Martin (11. 11. – Gradiščanska), sv. Leopold (15. 11. – Nižja in Gornja Avstrija); v nekaterih deželah so ti dnevi tudi dela prosti.

ITALIJA: novo leto (1. 1.), sv. Trije kralji (6. 1.), velikonočni ponedeljek (6. 4.), državni praznik Italije (25. 4.), 1. maj, dan republike (2. 6.), Marijino vnebovzetje (15. 8.), vsi sveti (1. 11.), Brezmadežna (8. 12.), božič in štefanovo (25. in 26. 12.). – V Trstu dela prost praznik mučenca Justa (3. 11.), praznik sv. Andreja v Gorici (30. 11.) je delavnik.

MADŽARSKA: novo leto (1. 1.), državni praznik (15. 3.), velikonočni ponedeljek (6. 4.), 1. maj, binkošti (24. 5.), binkoštni ponedeljek (25. 5.), sveti Štefan (20. 8.), državni praznik (23. 10.), vsi sveti (1. 11.), božič in štefanovo (25. in 26. 12.).

HRVAŠKA: novo leto (1. 1.), sv. Trije kralji (6. 1.), velikonočni ponedeljek (6. 4.), 1. maj, dan anti-fašističnega boja (22. 6.), dan državnosti (25. 6.), dan domovinske zahvale (5. 8.), Marijino vnebovzetje (15. 8.), dan neodvisnosti (8. 10.), vsi sveti (1. 11.), božič, štefanovo (25., 26. 12.).

Astronomski dogodki v letu 2015

Mrki

V letu 2015 sta dva Sončeva in dva Lunina mrka.

20. marec 2015 – popolni Sončev mrk je viden v ozki črti, ki teče čez severni Atlantik. S kopnega bo popolna faza mrka vidna le na Ferskih otokih in z otočja Svalbard. Kot delni mrk je viden iz Islandije, Evrope, severne Afrike in severne Azije. Pri nas je mrk viden kot delni. Luna bo ob največji fazi mrka ob 10. uri in 46 minut po srednjeevropskem času zakrila okoli 70 odstotkov Sončevega premera.

4. april 2015 – popolni Lunin mrk je viden iz Azije, Avstralije, Tihega oceana in Severne ter Južne Amerike. Pri nas mrk ni viden.

13. september 2015 – delni Sončev mrk je viden iz južne Afrike, južnega dela Indijskega oceana in Antarktike. Ob največji fazi mrka bo Luna zakrila 79 odstotkov Sončevega premera. Pri nas mrk ni viden.

28. september 2015 – popolni Lunin mrk je viden iz vzhodnega dela Tihega oceana, obeh Amerik, Evrope, Afrike in zahodne Azije. Pri nas je mrk viden. Začetek delne faze mrka je ob 3:07 po srednjeevropskem poletnem času (SEPC), začetek popolne faze ob 4:11, sredina mrka je ob 4:47, konec popolne faze je ob 5:23 in konec delne faze mrka ob 6:27.

Letni časi

Začetek pomladi – spomladansko enakonočje (ekvinokcij): 20. marca ob 23. uri in 45 minut.

Začetek poletja – poletni Sončev obrat (solsticij): 21. junija ob 18. uri in 38 minut.

Začetek jeseni – jesensko enakonočje (ekvinokcij): 23. septembra ob 10. uri in 20 minut.

Začetek zime – zimski Sončev obrat (solsticij): 22. decembra ob 5. uri in 48 minut.

Meteorski roji v letu 2015

Vsako jasno noč lahko občasno na nebu vidimo utrinke ali meteorje. To so drobcena prašna zrnca, ki med letom po Osončju zaidejo v Zemljino atmosfero. Ob trenju z zrakom se segrejejo in izparijo. Tej svetli sledi, ki jo puščajo za seboj, pravimo meteor. Ponavadi lahko

vidimo od 5 do 10 meteorjev na uro. Ob določenih datumih v letu pa Zemlja prečka gostejše predele prašnih delcev, ki so jih za sabo pustili kometi. Takrat se število meteorjev močno poveča. Pravimo, da je aktiven meteorski roj. Vsi meteorji istega roja priletijo iz določenega predela neba, ki mu rečemo radiant.

4. januarja je maksimum aktivnosti meteorskega roja Kvadrantidov z radiantom v ozvezdju Volar. Ob maksimumu je v povprečju 120 utrinkov na uro.

5. maja je maksimum aktivnosti meteorskega roja Eta Aquaridov z radiantom v ozvezdju Vodnar. Ob maksimumu je v povprečju 65 utrinkov na uro.

12. avgusta je maksimum aktivnosti meteorskega roja Perzeidov z radiantom v ozvezdju Perzej. Ob maksimumu je v povprečju 100 utrinkov na uro.

21. oktobra je maksimum aktivnosti meteorskega roja Orionidov z radiantom v ozvezdju Orion. Ob maksimumu je v povprečju 25 utrinkov na uro.

17. novembra je maksimum aktivnosti meteorskega roja Leonidov z radiantom v ozvezdju Lev. Ob maksimumu je v povprečju 15 utrinkov na uro.

13. decembra je maksimum aktivnosti meteorskega roja Geminidov z radiantom v ozvezdju Dvojčka. Ob maksimumu je v povprečju 120 utrinkov na uro.

Vidnost planetov

MERKUR

Merkur je Soncu najbližji planet, oddaljen le 57,9 milijona kilometrov. Obhod okoli Sonca zaključi v 88 dneh. Okoli svoje osi se zavrti v 58,7 dneva, kar pomeni, da je dan na Merkurju dolg kar dve tretjini njegovega leta. Po svoji velikosti in masi je Merkur bolj podoben Luni kot Zemlji. Njegov premer je le 4880 kilometrov. Ubežna hitrost z njegovega površja je 4,3 kilometra na sekundo in je premajhen, da bi mogel obdržati omembe vredno atmosfero. Okoli Merkurja ne kroži nobena luna.

Opazovanje: Ker je Merkur bližje Soncu kot Zemlja, je na našem nebu vedno navidezno zelo blizu Sonca.

Občasno ga lahko vidimo s prostimi očmi, vendar ga veliko težje opazimo kot ostale planete. Največji navidezni odklon od Sonca, ki ga lahko doseže, je 27,7 stopinj, zato planeta nikoli ne moremo videti sredi noči. Opazujemo ga lahko zjutraj nad vzhodnim obzorjem, ko vzhaja pred Soncem ali zvečer nad zahodnim obzorjem, ko zahaja za njim.

Vidnost Merkurja v letu 2015: V letu 2015 bomo lahko Merkur opazovali zjutraj (pred vzhodom Sonca) nad vzhodnim obzorjem v dneh okoli 24. februarja (27 stopinj od Sonca), 24. junija (22 stopinj od Sonca) in 16. oktobra (18 stopinj od Sonca). Zvečer (po zahodu Sonca) bomo lahko planet opazovali nad zahodnim obzorjem v dneh okoli 14. januarja (19 stopinj od Sonca), 7. maja (21 stopinj od Sonca), 4. septembra (27 stopinj od Sonca) in 29. decembra (20 stopinj od Sonca).

VENERA

Venera je drugi planet v našem Osončju. Od Sonca je povprečno oddaljena 108,2 milijona kilometrov, za pot okoli njega pa potrebuje 224,7 dneva. Planet se zelo počasi vrti okoli svoje osi. Za en obrat potrebuje kar 243 dni, kar pomeni, da je Venerin dan celo nekoliko daljši od njenega leta. Venera je po masi in velikosti na moč podobna Zemlji. Njena masa znaša približno štiri petine mase Zemlje, njen premer pa je le malo manjši od Zemljinega – 12.100 kilometrov. Planet obdaja gosta in nepredirna atmosfera. Venera nima svojega naravnega satelita.

Opazovanje: Tudi Venera je bližje Soncu kot Zemlja, zato jo lahko opazujemo le zjutraj ali zvečer. Ko vzhaja pred Soncem, jo najdemo nad vzhodnim obzorjem jutranjega neba. Takrat jo imenujemo Danica. Kadar pa zahaja za Soncem, jo lahko vidimo nad zahodnim večernim obzorjem, in ji rečemo Večernica. Venera nam podobno kot Luna kaže mene od krajca do polne Venera. Na nebu je prav gotovo ne moremo zgrešiti, saj je za Luno in Soncem najsvetlejšo nebesno telo.

Vidnost Venere v letu 2015: Venera je prvo polovico leta Večernica in je vidna na večernem nebu takoj po zaidu Sonca. 6. junija doseže največji navidezni odklon 45 stopinj vzhodno od Sonca. Po tem datumu se začne Soncu navidezno približevati in pride 16. avgusta v spod-

njo konjunkcijo, ko je med Soncem in Zemljo in nekaj časa ni vidna. Za tem se pojavi na jutranjem nebu kot Danica in že 26. oktobra doseže največji navidezni odklon 46 stopinj zahodno od Sonca. Kot Danico jo lahko opazujemo vse do konca leta.

MARS

Mars je četrti planet po vrsti. Njegova povprečna oddaljenost od Sonca je 228 milijonov kilometrov, obkroži pa ga v 687 dneh, kar je le malo manj od dveh zemeljskih let. Mars se okoli svoje osi zavrti v približno enakem času kot Zemlja – njegov dan traja 24 ur in 37 minut. Skoraj za polovico je manjši od Zemlje, njegov premer je 6790 kilometrov. Ubežna hitrost na njem je nizka in zaradi tega ima planet redko atmosfero, sestavljeno v glavnem iz ogljikovega dioksida. Mars obkrožata dva majhna satelita, Fobos in Deimos.

Opazovanje: Mars je v ugodni legi za opazovanje približno vsaki dve leti. Na nebu sveti s svojo značilno rdečeoranžno barvo, ki so jo že stari narodi povezovali s krvjo, planet sam pa z bogom vojne. S srednjevelikim amaterskim teleskopom lahko na Marsu vidimo nekaj značilnih površinskih tvorb: severno in južno polarno kapico ter velika temnejša in svetlejša oranžna področja, ki se z Marsovimi letnimi časi spreminjajo.

Vidnost Marsa v letu 2015: Mars v letu 2015 ni v ugodni legi za opazovanje. Prvo polovico leta je bolj ali manj večerni planet, po konjunkciji s Soncem 16. avgusta pa se pojavi na jutranjem nebu, kjer vztraja vse do konca leta. Sredi januarja ga najdemo v ozvezdju Vodnar. V začetku februarja se preseli v Ribi, v začetku aprila pa je v ozvezdju Ovna. V začetku maja vstopi v ozvezdje Bika, po katerem potuje vse začetka julija, ko se preseli v Dvojčka. Na meji z ozvezdjem Raka dočaka konjunkcijo s Soncem. V začetku septembra je v Levu, ki ga prepotuje do začetka novembra, ko vstopi v Devico. Tu ga najdemo ob koncu leta.

JUPITER

Jupiter je peti po vrsti in največji planet v našem Osončju. Njegova masa je večja kot masa vseh ostalih planetov

skupaj. Je velikanska krogla, v katero bi stlačili kar 1330 Zemelj! Od Sonca je povprečno oddaljen 778,3 milijona kilometrov, za en obhod okoli njega pa potrebuje 11,86 leta. Dan na Jupitru traja le 9,8 ure. Ker se planet izredno hitro vrti okoli svoje osi in ker ima majhno povprečno gostoto, je močno sploščen. Premer Jupitra vzdolž ekvatorja je 143.000 kilometrov, premer čez pola pa le 134.000 kilometrov. Danes poznamo že 67 Jupitrovih satelitov, od katerih so štirje (Jo, Evropa, Ganimed in Kalisto) vidni že z manjšimi amaterskimi teleskopi.

Opazovanje: Jupiter je več mesecev v letu v ugodni legi za opazovanje. Na nočnem nebu je zelo svetlo nebesno telo; po siju ga prekaša le Venera in občasno Mars. Z amaterskimi teleskopi vidimo Jupitra kot rumeno ploščico, ki jo prepređajo temnejši pasovi. V manjših teleskopih opazimo dva izrazita pasova, po enega na vsaki strani planetovega ekvatorja. Z boljšimi teleskopi vidimo več pasov, opazimo pa lahko tudi druge atmosferske tvorbe, ki se stalno spreminjajo, saj ima planet zelo razgibano in nemirno atmosfero.

Vidnost Jupitra v letu 2015: Jupiter je v začetku leta že v ugodni legi za opazovanje, saj je 7. februarja v opoziciji s Soncem. Okoli tega datuma nam je najbliže in je viden vso noč. Najdemo ga v ozvezdju Lev. V ugodni legi za opazovanje je vse do maja in začetka junija, ko je viden le še prvo polovico noči. Julija in avgusta je le še večerni planet in zahaja kmalu za Soncem. 27. avgusta pride v konjunkcijo s Soncem in nekaj časa ni viden, saj se skriva daleč za Soncem v njegovi svetlobi. Na jutranjem nebu se pojavi konec septembra. Oktobra je jutranji planet, novembra je viden drugo polovico noči, od decembra dalje pa je spet v vse ugodnejši legi za opazovanje. Jupiter je na začetku leta v ozvezdju Lev. V začetku februarja se preseli v Raka, kjer vztraja vse do začetka junija, ko se preseli nazaj v Leva, kjer ostane vse do konca leta.

SATURN

Saturn je šesti po vrsti in drugi največji planet v našem Osončju. Vanj bi lahko stlačili 744 Zemelj. Od Sonca je povprečno oddaljen 1,427 milijarde kilometrov, obkroži pa ga v 29,46 leta. Tudi Saturn je plinasti velikan, ki se hitro vrti okoli svoje osi. Za en zasuk potrebuje le 10 ur

in 12 minut. Zaradi tega in zaradi majhne povprečne gostote je močno sploščen. Njegov ekvatorski premer je 120.700 kilometrov, premer čez pola pa je znatno manjši – 108.000 kilometrov. Saturn je najbolj znan po čudovitih kolobarjih, ki ga obdajajo. Trenutno je znanih 62 satelitov, ki krožijo okoli njega. Največji med njimi je Titan.

Opazovanje: Saturn je vsako leto nekaj mesecev v ugodni legi za opazovanje. Že manjši teleskop pokaže enega najlepših prizorov, kar jih ponuja nebo – planet je obdan z velikim in svetlim kolobarjem. Saturna vidimo kot rumenkasto ploščico, ki je prepređena z vzporednimi temnejšimi pasovi. Le redko lahko opazimo še druge atmosferske tvorbe, saj je planet manjši in mnogo bolj oddaljen od nas kot Jupiter.

Vidnost Saturna v letu 2015: Saturn je v začetku leta jutranji planet. Najdemo ga v ozvezdju Tehtnica. Z vsakim dnem vzhaja vedno prej in je od sredine marca viden vso drugo polovico noči. V najugodnejši legi za opazovanje je od aprila do junija, saj je 23. maja v opoziciji s Soncem, ko nam je najbliže. Od sredine julija je viden prvo polovico noči, od avgusta do novembra pa je le še večerni planet, ki zahaja kmalu za Soncem. V konjunkciji s Soncem je 30. novembra, ko nekaj časa ni viden. Konec leta se pojavi na jutranjem nebu. Saturn se vse leto sprehaja med Tehtnico in Škorpionom. Do sredine januarja je v ozvezdju Tehtnice, potem pa se do sredine maja preseli v Škorpion, ko se ponovno vrne v Tehtnico. Tu vztraja vse do sredine oktobra, po tem pa se preseli nazaj v Škorpion, kjer ga najdemo ob koncu leta.

URAN

Uran je sedmi planet po vrsti in prvi, ki smo ga odkrili v modernih časih. Je na meji vidljivosti s prostimi očmi, zato ga stari narodi niso poznali. Leta 1781 ga je s teleskopom povsem po naključju odkril William Herschel, ko je risal zvezdno karto. Tudi Uran sodi med plinaste planete velikane, čeprav je mnogo manjši od Jupitra in Saturna. Njegov ekvatorski premer je 51.800 kilometrov, premer čez pola pa 49.000 kilometrov. Od Sonca je povprečno oddaljen 2,87 milijarde kilometrov, za pot okoli njega pa potrebuje kar 84 let. Dan na Uranu traja 18 ur. Danes je znanih 27 Uranovih lun.

Opazovanje: Uran je na meji vidnosti s prostimi očmi, lahko pa ga vidimo že v manjših teleskopih. Vendar pa je zaradi velike oddaljenosti njegov navidezni premer zelo majhen. Zato je v amaterskih teleskopih videti kot majhna zelenkasta ploščica, na njem pa ne moremo videti nobenih atmosferskih podrobnosti.

Vidnost Urana v letu 2015: Uran je v začetku leta viden prvo polovico noči na zahodnem delu neba. Februarja in marca je le še večerni planet, ki zahaja kmalu za Soncem. 7. aprila je v konjunkciji s Soncem in nekaj časa ni viden. Maja se pojavi na jutranjem nebu in je jutranji planet vse do julija. Avgusta je viden drugo polovico noči nad vzhodnim obzorjem, septembra pa že praktično vso noč, saj prihaja v opozicijo s Soncem, ki jo doseže 12. oktobra. V tednih okoli opozicije je v najugodnejši legi za opazovanje. Vse do konca leta je viden vso prvo polovico noči. Uran se vse leto zadržuje v ozvezdju Ribi na meji z ozvezdjem Kit.

NEPTUN

Neptun je osmi planet po vrsti. Astronomi so ga odkrili leta 1846. Na moč je podoben Uranu in tudi njega

uvrščamo med plinaste planete velikane. Njegov ekvatorski premer je 49.500 kilometrov, premer čez pola pa je 47.400 kilometrov. Od Sonca je povprečno oddaljen kar 4,5 milijarde kilometrov, za en obhod pa potrebuje kar 164,8 leta. Okoli svoje osi se zavrti v 19,2 ure. Danes je znanih 14 Neptunovih satelitov. Največji med njimi je Triton, ki je večji od naše Lune.

Opazovanje: Neptun je tudi v največjih amaterskih teleskopih komaj kaj večji od zvezd. Vidimo ga kot majhno, enakomerno modrikasto ploščico, na njegovi površini pa ne moremo videti prav nobenih podrobnosti.

Vidnost Neptuna v letu 2015: Neptun je 26. februarja v konjunkciji s Soncem, zato v začetku leta ni v ugodni legi za opazovanje. Na jutranjem nebu se pojavi šele sredi maja. 1. septembra je v opoziciji s Soncem in je v tednih okoli tega datuma viden vso noč. Na večernem nebu ostane viden vse do konca leta. Neptun se vse leto zadržuje v ozvezdju Vodnarja. Če hočemo planet najti med zvezdami, potrebujemo dobro zvezdno karto in koordinate planeta.

PREGLEDNI KOLEDARČEK ZA LETO 2016

	JANUAR	FEBRUAR	MAREC
P	4 11 18 25	1 8 15 22 29	7 14 21 28
T	5 12 19 26	2 9 16 23	1 8 15 22 29
S	6 13 20 27	3 10 17 24	2 9 16 23 30
Č	7 14 21 28	4 11 18 25	3 10 17 24 31
P	1 8 15 22 29	5 12 19 26	4 11 18 25
S	2 9 16 23 30	6 13 20 27	5 12 19 26
N	3 10 17 24 31	7 14 21 28	6 13 20 27
	APRIL	MAJ	JUNIJ
P	4 11 18 25	2 9 16 ^{23/30}	6 13 20 27
T	5 12 19 26	3 10 17 ^{24/31}	7 14 21 28
S	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29
Č	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30
P	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24
S	2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25
N	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26
	JULIJ	AVGUST	SEPTEMBER
P	4 11 18 25	1 8 15 22 29	5 12 19 26
T	5 12 19 26	2 9 16 23 30	6 13 20 27
S	6 13 20 27	3 10 17 24 31	7 14 21 28
Č	7 14 21 28	4 11 18 25	1 8 15 22 29
P	1 8 15 22 29	5 12 19 26	2 9 16 23 30
S	2 9 16 23 30	6 13 20 27	3 10 17 24
N	3 10 17 24 31	7 14 21 28	4 11 18 25
	OKTOBER	NOVEMBER	DECEMBER
P	3 10 17 ^{24/31}	7 14 21 28	5 12 19 26
T	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27
S	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28
Č	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29
P	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30
S	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31
N	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25

● dela prosti dnevi **○** slovesni prazniki in pomembni liturgični dnevi

Špela Habič

ZNAMENITA STARA TISA V STRANAH POD NANOSOM MED LEGENDAMI IN STVARNOSTJO

Drevesa zavzemajo posebno mesto v človekovem pojmovanju naravnega okolja. Ljudje so se naučili uporabljati tako rekoč vse dele dreves že v časih, ko so bili odvisni od sposobnosti preživetja v naravi. Ob osvajanju novih ozemelj, krčenju gozdov zaradi kmetovanja in z razvojem obrtniških znanj in spretnosti so uporabno vrednost različnih vrst dreves še dopolnjevali. Tudi hišna drevesa so na domačijah sadili predvsem zaradi njihove vsestranske uporabnosti. Mnogo koristnega znanja je z odmikom od narave in razvojem drugih tehnologij žal že izginito v pozabo. A tudi današnji človek mnogokrat vede ali nevede uporablja drevesa, njihove dele, plodove in sadeže ter snovi, pridobljene iz njih. Ne nazadnje drevesa morda bolj kot katera koli druga skupina živih organizmov soustvarjajo vse štiri primarne elemente sveta: zemljo, zrak, vodo in ogenj.

Drevesa zavzemajo posebno mesto tudi v človekovem duhovnem življenju. Po dolgoživosti daleč prekašajo človeka in s povezovanjem več rodov prenašajo starodavna sporočila. Drevo, ki je trdno zakoreninjeno v zemljo in s svojo krošnjo sega visoko v nebo, predstavlja os sveta, vez med življenjem in smrtjo. Različnim vrstam dreves so ljudje v davnini pripisovali različne vloge in pomene, povezane s kultu, verovanjem, duhovi, obredi in običaji. Vsakdo ima zato globoko v sebi shranjen prvobiten odnos do drevesa, ki se ga bolj ali manj zaveda in ga neguje. Bodisi v lastnem doživljanju narave bodisi v navadah in običajih, ki so ponekod še živi ali pa jih na novo oživljamo.

V slovenskem prostoru se mnogoplastno dojemanje dreves zrcali v ohranjanju drevesne dediščine kot

ene izmed zvrsti naravnih vrednot. Naravovarstveni strokovnjaki pri vrednotenju dreves upoštevajo več kriterijev. Najpomembnejši in najpogosteje uporabljen je debelina drevesa. Pri tem je treba upoštevati drevesno vrsto, saj se nekatere vrste odebelijo bolj, npr. lipa, domači kostanj ali hrast dob, druge, kot so črni gaber, breza ali jrebika, pa precej manj.

Najdebelejši drevesi v Sloveniji sta Gašperjev domači kostanj v Močilnem pri Radečah in Najevska lipa (lipovec) na Ludranskem vrhu nad Črno na Koroškem, vsako z obsegom krepko preko 10 m. Prav lipa in domači kostanj prednjačijo po debelini, saj je med tridesetimi najdebelejšimi drevesi pri nas kar 19 lip in lipovcev, devet kostanjev ter po ena bela vrba in platana.

Na Pohorju raste najvišje drevo v Sloveniji. To je Sgermova smreka, ki se pne 62 m v višino. Velja celo za eno najvišjih dreves v Srednji Evropi. Za primerjavo povejmo, da obseg debla te smreke znaša »le« dobro tri metre in pol. Zaradi intenzivne rasti v višino, ki so jo spodbujala okoliška drevesa v gozdu, je drevo torej kljub izjemni višini zelo vitko v primerjavi z orjaki, ki rastejo na prostem in se širijo predvsem v debelino.

Debelina in višina sta merljivi, objektivno ugotovljivi lastnosti drevesa. Nekoliko drugače je s starostjo dreves. V zmernem podnebnem pasu, kjer se izmenjujejo letni časi, je starost dreves mogoče dokaj natančno ugotavljati s štetjem letnic. Seveda je v ta namen treba drevo posekati. V primeru zavarovane drevesne dediščine ta metoda torej ne pride v poštev. Najpogosteje o starosti dreves sklepamo na podlagi

Najbližji sosed in varuh drevesa Jože Posega ob tisi

Foto Špela Habič

ljudskih pričevanj in pisnih virov, če obstajajo, ali pa njihovo starost ocenjujemo na podlagi dimenzij, zdravstvenega stanja ter pogojev, v katerih raste posamezno drevo.

Prav skrivnostna starost drevesa je v primeru Stare tise v Stranah v bližini Razdrtega jedro naše zgodbe.

Velik sloves znamenite tise v majhni vasi Strane pod Nanosom je že pred stoletjem in več segal daleč. Po legendi naj bi bila stara 1600 let, pod drevesom, ki raste ob cerkvenem obzidju sredi vasi, pa naj bi pridigal sv. Hieronim. Znano je, da ta svetnik živel do leta 420 po Kr. Domnevna starost legendarne

tise in življenje svetnika časovno sovpadata. Povsem mogoče je tudi, da so starodavne poti vodile tudi mimo vodnega izvira tik pod drevesom, ki je danes speljan v korito za napajanje živine. Morda je bil prav ta izvir pomemben za odločitev prvih prišlekov, da se nastanijo na kamnitih, kraških pobočjih mogočnega Nanosa. Po ljudskem pričevanju sta se na poti v Rim pod stransko tiso v 9. stoletju ustavila in pridigala tudi brata iz Soluna sv. Ciril in Metod.

Tise so zaradi dolgoživosti, velike moči obnavljanja in uporabnosti častili že od nekdaj. Stari Grki in Rimljani so tiso povezovali s smrtjo. Pri Keltih, ki so zelo častili drevesa, je pomenila pogrebno drevo. Nasprotno je bila za kristjane simbol večnega življenja. Ponekod je tisa pomenila zaščito pred uroki in čarovanjstvom, zato so jo sadili ob hišah, cerkvah in na pokopališčih.

Les tise je lepo obarvan, trden in zelo prožen, zato je zelo uporaben. Pred izumom smodnika so ga uporabljali za izdelavo vojaških ščitov, kopij in lokov. Iz njega so izdelovali najboljše pohištvo in mnoge druge uporabne in okrasne izdelke. Ker je zlasti na Britanskem otočju tis primanjkovalo, so les že v srednjem veku uvažali iz raznih delov Evrope, npr. Karpatov, Pirenejev in Alp — verjetno tudi iz naših krajev.

V naravi človeka je, da redkejša stvari bolj ceni. In tise gotovo sodijo med redkejša drevesa pri nas. Debele tise so še posebej redke. Prav to je bil, poleg slovesa o njeni starosti, gotovo eden izmed razlogov, da se je leta 1860 na dolgo pot iz Ljubljane do Stran z vozom in peš odpravil pogledat jo tudi eden vodilnih naravoslovcev svojega časa na Kranjskem Karel Dežman. S seboj je vzel vse potrebno za natančno izmero drevesa. V prispevku O zelo starem tisinem drevesu na Kranjskem, objavljenem v nemščini leta 1862, je navedel natančne rezultate meritev in opis drevesa. Drevo se mu ni zdelo posebej veličastno. Njegov obseg je meril 8' 9" dunajskih mer ali 2765 mm. Iz obsega preračunani premer je dal 2' 9" 2" dunajskih mer ali 880 mm. S temi merami je drevo

prekosilo domnevno 2000 let staro najdebelejšo tiso na Moravskem (danes del Republike Češke), o katerem je nekaj let prej na srečanju naravoslovcev na Dunaju poročal prof. Kolenati.

Ocenjevanje starosti dreves na način, da drevesa ne poškodujemo, je težavno in nehvaležno. Karel Dežman je o starosti tise v Stranah sklepal na podlagi koščka lesa neke druge tise, na katerem je izmeril povprečno širino branike — letnega prirastka drevesa. Polmer debla stranske tise je delil s povprečnim letnim prirastkom. Na podlagi rezultata 952 let in odličnega poznavanja vseh naravnih znamenitosti je Staro tiso v Stranah razglasil za »brez dvoma najstarejše drevo na Kranjskem«. O takratnem odličnem slovesu tega drevesa priča tudi podatek, da so ga bogati tržaški trgovci želeli odkupiti in prepeljati na Dunaj. Vendar ponosni domačini niso nasedli ponujenemu denarju.

Prispevek o častitljivi najstarejši tisi na Kranjskem izpod peresa vsestranskega gozdarja in krasoslovca Vilijema Puticka je izšel leta 1907 v časopisu za gozdarstvo in lovstvo na Dunaju. Putick je drevo podrobno premeril in ga, nasprotno kot predhodnik, opisal kot veličastno. Starost drevesa je ocenil na 1250 do 1340 let. Tudi on se je pri tem oprl na prirastke tis, posekanih v bližini. V njegovem času so bila pobočja Nanosa nad Stranami še kamnita in gola, zaradi česar so bile posamezne tise, ki se jih je živina izogibala, dobro opazne. Putick je tudi v stranski tisi videl ostanek nekdanjih mogočnih gozdov, ki so bili izkrčeni predvsem zaradi nenasitnih potreb bližnjih obmorskih mest.

Le nekaj let zatem se je Stari tisi in legendi o sv. Hieronimu posvetil duhovnik in plodoviti pisec Viktor Steska. Bil je izvrsten poznavalec cerkvene umetnosti in je med drugim leta 1927 v zbirki Mohorjeve knjižnice objavil pregled slovenskega slikarstva. Legendo o pridiganju sv. Hieronima je Steska navedel kot »spomina vredno« predvsem v povezavi s tedanjim odprtjem »Hieronimove knjižnice« v splitskem arheološkem muzeju, kjer naj bi

skušali zbrati vse o življenju in delu tega svetnika. Tako Steska omenja tudi pet cerkva na Kranjskem, ki so posvečene sv. Hieronimu, med njimi cerkvico na Nanosu. Starost tise je ocenil na 1000–1600 let ob tem pa podvomil, da bi legenda slonela na zgodovinskih dejstvih, sklepal je, da gre za domnevo.

Tudi gozdarski inženir in naravovarstvenik Anton Šivic, ki velja za enega najplodovitejših gozdarskih piscev, je pisal o stari tisi v Stranah. V Šumarskem listu, ki je izhajal v Zagrebu, je leta 1923 objavil tudi fotografijo tise z množico vaščanov pod njo. Nasploh je bila v Stranah navada, da so se vaščani ob različnih priložnostih slikali pod tiso. Šivic je v svojih prispevkih povzel zgodnejše predstavitve drevesa, zlasti Dežmanovo in Putickovo, lastne ocene njegove starosti pa ni podal. Je pa v prispevku, ki je leta 1948 izšel v Proteusu, pripomnil, da bi bilo koristno ugotoviti, katerega spola je drevo.

Tise so namreč dvodomna drevesa, kar pomeni, da nekateri osebki nosijo samo moške cvetove, drugi pa samo ženske. Spomladi so ob cvetenju opazna predvsem moška socvetja, iz katerih se v vetru usipajo veliki oblaki cvetnega prahu. Jeseni pa lažje prepoznamo ženske tise po majhnih, a lepo opaznih rdečih jagodah. Za razliko od večine iglavcev, ki imajo storže, so plodovi tise sestavljeni iz enega semena, ki ga obdaja mesnat živo rdeč ovoj. Prav ta ovoj je tudi edini, za človeka nestrupeni del drevesa — vse drugo, vključno s semenom, je namreč strupeno.

Šivic je kot eden izmed pobudnikov varstva narave na slovenskem pripomogel k temu, da je bila leta 1951 stranska tisa — za katero so med tem ugotovili, da je moškega spola — skupaj s solčavsko tiso med prvimi zavarovanimi naravnimi spomeniki v Sloveniji. Pomembnejši kot formalno zavarovanje je bil zaščitniški odnos vaščanov do njihovega posebnega drevesa. Še danes pripovedujejo o tem, da so nekoč, ko je zagorela bližnja hiša, najprej gasili in ubranili drevo in šele potem vse drugo.

Prispevki zgodnejših avtorjev so se vtisnili v spomin biologu in jamarju Francetu Hribarju, ki je

med drugim deloval tudi na postojnskem Inštitutu za raziskovanje krasa. Ob stoletnici prve, Dežmanove meritve drevesa je leta 1960 tiso v Stranah ponovno izmeril in izračunal, koliko je prirasla v sto letih. Dežman je v svojem prispevku navedel tudi mesto meritve na deblu — 3 čevlje nad tlemi. Ta podatek je ključen za izračun priraščanja drevesa na podlagi ponovljenih meritev. Izmerjeni obseg je znašal 356 cm.

Za razliko od Dežmana in Puticka, ki sta se pri oceni starosti naslanjala na prirastke drugih tis, je imel Hribar torej možnost izračunati priraščanje drevesa, katerega starost je ocenjeval. Izračunani povprečni letni prirastek je bil skoraj trikrat večji od prirastkov, ki sta jih upoštevala predhodnika. Ocenjena starost po Hribarju je bila zato občutno nižja: 450–500 let. Rezultat ga ni presenetil, saj je drevo dobro osončeno. Ker je pod njim izvir, ima na razpolago tudi dovolj vode. Seveda drevo skozi svoje življenjsko obdobje ne prirašča enakomerno. Vendar je v primeru, ko ni na razpolago boljših podatkov, povsem sprejemljivo enak povprečni prirastek upoštevati za celotno debelino debla.

Tako domačini kot strokovnjaki rast stare tise v Stranah spremljajo še naprej. Leta 2010 je minilo 150 let po Dežmanovi meritvi, in to je bila priložnost za ponovno izmero tise. Opravljena je bila na istem mestu kot prejšnja. Drevo, ki ima sicer že votlo deblo, a zelo lepo razvito in košato krošnjo, meri v obsegu 415 cm. Njegov povprečni letni prirastek je bil v zadnjih petdesetih letih občutno večji v primerjavi z obdobjem 1860–1960 in znaša 1,88 mm na leto. Z upoštevanjem predhodnih meritev in ocen zgodnejših avtorjev je bila starost Stare tise v Stranah ocenjena na 500–590 let, kar se sklada s Hribarjevo oceno.

Ob tej priložnosti pa je častljivo in med domačini globoko cenjeno drevo dobilo še posebno priznanje. Notranjski muzej Postojna, ki deluje v okviru Zavoda Znanje, je skupaj z Zavodom za gozdove Slovenije in

Zavodom RS za varstvo narave izdal knjigo s ponatisi vseh znanih arhivskih prispevkov o tisi: Tisa v Stranah pod Nanosom: legende, skrivnosti odkritja. Objavljeni so tudi izvirni prispevki sodobnih avtorjev, ki poglobljeno na različnih strokovnih področjih povezujejo to izjemno drevo, njegovo življenje in ljudi, ki so tiso občudovali in varovali.

Ne glede na mnenja strokovnjakov so domačini prepričani, da je legenda o sv. Hieronimu, ki je predavnimi stoletji pridigal pod tiso, resnična. Zares je ni mogoče zanikati. Morda je bilo že v času pokristjanjevanja na mestu, kjer izvira studenec, poseben kraj, morda celo pogansko svetišče. Znanih je veliko primerov, ko so krščanska svetišča zrasla na mestih nekdanjih poganskih svetih krajev. Pogosto so ljudje na takih krajih sadili ali pa ohranili tam rastoča drevesa. Znani so tudi primeri, ko so domačini na posebnih mestih, ki jih je označevalo drevo, po njegovem odmrtnju zasadili novo, nadomestno drevo.

Resnična zgodba stare tise v Stranah bo vedno ostala skrivnost, in prav je tako. Pomembno je, da se je globoko usidrala v srca prebivalcev Stran, ki jo varujejo, se pod njo srečujejo, preživljajo vesele dogodke in slovesnosti, vsakogar pa drevo pospremi tudi k zadnjemu počitku.

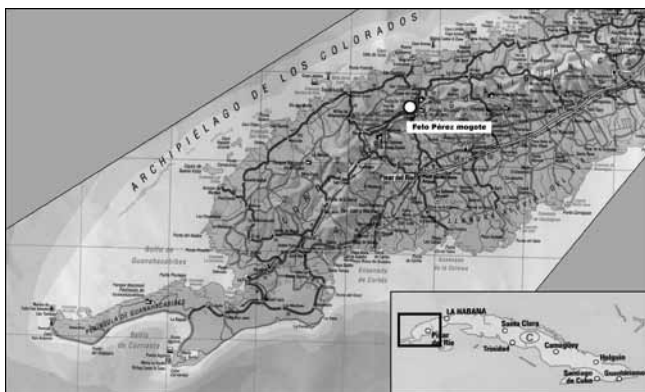
Stare tise v Stranah ni težko najti. S široko krošnjo senči dostop do cerkve sv. Križa sredi vasi. Domačini obiskovalcem z veseljem in obilo ponosa pripovedujejo o tem posebnem drevesu. Dandanes skozi Strane poteka tudi romarska Jakobova pot, ki povezuje kraje s cerkvami, posvečenimi sv. Jakobu: Studeno v Pudguri in Štjak v Vipavskih brdih. V Stranah je tudi eno izmed izhodišč planinskih poti na Nanos. Pot vas bo vodila mimo cerkve sv. Brica, če boste z Nanosove Pleše nadaljevali proti Vipavski dolini, pa si lahko ogledate še cerkvico sv. Hieronima na Nanosu.

*(mag. Špela Habič, Zavod za gozdove,
Območna enota Postojna)*

Martin Knez, Tadej Slabe

KRAŠKE ZNAČILNOSTI MOGOTE FELO PÉREZ (VIÑALES, PINAR DEL RIO, KUBA)

Provincia Pinar del Rio, ki predstavlja najzahodnejši del tako otoka Kuba kot arhipelaga države Kuba, se razteza na več kot 8800 km² in šteje več kot 592.000 prebivalcev. Območje, kjer smo raziskovali kras, leži na kraškem polju Viñales, v pokrajini med gorovjem Sierra de los Organos in hribi Pizarras del Sur.

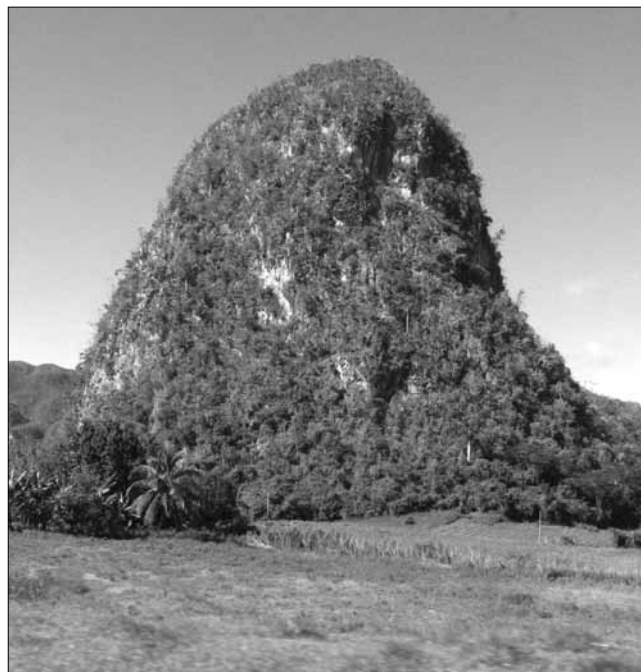
Zahodni del Kube in položaj Mogote

Kraško polje Viñales, levo kraški osamelec mogota Felo Pérez

Eden izmed najbolj izstopajočih tropskih kraških pojavov v gorovju Sierra de los Organos so za Kubo značilni kopasti osamelci, tamkaj imenovani mogote. Kraški relief z mogotami na zahodnem delu Kube je odraz značilnosti kamnine, preteklega tektonskega delovanja in značilnega zakrasevanja.

29

Eden od kraških osamelcev, Mogota

Višji vzpetini v regiji Viñales sta gora Sierra La Guasasa z višino 441 m in mogota El Mogote del Valle z višino 402 m.

Mogota Felo Pérez, ki smo jo podrobno proučili, leži v dolini Viñales nekaj deset metrov stran od območja stika skrilavega glinovca in kremenege peščenjaka geološke formacije San Cayetano, ki tvori višavje Alturas de Pizarras del Sur južno od raziskovane mogote.

Dolina Viñales in njena okolica sta bili leta 1978 razglašeni za nacionalni spomenik ter leta 1999 uvrščeni na Unescov seznam svetovne dediščine. Poleg kulturne vrednosti jo odlikujejo tudi številne naravne danosti.

Umetnost v dolini Viñales

Tukaj najdemo tri različne vrste gozda: zimzeleni gozd v gorskih vrtačah, pollistopadni na nekarbonatni podlagi in mogotsko gozdno vegetacijo, ki pokriva vrhove in strme stene tovrstnih reliefnih oblik.

Najbolj opazne vrste vegetacije v narodnem parku vključujejo posebno vrsto palme *Microcycas calocoma*, ki velja za živi fosil in izvira iz obdobja krede, ceibón (*Bambocopsis cubensis*), rastlino, značilno za mogote, t. i. aligatorski hrast iz rodu *Ekhmaniensis*, ter vrsto pritlikave palme (*Gaussia princeps*).

Palmov gozd na krasu doline Viñales

GEOLOŠKE ZNAČILNOSTI REGIJE VIÑALES

Pogosti geološki litostratigrafski enoti v regiji Viñales sta formaciji Jagua in Guasasa.

Formacijo Jagua sestavljajo črni mikritni apnenci ter glinasti in laporni skrilavci s številnimi makrofosili (amoniti). Formacija Guasasa sestoji iz mikritnega apnenca, peščenjakov in leč roženca. Apnenec je pogosto laminiran.

Kamnino, ki gradi mogoto Felo Pérez, uvrščamo v člen Tumbadero, zgornjekredni in spodnjekredni člen formacije Guasasa, ki jo sestavljajo predvsem mikritni apnenci z vložki temnega kremenca.

POVRŠINSKI KRAŠKI POJAVI V DOLINI VIÑALES

V tropskih pogojih, kjer so padavine in vplivi biokemičnih procesov zelo izraziti, so kraške škraplje ena izmed najznačilnejših reliefnih oblik.

Vrtače in udornice tod niso pogost pojav, saj dno doline pokrivajo debele plasti peščeno-glinitih prsti, so pa pogoste na blažjih pobočjih mogot, ki jih obdajajo.

Polja so velika od enega do več deset kvadratnih kilometrov, zanje pa sta značilna ravno dolinsko dno in izjemno rodovitna prst *terra rossa*.

Ravno dno kraškega polja z značilnim rastlinjem

Poleg svetovno znanega polja Viñales so med strokovnjaki dobro znana tudi druga polja, kot so Santo Tomás, Isabel María, Quemados in druga kontaktna polja.

V splošnem so fluvialni kraški hudourniki sezonski in se napolnijo med deževno dobo in v obdobju tropskih viharjev. To še posebno velja za reko Santa Cruz in druge potoke v gorovju Guaniguanico.

SPELEOLOŠKE ZNAČILNOSTI V REGIJI VIÑALES

Dolina Viñales ni znana le po značilno kraških reliefnih oblikah, pač pa tudi po jamah, od katerih nekatere sodijo med največje v državi.

Jame je v splošnem izoblikovala alohtona voda, ki priteka z okoliških nekraških vzpetin. Velikost podzemnih rečnih strug nakazuje, da je bila vodna gladina med nastankom višja, kot je danes. Razvoj fluvialnih kvartarnih sistemov je tesno povezan z nihanji morske gladine med poledenitvenimi obdobji, ko so se spremenili profili površinskih vodotokov. Zaradi obdobji izrazitejših in pogostejših padavin, kot jih poznamo danes, ki so se izmenjavala z bolj suhimi, celo polsušnimi obdobji, je prišlo do različnih faz odtekanja vode po rečnih strugah in s tem do različne sedimentacije materiala, ki so ga prenašale reke.

Jame v tej regiji so pogosto horizontalne. Čeprav imajo prehode ali razpoke, ki se vzpenjajo do raznih višjih nadstropij, so takšne jame le rahlo nagnjene. V dolini Viñales je več kot 200 jam. Glavni vhod v zelo znan jamski sistem Palmarito leži pet kilometrov severno od mogote Felo Perez. Skupna dolžina galerij je okoli 50 km. Jama Santo Tomas z 48 kilometri rovov je dolgo veljala za najdaljšo jamo na Kubi.

Erozijsko odprt del starega jamskega rova s številnimi kapniki

GEOGRAFSKI OPIS MOGOTE FELO PÉREZ

Mogota Felo Pérez je visoka 190 metrov in pokriva približno 0,25 km².

Kraški osamelec mogota Felo Pérez

Vegetacija na mogoti Felo Pérez je v večini endemična: ceibón (*Bombax emarginatum*), kajmanski hrast in različne palme. V majhnih dolinah in gorskih kotanjah tu in tam še vedno naletimo na posamezno drevo z dragocenim lesom, kot sta na Kubi na primer hrast ali mahagonij. Pokrajino, ki je v preteklosti prekipevala od tovrstnih rastlinskih vrst, so močno osiromašili s pretirano sečnjo, tako da prvotnega rastlinstva danes praktično ni več.

Od živali prevladujejo predvsem nevretenčarji.

Metulji vrste *Paridis gundlachianus* so endemični vzdolž gornjega dela toka reke Cuyaguateteje, najdaljše reke na zahodu Kube. Kopenske mehkužce *Zachrisia auricoma* in škorpijone vrste *Heteronebo bermudezi* zasledimo po celotni provinci v velikem številu.

GEOLOŠKI OPIS MOGOTE FELO PÉREZ

Podrobno smo proučili kamnino od vznožja do vrha mogote v smeri jugovzhod—severozahod. Kamnina je srednje do debelo plastovita, debelina plasti znaša od nekaj 10 cm do več metrov. Vpad plasti od vznožja do vrha se rahlo spreminja, prevladuje proti jugu in znaša med 24 in 32°.

Značilno preperevanje kamnine in značilna vegetacija na njej

Razpokanost kamnine je močna. Številne predvsem subvertikalne prelome, prelomne cone in razpoke zasledimo v vseh smereh. Povsod v kamnini so opazne številne kalcitne žilice. Ponekod je kamnina močno bituminozna. Starost kamnine uvrščajo v zgornji del jure oz. spodnji del krede (okrog 145 milijonov let). V izbranem geološkem profilu smo vzeli 19 vzorcev kamnine in jih mikroskopsko preiskali. Kamnina je skozi ves geološki stolpec zelo monotona. Prevladuje mikritni apnenec, ki je večinoma

močno tektonsko zdrobljen. Močno rekristalizirani celi fosilni ostanki in njihovi drobcji so ugotovljeni le v dveh plasteh. V večini vzorcev so ugotovljeni stiloliti šivi. Z metodo raztapljanja smo opravili 20 kompleksometričnih analiz na 19 vzorcih kamnine. Ugotovili smo, da vsi vzorci iz profila vsebujejo več kot 96,5 odstotka skupnega karbonata. Prav tako vsi vzorci kažejo visok odstotek kalcita in tudi znaten del dolomita. Povprečna vrednost dolomita znaša dobra 2 odstotka. Pomemben delež v karbonatih iz mogote je tudi netopni preostanek. Vse plasti, ki gradijo mogoto, se na zakrasevanje odzivajo podobno.

Škraplje nastale pod prstjo

SKALNI RELIEF MOGOTE

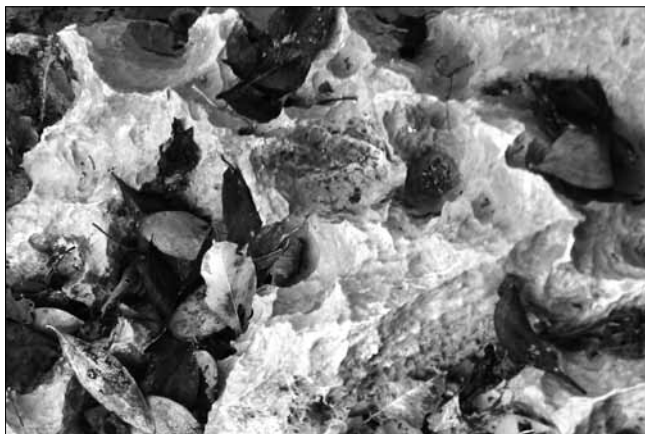
Svojevrstno oblikovanje karbonatne kamnine v značilnih tropskih razmerah botruje razvoju izrazitega skalnega reliefa. Številne skalne oblike v njem nam razkrivajo značilnosti današnjega oblikovanja skale in razvoj oblikovanja mogote. Skalnemu reliefu daje pomemben pečat podtalno oblikovanje mogote. Zastopane so vse najbolj značilne t. i. podtalne skalne oblike. Ob položnih stikih skladov kamnine so nastale podtalne votline, ob pokončnih razpokah pa podtalna brezna. Najbolj prevodne votline so prerasle v manjše jame, v ostalih pa so jasno berljiva

začetna razvojna obdobja. Položne votline so pogosto paragenetsko povišane, torej je njihov pretežni del v zgornjem skladu kamnine in je velikokrat na vrhu širši in razmeroma raven. Na stenah, zlasti v spodnjem delu, nad naplavino, ki obdaja mogoto, so podtalni žlebovi. Enakomerno polzenje vode ob stiku z naplavino pa razkrivajo podtalne fasete, nekatere so kotličasto poglobljene. Ob dolgotrajnem nivoju naplavine, ki obdaja skalo, nastanejo podtalne zajede. Tik pod nivojem naplavine so nastali tudi podtalni polzvonovi. Podtalno oblikovana skala je zaobljena in razmeroma gladka.

Podtalni polzvon je nastal tik pod nivojem naplavine

Podtalne vdolbinice in podtalni žlebovi ter podtalni žlebiči, ki nastajajo pod preperelino in prstjo, ki ponekod prekriva skalo, pa dajejo pečat svojevrstnosti skalnega reliefa mogot. Strma in položnejša pobočja opisane mogote, izjema so stene na zahodni strani, so gosto poraščena z drevesi in grmovjem. Tudi v vseh razpokah in lezikah v stenah je rastje. Še zlasti gosto je na spodnjem delu mogote, redkejša pa na vrhu, kjer so večje površine skale izpostavljene neposrednemu delovanju deževnice. Pod gostim rastjem je izpod prsti razgaljena skala gosto razčlenjena s podtalnimi vdolbinicami.

Podtalne vdolbinice, nastale pod prstjo

Na vrhovih in zgornjem delu pobočij povsem prevladujejo skalne oblike, ki so sled polzenja vode po nagnjeni površini navzdol, bodisi podtalno, pod prstjo, ki ponekod prekriva skalo, ali pa na razgaljeni skali. Po razgaljenju ta del površja mogote ni bil poraščen oziroma je bil poraščen le redko. Skalo je začela preoblikovati deževnica in jo razčlenila z žlebiči in žlebovi. Kasnejša večkratna poraščenost pa je botrovala odlaganju preostankov rastja na položnejše oziroma nižje dele skale. Ta se je členila pod prstjo. Oblikovali so se podtalni žlebovi in žlebiči.

Podtalne zasnove so največkrat tudi lijakaste zajede na robovih vrhov. Globoke so do 1 meter in različno široko odprte na zunanji strani. Nastale so kot ustja

navpičnih podtalnih žlebov in kot zaključki podtalnih žlebov, ki členijo obsežnejše skalne vrhove. Na dnu so pogosto podtalne vdolbine, ki se razgaljene oblikujejo kot škavnice ali pa se nadaljujejo v stenske žlebove. Njihove stene členijo manjši podtalni žlebiči, in ko so dlje časa razgaljene, dežni žlebiči. Na bližnji mogoti so nad naplavino, ki je obdajala skalo, na stropih večjih stenskih zajed nastale koltlice in vdolbinice. Voda je namreč prenikala skozi porozno skalo na stik in se ob ustju cevi zvonasto razlivala.

Dežni žlebiči

Podtalne oblike preoblikujeta deževnica in voda, ki polzi po stenah ter prenika skozi skalo. Na dlje časa razgaljeni in neposredno dežju izpostavljeni skali so dežni žlebiči. Členijo nagnjene površine koničastih vrhov ter višje dele skale razčlenjenih obsežnejših skalnih vrhov. Na strmih delih skale so povezani v žlebove. Na razčlenjenih vrhovih pa se voda iz žlebičev zbira in odteka po žlebovih, ki so pogosto podtalne zasnove oziroma so v času gostejše poraslosti škrapelj zapolnjeni s prstjo. Žlebiči so se praviloma razvili na sprva podtalno oblikovani skali in njihovi spleti z žlebovi nosijo sledi tega; večkrat ko so škraplje poraščene, so lahko ponovno zapolnjeni s prstjo. Na posameznih mestih so žlebiči nadpov-

prečno globoki, kar je posledica pretakanja večine vode le po dnu, razi med njimi pa so visoki. Nekoč razgaljeno skalo je namreč prekrilo rastje. Škavnice so se praviloma razvile iz bolj ali manj razgaljenih podtalnih vdolbin.

ZAKLJUČEK

Prvoten podtalni razvoj mogote v rahlo nagnjenih, plastovitih, razlomljenih mikritnih apnencih zgornje jure in spodnje krede razkriva razmeroma gost splet podtalnih votlin, ki pa so danes večinoma prazne. Voda, ki prenika skozi kamnino, je namreč odnesla večino naplavin iz njih. Podtalno je bilo oblikovano tudi skalno površje mogote. Podtalne skalne oblike so najbolj izrazito ohranjene na spodnjem robu mogote, ki je obdan z občasno poplavljenjo naplavino, in v zajedah pobočij, kjer se je naplavina ohranila najdlje. V zgornjem delu, ki je najdlje razgaljen, so značilne skale oblikovane z deževnico. Prekrivajo podtalni skalni relief, ponekod pa se z njim prepletajo.

Podtalna površina skale škrapelj je zaobljena in gladka. Le ponekod jo členijo podtalni žlebovi. Pod gostim rastjem, ki prekriva škraplje in katerega preostanki se odlagajo na skali, se skala svojevrstno oblikuje. Vsa njena površina je namreč razčlenjena z vdolbinicami, ki se oblikujejo pod prstjo. Te skalne oblike so tudi na delih skale, kjer prevladujejo sledi deževnice. Kot vse kaže, je bil vrh mogote izmenoma poraščen oziroma razgaljen. V zadnjem času pa prevladujejo sledi deževnice.

Skratka, sledimo lahko postopnemu razgaljanju mogote in preoblikovanju skalnega reliefa od podtalnega do tistega, ki ga oblikuje deževnica na najdlje razgaljenih in le občasno poraščenih površinah vrha in tistih na spodnjem delu položnejših pobočij, ki se oblikujejo pod gostim rastjem. Slednji dajejo skalnemu reliefu najbolj izrazit in poseben ter za tovrstno oblikovanje skale značilen pečat.

(dr. Martin Knez, znanstveni svetnik, Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Postojna)

(dr. Tadej Slabe, znanstveni svetnik, predstojnik Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Postojna)

Fotografije Martin Knez in Tadej Slabe

Marjana Lavrič

»VEDNO ME JE VLEKLO V NARAVO«

Pogovor s Stanislavo Cankar s kmetije Pr' Malnarju, Smrečje pri Vrhniku

Ste že slišali za Blagajevo deželo? Leži v osrčju Gradaške doline s središčem Polhovim Gradcem. Grof Blagaj, ki je tamkajšnjemu posestvu gospodoval pred sto petdesetimi leti, se je v srca domačinov zapisal kot dober človek, ki je lepo skrbel za kraj. Po njem se imenuje blagajev volčin, danes zaščiten roža s slavno zgodovino, saj jo je nekoč utrgal sam saški kralj Friderik Avgust II. V spomin na obisk kralja je dal Blagaj postaviti obelisk, rožo pa so poimenovali kraljevska in ji nadelo sloves zdravilne rastline.

Vedno bolj si dobro ime ustvarja tudi tržnica dobrot Blagajeve dežele, ki že približno devet let vsako soboto od 9.00 do 13.00 ure ponuja Vičanom in obiskovalcem iz drugih ljubljanskih občin svoje pridelke. Na pobudo Lokalne akcijske skupine Barje z zaledjem so se kmetje iz Blagajeve dežele, ki obsega kraje Polhov Gradec, Dobrava, Dvor, Črni Vrh, Šentjošt in Butajново, združili v skupni promociji, da predstavijo pestro ponudbo tamkajšnjih kmetij.

36

Slavka Cankar

Ena izmed njih je kmetija Pr' Malnarju. Pri Mlinarjevih. Sprva je bil tu mlin, verjetno okrog leta 1900, zatem žaga. Ostanke žage so še danes ob potoku, ki si je strugo utrl po pobočju nad vasjo Smrečje. Slikovita dolina se izteče prav tu, kjer jo cesta strmo ubere proti Šentjoštu, od koder se potem spusti do Horjula.

Kmetija zaradi strmega terena sodi med gorske. Ovce se pasejo po bregu in zaokrožajo idilično podobo kmetije s kar nekaj poslopji. Kot zrcalni pejzaž je na enem od njih naslikan vaški zvonik. Poleg mlina oziroma žage pa je kamnita miza. Tam sedeva s Slavko Cankar, na katero je kmetija registrirana, in pričneva pogovor. Še preden Slavki zastavim prvo vprašanje, takole opiše kmetijo:

Načrti žage obstajajo iz leta 1935. Včasih je bila ta kmetija kajža, del veliko večje kmetije, na kateri je gostovala družina. Danes je naša kmetija velika osem hektarjev: pet hektarjev je travnikov okrog hiše, dva hektarja je gozda. H kmetiji sodita še dve veliki njivi. Ker je pobočje strmo, sva z možem pred 20 leti kupila ovce. Včasih smo imeli konja in dve kravi, a smo z njimi premalo zaslužili. Zato zdaj pridelujemo hrano. Danes imamo 40 ovc, 40 kokoši in 20 zajcev.

Kaj vse pridelujete?

Skoraj vse, smo čim bolj samooskrbni, praktično vso sezonsko zelenjavo. Letos smo na primer vsadili 100 kilogramov krompirja. Gnojimo samo s hlevskim gnojem, vse je naravno, tisto, kar je, je dobro. Včasih smo imeli še žito, a smo imeli zato premalo sena za ovce. Poleg zelenjave prodajamo pri nas na kmetiji in na viški tržnici za Intersparom še jajca,

Pridelovanje sezonske zelenjave

sveže ovčje in kunčje meso. Na prodaj pa imamo tudi plemenske ovce in jagnjeta.

V glavnem delamo ročno, imamo traktor in kosilnico, drugih strojev nimamo. Če kaj potrebujemo, si sposodimo. Mi smo butična kmetija, ker smo tako majhni. Veliko semen vzgojimo sami. Glede nadzora nad ekološkimi kmetijami pa pravim: naj velja kmečka logika. Ni pomembno, kaj jaz napišem za inšpektorje, ampak kaj smo pridelali. Letos je naporno leto. Moramo dobro načrtovati, kdaj bomo kaj naredili.

Ekološka kmetija ste od leta 2001. Kaj vas je prepričalo, da ste se odločili za ta korak?

Začneš razmišljati v to smer. Pridelovati zdravo zelenjavo, čim manj onesnaževati, škropiti. Dolgo časa

smo bili edina ekološka kmetija v okolici, zdaj jih je več. Na izobraževanje za ekološke kmete sem morala v drugo občino, tu ni bilo nikogar.

Na obe stari mami imam lepe spomine, najbolj na tisto, ki je živela pri nas. Ona me je učila kmetovati. Še spala sem pri njej. Pri nogah je imela jabolka. Druga je hodila v žernado (dnino, op. pis.). Ime ji je bilo Rozalija, bila je vesela ženska.

Kmetijo sem torej prevzela od stare mame. Z mojem sva bila že na svojem, odseljena. Vrnila sva se na kmetijo in sezidala hišo še tukaj.

Načrtujemo sušilnico za sadje. Predelovalne dejavnosti pa še nimamo. Delamo, kolikor zmoremo sami. Od tega je mogoče živeti. Da se tudi na manjšem prostoru. Ne pridelovati koruze za kravo, ampak hrano za ljudi.

Žito torej kupujete, prav tako mleko?

Kupim pšenico, mleka ne uživamo. Pol litra mleka imamo vsi za ves teden. Preusmerili smo se na zeleno prehrano. Delamo si sokove, sadne kaše.

Kaj pa vaši otroci? Bo kateri ostal na kmetiji?

Večinoma delam sama. Mož mi pomaga. Imava pet otrok, štiri hčerke in sina. Hčerke so se osamosvojile, sin pa je star 18 let in hodi v šolo. Dvanajst let pa smo v družino sprejemali tudi rejence. Imam certifikat za rejništvo. K nam so prihajali večinoma najstniki. Ni bilo enostavno ... Zadnja je odšla od nas letos julija. V naši družini je živela tri leta. Zelo je komunikativna, večkrat se oglasi. Pred njo smo imeli fanta, ki je bil bolj zadržan. A tudi z njim smo ohranili stik.

Najmlajši je sin in se uči za mizarja. Med njim in zadnjo hčerko je sedem let razlike, sledijo punce od 25 do 32 let. Dve sta že poročeni, vse imajo službe. Vsi najini otroci imajo tudi glasbeno izobrazbo. Starejša hčerka je profesorica glasbe, uči violino. In vsi sodelujejo pri kakšnem zboru. Sin igra harmoniko, bas kitaro pa tudi didžej je. Mož se namreč ukvarja z glasbo. Imamo že dva vnuka.

Kaj pa ste počeli vi, preden sta se odločili za kmetovanje?

Po izobrazbi sem kmetijski tehnik. Sama sem enajst let hodila v službo v kmetijsko zadrugo. Oba sva hodila v službo, potem sva pa nehala, jaz zaradi kmetije, mož zaradi glasbe. Težko sem zdržala v pisarni. Kadarkoli sem le mogla, sem šla ven, na zrak, v naravo. To me zelo sprosti.

Zakaj ste se odločili za ovčerejo? Je značilna za te kraje?

Ne, ni značilna. Ovce se mi zdijo zanimive živali. Ni jih treba molsti vsak dan, lepo jih gledati. Ko jih zvečer opazujem, se umirim. Zajci pa so tiho, nič ne protestirajo. (Smeh.) Konjev se pa malo bojim.

Kaj vse ovca zahteva in kaj prinese h kmetiji?

Smo gorska, višinska kmetija, ker imamo toliko strmih površin. Ovce nam te površine popasejo, zato nam jih ni treba kositi. Poskrbeti moramo, da so pod nadzorom, da so ograjene. Če si skrben, je tudi kaj koristi. Pokosijo nam, pograbijo, pognojijo, enkrat letno jih ostrižemo, jagenjčke pa prodamo. To je mesna pasma, ni jih treba molsti. Prodajamo jih za pleme.

Kaj pa naredite z volno?

Nekaj časa smo jo prodajali, zdaj pa jo uporabljamo za zastirko. To je zelo dobro. Volna zadržuje vlago, preprečuje rast plevela.

Ovčereja na kmetiji

Imate pa tudi dva hektarja gozda.

Po navadi smo pripravljali samo butare, letos pa imamo toliko lesa, da delamo sekance. Skurili jih bomo v krušni peči. Grejemo se na drva, tudi kruh spečemo v krušni peči.

Kaj pa počnete v prostem času?

Včasih ni bilo ne radia ne televizije, samo dva televizorja sta bila v vasi. Otroci smo bili navajeni delati in ubogati starejše. Danes pa pogosto otroci diktirajo ritem v družini ...

Rada nabiram gobe, borovnice. Rada grem na izlet, tudi na kakšen sejem. Zelo rada berem. Včasih sem sodelovala v gledališki skupini v vasi. Televizijo smo doma kar odstranili. Rada grem tudi na koncert. Zelo rada pa sem tudi sama.

(Marjana Lavrič, slovenistka, Ljubljana)

Fotografije Marjana Lavrič

Jože Strgar

BOGASTVO JESENI

»Joj, koliko je spet listja po tleh. Kar naprej pometam, pa je vse postlano,« jeseni tarna gospodinja, ki ima ob hiši dve veliki brezi. Res, če štejemo med smeti tudi listje dreves, je takšno negodovanje upravičeno. Toda o listju bi se dalo reči še kaj drugega. Najprej, da ga ne moremo šteti med smeti, zato ga sproti ne pospravljamo. Ljudem, ki se radi gibljejo ali delajo na vrtu, pa je grabljenje listja eno izmed najlepših del. Če pa je listja le preveč, bi bilo boljše, če bi imeli na vrtu namesto breze kakšno drugo drevo. Listje breze namreč zgodaj rumeni in odpada, že konec poletja. Druga lastnost breze je, da del listja ostaja na drevesu vse do konca jeseni. Zares, breza ima veliko listja in tudi smeti. Nekaterim drevesom listje ne odpada tako hitro. Sploh pa odpadanje listja naznanja jesen, tisti lepi čas, ki zaključuje bujno vrtno življenje in nas usmerja k zimskemu počitku in razmišljanju, kaj vse bi bilo treba narediti, da bi bilo prihodnje leto še lepše.

Odpadanje listja ima še druge obraze. Ko je po tleh polno suhega listja, ko ob hoji kar šumi pod nogami, se je najlepše sprehajati po gozdu. Seveda, kadar dežuje in je listje mokro, listje ne šumi pod nogami. A jesen ni samo mokra, veliko dni je lepih, suhih, in takrat je užitek v hoji enkrat. Te misli veljajo za hojo v gozdovih, parkih in po večjih vrtovih, kjer je več dreves in več listja. Drugače je v mestih in naseljenih krajih, kjer se mokro listje kaj hitro spremeni v smeti. Če je po hodnikih, poteh in cestah listje mokro, hoja ni prijetna, je celo nevarna. Podobno velja tudi za vožnjo z avtomobili. Če je listja na cesti preveč ali je celo mokro, je vožnja nevarna. V takih primerih je redno pospravljanje listja nujno.

Jesenski pogovori o vrtu največkrat tečejo o bogastvu raznovrstnih pridelkov. Podobno velja tudi za pogovore v širšem kmetijskem svetu. Tudi o njih bi se dalo povedati veliko, a naše misli ostajajo v svetu vrtov in parkov ter v tistem delu narave, ki ga nekmečki ljudje iščemo in najdemo v njih. V vrtovih in parkih iščemo osnovne stike z življenjem narave in njene učinke na telesno in duševno zdravje.

Nekmečki ljudje, ki živimo v mestih in na naseljenih območjih, poznamo tudi posebno navezanost na vrtove in parke. Ko se sredi poletja pričnejo krajšati dnevi in je kakšna noč že nekoliko hladnejša, to je večinoma v drugi polovici avgusta, se narava počasi in raznoliko prične pripravljati na jesen, na konec obdobja rasti. Listje na nekaterih drevesih pričinja rumeneti ali rjaviti in odpadati. Gozdovi se počasi odevajo v jesensko barvitost, ki doseže višek ob koncu oktobra. Vsako leto nekoliko drugače, malo prej ali malo pozneje, kakšno leto je proces jesenske preobleke malo daljši in izrazitejši, drugič krajši in brez zaznavnih prehodov. Vse je odvisno od vremenskih razmer in od učinkov narave, ki niso v celoti znani. Podobno se obnašajo tudi rastline v vrtu in parku. Jesenska barvitost gozdov in tudi posameznih dreves na gozdnem robu, na travniku ali v parku in vrtu je večinoma tako veličastna, da se je naše oči ne morejo nagledati. Mnogi pisatelji in pesniki so znali to lepoto tehtno in globoko opisati.

Med vrtovi in parki po svetu najdemo tudi take, ki so bodisi v celoti ali samo delno naravnani na določene značilnosti, na primer na obilo cvetja, na

Jesen prihaja – naznanjata jo barvitost in odpadanje listja na japonskem drenu.

Foto Jože Strgar

obilo zelenja, mnogi pa tudi na jesensko barvitost. Celoten izbor rastlin, skupaj z oblikovno zasnovo, vse je podrejeno pričakovanju jesenskih oblik in značilnih barv listov. Kakor pomladanski ali poletni vrt je pomemben tudi jesenski.

Med sadnim drevjem na vrtu se z rumenenjem in odmetavanjem listja najprej »oglasijo« višnje, potem češnje in tako naprej. Sadno drevje, ki je pretirano gnojeno z dušičnimi gnojili, bo zeleno listje obdržalo dalj časa. Med okrasnim drevjem se med prvimi poslavlja parocija (*Parrotia persica*), hkrati

z njo pa tudi cercidovka (*Cercidiphyllum japonica*). Obe drevesi sta prvi znanilki jeseni. Sledijo jima vsa druga številna drevesa in grmovnice, ki se obarvajo, vsak nekoliko po svoje, a vsi predstavljajo barvno bogastvo jeseni. Med najbogatejšimi je rod javorov (*Acer*). Naš domači ostrolistni javor se obarva rumeno. Beli ali gorski javor dobiva bolj oranžne barvne tone. Tuji, predvsem japonski javori, pa so pravi svet zase. Njihov glavni zastopnik je pahljačasti japonski javor (*Acer palmatum*). Iz njega, kot izhodiščne vrste, je nastalo veliko število najrazličnejših sort. Najprej so različne po velikosti. Med njimi so nekatere grmičaste rasti, sledijo majhna in potem srednja ter velika drevesa. Najraznovrstnejše so tudi oblike listov. Vsi javori imajo to žlahtno lastnost, da se jeseni, preden jim odpade listje, obarvajo v najrazličnejših rdečkastih barvah. So prava paše za oči in vredni vsega občudovanja. Druga večja skupina vrtnih grmovnic z izrazitimi jesenskimi barvami listja so listopadni rododendroni, ki jih imenujemo z bolj znanim imenom vrtna azaleje. Barve njihovih listov so sicer manj vpadljive, manj rdečkaste in bolj rjavkaste in rumene. A so kljub temu dovolj zanimive, da jih upoštevamo in cenimo, poleg obilnega cvetenja pomladi, še kot jesensko listno znamenitost. Prav izrazite jesenske barve listov imajo še dreni. Tak je že naš domači dren ali svib (*Cornus alba*). Pravi čudež jesenske barvitosti pa je japonski dren (*Cornus kousa*) z vsemi sortami. Zelo lepih barv je tudi ameriški dren ali cvetličar (*Cornus florida*), tudi z vsemi sortami. Za ene in druge velja, da listje ne odpada prehitro in da je barvni prehod razmeroma dolg in bogat. Izbor vrtnih grmovnic, ki so zaradi jesenskih barv zanimive, je bogat, a omenimo vsaj še izrazito in dovolj razširjeno drevo, to je ambrovec (*Liquidambar styraciflua*), ki ima najdaljšo preobrazbo listja. Barvitost nastaja počasi z mnogimi barvnimi odtenki, a listi ostanejo na drevesu izjemno dolgo, tja v pozno jesen. Za vse jesenske preobrazbe v barvitosti listja pa velja, da niso vsako leto enake — ne po barvitosti, ne po času.

Znanilke bogate jeseni so poleg grmovnic in dreves, ki se ovenčajo z barvitim listjem, še druge skupine rastlin. Sem sodijo rastline z obilnimi in obarvanimi plodovi, kot številne sorte panešpljic (*Cotoneaster*), potem ognjeni trn (*Pyracantha*) in še druge. Nadvse zanimive so številne okrasne trave in vrtno trajnice. Pri njih je barvitost listov podrejena, ospredju so predvsem oblika, to je podoba listja ali odcvetenega cvetja.

Jesenski čas zaznamujejo še druge reči. Potem ko z dreves in grmovnic prične odpadati listje, se začne čas jesenske saditve. Rast rastlin se v tem času ustavlja, rečemo tudi, da rastline odmirajo, in takrat so najmanj občutljive za izkopavanje, premikanje in saditev. Jesenski saditveni čas traja vse do zime, dokler zemlja ne pomrzne. Ko temperatura zraka pade pod ledišče, naj bi bila jesenska saditvena dela končana. Prišla bo zima, ki ni »samo bela«.

Vrt ima pred zimo tudi nekaj posebnih zahtev. Nekatere rastline pozimi potrebujejo zaščito. Za vse iglavce in druge zimzelene rastline velja pravilo, da jih je treba, kadar je jesen suha in je zemlja osušena, pred zimo temeljito zaliti. Suša tik pred zimo je sicer redka, a vendar se je že dogajalo, da so odporni iglavci pozimi »pomrznili«. V resnici so se izsušili, ker v zemlji ni bilo dovolj vlage, da bi jo korenine lahko sprejemale, medtem ko je izhlapevanje iz listov in iglic potekalo naprej. Izsušena zemlja tik pred zimo

je nevarna tudi za zimzelene grmovnice, na primer za zimzelene rododendrone in lovorikovce. Za zimzelene rododendrone, te najdragocenejše vrtno grmovnice, je pomembno še nekaj. Izhlapevanje vode iz njihovih velikih listov, ki tudi pozimi ne preneha, preprečujemo tudi s tem, da zemljo pod njimi prekrijemo z listjem in s tem preprečimo ali vsaj zmanjšamo zmrzovanje. Če zemlja ni zmrznjena in je hkrati vlažna, bo rastlina vso zimo sprejemala potrebno vodo in se ne bo izsušila. In še nekaj: izsuševanje oziroma izhlapevanje vode iz listov preprečujemo tudi s tem, da rastline zasenčimo ali, bolje, zavarujemo pred zimskim soncem. Prekrijemo jih s smrekovimi vejami ali podobnim zračnim materialom. Nepredušna plastika ni primerna. Torej, zimsko sonce je za zimzelene rastline prej škodljivo kakor koristno.

Jesensko bogastvo vrta in parka tako označujejo tri stvari. Najprej lepota jesenskih dreves, svojstvena barvitost listja in raznoterih plodov na drevju in na grmovnicah. Potem jesenska dela v vrtu in parku, to je presajanje ali sajenje rastlin na novo, in nazadnje še predzimska zaščita tistih rastlin, ki so občutljive za zimo. Vrtnarjevo leto se tako zaključuje, pred vrati sta zima in čas za iskanje novih zamisli.

(*Jože Strgar, dipl. inženir hortikulture, esejist, Ljubljana*)

Peter Skoberne

BIOTSKA RAZNOVRSTNOST IN TRAVNIKI

Biotska raznovrstnost je izraz, ki si vse od začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja počasi utira pot v besednjake malodane vseh jezikov. Besedi, ki se slišita pomembno in udarno, sta postali nepogrešljiva vsebina vsakega strateškega političnega dokumenta na področju varovanja narave. A kljub temu ostaja vsebina tega izraza za vso njegovo imenitnostjo puhla in nepredstavljiva.

Leta 2010, torej v svetovnem letu biotske raznovrstnosti, so v Veliki Britaniji izvedli anketo. Eno od vprašanj je bilo: »Kaj menite, da je biotska raznovrstnost?« Najbolj pogosten odgovor je bil — vrsta pralnega praška!

A ni treba ravno v Veliko Britanijo, gotovo bi bil tudi pri nas marsikdo v zadregi, če bi se postavil predenj novinar z mikrofonom in želel odgovor na to vprašanje. Torej, kako dati izrazu biotska raznovrstnost pravo predstavo? Pravzaprav ni treba nič drugega kot v globini resničnosti začutiti pomen za tema dvema besedama: celotno neizmerno bogastvo življenja na našem planetu! Dojeti, da sem tudi jaz, skupaj z vsemi ljudmi, s kiti in sloni, ovcami in kravami, planikami in koprivami, bakterijami in virusi, gozdovi in oceani, rekami in potoki, njivami in gorami, vključen v tem pojmu. Usoda biotske raznovrstnosti je preprosto tudi moja usoda, saj ne morem živeti ločeno od narave.

Ta vseobsežnost izhaja že iz opredelitve biotske raznovrstnosti, ki pravi, da so to vse oblike življenja na genski, vrstni in ekosistemski ravni. Torej, preprosto rečeno: biodiverziteteta je — vse živo! Ker je v definicijo vključena ekosistemska raven, to so med drugim gozdovi, travniki, gore, stoječe in tekoče vode, kmetijske površine, je zaobsežena tudi

neživa narava. Zakaj torej biotski raznovrstnosti ne rečemo kar narava? V razvitejšem delu sveta smo vedno bolj odtujeni od narave, naša življenjska odvisnost pa zato ni nič drugačna. Narava postaja vedno bolj abstraktna, odrinjena večinoma v naravoslovne dokumentarce na televiziji, pomeni nam vse in nič. Morda je bil izum novega izraza odraz želje, da bi ponovno opozorili na pomen življenja na Zemlji. Kot kaže, izraz biotska raznovrstnost tega poslanstva še zdaleč ne izpolnjuje.

Pustimo na strani tole igračkanje z besedami in pojdemo rajši v naravo doživet, kaj pomeni biotska raznovrstnost! Zlahka si bomo ustvarili vtis pestrosti na cvetočem travniku, pri tem pa mimogrede spoznali, kaj sploh je travnik ali travišče! To so območja, kjer ne uspevajo lesnate rastline, ampak samo zelišča. Dejstvo, da med njimi navadno prevladujejo trave, je poimenovalo tudi to zvrst življenjskega prostora.

Kaj lahko prepreči razvoj lesnatih rastlin, torej dreves in grmov? Po naravni poti so to največkrat močvirna ali sušna območja ter seveda vse, kar je nad gozdno mejo. V teh primerih bodisi suša, neprimerna temperatura ali kratko vegetacijsko obdobje preprečujejo rast lesnatih rastlin. Neugodnih razmer ni mogoče preživeti drugače kot pod površjem v podzemnih delih, semenih ali s posebnimi prilad-

Na Notranjskem ni kozolcev, seno sušijo na ostrnicah

goditvami. V Sloveniji je v nižinah le malo bolj ali manj naravno ohranjenih travišč. Še največ tam, kjer so redne poplave, kot na primer na Cerkniškem ali Planinskem polju. Kaj pa vsa druga nižinska in sredogorska travišča, ki jih ni malo in so nepogrešljivi del prijazne zelene podobe Slovenije? Tu ni grmovja in drevja zato, ker so ga že naši predniki izkrčili za kmetijske površine. Lahko bi rekli, da je to gozd, ki smo ga prisilili, da se je umaknil travniku, torej območje, ki je pod stalnim stresom zaradi košnje ali paše. Če človekov pritisk popusti, se travišče zelo hitro z zaraščanjem vrača v gozd, saj imajo lesnate rastline znova priložnost za večletno rast.

Travnike doživljamo na najrazličnejše načine, saj v tem primeru gotovo velja pregovor: »Vsake oči imajo svojega malarja!« Tudi z znanstvenega in uporabniškega vidika so pogledi različni. Osnovni je kmetov, proizvodni — saj je prav zaradi potrebe po krmi nižinski travnik sploh nastal! Geografi travnik vidijo kot bistveni sestavni del pokrajine, krajinarji ga opredeljujejo kot krajinski element, v ospredju pa je v obeh primerih podoba travnika. Ali je bogat z različnimi rastlinskimi in živalskimi vrstami, koliko krme lahko pridelamo, kakšna je kakovost, je v tem primeru drugotnega pomena, ker je ključen vizualni učinek. Za biološke znanosti je travnik poseben življenjski prostor, ekosistem, v katerem znan-

stveniki ugotavljajo sestavo rastlinskih in živalskih vrst, proučujejo odnose med njimi in okoljem, zato je vrstna sestava ključna. Agronomi raziskujejo možnosti, kako čim bolj gospodarno izkoriščati travnate površine. Kadar je cilj čim večja količina travinja, z načinom gospodarjenja spodbujajo rast trav na račun drugih rastlin, pri posebej kakovostni krmi pa upoštevajo tudi pomen pestre sestave.

In katera predstava je prava? Vse, ker šele vsi različni pogledi sestavijo celovito podobo travnika. In to ne le v podobi, ampak tudi v času! Največja in najbolj skrita značilnost travnika je spreminjanje v času. Sezonski ritem nam je blizu: ko sneg skopni, poženejo rastline, zacvetijo, sledijo košnja, spravilo sena, še druga, morda še tretja košnja ter jesensko rjavilo v pričakovanju zime. Vendar imajo travniki daljšo življenjsko zgodbo. Začne se lahko po gozdnem požaru ali ko človek izkrči gozd. Takrat mnoge rastline, ki niso mogle odgnati v senci krošenj in so kot semena čakale na priložnost, dobijo možnost, da zaživijo. Vsaj nekaj let bodo lahko rasle, cvetele in semenile. Med tem se bodo vračale lesne rastline, najprej grmovje, drevesca, dokler v nekaj letih ne bo spet zavladal gozd, travniške rastline pa bodo kot semena čakale na novo priložnost ali pa cvetele ob gozdnem robu in na jasah.

Pogosteje nastane travnik povsem namensko, predvsem za zagotavljanje krme živini: čez leto s pašo, s pridobivanjem sena pa je gospodar zagotovil hrano živini tudi za zimo. V ekosistemu je v takem primeru torej ena vrsta — človek — ključno posegla v dogajanje, najprej s krčenjem gozda, nato pa spodbujanjem rasti zelnatih trajnic, zlasti trav. Na območju, kjer sta redna paša ali košnja, večletne lesne rastline ne morejo uspevati. Postopoma so izločene oz. potisnjene na rob tudi vse tiste rastline, ki se po košnji ne morejo dovolj obnoviti. Ostanajo le vrste, ki imajo bodisi liste čisto pri tleh, neprekinjeno rast (trave!) ali podzemne dele, v katerih je dovolj hrane, da lahko ponovno odženejo. Ne le, da ostanejo, ampak imajo v teh novih razmerah mnogo boljše

Z baliranjem so kozolci izgubili svojo vlogo, zato tudi ni osnovnega motiva za njihovo vzdrževanje

pogoje kot v gozdu, več svetlobe, hkrati tudi manj tekmecev, saj je z njimi opravil že človek. Zato na travnikih prevladujejo trave in veliko število različnih vrst, kar se odraža v pisanosti travniške odeje.

Travišča bi lahko primerjali z velemestom, kjer poleg rastlin živijo tudi mnoge živalske vrste. Ene stalno prebivajo v tleh, na rastlinah, druge se le občasno vključijo v ta vrvež: bodisi se prehranjujejo ali oprashaujejo cvetove, gradijo gnezda in podobno. Pisano podobo travnikov dopolnjuje vrvenje pajkov, metuljev, hroščev, uši, ptičev, stonog ..., zato travišča ne le gledamo in vonjamo, ampak lahko, zlasti v času najbolj bujnega cvetenja, tudi poslušamo.

Tisto, kar občudujemo in navdušeno fotografiramo, kar umetniki prelivajo v svoja dela, je daleč od romantike, je krik po preživetju zaradi stresa, ki ga povzroča človek. Če bi na košnjo pogledali nekoliko bolj čustveno, bi bila podoba grozljiva: kako morijo kose, kosilnice, kako živina na paši neusmiljeno uničuje rastlinstvo, kako v živo zaseka rezilo kose ali zobje neusmiljeno pomulijo nežne poganjke. Prav nič ne preseneča, da smrt upodablja s koso! A ne smemo dovoliti, da nas preveč zanesejo čustva in izkrivijo naš odnos do narave. Smo neločljivi del narave, zato je pomembno, da se modrimo v zavedanju tega preprostega, a ključnega dejstva in osta-

nemo na stvarnih tleh. Kako? Najlaže z opazovanjem, doživljanjem narave in zlasti čudenjem. To pogloblja izkušnjo povezanosti, nas postavlja na pravo mesto v naravi, predvsem pa obnavlja v nas spoštovanje in odgovornost do drugih bitij. To ne pomeni, da v nobenem primeru ne bomo poškodovali ali prizadeli drugih osebkov v naravi, ampak da ne bomo kopicili iz grabežljivosti ali napuha več kot potrebujemo za preživetje. Na tem področju nas čaka še veliko učenja. Če si ne bomo znali pomagati z znanstvenimi izsledki in pozitivnimi možnostmi sodobne komunikacije, se bomo, podobno kot naši predniki, morali ponovno naučiti sožitja z naravo v dosledni in trdi šoli preživetja.

Travišča so torej zelo živ, spremenljiv naravi sistem, saj se vsi »udeleženci« nenehno odzivajo na spremembe. Tudi človek, ki skuša travnik čim bolj prilagoditi svojim potrebam. Zato je vrstna sestava in s tem tudi videz močno povezana s tehnikami pridelovanja krme. Ostrnice, kopice sena in kozolci niso nastali zato, da bi bili travniki pri nas prepoznavni, ampak so izviren izum domačinov, kako kljub muhastem vremenu v času košnje kakovostno posušiti seno. Nekdaj je bil edini način za povečanje količine krme povečanje travniških površin, zato so obdelovali tudi teže dostopne strmine ali za košnjo dokaj zahtevne travniške grbine oz. poleti preseljevali živino na višje ležeče planine.

Paša ima drugačen vpliv na rastlinstvo kot košnja. Bodečim, neokusnim ali strupenim rastlinam se bo živina, za razliko od kose, izogibala, zato se lahko na pašnikih razbohotijo na primer osati ali preobjede. Vpliv imajo tudi iztrebki, ki vsebujejo veliko dušika, prav tako so opazne, zlasti na strminah, posledice hoje. Obseg vpliva je seveda odvisen od obtežbe: števila živali na določeni površini.

Z leti se je precej spremenil tudi način gospodarjenja s travišči. Z gnojenjem je mogoče spodbuditi rast trav na račun drugih rastlin, kar posledično pomeni vrstno siromašenje travišča. Travniki so intenzivno zeleni, niso pa več cvetoče pisani. Na ta

Pisani in z življenjem bogati nižinski travniki so odvisni od primerne načina kmetovanja.

način je mogoče kositi v sezoni tudi večkrat, skratka, na manjši površini se pridelava več krme.

Ročno košnjo je skoraj povsem izrinila strojna, ki je seveda učinkovitejša, ogroža pa predvsem večje živali v zavetju visoke trave. Tudi čas košnje se pomika v bolj zgodnje obdobje, ko so krmne vrednosti rastlinja bogatejše, zato je vedno manjša verjetnost, da semena dozori in se travišče lahko obnavlja po naravni poti.

Sušenje in spravilo sta pomembna, zaradi vremena tudi tvegana, postopka. Nenadna ploha ali dolgotrajno deževje lahko ogrozita letni pridelek. Spet je strojna tehnika tista, ki omogoča bistveno hitrejšo sušenje in spravilo, zlasti še z uvedbo baliranja, ko se takoj po košnji še sveže travinje nepredušno zavije v bale, kjer potem poteka konzerviranje z mlečnokislinskim vrenjem. Skupaj z vsemi travniškimi prebivalci, ki niso uspeli pobegniti. In seveda tudi ličinkami, jajčeci ... Še ena pot do hitrejšega in boljšega pridelka na račun siromašenja vrstne sestave travišča.

Znana je neposredna povezava med siromašenjem narave in kulture. Tudi v tem primeru je tako: s travniškimi prebivalci izginjajo tudi šege in navade ob spravilu sena, orodja in z njim povezani spretnosti, pesmi in noše, številni izrazi, reki, ljudske modro-

sti, manjša je potreba po medsebojni solidarnosti in pomoči ... Vse izginja molče, neopazno. Morda se soočamo s tem problemom še najbolj očitno pri vzdrževanju kozolcev, ki so brez dvoma ena od slovenskih posebnosti. A sedaj izgubljajo svojo prvinsko vlogo — sušenje sena, s tem pa se tudi razblini gospodarski razlog za njihov obstoj in vzdrževanje. Spreminjajo se v podstavke za oglase, v strojne lope ali pa tiho propadejo.

Travišča pod gozdno mejo so torej, razen močvirnih travnikov, odvisna od gospodarskih in družbenih razmer. Posledica umika živinoreje s hribovskih predelov zaradi gospodarskih razlogov je zaraščanje travnih površin, po drugi plati postajajo zaradi bolj intenzivne živinoreje travniki vse bolj enolični. Del travnikov so tudi prekrili naselja, ceste, skratka človek širi svoj življenjski prostor. Spremenjena podoba in vloga travnikov sta le odsev načina življenja človeka, zato pri željah po ohranjanju določenega stanja travišč običajni naravovarstveni ukrepi odpovedo. Rešitve so pri vzrokih — gospodarskem interesu določenega načina rabe travišč. Gotovo je, da so raznovrstni travniki dolgoročno bolj obstojni, saj je prav v raznovrstnosti ključ prilagajanja na spremembe v naravi. Takšni travniki zagotavljajo tudi visoko kakovost pridelane krme in vseh izdelkov, ki so od nje odvisni. Šele ustrezno vrednotena kakovost krme na račun količine bi lahko prevesila odločitve gospodarjev k drugačnemu načinu ravnanja s travniki.

Prav je, da se med pohajanjem ob travnikih zavedamo tesne povezave s človekom. Tudi tako, da pred košnjo ne gazimo po travi. Ponižno se čudimo življenju, ki vrvi na travniku. Kjer je življenje, tam so zgodbe — prave, resnične in zanimive. Obzirno jih spoznavajmo in morda bodo naša spoznanja pomagala pri odločitvah, ki bodo ohranjala naravno in kulturno bogastvo travišč.

*(dr. Peter Skoberne, Triglavski narodni park, Bled)
Fotografije Peter Skoberne*

Marjan Bradeško

NEPOZABNE PODOBE SLOVENIJE V MINNESOTI, ZDA

Praznik narodov (*Festival of Nations*) se imenuje vsa-koletna prireditev v mestu St. Paul v ameriški zvezni državi Minnesota. Leta 2008 sem se prvič srečal s to državo in s še bolj izjemno prireditvijo, ki med razstavljalce privabi preko šestdeset različnih narodov, katerih predstavniki ali potomci živijo tam. Toliko pisanih narodnih noš, jedi in izdelkov še nisem nikdar videl na enem mestu. Seveda me je pot brž zanesla na slovensko stojnico — saj je na njej sodeloval tudi moji daljni sorodnik Norm z ženo Mary Ann. Norm me je peljal k desni strani stojnice in rekel: »A tole poznaš?« Ozrl sem se na steno — in skoraj onemel. Tam je visela tista slika, slika, na katero že desetletja nisem pomislil, a sem se je iz otroštva še živo spominjal. Slika mamine družine. To sliko je moja mama leta 1975 dala Normovemu očetu Johnu, ko nas je z ženo Margareth (po rodu iz Starega trga pri Ložu) obiskal pri nas doma, na Prapročah. V trenutku je oživela podoba poletnega dne in Johna, ki je še dobro govoril slovensko in brž pograbil harmoniko za pečjo in zunaj pod staro hruško veselo zaigral.

Nemo sem gledal sliko, iz leta 1949 je, na keramični podlagi je črno-bela fotografija celotne družine — stari ata in mama ter vsi štirje otroci. Pa lepa

breza in vrtnice so narisane, vsi člani družine pa imajo ustnice malo na rdeče obarvane. Nisem mogel verjeti. John, ki je živel v kraju Biwabik na severu Minnesote, je pred smrtjo rekel Normu, naj sliko ob naslednjem obisku nese nazaj. Pa sta Norm in Mary Ann sklenila: »Če je enkrat tukaj, naj bo tukaj.«

ELLIS ISLAND 1908

Kot po naključju sem naslednji dan srečal Shelby, tudi daljno sorodnico, že v četrto generacijo spada in odlično igra harmoniko ... Je rekla, da je šele nekje v najstniških letih ugotovila, da obstajajo tudi druga glasbila poleg harmonike. Tam gori na severu Minnesote, kjer je živela s starši, zaradi slovenske tradicije drugih pač niso igrali. Dala mi je zgoščenko, ki jo je posnela skupaj s sestro in očetom. Na ovitku je poročna slika Franka in Katarine, tistega Franka, ki je bil brat mojega starega očeta. Tistega Franka, ki je kot France s številnimi drugimi izseljenci priplul iz Evrope in se 23. novembra 1908 izkrcal na otoku Ellis Island pred New Yorkom. Tistega Franka, ki je v upanju na boljše življenje prišel na sever Minnesote, v mestece Biwabik, sredi gozdarsko-rudarskega sveta, imenovanega Železno območje (Iron Range). Frank je tam pognal korenine in njegovi potomci še danes čutijo s Slovenijo ... Ničkolikokrat sem potem poslušal pesmi, otožne in vesele, razigrane in melanholične, z značilnim slovenskim tonom in z že nekoliko ameriškim naglasom. Vedno sem si želel, da bi Biwabik videl od blizu. Tudi zato, ker nam je John, Frankov sin, po obisku leta 1975 poslal fotografijo svoje hiše v globokem snegu — in sem si Biwabik že po tisti podobi predstavljal nekje na koncu sveta, na mrzlem severu.

46

Praznovanje 150. letnice slovenske skupnosti v ZDA (St. Stephen).

BIWABIK

In potem je prišla neka jesen, ena od mnogih, ko v Minnesoti zažare barve tako kot le redkokje. S sorodnikom Davidom sva se takrat iz Minneapolisa na poti proti Biwabiku najprej odpeljala do Velikega jezera (Lake Superior) in navzgor do severne obale. Bila je jesen, ko prvi mrzli vetrovi potegnejo s severa, z Arktike preko Kanade se pripodijo na ta planotasti svet. Jesen, ko je svetloba drugačna, bleda, blaga, kajti sonce že leze za južna obzorja in nima prave moči. A moč je v barvah. V vseh odtenkih, tako rekoč od bele, od zadnjih ostankov zelene preko rumene, oranžne do krvavo rdeče žarijo drevesa in grmi redko poseljene pokrajine. Jezero, velikansko, kot je, je umirjeno, povsem drugačno, kot je bilo nekoč, davnega leta 1846, ko je Friderik Baraga z indijanskim sopotnikom odplul iz Michigana proti severni obali, da bi preprečil epidemijo, ki je grozila Indijancem ... V strašnem viharju, ko nista vedela, ali bosta preživela, je njun čoln naplavilo na mestu, kjer se v jezero izliva Križna reka (Cross River). V zahvalo sta postavila lesen križ.

Ko sva z Davidom tistega prelestno tihega dne stala ob danes granitnem križu, sem čutil, kako močno so Slovenci pustili svoje sledi po vsem svetu, kako sposobni so bili in kako dobronamerno so delali, kar so znali, za kar so vedeli, da bo dobro. In kako pogumno so se lotevali stvari! Če primerjamo to, kar je škof Baraga naredil za Indijance, s tem, kar so na začetku naredili priseljenci, ko so pomikali meje proti ameriškem zahodu in neusmiljeno preganjali prvotne prebivalce, razumemo, zakaj je danes Baraga na poti k svetništvu. Ne le, da je Baraga skrbel za dobrobit Indijancev, lotil se je tudi duhovnega dela in napisal prvo slovnico in slovar jezika Indijancev Ojibwe (Chippewa). V tišini, ki je tistega jesenskega popoldneva govorila o velikih stvareh, ko je spodaj le rahlo žuborela skoraj suha Križna reka in je le sem in tja zatrepetal list na plamenečem drevesu, sem čutil nekaj posebnega. Vznesenost, spoštovanje — svetost.

Ko sva z Davidom pod večer prispela v samotni Biwabik med gozdovi in jezери, med rudniškimi dnev-

nimi kopi in tako rekoč divjino, se je okreplil severni veter. Znak, da bo zima. Dolga, trda zima, ki je ob že tako napornem delu v rudniku ali gozdu življenje prebivalcev Železnega območja le še otežila ... So mar zato mnogi obupavali (a nikoli obupali!) in je še danes beseda pijanček tista slovenska beseda, ki jo pozna celo četrta generacija? Predvsem v smislu nesreče, nevarnosti, nečesa, česar se je treba obvarovati ...

Naslednjega dne sva se z Davidom sprehajala po pokopališču in veter je raznašal orumenelo listje. Grobovi so skromni, dostikrat nagrobni kamen za družino, v tleh pa plošče z napisi za pokojne člane. Da sva lahko napisala prebrala, sva morala z rokami odgrniti žareče jesensko listje. Skoraj vsak drugi priimek je slovenski. Simbolično so se mi odkrivale sledi predhodnikov, najdlje sva se zadržala pri naših neposrednih prednikih, predvsem pa ob umetelnem železnem vhodu na pokopališče, ki ga je izdelal John, Davidov in Normov oče. Tisti John, ki je leta 1975 pri nas doma igral na harmoniko in potem odnesel sliko mamine družine preko Atlantika ...

Hladni, jasni dnevi v Biwabiku so mi v dneh obiska govorili o minevanju, žareče barve pa so kar kričale o novem življenju, o vztrajanju, o nečem lepem, tudi o tem, kako dobro se je Slovenija ohranila tisoče kilometrov od doma. Kako je v rudarski sivini mrzlega severa v ljudeh ostalo dovolj žive krvi, da še danes napaja slovensko dušo.

ŽELEZNI LJUDJE

Dve poletji kasneje sem se spet znašel v Biwabiku, tokrat z Mojco. David naju je nekaj dni vodil po poteh, ki so jih prehodili najini predniki. Kako simbolično je, da sva tri dni spala v leseni hiši, ki stoji prav na posestvu, kjer sta Davidova ded Frank in babica Katarina pričela svojo skupno pot. Ni več ne njune hiše, ne sosedove, le trave in gozd. A spomin je izjemno močan in David kar ni mogel, da ne bi vedno znova omenjal, kako je iz šole hodil tja, k babici Kati (Katarini) na kosilo.

Zemlja je tam gori dala malo, polj ni, več je dal gozd, saj je poln divjadi, in prepelice ali jeleni so

bili pogosto na jedilniku. Tudi na vrtu ni kaj dosti zraslo, je pa pred hišo, v kateri sta se rodila David in Norm, še danes velik grm potonik — ker jih je njuna mama Margareth imela tako rada. Rdeče so cvetele tudi ob najinem obisku, bilo je sredi julija. Mrzli kraji in hude zime ne pustijo dosti časa za cvetenje. Ob rdeči barvi sem pomislil, kako je tam gori vse, kar ni gozd ali jezero, rdeče. Številni rudniki v Železnem območju so površinski in železova ruda daje ton pokrajini. Že sto let, še več.

Vse od dne leta 1892, ko je Frank Hibbing iz Dulutha ob Velikem jezeru hodil po neznanem območju in zapisal: »Verjamem, da je pod menoj železo, čutim svoje zarjavele in mrzle kosti.« V mestu Hibbing, ki je poimenovano po njem, je danes največji površinski kop železove rude na svetu, rudnik Hull Rust Mahoning imenujejo kar Grand Canyon severa. Gromozanske površine, rdeče, sive, črne in modrozeleno — tam, kjer je izkopane dele že zalila voda. Orjaški rudniški stroji, tovornjaki, ki naenkrat peljejo 240 ton rude, bagri, ki z velikansko žlico samo v dveh zamahih nalože tako vozilo. Neverjetne razsežnosti in mere!

Že preko sto let železo narekuje življenje ljudem. Ne le trdo delo, tudi strupene zime, revna zemlja, zelo različne kulture (tam so se poleg Slovencev naselili Skandinavci, Italijani, Nemci, Francozi ...) — vse to je naredilo tamkajšnje ljudi trde kot jeklo, ki je končni izdelek železove rude. Mnogo je trpkih zgodb, po drugi strani pa so ti ljudje vedno največ vlagali v otroke in njihovo izobrazbo. Nekoč, ko še ni bilo t. i. multinacionalk, so za dobrobit, tudi za duhovno plat, dodatno skrbele še rudniške družbe. Srednja šola v Hibbingu se ponaša ne le z velikostjo, pač pa tudi z izjemno lepo in veliko prireditveno dvorano, ki se tako po lepoti kot po velikosti mirno primerja z najrazkošnejšimi gledališkimi dvoranami velikih mest. Tudi v bližnjem Chisholmu ni dosti drugače.

O tem, kako je železo zaznamovalo generacije, veliko pove tudi pesniška zbirka Nočni vlak — Rdeči prah, ki jo je napisala pesnica Sheila Packa finskega rodu. Že naslov je zgovoren. Prebivalci tistega območja

Spomin na Frankov prihod v Severno Ameriko (ovitek zgoščenke Tradition – A Tribute To Immigrant Families – Vintage Iron Range Collector's Edition Played Setnikar Style).

se iz zgodnjih otroških let spominjajo neskončnih in hrupnih vlakov, ki so rudo vozili noč in dan do Velikega jezera; od tam pa so jo z ladjami prevažali v jeklarne, kjer je končno postala uporabna — za gradnjo in žal tudi za orožje. V spominu vseh, posebej tistih, ki so v kopih delali neposredno, je ostal tudi rdeči prah, ki je šel skozi vse obleke. Težko je bilo. Da, tam, kjer se še kompasu zmeša, včasih tudi ljudje izgube smer. A je zanje kultura tisti kompas, ki jim pomaga, da se v življenju ne izgube. »Pijem iz steklenice starega očeta, iz harmonike, njegove edine prtljage,« je zapisala pesnica. Kultura, izročilo, harmonika in potica ... Slovenija v Minnesoti.

SAINT STEPHEN

Niso vsi Slovenci šli le na Železno območje, mnogi izseljenci, ki so prišli še pred rudarji, so se naselili niže, ob Misisipiju, v bolj rodovitnih in vremensko prijaznejših krajih. V krajih, kjer je prvi misijonaril Francis Xsaver Pierz (Pirc), pridružil se mu je tudi poznejši škof v mestu St. Cloud Jakob Trobec. Vse to se je dogajalo že pred sto petdesetimi leti.

In je na najini poti srečno naključje nanoslo, da sva se znašla v kraju St. Stephen (prvotno ime St. Stephen

Baragov križ ob velikem jezeru. Nepozaben spomin na velikega misijonarja.

in the Woods, Sveti Štefan v gozdu) v bližini St. Clouda, na območju t. i. svetih krajev, saj imajo številna mesta imena po svetnikih. In prišla sva tja ravno na dan, ko je St. Stephen praznoval stoletnico obstoja mesta in stopetdesetletnico ustanovitve najstarejše slovenske skupnosti v Združenih državah Amerike. Izjemno praznovanje, ki je na plano prineslo vse, kar so Slovenci v poldrugem stoletju obdržali, negovali in vedno znova oživljali. Prišel je slovenski ambasador v ZDA dr. Božo Cerar, oblečen v slovensko narodno nošo, pozdravilo ga je pokanje iz možnarjev. Narodne noše s slovenskimi zastavami so sredi Amerike in v sožitju z drugimi prebivalci pokazale, kako lahko na kulturi, kar je poudaril tudi veleposlanik, temelji uspešen razvoj naroda. Ganljiv je bil tudi pogovor veleposlanika s 102 leti starim gospodom Peternellom, potomcem ene prvih družin (poleg Pogačnikovih), ki se je naselila v kraju — ko slednji še ni bil kraj.

Poleg sobotne parade, nagovorov in koncerta Pojočih Slovencev (glasbena skupina Singing Slovenes, v kateri sodelujejo tudi potomci drugih narodov) je bila, vsaj za naju, višek nedeljska maša v cerkvi

sv. Štefana. Najprej zato, ker sva prvič doživela mašo s polko (*polka mass*), mašo, pri kateri na znane narodne in zabavne melodije pojejo cerkvene pesmi oziroma cerkvene pesmi spremljajo glasbila, ki so po navadi del narodno-zabavne glasbe. Mnogo pesmi so zapeli v slovenskem jeziku, po maši pa so v cerkvi izvedli še izjemen koncert. Slovensko petje iz srca, iz duše in z navdušenjem ter sproščenostjo, značilno za Američane, je napolnilo cerkvene oboke. Vodja skupine Frank Bucar je nekje na sredi koncerta povedal, da bodo zaigrali *Slovenija, od kod lepote tvoje* — prav za Mojco in zame, saj sva bila v prenapolnjeni cerkvi edina Slovenca iz domovine ... Ko sem se pred vsemi zahvalil za to izjemno potezo in povedal, da sva doma le slab kilometer od hiše, v kateri se je rodil škof Jakob Trobec, ki je misijonaril v tistih krajih in je pokopan na tamkajšnjem pokopališču, je cerkev preplavilo vzhičenje ... Dogodek, ki ga človek doživi le redko v življenju.

SLOVENIJA DALEČ OD SLOVENIJE

Na srečanjih s prebivalci Minnesote, tisoče kilometrov stran od domovine, sem spoznal, kako izjemno predani so slovenskemu izročilu, kako zelo ponosni so na svoje korenine. Ne sramujejo se jih, poudarjajo jih, raziskujejo, na novo vzpostavljajo že davno zbledele, morda že pretrgane stike s sorodniki. Mar ni tudi naše prijateljstvo z družinami Norma in Davida del iste zgodbe? Ko smo se že skoraj izgubili, je daljna povezava ponovno vzcvetela.

Sprašujem se, koliko bi zamudil, če ne bi spoznal zdaj še res velike množice slovenskih potomcev v Minnesoti, če ne bi čutil sto petdeset let njihove zgodovine. Obdržali so jo, morda bolje kot mi sami, ker živijo z njo. Uspeli so, pa čeprav sredi tujega sveta, in danes so cenjeni. Njihovo kulturo, ki bogati vse tam živeče skupnosti, jasno priznavajo vsi. Pravi praznik narodov v najlepši obliki!

(mag. Marjan Bradeško, vsestranski pisec, knjižni recenzent, amaterski fotograf in planinec)
Fotografije Arhiv avtorja

ZAKAJ VEČ, KO PA JE MANJ TUDI DOVOLJ!

Kaj naredi Nizozemec, kadar je žejen? Postavi se pred pekarno, iz katere diši po sveže pečenem pecivu, in počaka, da se mu začnejo cediti sline! To in podobne šale vedo povedati Belgijci, ki se z Nizozemci zbadajo kot vsi južni ali severni sosedi: južnjaki so neumni, severnjaki pa skopušni. Po tej logiki Nizozemci nimajo hladilnikov, ker se ne morejo prepričati, ali se lučka res ugasne, ko zaprejo vrata, in na zadnji sedež Fiata Pande jih spraviš osem, če jim tam nastaviš evro.

Tako bi lahko še dolgo nadaljevali in vse dobro znane šale o skopuških Škoti priredili tudi za Nizozemce. Čprav po prepričanju Belgijcev Škoti Nizozemcem ne sežejo niti do kolen. Kdo pa je sploh bil prvi Škot v zgodovini? Nizozemec, ki je po naključju preplaval Rokavski preliv! Oprostite, kar težko je nehati, če se malo poglobiš v ta razmerja. Še najbolj presenetljivo pa je, da Nizozemci niso prav nič užaljeni, če jih zmerjajo s skopuhi. Prav nasprotno — ponosni so na svojo pregovorno varčnost!

ZGODOVINA JIH JE NAUČILA SKROMNOSTI

Nizozemske province so v dolgih stoletjih obstojele poznale obdobja velikega obilja in obdobja izredne revščine. V 17. stoletju so pustolovci iz te male, za dve Sloveniji velike dežele, osvajali svetovna morja in ustanavljali kolonije, iz katerih so naravna bogastva pošiljali na ta vodeni konec Evrope. Medtem ko so se po drugih kolonialnih velesilah, kot so bile Anglija, Španija in Portugalska, gradile ogromne palače, so nizozemski bogataši še naprej stanovali v temnih visokih in ozkih hišah z malo okni. Dakev se je pač plačeval po širini hiše in številu oken!

Ko je šel drugod denar za prestižne parke, kot so Versailles in podobni, so Nizozemci svojega vlagali v osuševanje zemljišč. Z vodo je bilo treba tu vedno dobro gospodariti — ob pogostih poplavah je bilo preveč, pitne pa hitro premalo. Dandanašnji turisti ne slutijo, da so mlinci na veter bolj kot za mletje žita pravzaprav služili za neprestano prečrpavanje vode.

Kar so na ta način zaslužili, so nekateri »novi bogataši« zašpekulirali s čebulicami tulipanov, katerih cene so dosegle večkratno vrednost hiš bogatašev. Ko je cena tulipanov nepričakovano padla, je bil to prvi borzni polom v svetovni zgodovini. Pametneje so premoženje nalagali tisti, ki so naročili kako sliko pri Rembrandtu van Rijnu. Iz njegovih umetnin pa iz umetnin Vermeerja in drugih holandskih mojstrov je mogoče zaznati življenjski stil tedanjih višjih slojev, ki je bil veliko bolj skromen kot življenjski stil bogatašev iz drugih dežel. Trdo življenje povprečnega prebivalca »nizkih dežel« pa dve stoletji kasneje še bolj značilno upodablja Jedci krompirja, kot jih je videl Vincent van Gogh: skoraj štirikotne figure, ki sta jih je stesali trdo delo in kruto podnebje ob ledenem Severnem morju.

Še pozno v dvajseto stoletje je bilo življenje navadnih ljudi skrajno skromno. Za preživetje velikih družin je bilo treba poprijeti za vsako delo in obrniti vsak gulden. Pri hiši je bilo le tisto, kar je bilo najbolj nujno, še čevlji so bili leseni. V prvi svetovni vojni je bila kraljevina Nizozemska nevtralna, toliko več trpljenja in pomanjkanja je bilo v drugi in takoj po njej: v hudi zimi 1944/45 so ljudje kuhali drevesno lubje in jedli cvetlične čebulice, 20.000 jih je na zahodu dežele umrlo od lakote in pomanjkanja.

Vincent Van Gogh, Jedci krompirja (*The Potato Eaters*)

TUDI DANES NI RAZLOGA ZA POTRATO

Dandanes je Nizozemska bogata dežela: s samo 16 milijoni prebivalcev se uvršča v svetovni vrh ekonomsko močnih in vplivnih držav. Po vojni se je njena ekonomija pobrala predvsem po zaslugi zemeljskega plina, katerega velike zaloge so odkrili v severnih provincah. Prav generacija, ki je doživela medvojno pomanjkanje, je tudi z odrekanjem v desetletjih po vojni omogočila postavitve solidne ekonomske podlage. Z vlaganjem v kmetijstvo, industrijo, predvsem pa v znanje in inovacije se je Nizozemska na marsikaterem področju prebila na svetovni vrh.

Sodobna blaginja pa za povprečnega Nizozemca ne pomeni avtomatično potrate. Čeprav je v zadnjih letih več zanimanja za kulinariko in so trgovine polne najrazličnejših razkošnih dobrot, za vsak jogurt preverijo, kje je najcenejši. In če je treba, kolesarijo kakšen kilometer več do trgovine, kjer so cene najbolj ugodne. Pred nabavo večjih in dražjih stvari pa tako ali tako temeljito raziščejo cene, da ja ne plačajo kakšen evro več, kot bi bilo treba. Če popošimo prehranske navade Nizozemcev: še naprej se navadno kuha v enem loncu: krompir, zelenjava pa kakšna klobasa za na vrh. Ko je krompir s kislim zeljem skuhan, pa vse skupaj zmečkajo z malo mleka

in sira pa pečenica zraven in je večerja tu! Za kosilo pa namazan kruh, obložen z eno — tanko — rezino sira. Med restavracijami so zdaleč najbolj priljubljene kitajske — od koder se hrana odnese domov. Tako ni treba plačati pijače pa še kaj ostane za naslednji dan. Zakaj bi zapravljali za nekaj, kar je tako minljivo, kot je hrana!

NIČ SE NE VRŽE VSTRAN

Verjetno je ni dežele na svetu, kjer bi imeli toliko »naredi-si-sam« trgovin in rokodelskih tečajev kot na Nizozemskem. Za popravilo zamašene kanalizacije še mogoče pokličejo mojstre, ko pa je treba barvati okna, polagati ploščice ali tapetirati stene, pa je škoda denarja in se posla najraje lotijo kar sami. In jim ni nič nerodno obiskom pokazati kako omarico ali stol, ki so ju kupili rabljena in ju sami polepšali.

Po eni strani pri nakupih zelo pazijo na cene, hkrati pa komaj kaj vržejo vstran. Pravzaprav nikoli — še za polomljene likalne deske, sami in odslužene cvetlične lončke se pokliče občinska čistilna služba. Zvečer pred odvozom se roba postavi na cesto, in preden se naslednje jutro pripelje smetiščni avto, izgine vse, kar bi se še dalo popraviti ali bo prišlo prav komu drugemu. Pa da ne boste mislili, da se za te smeti zanimajo zgolj kakšni reveži. Naš, žal že

51

Pelgrimshoeve avgusta 2014

Foto www.pelgrimshoeve.nl

pokojni sosed, z odlično pokojnino policijskega inšpektorja, s hišo in z vikendom v Franciji, je domov redno prinesel kakšno »trofejo« s svojih kolesarskih pohodov mimo teh kupov »odpadkov«.

Še dobre odvečne stvari se seveda prodajajo. Na spletni strani »Marktplatsa« lastnika dnevno zamenja na tisoče predmetov: od obleke, igrač, gospodinjskih potrebščin, do šotorov, koles, pohištva, avtomobilov in celo stanovanj! Tudi tako imenovane trgovine z rabljenimi stvarmi, trgovine s stvarmi iz druge roke, so zelo priljubljene. Tukaj so — presenetljivo — iskane predvsem kvalitetne stvari. Četudi so na primer oblačila že nošena, so iz čistilnice še vedno boljše kot kakšne sintetične bluzice iz navadnih trgovin. Da se o plaščih in torbicah sploh ne pogovarjamo!

Enkrat na leto — na kraljev rojstni dan konec aprila — je kraljevina Nizozemska en sam »Vrijmarkt«. Na tem »prostem trgu« lahko vsak prodaja, kar hoče. V mestnih in vaških središčih se na stojnicah in kar na odejah po tleh baranta, da je veselje! Za majhen denar se eni znebijo stvari, ki so jim na poti, drugi pa so še kako veseli ugodnih nakupov. Vmes se še kaj zamenja in otroci zaslužijo kakšen cent z igranjem flavte — da se mali Jantjes naučijo, kako bodo veliki Jani kasneje gospodarili.

SKLENJEN KROG PORABE

Če po tem še kaj ostane — kakšne polomljene igrače, razno orodje, gospodinjske potrebščine, knjige in tako naprej — se prej kot slej lahko znajde v trgovini »kringloop« (sklenjeni krog). Te dobrodelne trgovine upravljajo organizacije, ki skrbijo, da brezposelni, invalidi, bivši kaznjenci in druge izolirane skupine ohranjajo socialne stike. S popraviljem darovanih stvari, z urejanjem trgovine, s prodajo in vodenjem administracije si nabirajo dragocene delovne izkušnje, ki jim kasneje pomagajo pri iskanju redne zaposlitve. V vsakem okolišu je vsaj ena bolj ali manj založena trgovina »kringloop«, ki skrbi, da veliko stvari po prvi uporabi dobi še drugo življenje.

PELGERIMSHOEVE — ROMARSKO PRIBEŽALIŠČE
Župnijske dobrodelne ustanove na Nizozemskem, katoliške in protestantske, imajo redne nabirke stvari za omogočanje svoje dejavnosti. Ker pa je težko uskladiti ponudbo in potrebe, zbrane stvari navadno prodajajo na svojih dobrodelnih sejmih in z izkupičkom potem konkretno pomagajo, kjer je treba. In se zgodi, da so te pobude tako uspešne, da presežejo župnijske meje in iz tega nastanejo prave blagovnice rabljenih stvari.

Lep primer take krščanske pomoči je Pelgerimshoeve iz Zoetermeera. Iz izredno uspešne dobrodelne prireditve za obnovo cerkvene strehe je leta 1986 nastala ideja za stalno prodajo rabljenih stvari. Prostovoljci so obnovili podarjeno kmetijo, jo pomenovali Pribežališče romarjev in jo uredili kot neke vrste veleblagovnico: z oddelkom za obleko, pohištvo, belo tehniko, gospodinjske potrebščine in tako naprej. Odprta je ob torkih zvečer in vsako drugo soboto.

Obisk je takoj presegel vsa pričakovanja, se posebno, ko se je razvedelo, kako dobro ponudbo imajo: vse na njihovih policah je v dobrem stanju, popravljeno in čisto. Ljudje jim od blizu in daleč vozijo svoje odvečne stvari. Ker vedo, da bodo tu dobro unovčene, izkupiček pa je namenjen čisto konkretni pomoči potrebnim v vsej občini pa tudi koristnim projektom v deželah tretjega sveta. Potem pa navadno vsak, ki kaj prinese, Pilgerimshoeve ne zapusti praznih rok: ponudba je tako zapeljiva! Pa ljudje še lažje kaj zapravijo, če vedo, da je za dober namen!

Prostovoljno delo skoraj 300 sodelavcev, od upokojencev do univerzitetno izobraženih menedžerjev, je v prvi vrsti res namenjeno pomoči potrebnim. Hkrati pa to pomoč povezujejo s ponovno uporabo že rabljenih stvari in se s tem pridružujejo naraščajoči množici Nizozemcev, ki se zavestno odločajo za manjšo in bolj premišljeno porabo.

V projekt Pelgerimshoeve so vključeni številni prostovoljci
Foto www.pelgrimshoeve.nl

KO VARČNOST POSTANE ŠPORT ...

Pri opisovanju nizozemske varčnosti je seveda treba povedati, da so tudi tu v vseh trgovinah polne police in je tudi tu vedno več potrošnikov, ki si privoščijo vse, kar se spomnijo. Tudi tu se meče hrana v stran, samo kruha menda letno okoli 7 kg na prebivalca. In v navadnih smeteh je mogoče najti kake zelo uporabne stvari tistih, ki »nimajo časa« in volje za recikliranje. Taki Nizozemci se na počitnice odpravijo po tri-, petkrat na leto, imajo po dva, celo tri avtomobile in nove kuhinje za 50.000 evrov. Bolj kot reveži si znajo nakopati velike dolgove, potem pa potrebujejo »trenerja za varčevanje«. Da iz druge roke slišijo, kako se da z malimi koraki veliko privarčevati!

Bolj zanimiva je druga skrajnost: tisti del prebivalstva, ki bodisi res zaradi potrebe, bodisi zgolj iz prepričanja zagotavlja, da se bolje živi, če se manj porabi. Dosledno! Pravijo jim »vrekken«, Slovenci bi jih imeli za stiskače. Pred leti so za izmenjavo varčevalnih nasvetov ustanovili časopis (katerega naročnino so si seveda delili med seboj), sedaj imajo forum na spletu, kjer kar tekmujejo, kdo bo predlagal še kaj bolj revolucionarnega!

UPORABNO? KAKOR ZA KOGA!

Katerega kuhinjskih nasvetov bodo mogoče še prepoznale slovenske babice, drugi pa so res tipično nizozemski. Tako se papir od masla shrani v hladilniku, da se maslo ob prvi priložnosti do konca porabi za namaz pekača. Vsak lonček jogurta do čistega postrgajo, namesto z dragimi misliji jogurt obogatijo kar s krušnimi ali piškotnimi drobtinami, ki jih seveda ne zbirajo zgolj za ptičke. Potem se s pljuskom mleka in z žličko marmelade v tem lončku pripravi osvežilni jogurtni napitek. Zelenjavo je treba lupiti na tanko, še najbolje z v ta namen prirejenim nožem. In ko se ta zaradi intenzivne uporabe izrabi, ga naj desničarji — tako naroča Vrekkenkrant — zamenjajo s kom, ki lupi z levo roko: pa bosta oba lupila še kakšno leto dlje.

Tako bi lahko naštevali v nedogled, prav za vsako situacijo se najde, včasih prav absurden, napotek. Če bi jih dosledno upoštevali, bi se vsi prhali zgolj z mrzlo vodo, v temi in v vedru, z vodo iz tega vedra pa bi spakovali stranišče. Stanovanja bi bila založena s stvarmi, »ki bodo enkrat še prišle prav« — kaj vse da se da narediti iz strganih nogavic, predrtih zračnic, zamaškov od steklenic in še in še! Rabljene kolarje je treba samo shraniti: tistega iz leta 1982 so lahko uporabili tudi leta 1993 pa leta 1999 in spet bo »aktualen« v letih 2016 in 2021 ...

Večina nasvetov pa je vendarle zelo uporabnih. Najdejo se taki, ki pravzaprav sploh niso »second-hand«. Poceni počitnice? Sprehodi se po domačem kraju kot turist: oglej si znamenitosti, privošči si kavico na najbolj živahnem trgu. V knjižnici prelistaj kako revijo, tam je tudi stranišče navadno zastoj. Če pa te vendarle vleče daljava: najdi koga, s katerim zamenjaš stanovanje!

Podoben je nasvet glede nadomestila obiska restavracije: s prijatelji se izmenoma povabiš na kosilo ali vsak pripravi kakšno jed. Med prijetnim obiskom doma privarčuješ stroške ogrevanja in razsvetljave. Na obisk ne moreš priti praznih rok, pa nimaš denarja ali navdiha za darilo? Podari »bon« za kako uslugo!

Mladi starši bodo veseli vsake urice varstva, kdo drug pomoči v gospodinjstvu ali spremstva k zdravniku.

Vedno bolj je razširjena pobuda o deljenem lastništvu večjih in dražjih dobrin. Za delitev zamrzovalnika ali kosilnice je res treba imeti dobre sosedske odnose, v praksi bolj uresničljiva je možnosti najema avtomobila pri zasebnikih. Kar štiri take pobude so na Nizozemskem nastale v zadnjih treh letih: na spletu pogledaš, kakšen avto ti v katerem obdobju ustreza in kje v bližini ga kdo ponuja. In po spletu skleneš pogodbo in se dogovoriš o drugih podrobnostih. Za morebitne nujne primere se še vedno lahko pokliče taksi in pod črto vedno ostane velik prihranek za tistega, ki si avto izposodi, ko ga res potrebuje. Koristno tudi za lastnika avtomobila, pa še v okolici je manj zadrege s parkiranjem. In najbrž ni treba še posebej poudarjati, kaj tako premišljena uporaba avtomobila pomeni za varstvo okolja.

KRIZA? KAKOR ZA KOGA!

Na Nizozemskem je kriza šele v zadnjem letu dobro pokazala zobe, predvsem tistim, ki so izgubili zaposlitev. Pa tudi med temi se najdejo velika naspotja. Nekateri se počutijo revne, ker so prisiljeni prodati enega od obeh avtomobilov in grejo lahko samo enkrat na počitnice, za druge pa je brezposelnost izziv, kako boljše gospodariti s tem, kar vendarle še imajo. Seveda zelo posplošeno in črno-belo povedano, vsak posameznik ima svojo zgodbo. Tudi te vrstice bo vsak bral iz svojega zornega kota. So Nizozemci narod stiskaških čudakov, katerih življenjsko poslanstvo je — za vsako ceno — porabiti čim manj? Ali pa je ta novodobna sla po premišljenem gospodarjenju z obstoječimi dobrinami trend, ki mu je vredno slediti?

(Metka Dijkstra-Murko, Haag)

Micka Opetnik

GLEDALIŠKO IN LUTKOVNO USTVARJANJE MED KOROŠKIMI SLOVENCMI

Tržaški pisatelj Boris Pahor je zapisal: mladim je treba povedati: biti prijatelj z vsem svetom še dolgo ne pomeni dopustiti, da zamreta materni jezik in naša kultura. Da bi mladi razvijali čut za kulturo in širili slovenski besedni zaklad, se trudijo številna slovenska kulturna društva na dvojezičnem ozemlju Koroške. Pri tem delu pa imajo zveste in profesionalne spremljevalce in pomočnike v obeh osrednjih kulturnih organizacijah, Krščanski kulturni zvezi in Slovenski prosvetni zvezi.

NA SENCO JE PADEL ŽAREK LUČI

Pogled na kulturno ustvarjanje koroških Slovencev se kar hitro ustavi ob bogati gledališki in lutkovni sceni. Naši predniki so ob ustanovitvi slovenskih društev želeli, da bi z gledališkimi predstavami ohranjali in poglobljali jezikovno znanje, in to se danes še kako obrestuje, obenem pa nadgrajuje.

Kako živa in kreativna je lutkovna in gledališka ustvarjalnost po slovenskih društvih na Koroškem, kaže dejstvo, da je bilo v minulem letu na ogled 20 premier. Na Brnci, v Ledincah, Št. Jakobu v Rožu, Bilčovsu, Št. Janžu, Selah, Celovcu, na Radišah, v Št. Primožu, Dobrli vasi, Žitari vasi, Št. Lipšu, Šmihelu, Pliberku, Vogrčah in na Suhi so se gledališčniki in lutkarji potopili v svet gledališkega ustvarjanja, ki je v zadnjih letih preraslo zgolj tradicijo in potrebo jezikovne šole. Soočanje z novimi gledališkimi pristopi, skrbna izbira besedila, iskanje igralskih mej in razglabljanje o tematikah, ki oblikujejo človekovo življenje in se pojavljajo v družbi, so postali sestavni deli priprav in študija predstav. Ta razvoj se zrcali v nadvse inovativnih predstavah z družbenokritično tematiko, kot jih je bilo na ogled kar nekaj v zadnjih letih. V plesno-gledališki predstavi Odhajati je gledališka skupina Šchok iz Žitare vasi hodila po poteh poezije Maje Haderlap. Igralska skupina

iz Sel pa se je na inovativen način spoprijela z izpovedjo Shakespearjevega Hamleta. Nova pota gledališkega izražanja iščejo tudi gledališčniki Teatra Trontamora iz Št. Jakoba v Rožu, ki uprizarjajo ne navadno ambiciozne, angažirane in uprizoritveno zahtevne predstave.

ANKARAN — OB MORJU SE LAHKOTNO DELA

Na kreativni poti spremlja gledališčnike in lutkarje že štiri desetletja gledališka in lutkovna delavnica v organizaciji Krščanske kulturne zveze v Celovcu. Sprva v domačem kraju Rebrca, kasneje v Kopru in Fjesi, danes pa mladi igralci skupaj s strokovnjaki za režijo, scenografijo, glasbo, koreografijo in izreko v Ankaranu, igrivem okolju ob morju, pripravljajo krstne uprizoritve. Mateja Kert, referentka za gledališče pri Krščanski kulturni zvezi, je zapisala: »Dolgoletno gledališko ustvarjanje je vzbudilo v mladih željo po izpopolnjevanju, izboljševanju in iskanju lastne identitete v ustvarjalnosti. Vsaka predstava vsake posamezne skupine je korak naprej na poti k izpopolnjevanju.«

Društva, v katerih je gledališka dejavnost že najbolj zasidrana, so v letih nabrala izkušnje, ki so privedle do vse bogatejše gledališke ustvarjalnosti in do bolj profesionalnega pristopa do gledališča. Gle-

dališka dejavnost pa nudi mladim tudi tkanje prijateljskih vezi in možnost, da v krogu vrstnikov — skupno z mentorji in strokovnjaki — razvijajo čut za samostojno ustvarjalnost, ki temelji na osnovah lastne domišljije in lastnega razmišljanje.

Lutkovna skupina KPD Drava v Žvabeku

56

Vsakoletne gledališke in lutkovne delavnice v Ankaranu se je v letu 2014 udeležilo 15 skupin iz raznih krajev južne Koroške, kar pomeni da se je 150 otrok in mladih potopilo v svet gledališča, ki na svoj skrivnostni način oblikuje, kaže in pokaže stvari, ki jih v realnem svetu ni videti.

TRIBUNA — SREČANJE GLEDALIŠKIH SKUPIN

Ko se konec avgusta vrnejo mladi gledališčniki in lutkarji iz Ankarana v domači kraj, se po slovenskih društvih zvrstijo številne premiere. Tako so jesenski in zimski meseci vedno meseci gledališča. Skupine se predstavljajo s premierami in iz leta v leto je videti bolj inovativne in boljše predstave, ki so vedno zelo dobro obiskane. Številni gledalci nagradijo igralčev trud in delo. Po premieri v domačem kraju pa se igralci razveselijo vsakega povabila na gostovanje pri sosednjih društvih. Kot bogata bera se zdi februarja Tribuna — srečanje gledaliških in lutkovnih skupin. Srečanja se po možnosti udeležijo vse skupine, ki so bile na gledališki in lutkovni delavnici v Ankaranu. Vsaka skupina odigra svojo

predstavo na eni od lokacij v Celovcu. Predstave obiščejo otroci in mladi iz dvojezičnih izobraževalnih ustanov v Celovcu in okolici, povabljeni pa so tudi strokovnjaki Javnega sklada Republike Slovenije za kulturne dejavnosti, ki izbirajo skupine za vseslovenska gledališka in lutkovna srečanja.

OSKAR ZA KOROŠKO GLEDALIŠKO SKUPINO

V zadnjih letih so nekatere gledališke skupine dosegle zavidljive dosežke in sodelovale na številnih festivalih in tekmovanjih. Gledališka skupina KPD Šmihel je bila izbrana v tekmovalni program Čufarjevih dnevov 2013 na Jesenicah. Šmihelski igralci so se na dneh, ki so vrh vsakoletnega ustvarjanja ljubiteljskih gledališč iz vse Slovenije, predstavili z absurdno predstavo Kdo čaka na konec v trikoju. Na zamejskem festivalu gledaliških skupin v Mavhinhah v bližini Trsta leta 2013 pa so prejeli nagrado za izvirno igro. Nagrado vizionar za najbolj inovativen pristop k likovni govorici leta 2012 je prejela Mladinska lutkovna skupina iz Šmihela s predstavo Kje je moja senca. Še posebej odmevna je bila predstava Koroško kolo gledališke skupine Sanjelovci Slovenskega prosvetnega društva Danica v Št. Primožu. Predstava je bila za družbeno angažiranost in profesionalno igro nagrajena na festivalu Transgeneracije in na festivalu Vizije v Novi Gorici. Odlično oceno pa je skupina dosegla tudi na avstrijskem festivalu Junge Burg na Burgtheatru na Dunaju.

Med gledališkimi skupinami slovenskih prosvetnih društev še posebej izstopa Teater Šentjanž. Predstave Val, Izstopni vizum, GUERRnicA in Jack ali skodelica kave so nastale kot odgovor na večno vprašanje, kdo smo in kam gremo. Da bi v dvojezičnem prostoru nagovorili čim več ljudi, so slovenskim predstavam dodali nemške oz. angleške nadnapise ali pa so se igralci naučili predstavo v obeh deželnih jezikih. Predstave so bile izbrane za številne festivale in tekmovanja: festival Vizije v Novi Gorici, Transgeneracije, festival FOCUS (na Koroškem), festival FITAG v Španiji in na srečanje v dunajskem Burg

Maska išče svoj obraz – lutkovna skupina KPD Šmihel

theatru in prejele visoka priznanja — vizionarja 2011 in theater oskarja 2011. S tem uspehom se je Teater Šentjanž uvrstil med najboljšo mladinsko gledališko skupino v Avstriji in Sloveniji leta 2011.

VOGRČE — VAS, KI ŽIVI ZA GLEDALIŠČE

V kulturi koroških Slovencev je bilo vedno prisotno tudi gledališče na prostem. Mnogi se še spominjajo mogočnih predstav na prostem, kot so to Miklova Zala v Svatnah pri Št. Jakobu v Rožu, Samorastniki v Št. Primožu ali Pasijon na Kostanjah. Od leta 1999 pa v Vogrčah vsaki dve leti zaživi oder na prostem in z njim vsa vas in okolica. Navdušenje za gledališče je v mali podjurski vasici sejal župnik in režiser Vinko Zaletel. To seme danes rodi bogate sadove. Predsednik KKD Vogrče Lojz Kerbitz ni le glavni organizator priljubljene gledališke stalnice na Koroškem, temveč je izvrsten igralec v tem spodnjepodjurskem kraju. Njegova ljubezen do gledališča in slovenske besede k sodelovanju pritegne celo vrsto vaščanov. Predstave Plavž, Veronika Deseniška ali Jeppe s hriba so združile vas v veliko gledališko skupino. Prizorišču pred vogrškim farovžem 60 nastopajočih iz vasi in okolice vdahne pravo gledališko vzdušje. Dolgoletni režiser Vogrijanov Franci Končan pravi o njihovi navdušenosti: »V Vogrčah se srečuje skupina ljudi, ki verjame v gledališče.

Delo, ki ga opravljajo, je unikatno. Predsednik Lojz Kerbitz pa sveskozi verjame v sodelovanje ljudi in izpoved gledališča.« Dobro obiskane predstave na prostem vsekakor govorijo o priljubljenosti gledališča med ljudmi.

SLOVENSKA BESEDA NA ODRU CELOVŠKEGA MESTNEGA GLEDALIŠČA

Dolgo gledališko tradicijo ima na Koroškem 8. december. Marijin praznik je v 50 letih postal slovenski gledališki praznik, na katerem se srečajo Slovenci iz vseh treh dolin in si ogledajo slovensko predstavo, edino v letu v celovškem mestnem gledališču. Gostovanja profesionalnih gledaliških ansamblov iz Slovenije in Trsta obiskuje vedno več mladih, ki se sami ljubiteljsko ukvarjajo z gledališčem. Ob obletnicah pa so se na gledaliških deskah celovškega mestnega gledališča vedno predstavili koroški gledališniki z lastno produkcijo. Predstava Za narodov blagor v režiji Marjana Štikra je bila ob 50. jubileju slovenskega gledališkega praznika poklon razvoju ljubiteljskega gledališča na Koroškem in velik dokaz za to, da je delo, ki ga je Krščanska kulturna zveza vsa leta vlagala v pospeševanje gledališke dejavnosti obrodilo bogate sadove.

ČUDEŽNI SVET LUTKARSTVA

Pred štirimi desetletji je gledališko ustvarjanje na Koroškem dobilo priljubljenega sopotnika — lutkarstvo. Kar se je začelo z majhnimi koraki, se je razvilo v razvejano dejavnost, ki jo oblikujejo lutkarji v Celovcu, na Zilji, v Kotmari vasi, Dobrli vasi, Šmihelu in Žvabeku. Možnost, kako na odru oživiti mrtvo stvar, ji vdahnuti dušo, je neskončno veliko. lutka komunicira s publiko in lutkarjem in tako pomnoži izpoved. Gledalci gledajo lutko in so fascinirani. Ta fascinacija se je najmočneje razvila v okviru KPD Šmihel, kjer že 35 let ustvarjajo lutkarji. Priljubljenost in navdušenje nad lutkovno dejavnostjo nadgrajuje vsakoletni mednarodni lutkovni festival Cikel Cakl v oktobru, ki ga prireja društvo v sodelo-

Veronika Deseniška - Vogrče

vanju s Krščansko kulturno zvezo. Šmihelski festival prinaša v koroški in avstrijski kulturni prostor svežino ter izvirne, kakovostne in raznolike mednarodne lutkovne produkcije. Od leta 1999 poteka festival kontinuirano in prinaša na oder šmihelske farne dvorane inovativne, poetične, estetsko dovršene predstave profesionalnih lutkovnih gledališč iz različnih evropskih držav. V petih festivalskih

dneh vzbudi osem lutkovnih predstav in lutkovne delavnice fantazijo 2000 obiskovalcev. Z leti je festival rasel in postal vse bolj znan in prepoznaven, tako da se že pojavlja na seznamu najbolj uglednih festivalov v Evropi.

GLEDALIŠKA ŠOLA

V zadnjih letih je med mladimi mogoče zaznati vedno večje zanimanje za gledališko in lutkovno ustvarjanje. Da bi čim več otrokom omogočili sodelovanje, so v Šmihelu, Pliberku in Št. Janžu v Rožu ustanovili gledališko šolo, ki živi in se razvija. Otrok najprej spozna svoj glas, svoje telo in gledališke zakonitosti in šele potem sledi študij predstave. Otroci spoznavajo svoje telo kot inštrument, se učijo združevati govor in gib ter vadijo razločen izgovor. Poleg gledališkega in lutkovnega ustvarjanja je v gledališki šoli najvažnejše izpopolnjevanje slovenskega jezika. Otroci na igriv način spoznavajo slovenski jezik in ga korajžno govorijo.

Bogato bero gledališkega in lutkovnega ustvarjanja med koroškimi Slovenci dopolnjujejo domači režiserji in igralci, ki so v ljubiteljski dejavnosti odkrili svet gledališča in se odločili za študij na raznih akademijah. Danes pa kot strokovnjaki s svojim znanjem vodijo gledališke in lutkovne skupine. Med njimi je tudi Veronika Sommeregger, ki je zaključila študij dramaturgije in režije in danes na Dunaju vodi Teatr Iskra. Z navdušenjem se vrača na Koroško, kjer v slovenskih društvih dela v mladimi. O svoji ljubezni do gledališča pa pravi: »Mama nas je že kot otroke vodila na gledališke predstave malodane po celi Podjuni.« Veselje in ljubezen do gledališča se prenašata iz roda v rod in bogatita kulturni utrip med Slovenci.

(Micka Opetnik, urednica, Nedelja, Celovec)

Fotografije Arhiv avtorice

Stane Granda

TEŽKA BUTARA POLPRETEKLOSTI

Leto 2014 bo zapisano v slovensko zgodovino zaradi marsikatere posebnosti, od nena-
vadno deževnega poletja do zaprtja vodje opozicije Janeza Janše. Prav slednje je sko-
raj po četrto stoletja obstoja samostojne slovenske države zelo resno načelo vprašanje
verodostojnosti enega izmed stebrov vsake države, to je sodstva. Še toliko bolj, ker bolj
kot ljudje zahtevajo pravno državo, dlje od nje so.

Po prvih demokratičnih volitvah leta 1990 je de-
lovanje enega treh zborov tedanjega zapletenega
skupščinskega sistema, to je Zbor združenega dela,
ki je bil zamišljen kot nekakšna vsebinska trdnjava
nekdanjega komunističnega sistema, oblast naj bi
namreč izhajala iz dela, napovedalo vse prihodnje
težave slovenske tranzicije iz totalitarne v demokra-
tično družbo. Prav v njem se je slovenska demokra-
cija najbolj spotikala, upočasnila in postavila pod
vprašaj slovensko demokratično prihodnost. Če so
to nekateri označevali kot drgetanje »crkujočega
konja«, so naslednja leta pokazala, da je bila ocena
zmotna in da bodo nekdanji oblastniki prav vsako
priliko izrabili za ohranjanje svojih nekdanjih pozi-
cij. Oblast je bila njihov temeljni cilj, ne ideologija!
Številni pomladniki so bili sposobni videti ta napre-
zanja predvsem v sindikalni organizaciji in pri tem
spregledali nekatere druge družbene strukture, pred-
vsem tako imenovana civilna družbena gibanja, od
Rdečega križa do Izselske matice, in tudi sodstvo,
ki je ostalo praktično nedotaknjeno iz nekdanjega
komunističnega obdobja in po potrebi predstavlja
vrhunsko drugo obrambno linijo.

Mnogi so prepričani, da je slovenska osamosvo-
jitev kot največji dosežek v slovenski zgodovini bila
v glavah in srcih Slovencev nekaj tako posebnega,

da so spregledali evropski in svetovni kontekst tega
procesa. Možna je bil zgolj zato, ker je komunizem v
mednarodnih razmerah propadel in so se dotedanji
domači oblastniki ustrašili romunskega scenarija,
»sestopili« z oblasti in se prelevili v »demokrate«. Ti
so se delno vključili v nova demokratična gibanja,
mnogi od njih so postali »krti«, ki so ustanovili ra-
zne »liberalne« stranke. S tem so dejansko ugrabili
klasično demokratično levico in jo izenačili z ono,
totalitarno prebarvano. To je zaenkrat eden večjih
defektov slovenske družbe, ki ni normalno poli-
tično polarizirana, ampak dejansko živi še vedno v
nekdanjem komunističnem in protikomunističnem
svetu. Slovenska demokracija je vse bolj virtualna. To
slovensko državo hromi in zaposluje s preteklostjo
namesto prihodnostjo.

TEŽAVNA LOČITEV

Slovenska osamosvojitvev je bila velika želja mno-
gih Slovencev. Za nekatere edini porok prihodno-
sti. Seveda je imela tudi nasprotnike, ki pa niso ni-
koli predstavljali resne nevarnosti. Ne nazadnje tudi
zato, ker nas od ostalih »južnih bratov« ločijo Hrvati,
ki jim kakšna nova jugoslovanska avantura nikoli
ne bo padla na pamet. Pravzaprav smo jih vanjo v
veliki meri zapeljali Slovenci. Ločevanje od nekda-

nje skupne države je zahtevalo velike napore in nemajhne žrtve. Slovensko gospodarstvo je nekako uživalo v samozadovoljstvu in ob vsakem trenutku poudarjalo, da je najuspešnejše v nekdanji skupni državi. S tem kitenjem je zavestno priznavalo, da v veliki meri izgublja stik z okoljem, v katerem so naši predniki delovali stoletja. Med tem okoljem in nami je bil razkorak vedno večji. Kot smo na eni strani v Jugoslaviji napredovali, smo na drugi strani glede na zahodne in severne sosedo nazadovali. Ni bilo stalne modernizacije. To se danes, nekoliko poenostavljeno, izraža predvsem v ustvarjanju premajhne dodatne vrednosti, kar je eden temeljnih vzrokov gospodarske in v veliki meri družbene krize, v kateri smo že nekaj let. Nove tehnologije in novo vodene podjetij, ki ga te predpostavljajo, bi avtomatično odpihnili stare politične strukture v gospodarstvu. Pravzaprav smo izgubili moč, da bi se sami izvili iz gospodarske krize, in vse bolj čakamo, da nas bo iz nje potegnila tujina. Ne zaradi evra, ne zaradi tujega kapitala, ki obotavljajoče se vstopa v Slovenijo, ampak zaradi nemoči držati lastno prihodnost v svojih rokah izgubljam suverenost. Seveda pa je gospodarska plat slovenske vsesplošne krize samo eden njenih vzrokov. Bistveno pomembnejša je ideološka podlaga. Ta je podcenjena. Prezrta so opozorila nekdanjih oblastnikov, da se je Slovenija na referendumu zgolj osamosvojila, ne pa odpovedala komunizmu. Seveda to ne pomeni, da bi ga oni znova vzpostavili v nekdanji obliki, ampak da imajo še vedno pravico participirati pri oblasti in oblast uporabljati v svoj osebni, razredni ali bolj kastni prid. To uteleša znameniti Forum 21.

V slovenski javnosti uživajo družbeni ugled umetniki, v prvi vrsti literati in v zadnjih desetletjih športniki. Znanstvenike z vseh področij so zrinili med čudake. Priznavajo jim, da so potrebni, vendar naj bodo tiho, naj ne motijo vsakdanjega ritma življenja in naj bodo veseli, da lahko počnejo, kar počnejo. To je ena izmed dediščin komunizma, ki je ljudi obvladoval s kruhom in igrami in se izjemno bal onih, ki

so mislili s svojo glavo. Bog obvaruj, če so opozarjali na napake! Niso bili le razredni sovražniki, ampak zločinci, katerih mesto je v zaporu. Mnogi so se morali zaradi tega umakniti v tujino ali pa so doživeli usodo, ki so jo namenili Jožetu Pučniku. Slovenska družba ne zmore avtorefleksije, ni se sposobna soočiti sama s seboj, z lastno polpreteklostjo. Če bi le nekaj odstotkov energije, ki jo številni Slovenci namenjajo osebni »fizikulturi«, namenili razmišljanju o resnih družbenih problemih, ne bi bili tam, kjer smo, predvsem pa ne bi vedno volili »novih obrazov«. Slovenci se danes v družbi pogovarjajo predvsem, koliko so prejšnji dan pretekli, prekolesarili, preplavali, koliko ur so prebili v fitnesu, »prežurirali« ... To je tiščanje glave v pesek, izražanje strahu in nemoči pred človekom, ki je predvsem misleče bitje. »Kaj pomaga ljubo zdravje, ko pa vse drugo narobe gre!« naj bi rekel cesar Martinu Krpanu. Ne mislimo, da je skrb za videz in zdravje napačna, v slovenski družbi je problem hierarhija vrednot.

PUČISTIČNO DOJEMANJE SLOVENSKE OSAMOSVOJITVE

Slovence je osamosvojitve tako prevzela, da niso izvedli lustracije. V trenutku so spregledali in pozabili, da je bil predpogoj nastanka lastne države konec komunističnega režima. Precenjevali so pomen in politične posledice prvih demokratičnih večstrankarskih volitev po drugi svetovni vojni. Pod lustracijo ne razumemo samo obračuna s tistimi, ki so se umazali s kratenjem človekovih pravic in svoboščin, da ne govorimo o tistih zločincih nad rojaki, ki so še naprej uživali blagodati »heroizma« ali celo bili »narodni heroji«, ampak predvsem demontažo, in to popolno, nekdanjega totalitarnega sistema. Totalitarizem moramo očistiti v sebi in v družbi. Dojemanje slovenske osamosvojitve kot zgolj zamenjave oblastnikov: »Prej ste bili na oblasti vi, sedaj bomo mi« je bila voda na njihov mlin. Takšne nagrade za svoje nekdanje početje niso pričakovali, in nori bi bili, če je ne bi izkoristili. Tiste, ki so jih pri tem motili, so

s pomočjo medijev izločili iz slovenske družbe. Nekateri pomladniki so jim pri tem pomagali, saj so sami položili glavo na rabljevo tnalno. Kdor vztraja na poti slovenske osamosvojitve, kdor osmišlja slovensko državo kot demokratično in evropsko, kdor želi prerezati popkovino s totalitarno preteklostjo, krepko in kruto plača. Pri tem niso izvzeti niti njegovi svojci, celo dojenčki ne.

Dojemanje slovenske osamosvojitve kot nekakšen puč je temeljna politična filozofija in politično prepričanje bivših oblastnikov, njihovih fizičnih in ideoloških dedičev, ki jim je demokracija odvzela vnaprej zagotovljene družbene pozicije. Predvsem materialne koristi. Globoko so prepričani o kratkotrajnosti puča, saj jim njihovo »znanstveno« dojemanje zgodovine dopoveduje, da so bili na pravi poti. Znamenite zastave z rdečimi zvezdami in »orodjem« na njih, s katerimi je letos ena »novoo-braznih« strank vkorakala v parlament, sporočajo, da Slovenija ni prekinila s totalitarizmom. Ta ne samo vztraja, ampak se celo krepi.

IGNORIRANJE ZGODOVINE

Slovensko zgodovinopisje kot celota je v trendu splošnih družbenih razmer. Razen nekaterih posameznikov, ki to delajo na svoje stroške in na stroške Inštituta za narodno spravo, se ne sooča s problemi totalitarne preteklosti. Njeno obravnavo nadomešča s podatki o pojavih prvih hladilnikov in pralnih strojev, nošenju »kavbojk«, uveljavljanju nove zabavne glasbe, dolgih las ... Ne samo nadomešča, ampak zamolčuje resnico, »švercanje« tovrstnega blaga in preganjanje zagovornikov novih trendov ter dokazuje, kako je bil nekdanji »socializem s človeškim obrazom« dober in skrben do »našega delovnega človeka in samoupravljalca«. Ni čudno, da se mnogim mladim ob takem prikazovanju preteklosti kolca po nekdanjem režimu in se celo sodnice kot varuhinje slovenske pravne države, njen temelj je demokracija, antitotalitarizem, kitijo s simboli nekdanjega komunističnega režima. Samostojno slovensko dr-

žavo so nekdanji oblastniki idejno tako izvotlili, da se taki pojavi večini Slovencev zdijo samo dobra ali kvečjemu malo ponesrečena zabava.

Nobena skrivnost ni, da Slovenci v Evropi najslabše poznamo svojo zgodovino. Problem je hujši. To je celo del šolskega sistema vse po osamosvojitvi. Samo omejen človek lahko misli, da je to slučaj. Ni! Poznavanje polpretekle zgodovine bi bilo za nekatere nevarno! Tako kot številna družbena področja, sodstvo smo že omenili, tudi šolstvo ali, bolje, izobraževanje ni doživelo tranzicije iz totalitarizma v demokracijo. Samo nekaj kozmetičnih popravkov, ki so norčevanje iz resnosti in usodnosti pomena izobraževanja in znanja. Namesto, da bi spremenili učne programe, jih slovenizirali in evropeizirali, se vse vrtilo okoli učbenikov in raznih »belih« knjig, ki niso nič drugega kot plačevanje tistih, ki ne želijo vsebinskih sprememb. Pri tem si pomagajo še z različnimi sporočili o mednarodno primerljivi uspešnosti naših šol in čedalje večji funkcionalni nepismenosti Slovencev.

Slovensko zgodovinopisje ne premore kritične obravnave komunizma, ne lastnega, ne mednarodnega. Razstava *Temna stran meseca* pod uredništvom Draga Jančarja ni doživela nujnega nadaljevanja. Kljub nekaj desetletnemu obstoju specialnega inštituta. Na videz nelogično in nenavadno je v bistvu ravno nasprotno. Saj niso bili neumni, da bi dovolili, da bi se v očeh javnosti razgalili. Vse, kar so dovolili, je bil zgolj prikaz heroizma in zmagovitosti partije. Kritični toni so bili namenjeni samo potrjevanju te resnice.

Čeprav je znanje tujih jezikov med Slovenci vedno večje in je knjižni trg odprt, so prevodi knjig tujih avtorjev o komunizmu pri nas zelo redki. Eden izmed nekdanjih urednikov ene naših najuspešnejših in največjih založb ve povedati, kašnega obračunavanja, in to od enega najuglednejših zgodovinarjev, je bil deležen, ko je izdal *Črno knjigo komunizma* Stéphana Courtoisa (Ljubljana, 1999). Nazadnje naj niti ne bi bila v običajni, ampak samo posebni pro-

Foto Alenka Veber

daji. Leta 2011 smo dobili v slovenskem jeziku delo Richarda Pipesa *Kratka zgodovina ruske revolucije* (Ljubljana) in v letu 2014 skoraj po petdesetih letih od izida delo Milovana Đilasa *Novi razred*, analiza komunističnega sistema (Ljubljana). Zadnja naj bi bila ena izmed sto najpomembnejših družboslovnih del v 20. stoletju. Kakor smo lahko tega veseli, pa ne moremo zamolčati dejstva, da je vse zgoraj našteto izšlo v času, ko so zgoraj omenjeni kolega in podobni skoraj popolnoma otopili javni interes za tovrstne knjige. Njihovo glavno orožje je molk, ignoriranje. Globoko premišljeno, načrtno in dolgoročno. Če na eni strani njihovo ravnanje lahko razumemo, ne nazadnje ščitijo sebe, svoje starše, pa je ravnanje tistih, ki bi morali biti za taka dela zainteresirani, nerazumljivo. Zlasti mislim na politike pomladnega tabora. Je njihova osebna butara, osebni spomin preobremenjujoč, da bi se soočili z njim?

»Mehanizem komunistične oblasti je verjetno eden najpreprostejših, kar si jih je mogoče zamisliti, čeprav vodi do najbolj dovršene tiranije in najbolj surovega izkoriščanja. Preprostost tega mehanizma izvira iz dejstva, da je samo ena stranka, komunistična partija, hrbtenica vsega političnega, gospodarskega in idejnega delovanja.« »Zakoni in predpisi zanje niso bistvenega pomena.« »Noben zakon ne

določa, da morajo biti sodniki in tožilci pod nadzorom tajne policije in partijskega komiteja, vendar so.« »Sodstvo, ki je podrejeno partijskim in policijskim ustanovam, je slabo plačano in za komuniste nepriljubeno. Toda zdaj se kaže težnja, da bi tudi položaji v sodstvu postali privilegij članov partije in bi člani sodstva s tem dobili večje privilegije. Tako bi lahko nadzor nad sodstvom razrahljali, če že ne povsem opustili, saj bi imeli zagotovilo, da bo še naprej odločalo v skladu z nameni partije oziroma v »duhu socializma.« »... komunisti obravnavajo državo in vojsko kot izključno svoji orodji.« »Enačenje oblasti in partije z državo, dejansko pa tudi z nadzorom nad vso lastnino, povzroči, da komunistična država korumpira samo sebe, ker nezadržno ustvarja nove privilegije in parazitske funkcije.« »V komunističnem sistemu se okrog političnih vodij in forumov oblikujejo ekskluzivne skupine. Vse politične odločitve se sprejemajo v kosanju med temi ekskluzivnimi skupinami, v katerih cvetijo familiarnost in klike.« »Komunisti imajo fetišističen odnos do države in oblasti, kot da bi bila njihova last.« »Zato so komunisti tam, kjer niso na oblasti, zagovorniki najbolj demokratičnih ukrepov, ker to olajšuje njihov boj. Tam, kjer pa pridejo na oblast, postanejo nasprotniki vseh demokratičnih oblik.« »Najpomembnejši problem komunizma, tako v teoriji kot v praksi, je vprašanje države.« »Komunistični režimi so oblika latentne državljanske vojne med oblastjo in ljudstvom.« »Zaradi tega protislovja in zaradi neizogibne in nenehne potrebe komunistov, da državo štejejo predvsem kot organ nasilja, komunistična država ne more postati pravna država oziroma država, v kateri bi bilo pravosodje neodvisno od oblasti in bi se zakoni dejansko izvajali.« »Zakoni v komunističnem sistemu jamčijo tudi druge državljanske svoboščine [poleg svobode izražanja, op. S. G.] in so zasnovani na načelu neodvisnega sodstva ...« »V komunističnih sistemih so svoboščine uradno priznane, toda za njihovo uveljavljanje se postavlja odločilen pogoj: uporabljajo se lahko

samo v interesu sistema socializma, ki ga podpirajo komunistični voditelji, oziroma tako, da podpirajo njihovo vladavino. Takšna praksa, ki je celo v nasprotju z zakonskimi predpisi, je morala neizogibno povzročiti uporabo izjemno ostrih in brezobzirnih metod policije in partijskih organov.« »V komunističnem sistemu zato zakonodajne oblasti večinoma ni mogoče ločiti od izvršilne.« »Enako v praksi ni mogoče ločiti policijske oblasti od sodne. Tisti, ki aretirajo, v praksi tudi sodijo in izvajajo kazni.« »Zakoni so vedno pisani s stališča potreb ali interesov novega razreda oziroma partije ...« »In zato vedno puščajo luknje v zakonih, ki jim potem omogočijo, da jih izigrajo.« »... komunisti s svojimi nasprotniki ne obračunavajo zaradi storjenih zločinov, ampak zato ker so nasprotniki.« »Kot vidimo, tožilci po navodilih »najvišjih voditeljev« — določajo, kako bodo sodišča sodila in kako se bodo kazni izvajale.«

Citatom iz poglavja *Partijska država* iz knjige Milovana Đilasa *Novi razred* (Ljubljana, 2014) lahko kritik očita, da so iztrgani iz celote, vendar ne iz konteksta. So verodostojni. Njihov smisel ni potrjen, prav tako dodana dimenzija ni nasprotna njegovemu gledanju. Niso sad razmisleka človeka, ki je bil antikomunist, ampak človeka, ki je jugoslovanski komunizem soustvarjal. Iz jugoslovanskega političnega vodstva je bil izključen, ker je videl na-

pake in pomanjkljivosti, ne pa, da bi te odkril šele potem, ko je bil iz vodstva izločen, kar se je zgodilo s številnimi bivšimi političnim zaporniki.

Pripoved Milovana Đilasa je sublimiran povzetek dela naše polpretekle zgodovine, hkrati pa pojasnitev velikega dela naše sedanje krize. Razmislek o njej nam dovolj jasno pove, zakaj so v Sloveniji kritične študije o njem nezaželene. Razkrile bi namene, taktiko in cilje oblastnikov, ki so še vedno prepričani, da so oblast zgubili zaradi nekakšnega puča, ne pa, ker je Slovenija krenila na pot demokracije, evropske normalnosti. Dodajmo še misel enega sodobnih poznavalcev totalitarizmov, ki je nedavno zapisal, da obdobju totalitarizma vselej sledi obdobje organiziranega kriminala. S tem je pravzaprav pojasnjena naša sedanost in je nakazana tudi pot iz nje: totalitarizem moramo odstraniti tako iz sebe kot iz družbe. To je edina pot v prihodnost, tudi slovensko. Zelo verjetno se bomo začasno izvlekli iz ekonomske krize, iz vsesplošne pa gotovo ne, ker so njen vir globoke usedline usodepolne preteklosti. Ta je najtežji del butare, ki krivi našo fizično in umsko hrbtenico. Če sami tega ne zmoremo, ker smo utrujeni od zgodovine, omogočimo vsaj našim potomcem, da se čez nekaj let ne bodo ponovno soočili z enakimi problemi kot mi.

(Prof. dr. Stane Granda, zgodovinar, esejist, Ljubljana)

Igor Grdina

ZA BOŽJO IN STARO PRAVDO

Pol tisočletja mineva od največjega kmečkega upora na Slovenskem. Spomin nanj je priložnost za globlji razmislek o podložniških puntih, ki jih je bilo pri nas od visokega srednjega veka do odprave fevdalnih razmerij septembra 1848 — kakor drugod po Evropi — pretresljivo mnogo.

Po letu 1945 so se kmečki upori razlagali kot prvi poseg Slovencev v politično zgodovino po izgubi domačih knezov v 9. stoletju. Slikalo se jih je celo kot smerokaz k narodnoprubudnim prizadevanjem moderne dobe. Da so se iskale tudi vzporednice z lokalno izdajo komunistične revolucije, je ob zavzetem poudarjanju, da je punt leta 1515 omenjal Friedrich Engels v svoji študiji Nemška kmečka vojna, razumljivo samo po sebi.

Toda: koroški vojvoda je v virih še v visokem srednjem veku izpričan kot »slovenski gospod« (»windische herre«). Nikakor torej ne drži, da je zamenjava domačih knežjih dinastij z grofi, ki so prihajali od drugod, prinesla popolno potujitev naše politične zgodovine. Prav tako se v Parzivalu Wolframa von Eschenbacha pri Rogatcu omenjajo — in to pohvalno — slovenski vitezi (»ein werdiu windesch diet«). V tem znamenitem epu so razmere na območju med Dravo in Savo opisane realistično; zanje se dosledno uporabljajo prava krajevna imena. V srednjem veku je torej tudi v slojih, ki so imeli politično moč, mnogo več slovenskega, kot se je mislilo nekoč. Pripadnost posameznim deželam ne tedaj ne pozneje ni izničevala tistih identitetnih plasti, ki so bile navezane na jezik in rod.

Prav tako je komajda mogoče povezovati kmečke upore in narodno prebujenje v 19. stoletju. Res je, da so se tako med podložniškimi punti v fevdalni epohi kot v zlati dobi taborov (1868—1871) pod mi-

lim nebom zbirale velike množice ljudi ter se posvetovalle o javnih zadevah in svojih zahtevah, toda vzroki in rezultati teh dogajanj so bili zelo različni. V 19. stoletju je šlo predvsem za to, da ljudje, ki so z določenimi značilnostmi — npr. z jezikom ter z običaji — povezani v prostoru in času, zaživijo kot vsestranska skupnost. Tako so tudi izgubili moč predsodki pred preprostimi ljudmi, ki so jih v fevdalni dobi oblikovale stanovske elite. Kmečki upori pa so bili zaznamovani z bojem proti njim. Ljudje, ki so bili vkovani v podložniška razmerja, velikokrat niso priznavali nobenega razloga za obstoj plemstva. Puntarji so terjali ne samo staro, temveč tudi Božjo pravdo. Za predstavo o njej pa je stalo predvsem vprašanje:

Ko Eva je predla in Adam oral —
kje plemič tedaj se je pretegoval?

Prav tako ne gre spregledovati, da so bili slovenski kmečki upori povezani z revolucijo v dobi meščanov, ne pa s tisto, ki je prihrumela med drugo svetovno vojno. Napad na ižanski grad 21. in 22. marca 1848 je bil v svojem času najhujši puntarski izbruh proti fevdalnemu redu v vsej habsburški monarhiji; kot tak je vzbudil veliko časnikarsko pozornost in povzročil nemalo strahu. Dunajski parlament je potem ne le zaradi zavedanja o preživelosti stanovskega reda, marveč tudi iz želje, da se podeželje umiri,

sklenil, da se s 7. septembrom 1848 odpravijo podložniška razmerja.

Še temeljnejšega pomena pa je, da kmečki upori sploh niso bili revolucija. Puntarji so hoteli vpeljati red, kakršen je nekoč že bil. Geslo o stari pravdi, ki je izpričano kot citat v nemški bojevniški pesmi o zatrtju kmečkega upora leta 1515, ne pušča nobenega dvoma o tem: terja vrnitev k nekdanjim dajatvam in razmeram. Revolucije pa so vse po vrsti poskušale na določenem prostoru ali v planetarnem obsegu vzpostaviti stanje, kakršnega še ni bilo. Kmečki upori so tipična dogajanja iz dobe, v kateri so si ljudje čas predstavljali kot veliko kroženje in so jim bile zato predstave o vrnitvi v izhodišče domače. Revolucije pa rasejo iz drugačnih vzgibov. V njihovem izhodišču gnezdi predstava, da so spremembe v času podobne nekakšnemu enosmernemu stopnišču.

Ni dvoma: če kmečkim uporom »predpisujemo« pomene, ki so zvarjeni v črnih kuhinjah polaščevalnih ideologij poznejših časov, jih ne bomo razumeli in ne bodo živa dediščina, temveč v najmanj slabem primeru samo podatek. Po drugi strani pa se gre zavedati, da so tudi veliki pulti na Slovenskem prek številnih pramenov zgodovinskega trajanja in dogajanja povezani s predhodnimi stoletji — ter, seveda, tudi s tistimi, ki so jim sledila. Noben del minulosti ni osamljen otok. Dogodkovne zgoščenine in vozli so kot tokovi in valovi v oceanu zgodovine. Če slednjo razumemo na tak način, lahko neposredno spregovori o človeku. To pa je tudi edini resni smisel njenega obstajanja.

Veliki upor leta 1515 je bil že sodobnikom pretežno znan kot slovenski. Za njegovo celoto se dejansko ni moglo uporabiti ime nobene od obstoječih dežel, saj je zajel večje območje treh habsburških kronovin. Do zelo zgovorne zgodovinske zadrege prihaja v letaku s prvimi slovenskimi tiskanimi besedami, v katerem se upornikom prileplja le kranjsko ime. A ta deželna oznaka okoli tedaj že štajerskega Celja, kjer je prišlo do bitke, popisane v pesmi na njem, ni bila aktualna. Pridevnik »kranjski« je v omenjenem

letaku očitno razumljen kot sinonim za »slovenski«.

Večkrat se je organizacijsko povezovanje upornikov v okviru posameznih dežel navajalo kot argument v podporo svojevoljni trditvi, da Slovenci na večer srednjega in ob zori novega veka niso imeli nič skupnega, vendar je takšna misel zgrešena. Naši predniki so namreč živeli v vrsti dežel in so se srečevali z različnimi problemi. Zato tudi na izzive stvarnosti niso mogli reagirati enako. Na Goriškem, ki je šele leta 1500 prišla pod Habsburžane, so se kmetje, denimo, lahko pohvalili z dvema zastopnikoma na zasedanjih stanov. Tam so lokalnim oblastnikom vsekakor lahko izrazili svoje želje in jih opozorili na lastne potrebe. Drugod te možnosti ni bilo.

Problemi podložnikov pa so se razlikovali ne samo na ravni dežel, temveč tudi po gospodstvih. Zato ni čudno, da so bile organizacijske strukture, ki so jih oblikovali uporniki, prilagojene krajevnim razmeram. Če so na štajerskem puntarskem zborovanju v Slovenskih Konjicah maja 1515 oblikovali tristoglavo vodstvo, je iz tega moč sklepati, da so podložniki računali na pogajanja z oblastmi. Množičnost zastopstva kaže na to, da so hoteli biti v pritožbah zelo natančni. Zares so med kmete prišli štirje komisarji graškega deželnega glavarja. Puntarji so jim potem v začetku junija v pisni obliki predložili vrsto dovolj radikalnih zahtev. Ob množičnem vodstvu, ki se je že zaradi številčnosti lahko počutilo samozavestno, je to tudi razumljivo.

Po drugi strani je na Koroškem v začetku junija 1515 3000 kmetov v Pustrici med Št. Pavlom in Dješkami izvolilo desetglavo vodstvo, ki je že s svojimi funkcijami — dva glavna poveljnika, podpoveljnik, dva govornika, dva preskrbovalca in trije svetovalci — nakazovalo, da razmišlja izrazito vojaško. V deželi ob Dravi so, poučeni z izkušnjo velikega upora leta 1478, menili, da sporov s fevdalci ne bo mogoče rešiti po mirni poti. Zato se tudi niso povezovali z uporniki na Štajerskem: na zborovanje v Konjice so sicer poslali pet svojih odposlancev, vendar se z njimi zaradi izbora drugačne strategije za doseg prave

niso poenotili. Značilno so na Koroškem tedaj poudarjeno zahtevali tako staro kot Božjo pravdo in si izdelali lasten prapor. Na njem je bil upodobljen cesar z mečem in zemeljsko kroglo. To pomeni, da so kmetje hoteli ostati zvesti najvišji posvetni oblasti, ne pa tudi fevdalcem, o katerih krščanski nauk ni govoril. Puntarji so na Koroškem poskušali upor usmeriti zelo natančno, v točno določeno tarčo, tj. proti plemstvu. Ena od latinskih verzifikacij, ki govori o dogodkih leta 1515, zato poudarja, da je tlačan tedaj »naklepal pogubo gospodi«. Pri tem so bili kmetje ponekod deležni simpatij meščanov in rudarjev, pa tudi vojaki niso povsod kazali navdušenja za obračun z njimi. Ker se prebivalci Št. Vida ob Glini ob uporu niso vedli, kakor so od njih pričakovali plemiči, je njihov kraj v korist Celovca celo izgubil prvenstvo v deželi. Šele po kmečkem uporu leta 1515 je namreč sedanje glavno mesto Koroške postalo njena prestolnica. Tedanji deželni upravitelj Veit Welzer, ki je imel opazno vlogo pri zatiranju upora, pa je — zanimivo — zapustil tudi pričevanja o tem, da izvira vojvodina, ki ji načeluje, od drugega in ne nemškega naroda, zaradi česar je dobila posebne pravice. Zavest o nespregljivi slovenski vlogi v politični zgodovini Koroške je torej v 16. stoletju — še in že — bila prisotna. Da so prav dogodki med uporom povzročili premestitev koroške prestolnice, povsem jasno pripoveduje Celovška rimana kronika. V njej so kmetje, ki so se tedaj dvignili proti gospodi, podobno kot v drugih virih izrecno označeni kot slovenski (»windisch pauerpunt«) in ne z deželnim imenom. To pa seveda ne pomeni, da niso tudi nemško govoreči nasprotniki plemstva zgrabili za orožje: le opozorjeno je, kdo je imel glavno besedo pri tem.

Veliki kmečki upor leta 1515 je zajel okoli 80.000 podložnikov — kar je za dobrega pol milijona prebivalcev na tedanjem slovenskem etničnem ozemlju velikanska številka. O njem si je težko ustvariti povsem jasno podobo, saj je zlasti na Kranjskem dajal videz mozaično sestavljene celote. To ni nič čudnega, ker je v tistem času prišlo do splošnega poslabšanja

življenjskih razmer. Zlati srednji vek se je odvrtil v preteklost, nastopila je velika kriza. Sredo 14. stoletja je zaznamovala strašna epidemija kuge, ki je odnesla okoli tretjino evropskega prebivalstva, na Balkanu pa so se pojavili osmanski osvajalci. Vnemale so se tudi vojne med krščanskimi vladarji: Matija Korvin se je zmagovito bojeval s Friderikom III., ki pa ga je nazadnje premagal s tem, da ga je preživel. Spopadi med Benečani in Habsburžani so leta 1508 prizadeli ves slovenski zahod.

Bojevanje v tistem času ni več prizadevalo samo dežel, v katerih so potekale vojaške operacije. Prek povečanega obdavčevanja, ki je postalo nujno, saj naraščajočih najemniških armad drugače kot s povečanimi fiskalnimi obremenitvami ni bilo mogoče vzdrževati, je začelo zadevati vsakogar. Čedalje bolj pereča potreba po denarju je kmete silila k trgovanju, ki pa naj bi bilo opravilo meščanov. Dokler so se podložniki upirali tej tendenci in so se borili za to, da ostanejo pri svojih tradicionalnih obdelovalnih opravilih, so lahko bili simpatični prebivalcem urbanih središč. Zlom prvih večjih puntov in nadaljnje večanje denarnih dajatev, ki je po začetku gradenj velikih protiturskih utrdb postalo neizogibno, pa sta privedla tudi do nasprotja interesov med meščani in kmeti. Mogoče je reči, da je vojna prav ob koncu srednjega in ob zori novega veka postala najpomembnejše politično in najopaznejše zgodovinsko dogajanje: ni bila več le posebno oziroma občasno stanje, marveč je začela permanentno vplivati na življenje. V takem ozračju podložnikom misel, da je pričakovanja in zahteve mogoče uveljaviti z orožjem, ni mogla biti tuja.

Poleg vojne med Habsburžani in Benečani sta splošno vznemirjenje pred izbruhom punta povečala močan potres marca 1511 in nenavadno znamenje na nebu 10. februarja 1515, ko so se videla tri sonca v mavričnih krogih. (Za ta optični pojav je bil domnevno kriv izreden mraz.) Oblasti, ki jim zaradi sovražnosti med habsburškimi deželami in Benečani ni bilo do tega, da bi se podložniški upor tedaj

razbesnel z vso silo, saj bi lahko ogrozil frontno zaledje, so pozorno opazovale naraščanje kmečkega nezadovoljstva. Obračun z nasilnim izvrševalcem fevdnih pravic Jurijem Thurnom, do katerega je prišlo na Kočevskem ob koncu februarja ali v začetku marca 1515, je bil še osamljeno dejanje, vendar je odmeval kot opozorilo plemstvu, da postajajo razmere skrajno nevarne.

Ker so podložniki ob začetku prelivanja krvi na Kranjskem šele vzpostavljali svojo organizacijo, so deželni stanovi menili, da se je pametno pogajati z njimi. Na ta način so bili kmetje prisiljeni definirati svoje zahteve, kar jih je vsaj začasno zaposlilo s sklicevanjem zborovanj. Podložniki so se na njih sicer poenotili in krepili svoje povezave, toda plemstvo je pridobivalo čas. Namesto s pripravami za boj so se puntarji ob napovedovanju pomladi, ki je prinašala neodložljiva kmetijska opravila, ukvarjali z razpravljanjem in medsebojnim usklajevanjem. Uporniki so se na Kranjskem nazadnje res povezali v enotno zvezo in poslali svoje ljudi k cesarju Maksimilijanu, ki jih je med 9. in 20. majem sprejel v Augsburgu. V tem času pa so plemiči, ki so razumeli, da podložniki ne vidijo smisla njihovega obstajanja, že lahko razmišljali o protiukrepah. Cesar je še pred prihodom kmečkih odposlancev njihovo puntarsko zvezo prepovedal, saj v zaledju fronte z Benečani ni hotel imeti samostojno delujočega političnega dejavnika, po drugi strani pa se je s prišleki kljub temu pogovarjal — s čimer je lahko pritiskal na mnogokrat samovoljno aristokracijo. Ker je vest o nelegalnosti organizacije podložnikov prišla na Kranjsko še pred vrnitvijo njihove delegacije iz Augsburga, je na terenu zavrelo. Diplomatsko spretnejši del kmečkih voditeljev je bil pač še na Nemškem, hkrati pa se je naglo bližal čas za delo na polju. Vsakdo je vedel, da bo na jesen izbruhnila lakota, če vsaj v temeljnih potezah ne bo upoštevan tradicionalni obdelovalni cikel ... Zato ni čudno, da se je podložnikom začelo muditi in so nemudoma naskočili gradove. Precej so jih zasedli, saj so plemiči očitno mislili, da

do napadov na njihova bivališča zaradi pogovorov med cesarjem in puntarji (še) ne bo prišlo. Do najbolj slikovite epizode pri zasedbi gradov je prišlo na Mehovem, kjer so podložniki 17. maja 1515 obglavili tamkajšnja gospoda, brata Mindorfa, ženo enega od njiju pa so preoblekli v kmečko nošo in jo pognali delat na njivo. Nekako tedaj je punt izbruhnil z vso silo tudi na Štajerskem in Koroškem.

Kot odgovor na to so se zbrale čete posameznih dežel in začele obračunavati s podložniki. Najprej je bila na vrsti Koroška, nato Štajerska. Sredi junija so se plemiči iz teh dveh dežel in s Kranjske sporazumeli s cesarjevimi ljudmi, da bo skupno protiuporniško vojsko, ki je štela okoli 1000 bojevnikov, vodil Jurij Herberstein. Njegova armada je prodrla globoko na jug, proti najtrdovratnejšim središčem punta. Pri Celju je 8. julija prišlo do velike bitke: kmetje, ki so zasedli grad nad mestom, so napadli Herbersteinove čete. Tedaj so bržčas bili že povsem razočarani nad cesarjem, čigar oboroženci so se jasno postavili na stran plemičev. Šok je moral biti strahoten, saj so se med uporniki širile govorice, da je krona podložnike voljna celo osvoboditi (takšni glasovi so se potem pojavljali vse do odprave fevdalnih razmerij 1848). Napad kmetov na Celje, o katerem pripoveduje že omenjeni letak, ki vsebuje tudi citate slovenskih puntarskih gesel — »stara pravda« in »le vkup, le vkup, le vkup, le vkup, [u]boga gmajna« — se je končal s katastrofo: okoli 2000 upornikov je izgubilo življenje.

Podložniki so potem uvideli, da se plemiški vojski ne morejo učinkovito zoperstavljati. Sledila je le še Herbersteinova kazenska ekspedicija, ki je ustraševala nezadovoljneže na Štajerskem in Kranjskem. Domovi puntarjev so bili požgani, uporniki pa pobiti na najgrozljivejše načine. Nemajhno število njihovih žena in otrok je bilo odvedenih v Dalmacijo, kjer je zaradi pogostih turških vpadov primanjkovalo delovnih rok. Podložniki so morali fevdalnim gospodom poravnati vso škodo, ki so jim jo prizadejali, naložena pa jim je bila še nova denarna obveznost — puntarski srebrnik.

Kmečki upor leta 1515, ki je zajel skoraj vse slovensko ozemlje na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem, je ena velikih dram naše zgodovine. Puntarji, ki so zelo pazili, da bi izpolnjevali Božjo pravico — kljub upor proti plemstvu so vsaj v začetku sprejemali cesarja ter mu namenjali, kar mu je šlo v skladu s krščanskimi načeli — se seveda niso mogli meriti s pretkano pogajalsko večino plemstva in ne z najemniško vojsko. Še manj so se znašli v labirintih visoke politike državne oblasti. Zato ni presenetljivo, da so se podložniki pri poznejših uporih organizirali tajno in začeli razmišljati bolj radikalno, občasno pa tudi povsem vojaško.

Ni dvoma, da bo treba po vseh zastranitvah (pol)pretekle dobe slikovito in globoko pomenljivo

zgodovino slovenskih kmečkih puntov vnovič pretresti. Časi, ko se je kmečko sklicevanje na Božjo pravdo interpretiralo kot propagandistično izkoriščanje verskih čustev podložnikov, jih niso mogli razumeti. Mi jih lahko. Celi možje — tako so si pravili uporniki sami — si življenja brez pravice na nebu in na zemlji preprosto niso mogli predstavljati. Prav prek priseganja nanjo pa so za zmerom ostali v našem spominu. V tem smislu tudi odmeva skozi zgodovino ponosni vzklik puntarjev, ki je spomladi 1635 pospremil njihovo zavzetje nekdanjega gradu Celjskih Schwarzenstein pri Velenju: »Mi smo tu!«

(prof. ddr. Igor Grdina, slovenski zgodovinar in literarni zgodovinar, Ljubljana)

Tomaž Ivešić

OD SVETOVNE VOJNE K SVETOVNEMU MIRU

Leto 2015 bo v znamenju 70. obletnice konca druge svetovne vojne, največje katastrofe v zgodovini človeštva, za katero je kriv človek in ki je zamajala takratni svet. Da bi odgovorili na vprašanje, zakaj je ta vojna tolikšna prelomnica, je treba pogledati še nekaj desetletij nazaj v čas pred njo. Hkrati pa je razumevanje druge svetovne vojne na globalni ravni razumevanje sveta, v katerem živimo danes. Ali z besedami francoskega zgodovinarja, ki je za mnoge alfa in omega modernega zgodovinarja, Marca Blocha: »Nevednost o preteklosti ne škodi le razumevanju sedanosti, ampak v sedanosti ovira celo delovanje.«

Lani smo obeležili začetek prve svetovne vojne. Davnega leta 1914 na Vidov dan so v Sarajevu odjeknili usodni strelji Gavrila Principa, ki so svet prvič pahnil v svetovni konflikt. Prvič je vsa zemeljska krogla slišala za malo mestece Sarajevo, za katero je svet v istem stoletju nato slišal še dvakrat: ob zimskih olimpijskih igrah leta 1984 in kasneje ob razpadu Jugoslavije, ko je bilo mesto oblegano. Principovi strelji in smrt prestolonaslednika Franca Ferdinanda in njegove žene Zofije so točno mesec dni kasneje pripeljali Avstro-Ogrsko v vojno s Kraljevino Srbijo. Zaradi niza mednarodnih pogodb oz. zavezništev, ki so nastajale nekje od preloma iz 19. v 20. stoletje, se je svet ekspresno znašel v največji moriji takratnega časa. Centralnim silam jo je že leto kasneje zagodla Kraljevina Italija, ki je stopila na stran antante, dokončno pa vstop Združenih držav Amerike v vojno leta 1917. Združenim državam Amerike je predsedoval znameniti Woodrow Wilson, mož, ki je odigral eno izmed ključnih vlog na mirovni konferenci v Versaillesu. Za njeno prizorišče si je antanta tako izbrala znameniti dvorec Ludvika XIV. Tam so tudi podpisali mirovni sporazum s poraženo Nem-

čijo, z ostalimi poraženkami pa v drugih pariških predmestjih: z Avstrijo v St. Germainu, z Madžarsko v Trianonu, z Bolgarijo v Neuillyju in s Turčijo v Sevresu. Od vseh teh pogodb samo zadnja ni začela veljati, saj je Osmansko cesarstvo vmes zajela državljanska vojna med sultanovo vlado v Carigradu in novoustanovljeno skupščino v Ankari pod vodstvom Mustafe Kemala, bolj znanega pod kasnejšim priimkom Atatürk, ki je sevreško pogodbo zavrčala. Pogodbo je leta 1923 po končani državljanski vojni in vojni z Grčijo zamenjala Lozanska pogodba.

Na mirovni konferenci se je zbralo 27 delegacij brez poražene Nemčije. Glavne niti na konferenci so imeli v rokah že prej omenjeni Wilson, britanski premier David Lloyd George, francoski premier Georges Clemenceau in italijanski ministrski predsednik Vittorio Orlando. Versajski sistem, ki je nastal, je bil plod kompromisov med temi štirimi državami. Glavno besedo je seveda imel Wilson, ki je želel uresničiti svojih štirinajst točk, ki jih je 8. januarja 1918 predstavil ameriškemu kongresu. Od vseh točk je bila štirinajsta zanj najpomembnejša, saj je predvidevala nastanek »splošnega društva

THE GAP IN THE BRIDGE.

Karikatura, pomanjkanje ZDA v Društvu narodov, nepopolni most.
Vir http://en.wikipedia.org/wiki/File:The_Gap_in_the_Bridge.png

70

narodov, ki bi zagotavljalo medsebojne garancije glede politične neodvisnosti in ozemeljske celovitosti tako velikih kot malih držav«. Dvoličnost in kupčkanje, ki sta se zgodila na konferenci, kar se tiče med drugimi npr. vprašanja plebiscita za Primorje in Koroško ter drugih »spornih« ozemelj in mandatov nad državami Bližnjega vzhoda, Afrike in Azije, ki so si jih razdelile zmagovalke, sta pokazala predvsem, da so ZDA postale svetovna velesila, ki svoji vlogi ni bila dorasla.

Wilson je sicer dosegel ustanovitev Društva narodov, vendar so se kmalu pokazale prve velike razlike in težave v dojemanju njegove funkcije. Druga na drugo so države zmagovalke, predvsem Velika Britanija in ZDA, gledale sumničavo, češ, katera hoče bolj izkoristiti društvo v svoj prid. Niso se strinjale niti v tem, kako kaznovati oz. sankcionirati tisto državo, ki bi kršila novi versajski sistem. Francozi so si želeli uporabiti mednarodno kopensko vojsko, medtem ko so ZDA hotele groziti z gospodarskimi sankcijami, Britanci so pa krmarili nekje vmes. V vmesnem času so se stvari zakomplicirale tam, kjer bi moral Wilson imeti največ podpore, na njegovem domačem dvorišču. Tik pred njegovim odhodom na mirovno konferenco je prišlo v ZDA do volitev v kongres, kjer so dobili republikanci večino

in s tem nadzorovali še ta spodnji parlamentarni dom, medtem ko so v senatu kakor tudi v odboru za zunanjo politiko večino že imeli. Republikance je motil predvsem X. člen Pakta o Društvu narodov, po katerem bi morale ZDA braniti ozemeljsko celovitost drugih držav. Ne smemo pozabiti niti, da je v vojni padlo 112.000 ameriških vojakov, kar je vplivalo na javno mnenje. Po vrnitvi domov si je Wilson sicer prizadeval pridobiti naklonjenost senatorjev. Ko je 10. julija 1919 senatu uradno predstavil Pakt o Društvu narodov in versajsko pogodbo, je uporabil naslednje zelo močne besede, s katerimi se je skliceval na moralne vrednote, ki jih je tudi sam nosil v srcu: »Nobenega govora ne more biti o tem, ali bomo prenehali obstajati kot svetovna sila. Edino vprašanje je, ali lahko zavrnamo moralno vodstvo, ki nam je ponujeno, ali bomo sprejeli ali zavrnilo zaupanje sveta. /.../ Oder je pripravljen, usoda razkrita. Prišlo je do tega brez našega miselnega načrta, ampak z Božjo roko, ki nas je vodila na to pot. Ne moremo se obrniti nazaj. Lahko gremo samo naprej, z dvignjenimi očmi in svežim duhom, da sledimo viziji. O tem smo sanjali ob svojem rojstvu. Amerika bo po pravici pokazala pot. Svetloba vihra nad potjo pred nami in nikjer drugje.« ZDA so naposled »zavrnilo zaupanje sveta« in padle v izolacionistično zunanjo politiko. Glavni igralec ni želel nastopati na odru, čeprav je bil scenarij zanj že pripravljen.

Društvo narodov je nastalo aprila 1919, sestavljeno iz skupščine in sveta s sedežem v Ženevi. V skupščini naj bi sedeli predstavniki vseh članic, v svetu pa je bilo pet stalnih sedežev (Velika Britanija, Francija, Italija, Japonska in mesto, rezervirano za ZDA, ki ga te niso nikoli zasedle) ter štiri voljene nestalne članice (kasneje jih je bilo šest), od leta 1926 pa celo tri mesta polstalnih članic. Že na začetku je postalo jasno, da bo Društvo narodov le s težavo kos svojim ciljem in zavezam. Kajti pravila so kršili že od samega začetka. Tako se je kljub dogovoru, da v skupščini ne sedijo predstavniki vlad članic, dogajalo, da so bili vodilni politiki ravno ministrski predsedniki.

Skupščina naj bi zasedala na vsaka štiri leta, vendar so že ob prvem zasedanju prišli do novega sklepa, da se sestajajo vsako leto. Ob Društvu narodov so bili ustanovljeni stalno mednarodno sodišče, stalni sekretariat in mednarodni urad za delo. V prvih letih je bilo videti, da bo društvo mogoče celo kos nalogam, saj so uspešno razreševali konflikte med državami, npr. spor med Jugoslavijo in Albanijo v prvi polovici dvajsetih let ter tudi spore med Grčijo in Bolgarijo, Grčijo in Italijo itd. v istem časovnem obdobju. V tridesetih letih pa je društvo popolnoma zatajilo pri reševanju mandžurske in abesinske krize, z vzponom Adolfa Hitlerja ga je zapustila Nemčija, zadnji prav tako neuspešni akt pa je bila izključitev Sovjetske zveze zaradi napada na Finsko. Sovjetom je bilo pač malo mar za takšno dejanje, kvečjemu so jim naredili uslugo. Biti del nekega organa, ki nima moči posredovanja, res nima nobenega smisla.

Obdobje med obema svetovnjima vojnama bi lahko razdelili na dvajseta leta kot leta mirovnih prizadevanj in trideseta kot leta restavracije versajskega sistema. S Hitlerjevim vzponom na oblast leta 1933 so se bliskovito pričele kršitve versajske pogodbe (npr. število vojakov), ki pa jih Društvo narodov ni znalo pravilno sankcionirati. K temu je bistveno pripomoglo tudi to, da so države iskale individualno dogovarjanje z Nemčijo. Tako so Britanci na lastno pest podpisovali pogodbe o tem, kako veliko morsko floto dovolijo imeti Nemčiji, čeprav so s povečanjem kršili mirovno pogodbo. Z vzponom Benita Mussolinija na oblast leta 1922 je bila tudi Italija pahnjena v totalitarni sistem. Ko si je »zadnji rimski cesar« Mussolini zaželel zavzeti Abesinijo, ga je Društvo narodov sicer kaznovalo z nekakšnimi sankcijami, ki so bile prav smešne, saj niso zajele niti najpomembnejših kovin za izdelavo orožja, s premogom pa ga je Mussolinija oskrboval »novi najboljši prijatelj« Hitler. Tako sankcije seveda niso dosegle nobenega učinka. Kralj Italije je postal hkrati cesar Etiopije, apetiti pa so kmalu preskočili še na Albanijo. Ker so nekateri mislili, da se s

Hitlerjem da dogovarjati, so hoteli pot iskati z mednarodnimi pogodbami, čeprav je bilo jasno, da je firerju malo mar za liste papirja. Tako je npr. nastal Münchenski sporazum, po katerem je bilo Hitlerju dovoljeno zavzeti Sudete na Čehoslovaškem, kjer so živeli večinoma sudetski Nemci. Takratni britanski premier Neville Chamberlain je ob vrnitvi domov svojim rojakom povedal, da so si s to pogodbo zagotovili »mir za naš čas« oz. za čas našega življenja, kakor je to dejal že premier Benjamin Disraeli, ko se je leta 1878 vrnil z Berlinskega kongresa.

Sporazum ni zdržal niti leto dni, ko je Hitler sklenil nov sporazum z Josipom V. Stalinom in 1. septembra 1939 napadel Poljsko. Svet se je zopet znašel v vojni, ki se je za razliko od prve svetovne vojne precej hitreje razvila iz evropske v svetovno in je za razliko od pozicijske vojne potekala dinamično in z odločilnimi dogodki tudi izven Evrope. ZDA tako kot pri prvem svetovnem konfliktu niso nemudoma vstopile v vojno, čeprav so sodelovale z Veliko Britanijo in ji pošiljale vojaško pomoč. Winston Churchill in Frank Delano Roosevelt sta 14. avgusta 1941 na ladji *Princ of Wales* ob obali Nove Fundlandije dosegla dogovor, ki je danes znan kot Atlantska listina, čeprav uradno podpisanega dokumenta ni moč najti in gre bolj za skupno izjavo kot za pravi dokument. Britanski premier in ameriški predsednik sta se dogovorila o prihodnji ureditvi Evrope in sveta, se zavzela za svobodno morsko plovo, se zavezala, da ne eni in ne drugi ne bodo v vojni zaradi teritorialnih pridobitev, da se bodo meje spreminjale glede na želje lokalnega prebivalstva itd. Z japonskim napadom na Pearl Harbor decembra 1941 so ZDA tudi uradno vstopile v vojno in 1. januarja 1942 je 26 držav članic antifašistične koalicije podpisalo Washingtonski pakt, v katerem so se prvič poimenovali kot Združeni narodi. Paktu je sledila še Moskovska deklaracija konec oktobra 1943.

Da ne bi ponovili napak iz časa po prvi svetovni vojni, so se zadeve lotili veliko bolj premišljeno in široko. Septembra 1944 so se v Dumbarton Oaksu

Znana slika britanskega premiera Chamberlaina, ko na letališču po prihodu iz Münchna rojakom pokaže podpisan sporazum, ki bi jim naj zagotovil »peace for our time.«

Vir <http://freedmanreport.com>

blizu Washingtona zbrale delegacije ZDA, Velike Britanije in Sovjetske zveze, saj so ugotovili, da bo nadaljnja usoda uspešnega zagotavljanja miru po končani vojni odvisna od njih, to bi si pa zagotovili na takšen način, da bi v Organizaciji združenih narodov imeli glavno besedo. Orodje zanjo naj bi bili stalni sedeži in pravica veta. Hkrati so ugotovili, da bo treba porušeni svet obnoviti. Zato se je 44 predstavnikov držav julija 1944 zbralo v Bretton Woodsu v New Hampshiru. Ustanovljeni sta bili Mednarodna banka za obnovo in razvoj, danes znana kot Svetovna banka, in Mednarodna zveza za razvoj. Da bi se izognili gospodarski krizi iz tridesetih let, so ustanovili še Mednarodni denarni sklad, ki naj bi skrbel za »stabilnost valutnih menjav in premoščanje težav s plačilno bilanco«. Februarja 1945 je sledila jaltaska konferenca »velikih treh«, na kateri so Roosevelt, Churchill in Stalin potrdili Atlantsko listino in sprejeli Deklaracijo o osvobojeni Evropi. Vmes je

prihajalo do zapletov okoli števila mest, saj je Stalin zahteval več sedežev za svoje sovjetske republike, prav tako je prišlo do spora o vprašanju Poljske, saj je ta imela dve vladi. Tisto v emigraciji je podpiral Churchill, tisto na Poljskem pa Stalin. Kompromis je bil dosežen tako, da so ustanovili skupno vlado, v kateri pa so imeli komunisti dve tretjini sedežev. Na ustanovno konferenco OZN naj bi povabili vse države, ki so do 1. marca 1945 silam osi napovedale vojno. Prišlo je do zapletov glede povabila Argentin, saj je ta vojno napoved objavila kar štiri tedne prepozno, na koncu pa je bila vendarle objavljena. Glede veta so se dogovorili, da bodo imele pravico do njega stalne članice (ZDA, SZ, Kitajska, Francija in Velika Britanija). Veto naj bi bil vsebinski. Ne smel bi torej veljati za proceduralne zahteve, npr. za to, ali je nekaj uvrščeno na dnevni red.

Za razliko od Willsona je Frank Delano Roosevelt za podporo na domačem dvorišču poskrbel pravočasno. Ameriškemu kongresu je načrt predstavil 1. marca 1945. Govor je bil na trenutke podoben Wilsonovemu, vendar tokrat z nasprotnim učinkom: »Tu ni nobene srednje poti. Mi bomo morali prevzeti odgovornost za svetovno sodelovanje, sicer bomo morali prenašati odgovornost za nov svetovni konflikt. /.../ Že drugič v življenju se je večina naše generacije znašla iz oči v oči z nalogo preprečevanja vojn. Za dosego te naloge bodo imeli narodi načrt ali pa ga ne bodo imeli. Temelji takšnega načrta so sedaj dokončani in na voljo človeštvu za razpravo in odločitev. Noben načrt ni popoln. Karkoli bo sprejeto v San Franciscu, bo brez dvoma potrebno skozi čas vedno znova dopolnjevati, kakor smo dopolnjevali svojo lastno ustavo. Nihče ne more točno reči, koliko časa kakšen načrt zdrži. Mir lahko obstane tako dolgo, dokler človeštvo na njem vztraja, koliko je pripravljeno zanj delati in koliko zanj žrtvovati. Pred petindvajsetimi leti so ameriški vojaki zrl v državnike sveta, da dokončajo delo za mir, za katerega so se borili in trpeli. Tedaj smo se jim izneverili. Ne moremo se jim ponovno izneveriti in pričar-

Karikatura Hitlerja in Stalina ob podpisu pakta
Vir <http://ssoltanhistory.weebly.com/nazi-soviet-non-aggression-pact.html>

kovati, da bo svet preživel.« To je bil zadnji nastop najbolj priljubljenega ameriškega predsednika, saj je 12. aprila 1945 umrl, dočakal ni torej ne ustanovitve Združenih narodov ne konca vojne. Konferenca v San Franciscu se je pričela 25. aprila 1945, udeležilo se je je povabljenih 46 držav. Kljub nekaterim nestrinjanjem glede prevladujočega položaja velesil in jaltskih sklepov je bila Ustanovna listina združenih narodov sprejeta 26. junija 1945, pričela pa je veljati 24. oktobra 1945, ko je dobila zadostno število ratifikacij. Prvo zasedanje generalne skupščine je sledilo 10. januarja 1946 v Londonu; na njem so se izoblikovali še varnostni svet, socialno-ekonomski svet, skrbniški svet, sekretariat in meddržavno sodišče.

Od takrat se je Organizacija združenih narodov precej spremenila oz. razširila, vendar temelji ostajajo enaki. Konec druge svetovne vojne je torej že res konec morije, a začetek svetovnega miru, ki ga je v preteklih sedemdesetih letih prekinilo kar nekaj vojn, ki pa niso prerasle v svetovni spopad. Kakorkoli že gledamo na OZN in smo kritični do njegovega delovanja in posredovanja, je ravno on uspel vzpostaviti nekaj, česar Društvu narodov ni uspelo: veliko svetovno mizo, za katero sedijo vse države tega sveta in za katero je vpliv majhnih držav sicer skromen, še vedno pa lahko svetovno javnost obveščajo o svojih težavah, medtem ko varnostni svet s petimi stalnimi članicami s pravico veta skrbi za status quo v svetu. Hkrati je konec druge svetovne vojne nakazal tisto, kar se je že vedelo: da sta na geopolitični sceni postala najmočnejša dva igralca, ZDA in SZ, medtem ko je moč velikega Britanskega imperija pešala z močjo ponižane Francije in razdejane Evrope vred. Francija in Velika Britanija sta dokončno spoznali izgubo mednarodne moči ob razrešitvi sueške krize leta 1956. Takrat je zahodnonemški ministrski predsednik Konrad Adenauer dejal francoskemu zunanjemu ministru Christianu Pineauju: »Francija in Anglija nikoli ne bosta velesili, enakovredni ZDA ... Nemčija tudi ne. Preostane jim samo pot, da igrajo pomembno vlogo v svetu: da združijo Evropo ... Nimamo več časa zavlačevati; Evropa bo vaše maščevanje.« Leto dni kasneje je bila podpisana Rimska pogodba šesterice, in tako sta bili ustanovljeni Evropska skupnost za jedrsko energijo in Evropska gospodarska skupnost. Začela se je pot nove organizacije, ki je šele v zadnjih nekaj desetletjih pridobila moč v svetovnem merilu in ki jo danes poznamo pod imenom Evropska unija. To pa je že druga zgodba.

(Tomaž Ivešič, univ. dipl. zgodovinar, absolvent magistrskega programa- Novejša zgodovina, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta)

Janez Kajzer

23 SEKUND GROZE

Ob 120-letnici katastrofalnega potresa

Sledil pa je prerod mesta, o kakršnem sodobniki niso niti sanjali

LJUBLJANA 1895: v 1373 hišah je živelo dobrih 32.000 meščanov. Samo šest stavb je bilo štirinadstropnih. Ulice so bile ozke in vijugaste. Mesto je bilo strnjeno pozidano le pod gradom, v okolici Kongresnega trga in pa v današnjem središču okrog pošte. V gorenjsko smer se je mesto končalo pri današnjem železniškem nadvozu. Ob Tržaški cesti je stalo le nekaj hiš, na današnjem Mirju so kraljevali travniki in polja. Na območju današnje Rožne doline ni bilo še nobene hiše.

V majhnem mestecu skoraj niso poznali kriminala. Ljubljančani so ključke od stanovanj puščali pod predpražniki. Z novimi zakoni je meščane ob tržnih dnevih seznanjal bobnar, najprej jih je prebral po nemško, nato po slovensko. Najbolj živahno je bilo na živilskem trgu, ki je bil takrat pred današnjim magistratom. Meščani so se zabavali v gostilnicah, pivnicah piva, slaščičarnah, na trnovskem drsališču pri Kernu. Kulturnih radosti pa so bili deležni v pravkar sezidani stavbi slovenskega gledališča (v stavbi današnji opere), potem ko je staro gledališče pogorelo v hudem požaru leta 1887. Najvišja ljubljanska šola – gimnazija, je stala na Vodnikovem trgu. Mesto se je počasi prebujalo iz dremavice. Dve leti pred potresom si je začelo postavljati novo bolnišnico, ki naj bi bila končana prav v potresnem letu.

V mestu je obupno smrdelo. V tako imenovanih komunskih uličicah, ki jih je še vedno mogoče videti, so bili plitvi odprti jarki, v katere so se stekala stranišča. Smeti so metali v Ljubljano, v predme-

stjih so imeli nepokrite greznice. Središče mesta je razsvetljevala plinska razsvetljava, predmestja brleče petrolejke. Ulice so le redko videle metlo in vodo.

Še pet let pred potresom so meščani zajemali vodo iz (okuženih) vodnjakov. Šele tedaj so predvsem po zaslugi občinskega svetnika Ivana Hribarja dobili prvi vodovod. Novo pridobitev so naznanili s topovskim strelom z gradu, Hribarja pa so za napeljavo vodovoda odlikovali s častnim meščanstvom.

V tistem letu je bila v Ljubljani petina prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom, vsi drugi so govorilo slovensko. Tujcu pa se je kazala Ljubljana predvsem nemška. V uradih, šolah in deloma celo v cerkvah je vladala nemščina, vladala je tudi v javnem življenju. Celo starejši slovenski rodoljubi so raje uporabljali nemščino, kadar so razpravljali o čem bolj zapletenem. V gimnaziji je bil slovenski le verouk, v prvem razredu pa tudi naravoslovje.

V občinskem svetu je bila le tretjina Slovencev in dve tretjini Nemcev. Župani praviloma niso znali niti trohice slovensko. Uradovanje je zato potekalo samo v nemščini. Ulične table so bile nemške, prav tako napisi nad lokali in trgovinami. Tudi po ulicah je bilo slišati predvsem nemško. Ko so končno pritrdili dvojezične table, je bila nemščina na prvem mestu, slovenščina na drugem.

Kakšno pa se je zdelo mesto tujcem, ki so zašli vanj? Švicarski sodnik Reinhold Baumstark je v švicarskem katoliškem časopisu Alte und neue Welt poročal, da je Ljubljana naredila nanj »skoraj

knežje gosposki vtis«. Hvalil je milobno podnebje ter čisto, globoko in morsko zeleno Ljubljano. V ljubljanskih cerkvah je opazil »skoraj žarečo pobožnost vernikov«, ki se mu je zdela posebnost vseh ljubljanskih cerkva. Neki drugi tujec, doktor Heinrich Kramer, je bil pozoren na »ozke ulice, stare, nizke, preproste hiše z obsežnimi dvorišči«. Po njegovem je bila Ljubljana »malo mesto, velika vas, oboje skupaj«.

Starodavno mesto Ljubljana je v svoji dolgi zgodovini seveda doživelo več potresov, predvsem tistega leta 1511, ki jo je dodobra porušil. V 19. stoletju se je štirikrat huje stresla v letih 1830–1836, zatem še v letih 1856–1857, pa leta 1861 (ko je isti dan začel bruhati Vezuv) in končno leta 1879 in leta 1882. Stresala pa se ni samo Ljubljana, ampak vsa Kranjska, hud potres je na primer leta 1348 povsem zravnil Beljak na Koroškem, leta 1880 pa je hud potres doživel tudi Zagreb. Toda sleherni potres, naj je bil še tako hud, je bil kmalu pozabljen.

LJUBLJANA, 14. APRILA 1895, ob 23,16. Ob tem času so Ljubljančani, večidel v snu, zaslišali zlovešče, grozo zbujajoče podzemeljsko bučanje in grmenje, o katerem se je zdelo, da prihaja iz daljave. Grmenje je silovito hitro naraščalo. Samo minuto pozneje je silovit sunek zazibal zemljo pod nogami. Tresenje je bilo vsak hip hujše. Ljudem, ki so se prebujali, so se v prvem strahu ježili lasje, kri jim je zginila z obrazov. Takoj nato je začelo pokati zidovje, s streh se je usula opeka, razrušeni dimniki so se kakor toča usuli na ceste in ulice, kjer so se na tlaku razbili v tisoč in tisoč koscev. Mnogim se je zdelo, da se odpira brezno, v katerega grmi mesto. Od vsepovsod se je zaslišalo bolešno kričanje in obupen jok. Vse je začelo plesati: pohištvo, ljudje; vse se trgati: zidovi, tramovi, okna, vrata, zavese; vse ropotati: opeka, slike, steklenice, porcelan, steklo. Stropovi so se udirali na speče, padal je omet, razpoke so naraščale. Groznim glasovom se je pridružilo še strašno, obupano lajanje psov.

Ljudje so obstali zgroženi, drhteli v objemih, zona je spreletavala vse, kar je bilo živega. Mnogim Ljubljančanom se je zdelo, kakor bi bili na viharnem morju. Zdaj jih je dvignilo kvišku, hip zatem jih je spustilo navzdol, zibalo in trkljalo jih je sem in tja. Da, v globočino gremo, to je bila prva misel večine meščanov, tudi najbolj izobraženih med njimi. Mnogi so neznano dogajanje spravljali v zvezo s svojimi predstavami sodnega dne, o katerem so tolikokrat brali in slišali v pridigah. Stene so še naprej škrtale in pokale, opeka rožljala, otroci jokali, bolniki onemoglo stokali. Tudi najrazsodnejši ljudje so začeli trepetati, meneč, da je nastopila njihova poslednja ura. Prvi potresni sunek je končno stresel mesto na samo velikonočno nedeljo. Trajal je celih 23 sekund.

Cerkveni stolpi so se zamajali, zganili pa so se zvonovi in začeli zvoniti. Najhuje je bilo tam, kjer so bili ljudje nemočni, v bolnišnici in v kaznilnicah. Ugledni srednješolski profesor in naravoslovni pisatelj Pavel Kunaver, katerega oče je bil v času potresa nadpaznik v kaznilnici, se je še na starost spominjal »strahotnega tuljenja in rjojenja okoli 360 zaprtih kaznjencev«.

Po novih in novih sunkih so meščani, mnogi zaviti le v rjuhe ali odeje, zbežali na prosto, predvsem na trge. Slovenci in Nemci so menda kakor bratje stali drug zraven drugega. Ko je iznenada znova zabučalo, so ljudje na trgih popadali na kolena in začeli goreče moliti: rožni venec, litanije ...

V nekaterih ljudeh se je prebudilo usmiljenje. Go-stilničar v tivolski Švicariji je zastonj delil rum in konjak, slaščičar Kirbisch je sredi noči odprl svoj lokal in ljudem zastonj ponujal slaščice. Krznar Krejči pa je potresencem razposodil vso kožuhovino, kar je je imel v zalogi.

Zjutraj so našeli 13 mrtvih in veliko število ranjenih in z grozo ugotavljali, da je ogromno hiš do tal porušenih, poškodovane pa so bile skoraj vse.

V naslednjih dneh, ko se je še vedno stresalo, si ljudje niso upali prenočevati doma. Vsaj tretjina meščanov se je iz mesta napotila na bližnje podeželje, drugi so se odločili, da prenočijo v drvarnicah ali v lesenih vrtnih utah, nekateri so si napravili iz rjuh zasilne šotore. Zeljar Fran Jakopič (oče slikarja Richarda Jakopiča) je na Mirju in v Trnovskem pristanu ponudil na razpolago več kot dvesto zeljarskih so-

dov in kadi in še je revežem razdelil precej hrane, pijače in odej.

Začele pa so delovati tudi mestne oblasti. Ugotovile so, da je od 1400 stavb nepoškodovanih le kakih 30. Časnikarjem so ukazale, naj pomirijo vznemirjeno prebivalstvo. Dunaj so nemudoma (s telegramom) obvestile o paniki in škodi in o storjenih ukrepih. Obvestile so ga tudi, da v ljubljanskih cerkvah ni mogoče opravljati službe božje, zato so maše na javnih trgih. In še, da so uvedle patroljiranje vojaške posadke. Vojska je začela postavljati barake za tiste, ki jim je potres dodobra porušil hiše.

Novica o ljubljanski katastrofi se je hitro širila. Slovenski, hrvaški, češki in nemški časniki so se zavzeli za pomoč Ljubljani. Prve darove so poslali imenitni posamezniki: eden 10 vreč krompirja, drugi sto odej, tretji moko in kruh, z Dunaja so takoj poslali tisoč porcij konzervirane prikuhe, dvesto litrov leče in dva tisoč porcij golaža, cesar pa 30.000 kron. In še in še. Kljub temu je bilo vsega premalo. Ljudje so trpeli lakoto. Pravkar odprto javno kuhinjo so oblegale množice ljudi.

Triindvajseti dan po potresu je obiskal Ljubljano sam cesar. Vse se je zgrnilo na ulice, da bi ga videlo z lastnimi očmi. Ko je skupaj s svojim spremstvom vstopil v eno izmed huje porušenih stavb, je vzkliknil: »Prmejduš, to pa slabo kaže!« Ob koncu ogleda porušenega mesta je izjavil, da »izredna nesreča zahteva tudi izredno pomoč države«. Sodobniki so poročali, da je bil izredno ganjen. Toda solze se hitro posuše, začetna vnema hitro mine, spomin na nesrečo kmalu splahni. Cesar se je odpeljal, vsaj del njegovih obljub pa je bilo treba v naslednjem obdobju izbojevati na vseh mogočih birokratskih poteh.

V mesto so se začeli zgrinjati številni tujci, nekateri iz radovednosti, nekateri po uradnih dolžnostih, nekateri tudi s slabimi nameni, toda eni kot drugi so opazili, da so vse mestne hiše podprte z mogočnimi tramovi, ki naj bi ob morebitnih novih potresnih sunkih preprečili še večjo škodo. O

Ljubljani se je čez noč začelo pisati samo še kot o »s tramovi podprtem mestu«.

Mestne oblasti so se sprva odločile, da od 1373 hiš, kolikor jih je stalo v mestu, podrejo 300, pozneje so to število znižale na 145. Toda v potresnem letu so jih podrle le 49, v prvem desetletju po potresu pa 154. V celoti so zrušili ozko, zvito Špitalsko ulico (zdaj Stritarjevo), porušili so licejsko poslopje z dolgo empirsko fasado, izginil je zgodnjebaročni Knežji dvorec in še marsikaj drugega.

Življenje v mestu se je začelo umirjati. Zbrani darovi so le nekaj pomagali, obrtniki so dobili brezobrestna posojila, lastniki novih in obnovljenih hiš so bili deležni davčnih olajšav. Brezposelnosti je bilo v hipu konec. Najpomembnejše od vsega je bilo, da je leto po potresu nemškega župana zamenjal Slovenec Ivan Hribar, ki je županoval celih petnajst let in je krepko usmerjal razvoj modernejše Ljubljane. Za začetek je na magistratu uvedel slovensko uradovanje. Kmalu je dvojezične table zamenjal s tablami, na katerih je bil nemški napis šestkrat manjši od slovenskega, praktično nečitljiv. Pri tem se je skliceval na številčno razmerje med slovenskim in nemškim prebivalstvom v Ljubljani. Vendar je moral nove table na pritisk umakniti.

Popotresno leto je prineslo nov stavbni zakon. Po njem naj bi bile nove ulice povsem ravne in mnogo širše. Zakon je predvidel pločnike ob cestah in drevesne nasade. Višina hiš naj ne bi znašala več kot dvajset metrov (pet etaž). Vodnjaki naj bi bili po novem vsaj šest metrov oddaljeni od gnojišč in greznic. Vsi so si želeli modernejše, bolj čisto mesto, veliko zelenja, moderen promet. Za mnenje so povprašali tuje urbaniste. Toda tedaj se je pojavil komaj tridesetletni Maks Fabiani, doma iz Kobdilja na Krasu, sicer pa profesor na dunajski politehniko. Fabiani je izdelal načrt s svojimi urbanističnimi zasnovami in projekti posameznih stavb in dal s tem načrtom glavni pečat secesijski Ljubljani.

Fabiani je menil, naj bi se za urbanistični načrt mesta zanimal sleherni meščan in ne samo strokovnjaki. Predlagal je ureditev novih cest in trgov,

zlasti se je zavzel za obvožno cesto, namenjeno tovornemu prometu. Široka naj bi bila 28 metrov, ob straneh pa bi bili drevoredi za pešce. Predvidel je traso za bodoči tramvaj. Zasebne hiše naj bi na cestni strani krasili lepi vrtovi. Da bi nove stavbe vzdržale prihodnje potrese, je predlagal, da bi se pri gradnji morali odreči mešanim zidovom iz kamenja in opeke, pa tudi strmim streham, stavbe pa naj bi bile tudi navpično in vodoravno čimbolj povezane.

Ob Fabianiju so popotresno Ljubljano prenavljali še nekateri drugi domači in tuji arhitekti. Precej pozneje ji je dal svoj vrednostni pečat predvsem Jože Plečnik.

Toda pogledjmo si, vsaj v bežnih obrisih, popotresni gradbeni razcvet Ljubljane. V 15 letih po potresu so v Ljubljani sezidali 436 novih stavb, opravili so 665 prezidav in 325 dozidav. Ustrezno se je število prebivalstva povečalo od dobrih trideset tisoč v potresnem letu na 41.000 leta 1910. Medtem ko so trideset let prej našteji v mestu 21,5 odstotka oseb z nemškim občevalnim jezikom, jih je bilo leta 1910 samo še 14,2 odstotka.

Mesto se je širilo na vse strani. Za Bežigradom, kjer sta bila le staro pokopališče sv. Krištofa in poskus nemške kolonije hiš, so rasle enodružinske in rodbinske hiše kot gobe po dežju. V Rožni dolini, kjer so se takrat razprostirali le zamočvirjeni travniki, brez jarkov za odvodnjavanje, je prva hiša zrasla leta 1898. Prvi naseljenci, sami delavci, so nanесли na vrtove velike skale, nanje pa položili plohe, da so sploh mogli do svojih hiš. Deset let pozneje je bilo v Rožni dolini že 110 hiš s 1683 prebivalci. Tri leta po potresu je v Ljubljani zasvetila elektrika, šest let po potresu je začel voziti električni tramvaj. Pokopališče sv. Krištofa so prestavili daleč ven iz mesta, to so današnje Žale. Leta 1910 je Ljubljano razsvetljevalo 1250 plinskih in električnih svetilk. Tega leta je v mestu delovalo več kot 30 šol, pošta je dobila šest podružnic, v mestu je delovalo več kot 250 humanitarnih, znanstvenih, obrtniških, glasbenih, pevskih, zabavnih, športnih in političnih društev. Medtem ko je v potresnem letu izhajalo v Ljubljani 21 časopisov, jih je petnajst let pozneje že 53. V de-

želnem gledališču pa so imeli po pet slovenskih in po tri nemške predstave na teden.

Vodnik po Ljubljani je takrat priporočal tujcem devet hotelov, pa tudi 51 ljubljanskih zdravnikov, 30 odvetnikov in notarjev ter brez števila trgovin in obrtniških delavnic (med drugimi tudi 2 fotografa, 7 modistk, 4 modne trgovine, 3 optike, 7 tiskarn, 13 vinskih trgovcev, 6 zlatarjev, 2 pogrebna zavoda, 4 prodajalne kranjskih klobas itd.).

Ob potresu je za Ljubljano zvedela vsa Evropa, če že ne ves svet. Tri leta po potresu je potujoča filmska družba posnela v Ljubljani film z naslovom Razgled po Ljubljani. Do tega filma (bržkone izgubljenega) najbrž ne bi prišlo, če ne bi vsa Evropa kazala zanimanje za Ljubljano še dolgo po potresu. V Ljubljano se je začelo usipati vse več tujcev, leta 1905 so jih našteali 43.000, leta 1909 že 63.000.

Mogočno rast mesta je prekinila prva svetovna

vojna. Deset let po njej, tam okrog leta 1930, pa je mesto doživelo novo mogočno rast, ki ji je dajal pečat predvsem arhitekt Jože Plečnik. In gotovo tudi arhitekt Vladimir Šubic, stvaritelj nebotičnika, takrat najvišje stanovanjske stavbe v južni Evropi. A tedaj je imelo mesto že skoraj 100.000 prebivalcev, imelo je plejado slavnih domačih slikarjev z Jakopičem na čelu, imelo je svojo bogato moderno literaturo, svojo glasbeno sceno in ne nazadnje — univerzo in akademijo znanosti in umetnosti. Na potresni dan leta 1895 si ni nihče drznil sanjati, da se bo mesto v tako kratkem času razširilo na vse strani in več kot potrojilo število svojih prebivalcev.

*(Janez Kajzer, pisatelj, prevajalec, novinar in urednik,
Ljubljana)*

Fotografije Alenka Veber

OB 100-LETNICI PRVE SVETOVNE VOJNE

V Mohorjevem koledarju 2014 (Celje, 2013) smo objavili prispevek Ob 100-letnici začetka prve svetovne vojne, ki ga je prispeval zgodovinar mag. Renato Podbersič ml. Tokrat želimo priklicati v spomin zlasti za Slovence usodne dogodke, ki so se začeli s sarajevskim atentatom 28. junija 1914, vojno napovedjo Avstro-Ogrske Kraljevini Srbiji 28. julija 1914, razširitvijo te vojne v svetovno in propadom Avstro-Ogrske 3. novembra 1918, po katerem smo prešli iz skoraj sedemstoletne habsburške države v novonastalo balkansko državo. Na pogorišču Avstro-Ogrske so nastale nove države, med njimi tudi začasna Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, nato preoblikovana v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev in po Aleksandrovi diktaturi leta 1929 v Kraljevino Jugoslavijo.

Do 19. stoletja so bile vojne seveda pogoste, vendar sta se vojskovali med seboj navadno dve državi, le včasih so se jima pridružile kake zaveznice. Vojne so bile omejene navadno na majhno ozemlje. Proti koncu 19. stoletja pa so nastale razmere za vojne večjega obsega. Med te razmere spadajo zadnje prigrabljanje kolonij, svetovni promet, svetovna trgovina, razvita orožarska industrija z novimi orožji, dokaj izdelana obveščevalna tehnika in seveda razvita mednarodna diplomacija. Tako je zaradi silno zapletenih in sovražnih meddržavnih odnosov med pomembnimi evropskimi državami leta 1914 izbruhnila vojna, ki so jo takoj imenovali svetovna vojna (nemško Weltkrieg, francosko Guerre mondiale in angleško World War).

Leta 1882 je nastal vojaško-politični tabor centralnih sil — trozveza z Nemčijo, Avstro-Ogrsko in Italijo (do leta 1915). Proti njemu je leta 1904 nastala antanta, zveza najprej Francije, Velike Britanije in Rusije (od 1907) ter Italije (od 1915). Slednja je na podlagi Londonskega sporazuma po koncu druge svetovne vojne pridobila Primorsko in del Notranjske. V to zvezo se je med vojno vključilo še več držav, med njimi Srbija in naposled Združene države Amerike

(ZDA). Te sicer vojaško niso odločilno pripomogle k porazu trozveze, izredno pomemben pa je bil njihov politični vpliv proti koncu vojne, saj je predsednik ZDA Woodrow Wilson zahteval razbitje Avstro-Ogrske in samoodločbo v njej zajetih narodov.

Vzrokov za izbruh prve svetovne vojne je veliko. Navedli bomo le najpomembnejše. Neprestane sovražnosti med Francijo in Prusijo so dosegle vrh v francosko-pruski vojni leta 1870/71, v kateri je Francija izgubila Alzacijo in Lotaringijo. Francija seveda tudi ni mogla prenašati poseganja Nemčije v svetovno politiko po letu 1890. Z Veliko Britanijo so Nemci začeli tekmovati na industrijskem področju in pri morskem plovbi, za kar so začeli množično graditi trgovske ladje in tudi podmornice. S tem so nameravali doseči prevlado na morju, kar je prva seveda štela za izrazito ogrožanje. To pa je bila za Nemčijo prva prioriteta, ki se ji nikakor ni hotela odreči. V nemški politiki je veljalo: »Bodočnost naše države je na morju!«

Avstro-Ogrska, ki ni sodelovala pri zadnjem grabljenju kolonij, se je hotela odškodovati vsaj z delcem usihajočega Otomanskega cesarstva in je leta 1878 s soglasjem Berlinskega kongresa okupirala Bosno (s

Hercegovino), leta 1908 pa jo je anektirala. To je Kraljevino Srbijo seveda izredno prizadelo, saj je tako dobila za sosedo nevarno sovražnico. Ker pa je bila Srbija revna agrarna država in v veliki odvisnosti od Avstro-Ogrske, kamor je izvažala svoje kmetijske pridelke — predvsem svinje —, je morala biti do te države precej pohlevna. V Bosni so živeli Hrvatje in Srbi ter tedaj še narodnostno nepriznani muslimani. Avstrijska oblast v Bosni je bila Hrvatom seveda naklonjena, močno tudi muslimanom, kar kaže npr. dejstvo, da so muslimanskim avstrijskim vojakom med prvo svetovno vojno na soški fronti dali sezidati džamijo. Srbom pa avstrijska oblast seveda ni bila naklonjena, ker so se ji ti dokaj močno upirali. Avstrija je anektirano Bosno takoj začela upravljati in urejevati tako kot druge svoje dežele. Tako je nameravala takoj uvesti tudi obvezno služenje vojaškega roka. Zaradi tega je že leta 1882 izbruhnil velik protiavstrijski upor. Tako je v Bosni kmalu nastalo žarišče protiavstrijskega gibanja. V Bosni je bilo nameščenih nesorazmerno veliko vojakov in žandarjev, med njimi zaradi lažjega jezиковnega sporazumevanja tudi precej Slovencev.

V japonsko-ruski vojni leta 1905 je bila Rusija grdo poražena, zato je začela v naslednjih letih na Balkanskem polotoku okrepljeno uveljavljati svoje interese, kar je čedalje bolj zaostrovalo odnose z Avstro-Ogrsko in Nemčijo. Rusija je bila skrajno zaostala in razrvana država, saj je šele leta 1913 odpravila fevdalni red s kmečkim podložništvom, kar pa je pobudnik in izvajalec te reforme knez Stolypin plačal z življenjem. Nanj so napravili atentat.

V prvi in drugi balkanski vojni leta 1912 in 1913 so se dogajale grde reči. V Turčijo je moral z Balkana zbežati okoli poldrugi milijon tam naseljenih Turkov. V Bosni je bila še iz predturških časov dokaj razširjena katoliška vera, ki so jo vzdrževali tamkajšnji domačini, frančiškanski redovniki — franjevci —, ki so jih Turki priznavali; drug z drugim so kar dobro shajali. Bosna pa je veljala kot misijonsko območje, ki je spadalo neposredno pod Sveti sedež in ni bilo

podrejeno nobeni bližnji katoliški škofiji. Avstrija pa je uvedla v Bosni namesto misijonske škofijske organizacijo. Ustanovili so vrhbosansko nadškofijo v Sarajevu ter škofiji v Mostarju in Banjaluki. Ustanavljali so tudi številne nove župnije, ki pa so jih vodili škofijski duhovniki — petrovci. Širjenje in utrjevanje katoliške vere je posebej razdražilo Srbsko pravoslavno cerkev, ki je svoje vernike ščuvala proti katoličanom, proti Svetemu sedežu in Avstro-Ogrski in s tem imela velik delež pri zaostrovanju odnosov med Srbi in avstrijsko oblastjo v Bosni.

Pred neposrednimi dogodki v Sarajevu pa kaže najprej opisati razmere na dunajskem cesarskem dvoru, ki so neposredno vplivale na usodne sarajevske dogodke. Šlo je za izrazito osebno nenaklonjenost, če že ne sovražnost cesarja Franca Jožefa I. do nečaka — prestolonaslednika Franca Ferdinanda. Cesar je bil izrazito dinastičen vladar, njemu je dinastija pomenila vse, v Avstro-Ogrski monarhiji združeni narodi pa malo ali nič. Štel se je za očeta svojih narodov z različnimi narodnostnimi opredelitvami, ki pa so ga silno motile in jih vsebinsko ni priznaval. Sam se je osebno vedno opredeljeval kot nemški knez, sicer pa vladar »svojih« narodov. To pa je postalo v državi, kjer so se številni narodi proti koncu 19. in v začetku 20. stoletja narodnostno očitno ozaveščali, sčasoma nevzdržno. Prestolonaslednik Franc Ferdinand sicer ni bil nikakršen naprednjak, ki bi bil pripravljen pristati npr. na velike državne reforme, blagim naprednejšim ureditvam monarhije pa ni bil nenaklonjen. To pa je bilo za starega cesarja že veliko preveč. Dodatna, za cesarja pa nepredstavljiva in neodpušljiva prestolonaslednikova predrznost pa je bil njegov morganatski (stanu neustrezen) zakon. Poročiti se je nameraval s češko grofico Zofijo Chotek iz zelo ugledne, toda tedaj že obubožane češke grofovske družine. Po habsburškem »hišnem zakonu« je moral vsak član vladarske družine dobiti od »poglavarja hiše« dovoljenje za sklenitev zakonske zveze. To pa je bila tista, ki jo je iz dinastičnih in političnih razlogov napeljal

cesar. Nevesta in ženin sta morala vedno biti aristokrata enakega položaja. Franc Ferdinand je bil avstrijski nadvojvoda, zato bi morala biti njegovega nevesta nadvojvodinja ali princesa iz kake vladajoče vladarske hiše. Ker je bila Zofija Chotek le grofica, je imela zanj za dve ali tri stopnje prenizek položaj. Po dolgem obotavljanju je cesar naposled dovolil ta zakon, vendar je moral prestolonaslednik za to sprejeti skrajno ponižujoče pogoje. Z renunziacijsko prisego je moral pristati, da morebitni otroci iz tega zakona ne bodo imeli pravice nasledstva po očetu in s tem do avstrijskega prestola in se tudi ne bodo smeli imenovati po njem. Omenjeno prisego je prestolonaslednik opravil 28. junija 1900 v navzočnosti cesarja, vseh polnoletnih moških članov cesarske hiše, kardinalov, dunajskega nadškofa dr. Gruscha, in ogrskega primasa dr. Schlaucha, ministrov avstrijske in ogrske vlade ter predsednikov obeh državnih zborov in gosposkih zbornic. Poroča je bila 1. julija 1900 v grajski kapeli mesta Zakupy (nemško Reichstadt) na Češkem. Z osebnim dekretom je cesar Zofijo Chotek istega dne povzdignil v dedni stan kneginje s priimkom Hohenberg in predikatom knežja milost. Odtlej naj bi Zofija in njeni potomci nosili priimek pramatere habsburške hiše, kraljice Jedrta Ane von Hohenberg, soproge kralja Rudolfa I., začetnika dinastije Habsburžanov. Četrtega oktobra 1909 je cesar podelil Zofiji naslov vojvodinja Hohenberška in predikat visokost. Te podelitve naslovov kneginja in vojvodinja niso vsebinsko spremenile ničesar.

Med cesarjem in prestolonaslednikom so torej obstajala domala nepremostljiva osebna nasprotja, da državnih ne omenjamo. Cesar ni prestolonasledniku omogočil nobenega sodelovanja pri vladanju državi, razen vrhovne komande nad avstrijsko armado, kar pa je bila seveda dokaj formalna funkcija. Na podlagi nekih vojaških pristojnosti pa si je Franc Ferdinand vendarle oblikoval svojo »vzporedno vlado«, tako imenovano belvedersko vlado, po gradu Belvedere, kjer je bil prestolonaslednikov dvor. Ta vlada, v ka-

teri naj bi bilo tudi nekaj slovenskih strokovnjakov, je na tihem pripravljala spremembe v državi, ki bi jih začela uveljavljati takoj po cesarjevi smrti. Podrobnosti seveda niso smele priti v javnost. Ni pa se dalo skriti potrebe po rešitvi nacionalnega vprašanja, predvsem slovanskih narodov, ki jih je bilo v Avstro-Ogrski številčno kar veliko — z idejo o trializmu. Trializem je bila zamisel, da bi obstoječo Avstro-Ogrsko razdelili na tri dele: nemški, ogrski in slovanski del. Tedaj pa so bile avstrijske in ogrske dežele še zelo pomemben del sicer dokaj centralistično vodene države. Skoraj nobena dežela ni bila narodnostno enotna. Tako so npr. v Štajerski deželi živeli Nemci in Slovenci, pri čemer so bili prvi v pretežni večini, enako je bilo na Koroškem. Na ožjem Ogrskem so bili Ogrji v veliki večini, Slovaki v manjšini, v Galiciji in drugih vzhodnih avstrijskih deželah je bila narodnostna premešanost še večja, povsod s precejšnjim deležem Judov, kar je situacijo še poslabšalo. Kako bi potegnili meje med večino in manjšino v posamezni deželi, se ni dalo zamisliti. Obstajal je sicer že parlamentarizem z dvema domoma, državnim zborom (Reichsrat), v katerega so poslance po premoženjskih kurijah volili moški, poleg njega pa še gosposka zbornica (Herrenhaus), vanjo pa je vse člane imenoval cesar osebno. Vsak zakon sta morala v enakem besedilu sprejeti oba domova. Kar pomeni, da zakon, četudi bi ga domala po čudežu sprejel državni zbor, ne bi pa ustrezal volji cesarja, ki jo je redno uveljavljala gosposka zbornica, ne bi mogel nikoli začeti veljati. To pomeni, da po parlamentarni poti kakršne koli večje spremembe niso bile mogoče. Dodatno pa je po avstro-ogrski nagodbi iz leta 1867 moral avstrijski cesar kot ogrski kralj priseči, da bo varoval pravice ogrske krone. To je pomenilo, da ne bodo mogoče nobene politične, kaj šele teritorialne spremembe v škodo ogrske države. Ker je po nastopu vladavine cesar Karl I. leta 1916 brez prave potrebe prisegel kot ogrski kralj, je s tem onemogočil vse pomembnejše spremembe v združeni državi, kar se je pokazalo ob njenem

Gavrilo Princip med aretacijo po atentatu
Vir <http://allkindsofhistory.wordpress.com/2011/09/15/gavrilo-princip-sandwich/>

razsulu v jeseni 1918, ko je Karl I. nameraval preobraziti državo v nekako federacijo. Avstro-Ogrska je bila v veliki zagati, spremembe so bile nujne, potrebni ukrepi pa neizvedljivi. Kljub očitnemu pešanju pa je vseeno bilo treba ohranjati vsaj videz mogočnosti.

Kljub opisanemu napetemu vzdušju v Bosni se je avstrijski vojaški vrh odločil, da v tej nedavno anektirani pokrajini organizira velike manevre na srbski narodni praznik — spomin na bitko na Kosovem polju — Vidov dan, 28. junija 1914. Manevri so bili nedvomno namenjeni razkazovanju avstrijske moči in hkrati izzivanju Srbov. Manevrov bi se seveda kot vrhovni poveljnik avstrijske armade moral udeležiti prestolonaslednik Franc Ferdinand. Razmere v Bosni pa so se od aneksije leta 1908 zelo zaostrole. Civilne in vojaške obveščevalne službe so leta 1914 iz Bosne urgentno poročale vsem ustreznim instancam na Dunaj, da v takih razmerah ob prestolonaslednikovem obisku ni mogoče preprečiti kakega hujšega dogodka in da naj se manevri odpovedo ali prenesejo na kak manj poseben dan. Enako je najvišjim organom na Dunaju poročal guverner Bosne feldmaršal Potiorek in jih domala za božjo voljo prosil,

naj manevre odpovedo ali jih prenesejo na poznejši čas. Zadeva se je še zaostрила, ker je bil poleg udeležbe prestolonaslednika na manevrih predviden tudi njegov obisk glavnega mesta na novo anektirane pokrajine — Sarajeva, ki je dotlej še ni obiskal noben član habsburške vladarske hiše.

Seveda je bil prestolonaslednik Franc Ferdinand tudi po svojih obveščevalcih in uradnih tajnih službah seznanjen z opozorili iz Bosne. Imel pa je v tem času tudi neke zdravstvene težave. V takem stanju se je torej napotil k staremu cesarju po nasvet, kaj naj stori. Ta pa je bil zelo kratek. »Stori, kar hočeš!« To pa je Franc Ferdinand razumel, naj ravna kot vojak in naj opravi svojo dolžnost, kar je razumljivo, saj sta bila oba, cesar in prestolonaslednik, generala. Manevri niso bili niti odpovedani niti časovno zastavljeni, enako ne obisk Sarajeva. Prestolonaslednik se je odločili, da gre na manevre, in se je s soprogo vojvodinjo Zofijo Hohenberško odpeljal v Sarajevo, kamor je prispel 27. junija 1914. Atentat nanj je pripravljalo sedem dijakov oz. študentov, članov srbske nacionalistične organizacije Mlada Bosna, ki so imeli tesne zveze z našimi preporodovci in so bili večinoma hudi, nekateri tudi neozdravljivi tuberkulozni bolniki, ki so sicer pričakovali smrt, pri sebi pa so imeli tudi kapsule s strupom, da bi jih po potrebi použili. V ozadju Mlade Bosne je bila seveda srbska teroristična organizacija Črna roka.

Skrb za varstvo prestolonaslednika je prevzel sam guverner Bosne feldmaršal Oskar Potiorek (menda koroški Slovenec), ki je obisk najodločneje odsvetoval. To varstvo pa je bilo škandalozno slabo. Bosenske oblasti so želele pripraviti čim bolj slovesen sprejem, zato so dan pred uradnim obiskom seveda morale objaviti, po katerih ulicah se bo peljal prestolonaslednik. Atentatorji so stali med ljudmi na pločnikih in čakali kolono avtomobilov. Organizacija prestolonaslednikovega obiska v Sarajevu je bila tako slaba, da so jo pozneje označevali kot gledališko burko. Prestolonaslednikove varnostnike so pozabili na železniški postaji, tudi za druge avstrijske

goste varstva ni bilo. Atentat naj bi predvidoma med prestolonaslednikovo vožnjo v mestno hišo izvedlo vseh sedem atentatorjev, vendar jih pet tega ni moglo storiti, bili so sicer zagrizeni Srbi, ne pa morilci. Prvi atentat se je zgodil med prvo vožnjo v mestno hišo v jutranjih urah z metom bombe, a je ta prestolonaslednika zgrešila. Bomba je padla na zloženo streho prestolonaslednikove odprte limuzine, od koder se je skotalila na cesto, kjer je eksplodirala in poškodovala prvi avtomobil, ki je vozil za prestolonaslednikom. V njem sta bila ranjena dva polkovnika. Drugi atentat, nekaj ur pozneje, pri vračanju iz mestne hiše, skoraj na istem mestu (približno dvesto metrov od sedanjega hotela Evropa, ob obrežju reke Miljacke) je bil uspešen. Triindvajsetletni Srb Gavrilo Princip je z revolverjem ustrelil prestolonaslednika in njegovo soprogo. Oba sta bila takoj mrtva. Za drugi atentat je bila povsem odgovorna varnostna služba. O krivdi obstaja več verzij. Najverjetnejša je tale: prvemu šoferju prestolonaslednikove avtomobilske kolone namreč niso povedali, da mora voziti po drugih ulicah, in ne po istih kakor prej. Izrazito izzivanje in s tem skrajna neodgovornost je bila že vožnja prestolonaslednika v odprtem avtomobilu, ne pa v zaprtem in blindiranem. Če pa je varnostna služba že to dovolila na prvi vožnji, vsekakor ne bi smela več po prvem atentatu in na drugi vožnji.

Trupli prestolonaslednika in soproge so iz Sarajeva spravili do morja, nato pa z vojaško ladjo do Trsta, od tod pa z žalnim dvornim vlakom do Dunaja. Žalni vlak se je ustavljal na vseh večjih postajah od Trsta do zadnje postaje, da so se tamkajšnji veljaki in državljani lahko poslovili od prestolonaslednika, organizirali pa so tudi žalno zbiranje prebivalcev na postajah, mimo katerih se je vlak peljal in se ni ustavljal. Na Dunaju so bile organizirane žalne slovesnosti, ki so bile predpisane za prestolonaslednika. Ker pa se Franc Ferdinand ni poročil stanu primerno, sta mrtvaška odra njega in soproge stala sicer vzporedno, toda mrtvaški oder soproge je bil za 35 cm nižji od prestolonaslednikovega. To

je bil še zadnji obračun togega dvornega protokola z nezaželeno prestolonaslednikovo soprogo. Franc Ferdinand je sicer kot rojeni član cesarske hiše Habsburg-Lothringen imel pravico do pokopa v grobnici Habsburžanov v minoritski cerkvi na Dunaju, ne pa njegova soproga. Zato je že v svoji oporoki odredil, da naj bosta oba pokopana v cerkvi njegovega gradu Artstetten v Dolnji Avstriji.

Gavrilo Princip je bil zaradi mladoletnosti (tedaj se je mladoletnost končala pri 21 letih) obsojen na dosmrtno ječo. Zaradi tuberkuloze je umrl leta 1917 v češki trdnjavski jetnišnici v Terezinu, kjer je bilo med drugo svetovno vojno znano koncentracijsko taborišče.

Cesar Franc Jožef ni imel sreče s svojimi prestolonasledniki. Prvega, mlajšega brata Maksimilijana, ki si je dal blizu Devina zgraditi znameniti grad Miramar, so kot cesarja ustrelili v Mehiki, drugi je bil cesarjev sin Rudolf — oče in on sta bila v silnem sovraštvu in je z ljubico naredil samomor —, tretji je bil silno veren cesarjev mlajši brat Karl Ludwig, ki se je na božji poti v Sveto deželo napil vode iz reke Jordan in je umrl zaradi tifusa, in četrti prestolonaslednik je bil njegov sin, že večkrat omenjeni Franc Ferdinand. Iz nekih seveda zelo šifriranih izjav po smrti Franca Ferdinanda je mogoče sklepati, da cesar njegove smrti ni obžaloval.

Avstro-Ogrska je zaradi sarajevskega atentata Kraljevini Srbiji 23. julija 1914 izročila ultimat s tako poniževalnimi zahtevami (npr. da bi smeli avstro-ogrski preiskovalci na ozemlju Kraljevine Srbije samostojno preiskovati ozadje atentata), da jih nobena samostojna država ne bi mogla sprejeti. Srbska država je seveda vztrajno zadrževala, da s sarajevskim atentatom nima nobene zveze. Očitno vojaška vrhova Avstro-Ogrske in Nemčije nista bila pripravljena popustiti, ker se jima je zdel atentat odličen povod za začetek vojne. Cesar Franc Jožef se je težko, pa vendarle, odločil za vojno napoved Srbiji. V starosti 84 let in ne prav dobrega zdravja ni mogel dojeti usodnosti svoje odločitve. Podobno je bilo pri

Prestolonaslednik Franc Ferdinand s soprogo Zofijo ob prihodu na lldže 28. junija 1914

Vir <http://franzferdinandandsophie.tumblr.com/post/44222445887/archduke-franz-ferdinand-and-his-wife-duchess>

poglavitnem avstro-ogrskem zavezniku nemškem rajhu, saj je sam cesar Wilhelm II. izrecno nasprotoval izbruhu vojne. Dokončno so pri obeh zaveznikih začetek vojne izsilili vojaški vrhovi. Avstrija je 28. julija 1914 Srbiji napovedala vojno.

Ta vojna napoved Avstrije Srbiji je sprožila pravi plaz navzkrižnih vojnih napovedi. Nemčija je 1. avgusta napovedala vojno Rusiji in 3. avgusta 1914 ruski zaveznici Franciji. Po vdoru Nemcev v Belgijo je vstopila v vojno proti Nemčiji Velika Britanija.

Z Londonskim sporazumom z dne 5. septembra 1914 so se »zavezniške sile« Velika Britanija, Francija in Rusija zavezale, da z Avstro-Ogrsko in Nemčijo ne bodo nikoli sklenile separatnega miru. Temu sporazumu se je oktobra 1915 pridružila tudi Japonska in je zaradi Tsingtaua napovedala vojno Nemčiji. Avstro-Ogrska in Nemčija sta oblikovali vojaško koalicijo, v kateri pa je prav kmalu po začetku prevladala vojaško bistveno bolj agresivna Nemčija. K temu je veliko pripomoglo tudi dejstvo, da Avstro-Ogrska ni imela čvrste vladavine. Cesar Franc Jožef je bil že zelo star in ni imel več prave moči za vladanje. Po veljavnem prestolonasledstvenem redu leta 1914 izbrani prestolonaslednik, cesarjev nečak, sin cesarjevega drugega brata Otta, z imenom Karl Franc Jožef, ki je kot cesar privzel ime Karl I., pa seveda ni bil predviden za ta položaj, in je bil izšolan le za vojaka. Ko je postal prestolonaslednik, mu je cesar dodelil le funkcije najprej v nemški, nato pa avstro-ogrski vrhovni vojaški komandi, ni ga pa pripustil k političnemu odločanju v Avstriji. Tudi po smrti cesarja Franca Jožefa 21. novembra 1916, ko je krmilo Avstro-Ogrske prevzel mladi cesar, se razmerje v vojaški koaliciji ni nič spremenilo, kvečjemu poslabšalo v škodo Avstro-Ogrske. Novi cesar s tem sicer ni povsem soglašal, ni pa imel moči, da bi dosegel spremembe. Mogočni tandem nemškega vrhovnega poveljnika vzhodne fronte in sošefa nemškega generalštaba generala Ericha Ludendorffa ter avstrijskega šefa generalštaba feldmaršala barona Conrada von Hötzendorfa je usklajeno vodil vojskovanje trozveze do konca jeseni 1918. Nebogljeni avstrijski cesar Karl I. je sicer na tiho poskušal skleniti separatni mir z nekaterimi vojskujočimi se državami. Pri tem poskusu se je zapletel v tako imenovano Sixtovo afero, imenovano po njegovem svaku princu Sixtu in drugem svaku Xavierju von Bourbon Parma, ki sta bila častnika na belgijski fronti, torej na nasprotni strani. Ta dva naj bi cesarjevo zaupno pismo spravila v roke francoskega predsednika Raymonda Poincaréja. Zadeva

pa je prišla v javnost, cesar Karl I. jo je tajil, nato pa je francoska vlada objavila faksimile njegovega pisma. Tako je Avstro-Ogrska v vojaški koaliciji izgubila ves vpliv, cesar pa je v javnosti seveda izgubil ves ugled. Nato je šlo z Avstrijo samo navzdol.

Po vstopu v vojno sta se najprej oblikovali dve bojišči, dve fronti, zahodna in vzhodna, stranska bojišča so bila v Srbiji, Italiji, Turčiji, Makedoniji, pomorske bitke pa so bile domala na vseh morjih. Značilno za prvo svetovno vojno je bilo, da je bila večinoma pozicijska, fronte se po več mesecev niso nikamor premaknile, tako je bilo npr. v Franciji, na soški fronti in na Tirolskem. Seveda so nato sledili preboji. V tem kratkem zapisu ni mogoče opisati bojev, zmag in porazov na vseh frontah. Zgolj okvirno pa bomo opisali vojskovanje v Srbiji. Slovenci so se kot avstro-ogrski vojaki seveda vojskovali na vseh frontah, začelo pa se je vendar v Srbiji.

Mobilizacija najustrežnejših letnikov avstrijskih rezervistov se je začela 25. in 26. julija 1914. Po pripovedovanju (moj oče je bil mobiliziran med prvimi) in po zapisih je bilo navdušenje nad mobilizacijo kar splošno. Razlog za to je bilo prepričanje, da bo Avstro-Ogrska porazila Srbijo kar v nekaj tednih, saj si preprosti ljudje niso mogli predstavljati, da bi vojna z zanikrno balkansko državo trajala dolgo ali da bi iz nje vzniknila svetovna vojna. Mobiliziranci so domačim ob slovesu veselo obljubljali, da se v nekaj tednih, preden bo jeseni listje odpadlo z drevja, vrnejo domov. Drug razlog pa je bil atentat na člana cesarske hiše prestolonaslednika Franca Ferdinanda. V Avstriji so bili ljudje naravnost indoktrinirani ne toliko z avstrijsko državo kakor s cesarsko hišo, posebej še z vsakokratnim cesarjem. Indoktrinacijo ljudi s cesarjem in cesarsko hišo je od srednjega veka pospeševala Cerkev. Saj uradni naslov cesarja ni bil le Njihovo veličanstvo ..., temveč Njihovo Apostolsko veličanstvo. Ko so začeli ustanovljati ljudske šole je to indoktrinacijo izpopolnilo še šolstvo. S sarajevskim atentatom so Srbi torej posegli med člane ljubljene habsburške vladarske hiše,

tega pa podaniki avstrijske države na splošno nikakor niso odobraval.

Pač pa so se avstrijski vojskovodje močno uštel pri napadu na Srbijo 12. avgusta 1914. V Srbijo so poslali premalo vojakov in orožja. Srbi pa so se na avstrijski napad odzvali s komaj verjetnim junaštvom, tako da so bile srbske sile do konca leta 1914 sila uspešne. Znamenite so bile njihove bitke na Ceru in Kolubari. Seveda pa srbska armada še zdaleč ni bila pripravljena na vojno s tako mogočno državo, kakor je bila Avstro-Ogrska. Vsega ji je primanjkovalo, imela je le junaštvo. Vojaške sanitete skoraj ni bilo. Svojih ranjencev in ranjenih vojnih ujetnikov niso operirali in so zato morali umreti. Okrepljenim avstro-ogrskim in nemškimi silam pa srbska armada ni mogla dolgo kljubovati. Po bitki na Drini v začetku leta 1915 so bili Srbi prisiljeni k umiku. Po bolgarskem vstopu v vojno na strani trozveze se je morala srbska vojska začeti umikati v grozoviti odisejadi čez Albanske planine k jadranski obali in na otok Krf. Avstrija je zasedla vso Srbijo. Oktobra 1915 se je odprla solunska fronta, ki se je jeseni 1916 ustalila in trajala vse do septembra 1918. V njej so sodelovali tudi Slovenci, ki so jih ujeli Rusi na vzhodni fronti in so jih kot »dobrovoljce« rekrutirali v vojaške enote in jih poslali v boj proti Avstrijcem. Po vstopu Turčije v vojno na strani centralnih sil ali trozveze se je vojna razširila v Egipt, Palestino in Mezopotamijo.

Na vzhodni fronti je bila Rusija v začetku zelo uspešna. Nemška armada jo je ustavila šele v vzhodnopruskem Tannenbergu. Uspešna je bila tudi v Galiciji. Sledilo je še nekaj ofenziv, toda z manj jasnim izidom. Leta 1916 pa se je Nemčija odločila, da bo poskusila skleniti separaten mir z Rusijo. Ker pa je ta bila notranjepolitično povsem razrvana, se je domislila briljantne diplomatske poteze. V Rusiji je obstajala kar močna revolucionarna socialdemokratska stranka, katere vodstvo pa je bilo tedaj v tujini: Lenin v Švici, Trocki pa v Londonu. Z Leninom so se dogovorili, da njega in njegovo skupino spravijo

v Rusijo, kjer naj nato stranka zaneti revolucijo. Za protiuslugo pa bo Rusija čim prej predlagala separatni mir z Nemčijo. Omenjeno Leninovo skupino so nato v največji tajnosti v plombiranih vagonih iz Švice prepeljali čez vso Nemčijo do prve ruske mejne železniške postaje. Omenjena stranka, ki je pozneje spremenila ime v komunistično in boljševiško, je nato izvedla oktobrsko revolucijo. Njen rezultat pa je bil propad Ruskega carstva in nastanek Sovjetske zveze. Lenin je obljubo izpolnil. Sklenjen je bil mir med trozvezo in Sovjetsko zvezo. Tako se je trozveza rešila vzhodnega bojišča in je lahko premestila svoje armade na druga bojišča. S tem je bil omogočen nastanek Sovjetske zveze in v njej socialističnega oz. komunističnega družbenega reda.

Na zahodni fronti (od maja 1915 tudi na italijanskem bojišču s soško fronto) je bila nemška armada v začetku zelo uspešna. Francozi so jo ustavili šele v bitki pri Marni. Začela se je strahotno izčrpavajoča pozicijska vojna v strelskih jarkih in s silovitimi topniškimi obstreljevanji. Nemška armada je pri Ypresu 22. aprila 1915 prvič uporabila bojni plin. Veliki ofenzivi pri Verdunu od 21. februarja do 9. septembra 1916 je 24. junija 1916 sledila velika ofenziva antante ob Somi, kjer so prvič uporabili tanke. O soški fronti in evakuaciji prebivalstva iz raznih primorskih krajev bi kazalo objaviti poseben članek.

Prva svetovna vojna je v letih 1917 in 1918 na vseh bojiščih dobivala pozicijski značaj. Obe vojaški zavezniški sili sta se upehali. Toda zgolj z vojaškega stališča še ni bilo dovolj razlogov za prenehanje vojskovanja. Kljub velikim izgubam na obeh straneh je bilo vojakov in orožja še dovolj. Pač pa so nastale velike spremembe v zaledju. Gospodarstvo je zaradi pomanjkanja moških delovnih moči pešalo, še hujše je bilo v kmetijstvu. Prisilni odvzemi pridelkov in zlasti živine — rekvizicije — so bili čedalje pogostejši in čedalje bolj surovi. Izvajalo jih je namreč neposredno vojaštvo v vseh deželah, razen na Kranjskem, kjer je to preprečil tedanji deželni glavar Ivan Šušteršič. V kmetijstvu sta bili zaporedoma dve slabi

letini, v letih 1916 in 1917. Posebno je bila prizadeta Nemčija, kjer zaradi rastlinske bolezni, krompirjeve plesni, skoraj ni bilo pridelka. Krompir pa je bil tedaj v nemških deželah skoraj najpomembnejše živilo. Bližala se je lakota, pa ne samo za civilno prebivalstvo, tudi hrane za vojaštvo trozveze je začelo primanjkovati. Navdušenje za svetovno vojno, ki je bilo splošno do leta 1916 v obeh državah trozveze, je v Avstro-Ogrski začelo pojemati leta 1917, v Nemčiji pa malo pozneje. Leta 1918 so antantne sile izvedle na vseh bojiščih ostre ofenzive, v katerih so armade trozveze večinoma podlegle. Antantne sile so 28. oktobra 1918 prebile fronto na Piavi. Nato je dunajska vlada podpisala premirje, ki je začelo veljati 3. novembra istega leta. Nova nemška vlada je na pritisk vojaškega vrha z dne 29. septembra 1918 obotavljajoče se 5. oktobra istega leta prosila predsednika ZDA za premirje in začetek mirovnih pogajanj na podlagi njegovega mirovnega programa z dne 8. januarja 1918, ki je začelo veljati 3. novembra istega leta. Tako je v prvi svetovni vojni utihnilo orožje. Začela pa se je diplomatska vojna na pariški mirovni konferenci 1919–1920, na kateri so vse države med seboj sklenile mirovne pogodbe. Zaradi vojnega poraza so razpadli avstro-ogrski imperij, Nemško cesarstvo, Rusko carstvo in Otomansko cesarstvo.

Iz Avstrije je nastala Avstrijska (nemška) republika, Ogrska kraljevina se je ohranila, le da je bilo njeno ozemlje na vzhodu zelo oskubljeno. Iz Nemškega cesarstva je ob veliki ozemeljski izgubi nastala tako imenovana weimarska republika. Otomansko cesarstvo se je zmanjšalo na četrtino prejšnjega ozemlja. Iz tega ostanka je nastala laična republika Turčija. Ker sta propadli Avstro-Ogrska in Rusija, je nastala neodvisna Poljska. Pri mirovnih pogajanjih so se vsaj v glavnem ravnali po omenjenem Wilsonovem mirovnem programu, ki je predvideval samoodločbo narodov v prejšnji Avstro-Ogrski. Tako so nastale nove države. Čehoslovaška, pravzaprav ne povsem na novo in v celoti, ker je bila kraljevina že več stoletij v Avstro-Ogrski, avstrijski cesarji so se

namreč navadno dali kronati za češke kralje, pridobila pa je prej ogrsko Slovaško. Jugoslavija je nastala iz dežel dela Avstrije in dela Ogrske, kjer so živeli jugoslovanski narodi, pri čemer je Italija zasedla tretjino slovenskega ozemlja (Julijsko krajino in ozemlje do Rakeka), ki so ji ga antantne sile obljubile z Londonskim sporazumom iz leta 1915. Nadaljnje nove države so bile Finska in ob Baltiku Litva, Latvija in Estonija.

Na splošno civilno prebivalstvo v prvi svetovni vojni zaradi neposrednih vojnih operacij ni bilo posebej prizadeto. Izjeme so bile seveda v pokrajinah z velikimi ofenzivami. Pri nas je bilo najhuje na Goriškem, kjer so morali zaradi soške fronte evakuirati prebivalce številnih krajev. Zelo hudo pa je bilo na vzhodnem bojišču, ker so tamkajšnji prebivalci pač imeli več simpatij do Rusov kakor do Avstrijcev in Nemcev, za kar so se jim ti okrutno maščevali. Sam imam knjigo, v kateri so objavljene slike grozodejstev nad tamkajšnjim slovanskim prebivalstvom. Na eni od njih so na obzorju številna vešala, na katerih bingljajo moški civilisti. Tudi v naših deželah so posamezne »srbofilske« Slovence zaprli takoj po sarajevskem atentatu. Vendar avstrijska civilna sodišča niso bila pod vplivom dnevne politike, in tako je bila pretežna večina osumljencev oproščena. Nekaj Slovencev pa so vendarle konfinirali, npr. ljubljanskega župana Ivana Hribarja v neki kraj na Salzburškem.

O tej grozni svetovni vojni naj navedemo še nekaj številčnih podatkov. Zajela je 36 držav od tedanjih 54. Vojne operacije so se odvijale v Evropi, Aziji in Afriki. V vseh vojskujočih se državah je bilo mobiliziranih 71 milijonov vojakov, od tega 32 milijonov na strani trozveze. V avstro-ogrskih polkih se je vojskovalo okoli 30.000 Slovencev. Menim, da je to število prenizko. Število padlih je znašalo 10 milijonov (od tega v Nemškem cesarstvu 1,81 milijona), ranjenih je bilo več kot 20 milijonov (od tega nemških državljanov 4,25 milijona), ujetnikov je bilo 6 milijonov (od tega Nemcev 772.000). Podatkov za Avstro-Ogrsko ni. Veliko slovenskih vojakov je pa-

dlo. V njihov spomin so pri farnih cerkvah kmalu po koncu vojne postavili spominske plošče. Stroški te vojne so znašali 939 milijard nemških zlatih mark, od tega je odpadlo na Nemčijo 194, na Veliko Britanijo in Britansko skupnost narodov 208, na Francijo 134, na ZDA 129, na Rusijo 106, na Avstro-Ogrsko 99 in na Italijo 69 milijard.

Po koncu te grozne vojne je seveda vzniknilo sila pomembno vprašanje, kdo jo je povzročil. Zato so naslednice poraženih držav začele objavljati publikacije najrazličnejših (tudi tajnih) dokumentov, ki so bili seveda izbrani tako, da so skušali dokazati, da njihove države niso krive ali da je njihova krivda neznatna. Izjave v teh publikacijah niso bile niti v politiki niti v zgodovini nikoli splošno sprejete. Vendar se mora v vsaki vojni na koncu najti krivec in se ustrezno kaznovati s plačilom reparacij. V tem primeru so na podlagi poročila neke antantne komisije z dne 29. marca 1919 izključno krivdo za izbruh in širjenje prve svetovne vojne pripisali Nemčiji, Avstro-Ogrski in njunim zaveznikom. To je bilo zajeto v 231 členu versajske mirovne pogodbe, ki so jo, seveda prilagojeno za konkretne razmere, morale podpisati vse države, ki so bile udeležene v tej vojni. Na tej pogodbi naj bi temeljile tudi zahteve po reparacijah. Za določitev reparacij je bila imenovana posebna Reparacijska komisija s sedežem v Parizu. Izračun reparacij je neskončno zapleten postopek, saj je treba ocenjeno škodo po političnih kriterijih prevesti v denarne vrednosti. Reparacije bi morale plačati le države naslednice trozveze.

Ker je bila v trozvezi najpomembnejša Nemčija, so ji poleg raznih industrijskih in vojaških omejitev naložili tudi reparacije v astronomskem znesku 223 milijard zlatih mark, ki bi jih morala plačati do leta 1963. Reparacij v taki vsoti pa naslednica nemškega rajha, weimarska republika, nikoli ne bi mogla plačati. Nemčija je bila zaradi vojne povsem izčrpana, gospodarsko povsem na tleh, izgubila je tudi znatno ozemlje. Razen tega je bilo takoj po koncu vojne v številnih mestih (München, Berlin idr.) revolucionarno

Anton Korošec

Vir http://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Koro%C5%A1ec

88

vrenje, ki so ga zatrli ultrareakcionarni brambovci. Politična neuskklajenost in brezupne gospodarske in socialne razmere se tudi po nastanku weimarske republike niso bistveno izboljšale. Te težke razmere so trajale več kot desetletje. Na milijone in milijone delavcev je bilo brezposelnih, vladala je nepredstavljiva inflacija. Tedaj so delavci dobivali plače vsak teden. Ko je delavec dobil plačo, je moral najhitreje teči do najbližje trgovine in kupiti, kar je potreboval, kajti pol ure pozneje je bil denar vreden že veliko manj. V takih obupnih razmerah, za katere so ljudje krivili vlado, ker je pristala na tako visoke reparacije, ker so Nemčiji odvzeli ozemlje, ker ne more rešiti vprašanja brezposelnosti, ko je prebivalstvo na robu lakote, so vznikale raznovrstne stranke, med njimi skrajno desničarska Nacionalnosocialistična delavska stranka (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei — NSDAP), katere voditelj je postal Adolf Hitler. Ta je rohnel proti državi, ki pač ni mogla rešiti problemov in ni storila dovolj za ožvitev gospodarstva. Posebej na industrijskih območjih je vladala nepopisna beda. Omenjena stranka je bilo po svojem programu skrajno nemškonacionalistična, rasistična (arijska rasa!), antisemitska, antislovan-ska, skratka zagovarjala je stališča, ki so bila blizu

nemškemu delavskemu razredu. V začetku ni bila prav uspešna, po letih svetovne gospodarske krize, ki je Nemčijo dodatno prizadela, pa je leta 1932 postala najmočnejša stranka v parlamentu, in tedanji predsednik weimarske republike maršal Hindenburg je moral Hitlerju, ki je bil v bistvu Avstrijec in je v svetovni vojni dosegel le čin poddesetnika, leta 1933 na svojo veliko jezo dati mandat za sestavo vlade. Že mesec dni pozneje so Hitlerju v parlamentu izglasovali pooblastitveni zakon (Ermächtigungsgesetz), po katerem se je začel imenovati vodja (führer), v bistvu diktator. Ustava in vsi dotedanji zakoni so bili razveljavljeni. Stranka je vpeljala nacizem kot nov družbeni red. Z velikimi javnimi deli (znamenite nemške avtoceste!) in z oboroževanjem je odpravil brezposelnost in s tem dobil večino prebivalstva na svojo stran. Takoj je začel priprave na drugo svetovno vojno, leta 1938 je sicer po diplomatski poti odtrgal Sudete od čehoslovaške države. Leta 1939 je napadel Poljsko, in s tem se je začela druga svetovna vojna. Tako je bila z nesrečnimi nemškimi reparacijami na neki način vzpostavljena zveza med obema vojnama. Poglavitni vzrok za nastanek nacizma pa je res bilo plačevanje reparacij.

Na koncu še nekaj besed o združitvi jugoslovan-skih narodov v novo državo po propadu Avstro-Ogrske. Ta imperij je hiral in naposled propadel, ker je vsem narodom, razen Nemcem, Ogrom in delno Čehom, kratil narodnostne pravice. Po narodnostnem ozaveščanju proti koncu 19. stoletja so se razmere tako zaostriale, da bi bile potrebne rešitve, ki so jih vsi avstrijski narodi, razen Nemcev in Ogrov, zahtevali. Zaradi monarhične okostenelosti in namerno skonstruirane parlamentarne neučinkovitosti tudi male reforme niso bile mogoče. Ena od teh je bil trializem. Prvi poskus na njegovi podlagi — slovenska majniška deklaracija, ki so jo postavili poslanci dunajskega Jugoslovanskega kluba — se je parlamentarno izjalovil. Pač pa so slovenske politične stranke poslale to deklaracijo ljudem v podpis, in ti so jo dokaj množično podpisovali. S

tem so izrazili željo oziroma zahtevo, da želijo novo državo jugoslovanskih narodov, v kateri bi imeli zagotovljene svoje narodnostne pravice. Že sredi vojne pa je nekaj vidnih protiavstrijsko usmerjenih slovenskih in hrvaških politiko odšlo v tujino, kjer so ustanovili Jugoslovanski odbor in pri velikih silah začeli lobirati za novo državo. Pri tem so imeli nekaj uspehov, posebej po znamenitem Wilsonovem pismu. Na Krfu so se pogajali tudi z vladno delegacijo Kraljevine Srbije o pridružitvi avstrijskih dežel s hrvaškim, slovenskim in srbskim prebivalstvom tej državi. Rezultat je bila krfska deklaracija o ureditvi nastajajoče jugoslovanske države. Ta je bila za pridružene dežele za silo ustrezna. Vendar jo je srbski ministrski predsednik Nikola Pašić iz neprepričljivih razlogov preklical.

Avstro-Ogrska je bila leta 1918 že precej na koncu. Vendar je cesar Karl I., ki je bil pred nekaj leti proglašen za blaženega, poskušal rešiti potaplajočo se državno barko. Nameraval je pridobiti politike raznih avstrijskih dežel, da bi pristali na neke vrste avstrijsko federacijo. Prihajali so v avdienco, vendar so cesarjev predlog vsi zavrnil. Predsednik jugoslovanskega poslanskega kluba dr. Anton Korošec je kot odgovor izrekel znamenite besede: »Majestät es ist zu spät!« (Veličanstvo, prepozno je!). Že v jeseni 1918 je bilo v Ljubljani ustanovljeno nadstrankarsko politično predstavništvo narodni svet, ki mu je tudi predsedoval omenjeni politik. To je bila nekaka začasna vlada, ki je 29. oktobra 1918 prevzela oblast na slovenskem ozemlju. Nato je bila imenovana narodna vlada. Za vse dežele, ki so se nameravale združiti v novi državi, je bil v Zagrebu 6. oktobra 1918 ustanovljen narodni svet, ki mu je tudi predsedoval dr. Anton Korošec. Ta je 29. oktobra 1918 ustanovil novo državo Slovencev, Hrvatov in Srbov. Žal pa te države nobena tuja država ni priznala. Tedaj se je namreč večina držav ravnala po zgodovinskem pravu, ne po naravnem. Zato se je ta svet odločil za združitev s Kraljevino Srbijo. Ker pa je bila krfska deklaracija, v kateri so bile urejene

vse zahteve o ustavi in ureditvi nove države, o avtonomiji posameznih dežel itd., preklicana, je bila delegacija zagrebškega sveta, ki je šla na pogajanja v Beograd, v bistvu praznih rok. Srbskemu regentu, poznejšemu kralju Aleksandru, je izročila hrvaške in slovenske dežele tako rekoč na pladnju. Slovenski politiki so se za pridružitev Kraljevini Srbiji odločili zaradi ohranitve narodnosti. Dobro so se zavedali, da gredo iz slabega (predvsem zaradi kratenja narodnostnih pravic) na slabše zaradi vsega drugega. Kolikor toliko celovit opis nastanka nove države tukaj ni mogoč, zahteval bi svoj sestavek.

Še vedno ni dokončno rešeno vprašanje, ali je bil prehod slovenskih in hrvaških dežel v novo balkansko jugoslovansko državo bolj ugoden ali pa bi bilo zanje boljše, če bi ostale v sestavu republike Avstrije in kraljevine Ogrske. Menim da je lahko odgovor le enoznačen, bolje je, da so se naše dežele vključile v novo državo, toda le zaradi ohranitve narodnosti. Če bi ostale v prejšnjem sestavu bi bila germanizacija tako nagla, da bi slovenstvo do zdaj skoraj usahnilo. Zato imamo konkreten dokaz na Koroškem. Menim tudi, da se močno precenjuje moč slovenstva v naših krajih v letih pred prvo svetovno vojno. Slovenstvo je gojilo majhno število slovenskih politikov, precej izobražencev in mladih kaplanov. Mesta in trgi so bili skoraj popolnoma nemški. Na podeželju so seveda vsi govorili slovensko, regionalna identiteta je bila še vedno zelo močna, slovenska pa majhna. Kakšno premoč je imelo nemštvo, naj nakaže tale primer. V Mariboru so leta 1913 dogradili cestni most od Glavnega trga čez Dravo na desni breg. Slovesnosti ob odprtju so se udeležile delegacije dunajske in graške deželne vlade ter seveda zastopniki mariborske oblasti in meščani. Na slovesnosti pa ni bila izgovorjena niti ena slovenska beseda. Tudi mariborski škof dr. Mihael Napotnik, rojak iz Slovenskih Konjic, ki je most blagoslovil in je bil Slovencem dokaj naklonjen, je ni izrekel. Hiter potek germanizacije dokazuje še en zgled. Ob predstavitvi sedeža lavantinske škofije iz Sv. Andraža v

Labotski dolini v Maribor leta 1859 so meje škofij potegnili po mejah političnih okrožij. Mariborsko okrožje je pripadlo lavantinski škofiji. Zunaj mari-

borskega, torej v graškem okrožju pa so bili na grebenih levega brega Drave še kraji Arnež, Lučane, Gomilica in drugi, kjer so večinoma še povsod govorili le slovensko. Škof Slomšek si je prizadeval, da bi novi škofiji pripojili tudi fare v teh krajih, kjer je bilo bogoslužje samo v slovenskem, v trgih pa tako v slovenskem kot nemškem jeziku. Ta pripojitev mu žal ni uspela. In rezultat: po dvajsetih letih je slovenski jezik v teh krajih domala usahnil. Posebej za Spodnjo Štajersko bi pomenilo ostati v avstrijskem okviru gotovo narodno smrt. Spodnjo Štajersko so od narodnega prebujanja šteli za nemško deželo. V programski knjigi *Mein Kampf* (Moj boj) piše Hitler, da je bilo njegovo prvo politično dejanje, ko je bil dijak realke v Linzu, da je izpraznil svoj hranilniček in ves denar dal kot prispevek Schulvereinu (Šolskemu društvu) za graditev nemških šol na Spodnjem Štajerskem. Hitler v drugi svetovni vojni ni osebno obiskal nobene od njegovih armad zasedene dežele. Izjema je bila le Spodnja Štajerska, ko je obiskal Maribor le nekaj dni po nemški zasedbi, kjer je na velikem zborovanju izrekel pomembne besede: »Machen sie mir das Land wieder deutsch!« (Napravite mi to deželo spet nemško!).

(Akad. prof. ddr. Jože Maček, Ljubljana)

Sandi Sitar

TEHNIKA GRE V SVETOVNO VOJNO

Leto 2014 je bilo jubilejno zaradi 100. obletnice začetka prve svetovne vojne, v letu 2015 pa se spominjamo 70. obletnice konca druge. Če izvzamemo prehodni medvojni čas, je bilo vse obdobje 1914–1945 v znamenju celovitega globalnega spopada na vseh najpomembnejših materialnih in tudi duhovnih področjih.

Zato ta čas sedem desetletij po koncu druge svetovne vojne še vedno čutimo kot blokado boljših možnosti za prodor nove miselnosti in prevrednotenje etičnih vrednot. In to kljub izrednemu tehnološkemu napredku, ki je od začetka industrijske revolucije obetal dokončno razrešitev vseh načelnih in praktičnih problemov ter omogočanje posameznikom in vsemu človeštvu življenje, v katerem bi ne bilo več prostora za nove vojne, krivično individualno in družbeno razslojevanje ter napredujoče propadanje okolja.

Razlog, da se takšen razvoj ne dogaja po optimističnih pričakovanjih, je v veliki meri v dvojni naravi tehnike, v katero sta že od najstarejših začetkov vgrajena povsem nasprotujoča si učinka: prvi kamen ali palica je postal nadvse koristno orodje, možno pa ga je bilo uporabiti tudi kot uničujoče orožje. To nasprotje se od kamna in palice pa vse do jedrskega orožja in destruktivnega vpliva stehinirane civilizacije na okolje kar naprej povečuje. Še posebej konec 19. in začetek 20. stoletja sta bila čas, ko se je začel razvoj znanosti in tehnike nezadržno pospeševati. To je po eni strani vzbujalo optimizem, da se bodo nove pridobitve odrazile v pozitivnem globalnem razvoju, zavedanje, da moralno-etični razvoj zaostaja za materialnim, pa po drugi strani povzroča zaskrbljenost in pesimizem, ob spoznanju, da globalnih razvojnih tokov ni več mogoče prepuščati samoregulaciji. Ta iluzija se je

leta 1912 vsaj simbolično potopila skupaj s sijajnim Titanikom; ko se je potopil, se je zdela katastrofa svetovnih razsežnosti — ob trku napredne tehnike z okoljsko realnostjo — bolj verjetna, če že ne kar pričakovana. K temu razvoju so najmanj enakovredno (če primerjamo dosežke matematika Jurija Vege, fizika Jožefa Stefana, kemika Maksa Samca in drugih najbolj ustvarjalnih duhov, v širšem pa zlasti delo posebej izpostavljenih rojakov, kot so bili idrijski rudarji živega srebra in delavci v kamniški smodnišnici, če žrtev obeh vojn in njunih skozi več generacij tragično delujočih »kolateralnih učinkov« niti posebej ne navajamo) pripomogli tudi Slovenci.

Med Slovenci so že zgodaj delovali osveščeni posamezniki, ki so pozivali k previdnosti pri vpleljanju potencialno vsekakor koristnih, v praksi pa lahko nadvse škodljivo izrabljenih dosežkov človeške ustvarjalnosti. V Prešernovem času je z vizijami, vrednimi kakšnega Leonarda da Vinci, svaril pred uničevanjem okolja in drugimi civilizacijskimi stranpotmi Jakob Lorber, pisec 25 debelih knjig, nastalih po skrivnostnem nareku. Skorajšnje krvave dogodke na soški fronti je leta 1882 napovedal pesnik Simon Gregorčič (v pesnitvi Soči, 33 let pred začetkom pokolov na soški fronti). Neposredno pred začetkom vojne pa je zaradi razburjenja na konjeniških dirkah umrl za kapjo izdelovalec koles, motornih koles in avtomobilov evropskega formata Janez Puh, ki je bil kot velik humanist (tehnika

Ufag C.I je bilo bojno letalo podjetja Ufag oziroma *Ungarische Flugzeugfabrik AG* iz Madžarske za časa prve svetovne vojne. Letalo je proizvod tovarniške razvojne skupine, ki jo je vodil slovenski inženir Stanko Bloudek.

Vir http://sl.wikipedia.org/wiki/Ufag_C.I

naj bi bila predvsem varna!) in težak srčni bolnik prepričan, da ga bo ubila že samo napoved vojne. Vsaj posredno pa je prva svetovna vojna skrajšala življenje tudi takšnim tankočutnim duhovom, ko sta bila pesnik Srečko Kosovel in vsestranski literat Ivan Cankar.

V prvi frontni liniji vojne izrabe tehnološkega napredka pa so se najbolj neposredno znašli naravoslovci in tehniki, kot so bili Puh, Rusjan, Samec, Potočnik in Codelli. Puh, ki je v svoji tovarni v Gradcu leta 1909 izdelal motor za prvi avstro-ogrski zrakoplov, se je tako zapisal tudi med slovenske letalske pionirje. V tem letu je izvedel prvi motorni polet Edvard Rusjan, ki je v letu dni na Goriškem in v Zagrebu izdelal osem letal in spoznal, da za uspešno delo na tem področju potrebuje množičnega naročnika, to pa je bila na pragu balkanskih in svetovne vojne lahko le vojska. Prav med demonstracijo svojega letala temu naročniku se je v začetku leta 1911 v Beogradu smrtno ponesrečil. V Mariboru se je v tem času odlikoval vojaški balonar Max Ma-

cher, ki je leta 1913 z balonom preletel razdaljo med Avstrijo in Švedsko in je z 31 urami letenja postavil časovni rekord. Že pred prvo svetovno vojno (od leta 1905) je letal z baloni naravoslovec Maks Samec, da je raziskoval svetlobne pojave na velikih višinah. Med prvo svetovno vojno je po raznih delih bojišča vpeljeval letalsko meteorološko službo. Od balonov se je prešolal za letalskega izvidnika, opravil je vrsto bojnih poletov, bil težko ranjen in je prejel najvišje avstrijsko odlikovanje. Po vojni se je kot univerzitetni profesor kemije v Ljubljani posvetil pedagoškemu in raziskovalnemu delu in ni več letel.

Plodno izumiteljsko delo odlikuje barona Antona Codellija. Potomec več stoletij na Slovenskem vidno delujoče aristokratske rodbine se je rodil leta 1875 v Neaplju. Pozornost slovenske javnosti je vzbudil leta 1898, ko je v Ljubljano pripeljal prvi avtomobil. Z avtomobilizmom se je športno in izumiteljsko intenzivno ukvarjal še nekaj let, tako je patentiral izvirni avtomobilski vžigalni mehanizem in izumljal motor, podoben wanklovemu. Njegovo drugo

obdobje od leta 1907 do prve svetovne vojne je bilo v znamenju vpeljevanja radijske telegrafije, ko je s Telefunknovo tehniko vojne ladje na Jadranu povezal med seboj in s središči poveljevanja na obali ter vse do Dunaja. S profesorjem fizike na ljubljanski realki Albinom Belarjem sta leta 1912 za civilne in vojaške potrebe vzpostavila radijsko oddajno in sprejemno postajo ter nadvse napredno načrtovala radijsko vodenje zrakoplovov in letal. Leta 1911 pa je Codelli prevzel vodstvena dela pri gradnji medcelinske radijske postaje v nemški koloniji Kongo, severno od glavnega mesta in pristanišča Lome. S peščico nemških inženirjev in slovenskih sodelavcev je opravil elektromagnetna merjenja in določil mikrolokacijo postaje. Nato je z domačini, ki jih je sprti izobraževal za zahtevna dela in katerih število je naraslo na več sto, vzpostavil cestne in železniške komunikacije, zgradil stanovanjske, delavniške in pomožne objekte ter postopoma sprejemal in nameščal tehnično opremo. Tako je sredi afriškega pragozda zgradil majhno, a tehnično vrhunsko džungelsko mesto Kamina, neusposobljene domačine je privajal za življenje in delo na novi ravni, hkrati pa je zbiral in študiral njihove etnografske posebnosti ter dogajanje ob neposrednem delovnem stiku dveh različnih kultur. Prevzel je tudi finančno podporo in druga vodstvena dela pri snemanju dveh dolgotrajnih filmov, igranega in dokumentarnega, in se je tako zapisal tudi na tem področju med slovenske pionirje.

Codellijevo gradbišče je polagoma zraslo do obsega 3 x 4 km. Zahtevna je bila montaža treh 75 m in šestih 100 m visokih nosilcev antenske mreže. Pri tem so si pomagali z baloni. V začetku leta 1912 je bilo mogoče iz Nauma pri Berlinu, kjer je stala tedaj najvišja radijska antena, že sprejemati sporočila, konec naslednjega leta pa je postala komunikacija dvosmerna. Zaradi velikega strateškega pomena in maloštevilnega vojaštva pod nemško komando v Kongu je bila Codellijeva postaja v primeru ogroženosti pripravljena za uničenje. Do tega je dva

meseca po njeni dograditvi tudi prišlo, še prej pa je odigrala svojo kratko, a pomembno vlogo, s katero je upravičila in daleč preseгла velike vložke v gradnjo. Še pred začetkom vojne, predvsem pa v juliju in avgustu 1914 so z njo koordinirali aktivnosti po vseh nemških afriških kolonijah in še zlasti gibanje in delovanje nemških ladij. Po grobem izračunu je investicija Kamini znašala 5 milijonov nemških mark, preprečene nemške materialne izgube pa naj bi presegle 80 milijonov mark.

Zavezniki so zavzeli Kongo z glavnim mestom Lome 7. avgusta 1914. Središče nemškega odpora se je preneslo na še ne zavzeto območje s Kamino. Codelli je prepustil stanovanje vojaškemu poveljstvu, sam pa je peš, s kolesom, motorjem in na konju sodeloval v izvidniških, diverzantskih in slepilnih akcijah. Štirinajstega avgusta so ustrelili konja pod njim. Naslednjega dne je med iskanjem zatočišča zašel v vojaško postojanko, za katero pa se je pokazalo, da je zavezniška. Tako je postal vojni ujetnik; v domovino se je vrnil po številnih peripetijah, vrednih knjižnega zapisa, šele leta 1920. Do konca druge svetovne vojne je ostal v Ljubljani, nato pa je do smrti leta 1954 živel v Švici. Kot izumitelj se je zadnjih 20 let ukvarjal s »televizijo«, pravilneje bi bilo zapisati s prenosom (statičnih) slik na daljavo. Kljub velikim vložkom v denarju in raziskovalnem delu pa je projekt zastaral, še preden bi utegnil dozoreti za praktično uporabo.

Čeprav je večji del Codellijeve dokumentacije propadel, so vendarle znani še nekateri njegovi drugi predvsem vojni namenjeni izumi. Med njimi so centrifugalni metalec bomb, daljinsko upravljanje strojev, telegrafija za vojno mornarico, radijsko vodenje plovil in letal, naelektren vodni curek, strojno šifriranje sporočil, določanje položaja ladij in letal z žiroskopi ter torpedo zrak—zrak in zrak—voda oziroma zemlja. Največ pozornosti pa vsekakor zasluži njegova medcelinska radijska postaja, ki je bila nedvomno največji uresničeni projekt kakšnega slovenskega tehnika v tistem času.

Baron Codelli se je zaradi ukvarjanja s konstrukcijo cepelinov in padal zapisal tudi v že bogato slovensko letalsko pionirstvo. Prvi leteči predmet, ugotovljen v slovenski zgodovini tehnike, je bila raketa. Adam, vajenec v ljubljanski zvonarski delavnici, jo je izdelal in uspešno izstrelil leta 1550. Zvonarji so tedaj izdelovali tudi topove in dobavljali smodnik, in ko nekoč mojstra ni bilo doma, si je Adam privoščil podvig, zaradi katerega si je moral poiskati delo drugje.

Leta 1827 je patentiral svoj izum ladijskega vijaka izumitelj češko-nemškega rodu Josef Ressel, ki je kot gozdarski inženir najprej delal v Sloveniji. Ukvarjal se je tudi z načrtovanjem vijačne leteče naprave, očetovo nedokončano zamisel pa je razvil do patenta sin Henrik. Z zamisljivo za helikopter se je konec 19. stoletja ukvarjal tudi tržaški inženir in izumitelj Valentin Matija Živic. V letih 1909–1911 je ustanovil in vodil delniško družbo za proizvodnjo svojih »letalnikov« in za promet z njimi, nedvomno prvo ustanovo te vrste na svetu. Bil je prepričan, da bodo letalne naprave za vojaško uporabo neprimerne in zato nezanimive. Razočaran pa je še doživel ubijalsko in rušilno izrabo letal v prvi svetovni vojni. Prvi slovenski izdelovalec motornih letal in njihov pilot Edvard Rusjan je prvič poletel leta 1909. Izdelal je osem različnih letal in se prepričal, da ne bo poslovnega uspeha brez množičnih naročil za vojsko. Med poskusom poleta v vetrovnem vremenu nad Beogradom je v začetku leta 1911 strmoglavil v ikarovsko smrt. Pol leta pozneje je vzletelo tudi prvo motorno letalo Stanka Bloudka. Od leta 1913 je Bloudek deloval v nemški in avstrijski letalski industriji, ki je prešla na vojni program. Kot vodja konstrukcijskega oddelka tovarne Ufag v (Budim) Pešti je v letih 1916–1918 vodil gradnjo vojnih letal, izpopolnjeval je sinhronost strojnic z vrtenjem zračnega vijaka in razvijal helikopter. V letih med dvema vojnama je uporabil svoje znanje aerodinamike za prehod od skakanja na letenje na smučeh in je gradil za to potrebne skakalnice. Celovški letalski pio-

nir Jože Zablatnik (Josef Sablatnig) je šel na delo v Berlin, kjer je ustanovil letalsko tovarno, ki je med prvo svetovno vojno izdelala 167 letal. Po vojni je vojna letala preoblikoval v civilna, skonstruiral je prvo zgolj potniškemu prometu namenjeno letalo na svetu in je bil soustanovitelj nemškega letalskega prevoznika Lufthansa. Z znanjem teorije in sestave letal je bil zgodnjim slovenskim letalskim pionirjem v podporo fizik Julij Nardin, ki je odločno nasprotoval izrabi tehnike v vojne namene. Da pa bi rešil prijatelja pred odhodom na bojišče, je skupaj z njim izumljal razne vrste orožja in predvsem podmornico brez posadke, ki bi jo med plovbo in izvrševanjem operacije vodila zemljevid za avtomatično odčitavanje in program s preluknjanega traku.

V prvi svetovni vojni se je s tehničnimi deli odlikoval poklicni častnik Herman Potočnik, sin udeleženca slovite pomorske bitke leta 1866 pri Visu, v kateri je avstrijska mornarica odločilno porazila italijansko. Leta 1928 je izšla njegova že tedaj opažena in še danes zanimiva knjiga *Problem vožnje po vesolju*, ki jo je podpisal s psevdonimom Hermann Noordung in jo odlikuje uresničljivo vizionarstvo. Neposredno po začetku vojne avgusta 1914 se je Potočnik kot 22-leten poročnik znašel na ruski fronti v Vzhodni Prusiji in se je že v začetku uveljavil kot tehnično zelo iznajdljiv in neustrašen častnik. Leta 1915 je bil gradbeni vodja pri obnovitvenih delih na srbskem bojišču, nato pa v Galiciji pri gradnji viadukta Košar. Napredoval je v nadporočnika in za pogum na srbski fronti prejel najvišjo pohvalo. Vodil je gradnjo raztovorne postaje pri Pivki oz. Divači. Sodeloval pri obnovi železniškega mostu in železniške povezave Zemun—Beograd. Tedaj je skonstruiral napravo za dviganje 320 ton težke mostovne konstrukcije iz vode in prejel nove najvišje vojaške pohvale. Gradil je ozkotirno železnico Pivka—Javornik. Obnavljal italijanska letališča na soški fronti. Od pomladi 1916 do konca vojne pa je deloval kot vodja cestnih in mostovnih gradenj na fronti med Sočo in Piavo ter popravljaj in urejal dotedanja italijanska

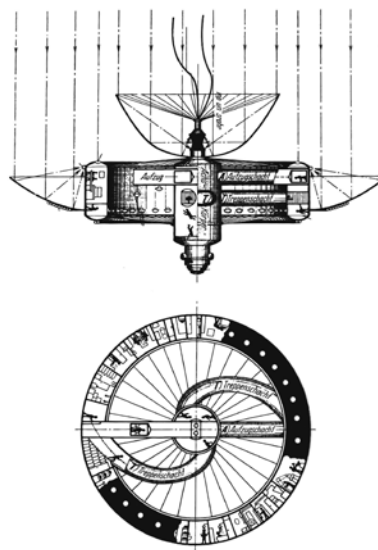

Profesor fizike Julij Nardin je med prvo svetovno vojno izumil vojaške naprave, da bi rešil prijatelja Reneja Zeija pred odhodom na fronto. Zeija je pozneje ubila strela, Nardinu pa gre sloves slovenskega pionirja samokrmiljenih strojev.

Vir Arhiv avtorja

vojaška letališča. Leta 1923 so ga zaradi napredujoče tuberkuloze upokojili in tedaj je dobil status vojnega invalida in kapetanski (stotniški) čin. Pet naslednjih let je posvetil pisanju knjige, enega najpomembnejših del o raketni in vesoljski tehniki v času med dvema vojnama. Namenil ga je obćemu civilizacijskemu napredku ćloveštva, vendar je opozarjal na nujnost kritiĹnega pristopa pri prodiranju ćloveka v vesolje, o katerem je trdil, da je tehniĹno uresniĹljiv. Izdelal je strateški naĹrt za postopno osvojitve medplanetarnih poletov in razmišljal o moĹnosti letenja proti drugim zvezdam. DoĹivel je še izid svojega knjiĹnega dela in prve, veĹinoma zelo pohvalne reakcije iz strokovnih krogov. Umril je leta 1929.

Letala, rakete, hitrostrelno in daljnometno oroĹje, podmornice, tanki, bojni strupi in druge novosti,

PotoĹnikov naĹrt geostacionarne vesoljske postaje

Vir http://sl.wikipedia.org/wiki/Herman_PotoĹnik

uporabljene v prvi svetovni vojni, so oznaĹili in — nadgradili — najbolj z jedrskim oroĹjem — drugo svetovno vojno. A Ĺprav sta se obe konĹali z zaklinjanjem preĹivelih »nikoli veĹ!«, deluje ubijalska tehnika tudi ta trenutek. Da bi si pojasnili tragiĹne civilizacijske zdrse v preteklosti in jih prepreĹili v prihodnosti, se je treba vsaj obĹasno ozreti nazaj in kritiĹno pogledati naprej. Pa Ĺprav se zdi, da bo dvojno naravo novega znanja in tehniĹno uresniĹljivih moĹnosti zelo teĹko naravnati zgolj za humano uporabo.

(dr. Sandi Sitar, umetnostni zgodovinar, pisatelj, publicist in novinar, Ljubljana)

Alenka Puhar

POMLADITEV IN PORDEČITEV RDEČEGA KRIŽA

Ni bilo nekoč v davnih časih, a vendarle pred stoletjem in pol. Bila je strahovita bitka pri Solferinu, kjer se je *post festum* bolj ali manj slučajno znašel švicarski trgovec in popotnik Henry Dunant. Strašno trpljenje ranjenih in umirajočih ter onečaščenje mrtvih — vsa pokrajina okoli Solferina je bila posejana z gnijočimi trupli — sta v njem sprožili misel, da bi bilo nujno treba nekaj ukreniti ... Se upreti surovi brezbriznosti ... Mogoče ustanoviti organizacijo, ki bi bila zmožna premostiti skrajne oblike sovražnosti ter ranjencem pomagati — ne glede na to, kdo so, čigavi in kakšni so, »naši« ali »njihovi« ... O tem je Dunant začel govoriti, debatirati, to je začel snuti, organizirati, in tako je nastal Rdeči križ. Najprej v Švici. V nekaj letih pa je tudi po Evropi vzniknilo toliko pristašev, da so začeli oblikovati svoje organizacije, na domačem terenu. Tudi na Slovenskem.

96

V 19. stoletju je bilo s Slovenci poseljeno ozemlje vključeno v avstrijsko in zatem avstro-ogrsko monarhijo. Državni okvir se je velikokrat menjal, tako da so številne spremembe v imenu povezane s tem, a ne le s tem ... Takole je tekel humanitarni proces pri naših prednikih: Leta 1866 je pod avstro-ogrskim državnim okriljem v Ljubljani, glavnem mestu dežele Kranjske, začelo delovati *Društvo gospa za pomoč ranjenim in bolnim vojakom*. Dobrih deset let pozneje se je preimenovalo v *Žensko pomočno društvo Rdečega križa za Kranjsko*. Takoj zatem so priprijeli tudi moški in ustanovili moško *Pokrajinsko pomočno društvo Rdečega križa za Kranjsko*. Dobrih dvajset let pozneje, na začetku novega stoletja, je bilo že precej anahronistično delovati ločeno, pa so se humanitarci leta 1902 združili v eno, skupno društvo, ki so mu dali ime *Deželno in gospejno pomočno društvo Rdečega križa za Kranjsko*.

Bi nadaljevali litanijo metamorfoze imen? Od združitve obeh spolov pa do konca prve svetovne vojne ni bilo sprememb, zato pa sta razpad Avstro-Ogrske in narodni vzgon Slovencev poskrbela za

preprost *Slovenski Rdeči križ*. A kmalu zatem je nova država, Kraljevina SHS, po svoje zakoličila humanitarno dejavnost in se odločila za naziv *Rdeči križ Kraljevine SHS*.

POMOČ, OSVEŠČANJE, IZOBRAŽEVANJE

Od imen k vsebini. Delovanje vseh teh društev je sledilo ciljem, ki si jih je zastavila Dunantova organizacija v Ženevi. Tam so poleg ICRC, Mednarodnega komiteja Rdečega križa, kmalu ustanovili tudi Federacijo nacionalnih društev, v kateri so skrbeli za upoštevanje osnovnih norm in smernic. Društva so se koncentrirala na pomoč v vojnih časih, ob hudih naravnih nesrečah, v boju proti epidemijam, prosvetljevala so, vzgajala, skrbela za šolanje bolničark in patronažnih sester, pomagala pri kampanjah za cepljenje, higieno, osnove prve pomoči. Ob skrbi za begunce, bolnišnice, stike in iskanje pogrešanih so društva Rdečega križa razvila tudi publicistično dejavnost in podobno. Slovenski Rdeči križ je počel vse to in bil prav uspešna organizacija.

Kako je torej mogoče, da organizacija, ki ima

tako dolgo in častivredno zgodovino, ne ve dobro, koliko je stara? Ali pa: zakaj se polovici svoje zgodovine odpoveduje?

Da se tako dogaja, je bilo spomladi 2014 razvidno iz znamke, ki jo moramo po tradiciji plačevati v tednu Rdečega križa, se pravi nalepiti na vsako pismo. Na sličici z brezami je stalo 1944–2014, na spremnih slovesnostih in samohvalah pa so se trkali po prsih, kako ponosni so, da so leta 1944 v partizanski Beli krajini ustanovili Rdeči križ ...! Res! Ko ne bi bilo tovariša Tita, bi bili mogoče še danes brez Rdečega križa ...! Na srečo — ali na žalost — smo se hkrati množično posvečali stoti obletnici prve svetovne vojne. V Ljubljani so bile kar tri razstave na to temo — in glej, med sto let starimi podobami so na vseh koncih kukali iz davnine tudi emblemi Rdečega križa — na sestrah, vozovih, dopisnicah, plakatih ... Ljudje, ki so se rodili proti koncu 19. stoletja, niso v svoji osveščenosti prav nič zaostajali za nami ... Ali ni nenavadno, da jim tega ne priznamo? Ali ni pravzaprav grdo in neokusno, da jim ne izrečemo počastitve in zahvale za davno opravljeno delo? Kaj nam je, da tako požrešno kopičimo slavospevne poklone samo nekaterim, recimo tistim iz Titove vojske?

Ta trdo postavljena vprašanja so na mestu, ker ne gre za spodrseljaj. Ta poteza je namreč zavestna in je z nami že od konca druge svetovne vojne, ko je bilo vpeljana novo štetje. Vse, tako rekoč vse se je tedaj začelo na novo — po volji Tita, partizanov, komunistične partije, revolucije in tako dalje ... Prejšnja poglavja so bila v glavnem zbrisana.

TRAJNI SLEDOVI DRŽAVLJANSKE VOJNE

Rdeči križ v Sloveniji je še pred okupacijo — leto in pol je poteklo od začetka vojne na Poljskem oziroma v Evropi do napada na Jugoslavijo, ki jo je to doletelo aprila 1941 — poskrbel za nekaj nujnih ukrepov. Začel je šolati prostovoljce za bolničarsko službo, zbiral je sanitetni material ipd. Odborniki so obljubili nevtralno pomoč vsem ljudem v stiski in za začetek

imeli (v Ljubljani) veliko dela in stroškov s tistimi rojaki, ki so z Gorenjskega in Štajerskega pribežali v Provincio di Lubiana, kjer so upravičeno pričakovali milejši režim. Nekaj predvojnih »izumov« je v vojnih razmerah dokazalo svojo veliko korist — denimo »kolodvorski misijoni«. Te ekipe so prej pomagale dekletom, ki so iskale službo v mestih, pa vandravcem in beračem, v vojnem času pa so s pijačo in prvo pomočjo lahko priskočile na pomoč pri transportih izgnancev. Ko so Italijani začeli odganjati ljudi v koncentracijska taborišča, je Rdeči križ vodil nekaj evidence in ustvaril red pri pošiljanju paketov.

Po kapitulaciji Italije septembra 1943, ko so tudi južni del slovenskega ozemlja zasedli Nemci, se je Rdeči križ celo smel imenovati Slovenski — to je zasluga Leona Rupnika — in tedaj se je pravzaprav začelo najpomembnejše poglavje njegove vojne zgodovine. Sredi leta 1943 je bilo na ozemlju Italije približno 3000 zapornikov/internirancev iz Slovenije in vsem je grozilo, da jih bodo Nemci, ki so prevzemali italijansko ozemlje, poslali naravnost v nemška taborišča. Da bi jih rešili te mračne usode, so aktivisti Slovenskega Rdečega križa s kombinacijo legalnih in ponarejenih dovoljenj, predvsem pa z izjemnim pogumom in iznajdljivostjo, kar vse je bilo potrebno za potovanje po tedanji kaotični, bombardirani, vojaščine in beguncev prepolni Italiji, reševali zapornike — Slovence, Hrvate, Žide ... Več kot polovico so jih spravili domov. Pri tem sta bila baje najbolj drzna in uspešna dr. Mitja Lukan in Josip Jošt.

Ko bi pri nas ne bilo državljanske vojne, temveč le narodnoosvobodilna, bi ti aktivisti veljali za junake. Tako pa je komunistična stran poudarjala razredno neprimernost tega »buržoaznega« Rdečega križa, trdila je celo, da so njegovi pripadniki »be-logardisti«. Vse to že med vojno. Nemci pa so, po svoji okupatorski logiki, vse imeli za »rdeče« in za podpornike »banditov« in OF ... Septembra 1944 so zaradi »protinemškega zadržanja« aretirali vse vodilne ljudi Rdečega križa in jih večino odpeljali

na sever — v koncentracijska taborišča Dachau in Aushwitz in Ravensbruck. Tule so njihova imena: Oton Fettich, Jože Skalar, Drago Supančič, Maks Hočevar, Miroslav Gregorka, Franta Mis, Božo Škerlj, Mirko Sušnik, Oton Fink, Metod Kumelj, Fran Novak, Milko Rode, Josip Jošt, Ernest Adamič, Marija Oblak, Ivana Mavec, Malči Kovač, Marta Podpac, Minka Krofta, Jan Baukart, Ciril Kovač, Jože Serajnik, Ivan Ambrožič, Andrej Horvatič, Maks Žitnik.

Fettich je bil odvetnik in predsednik Rdečega križa, ostali pa delegati in odborniki. Vseh 25 je svoje humanitarno delo plačalo s strašnim trpljenjem, štirje tudi z življenjem. In glej, tik pred njihovo aretacijo je Mira Tomšič — Svetina, poverjenica CK KPS (in VOS), kot da bi vedela, kaj se pripravlja, pisala svojim šefom:

»Gre za likvidacijo te organizacije ... Tu gre samo za način, kako bomo vse, s čimer še razpolaga ta organizacija, nudili samo našim ljudem, pod našo kontrolo ... Tu gre za to, kaj tej organizaciji tik pred polomom iztrgamo, dobesedno ukrademo — za naše ljudi.«

POLITIČNA ZASEDBA NEVTRALNOSTI

Sredi maja 1945, po vojni in sredi osvobajanja, se je z Rdečim križem zgodilo tako kot z večino organizacij in ustanov. Vkorakali so partizani in razglasili, da se je začela nova doba. Prevzeli so tako rekoč vse ustanove, jih po navadi preimenovali in razglasili za rezultat lastnega dela, iznajdljivosti in humanosti. Tisti Rdeči križ, ki je bil »ustanovljen« v Beli krajini, torej v partizanih, je prevzel vse premoženje Slovenskega Rdečega križa, ki je pač imel centralo v Ljubljani. To premoženje je bilo: Pisarna Glavnega odbora Slovenskega Rdečega križa na Marijinem trgu 5 (danes je to Prešernov trg), skladišče oblačil, odej in posteljnine na Vidovdanski cesti 6 in skladišče zdravil, raznih drog ter sanitetnega materiala in opreme, ki ga je odbor Slovenskega Rdečega križa hranil v treh učilnicah šentjakobske dekliške šole v Ljubljani.

»Glavni odbor RKS je prevzel tudi vse osebje,« se je spominjala Vera Hutar, ki se je tedaj gibala v krogih Rdečega križa, na stara leta pa raziskovala in pisala o Rdečem križu. »Prevzeli so arhiv in opravljeni zapisnik, skratka vse knjigovodske temelje organizacije.«

Če je bil prevzem dokumentacije preprosta stvar, pa s posvojitvijo ljudi ni bilo tako. Osebje je postalo predmet preiskave, ki je ni izvajala kakšna nadzorna ali disciplinska komisija, kot bi se zgodilo v starih časih. Ker je nastopila »nova doba«, so to izvajali po novem — s pomočjo Ozne ali politične policije. Vsi uslužbenci in aktivisti, ki so bili med vojno v Ljubljani, pa tudi vsi tisti, ki so se v Slovenijo vrnili iz nemških taborišč, iz pregnanstva ali podobno, so morali iti skozi »preverke«, zaslišanja, pisanja življenjepisov, podajanja izjav o sebi in kolegih, tudi skozi izsiljevanja ovajanja ... Nekateri so pristali v zaporih. Nekaj jih je poleg svobode zgubilo tudi življenje.

Zakaj? In za kaj je šlo? Ozna, ki je baje delala za »zaščito naroda«, ščitila pa je predvsem uvajanje komunizma, saj je bila »udarna pest partije«, je imela »stari« Rdeči križ za meščansko in s tem nezaupanja, tudi prezira vredno organizacijo. Njeni aktivisti so bili vsi po vrsti osumljeni sodelovanja z »belo gardo«, s »plavo gardo« ter z »zahodnimi imperialisti« in anglo-ameriško obveščevalno službo. V postopkih preverjanja so morali dokazovati, da vse to niso, kar je samo po sebi težko. V resnici tudi ni dalo kakšnih velikih rezultatov, vsekakor je bilo obremenilnega gradiva premalo za kakšen pomemben sodni proces. Našlo pa se je precej dokaznega gradiva o pogumnih in spoštovanja vrednih podvigih. A to gradivo so pospravili v predale. Publiciteto so doživele predvsem »negativne«, sumljive poteze — vsaj nekaterih aktivistov Rdečega križa.

Najgrenkejša je bila usoda Metoda Kumelja, pedagoga, aktivista za pravice učiteljskega stanu in urednika pedagoških revij. Kumelj je bil več let v vodstvu Rdečega križa in eden tistih nesrečnežev, ki jih je gestapo jeseni 1944 aretiral »zaradi protinem-

škega zadržanja« ter poslal v koncentracijsko taborišče Dachau. Od tam se je vrnil, telesno zelo zdelan in kmalu tudi zelo nesrečen zaradi surovih revolucionarnih metod, ki so viharile skozi domačo deželo.

Spomladi 1947 je bil aretiran, skupaj z mnogimi ljudmi približno sorodnih nazorov. Petnajst so jih nato poleti 1947 posadili na zatožno klop kot »Nagodetovo skupino« in surovo obsodili — tri na smrt, ostale na hude zaporne kazni. Nekaj med njimi je sodilo k aktivistom Rdečega križa — denimo Angela Vode — Kumelj pa je bil v samem vodstvu in so mu torej naprtili tudi krivdo za sodelovanje v tej »protiljudski« organizaciji. Kumelj je pomagal reševati zapornike iz italijanskih taborišč, da jih ne bi preselili v nemška, ki so bila še hujša. Med tistimi, ki so bili deležni njegove pomoči, je bil tudi pisatelj Juš Kozak — in prav Juš Kozak je odločilno pripomogel k zapečatenju Kumljeve usode. V svojem pričevanju — pisnem, na sodišče se mu ni bilo treba potruditi in torej ni dobil priložnosti, da Kumlju pogleda v oči in mu kot mož izreče očitek — je izjavil, da Kumelj, ko ga je srečal v Italiji, ni naredil najboljšega vtisa, da se mu je zazdelo, da nekako ni za OF ... In Kumelj je dobil 15 let. A zdi se, da so ga tudi po izreku te kazni še naprej zasliševali in tako izmučili, da jim je umrl ali pa je nesrečnež naredil samomor.

Najhujšemu sta se za las izognila Boris Furlan in Ljubo Sirc, oba obsojena na smrt, a čez čas pomiloščena na dolgoletne zaporne kazni. Obema so se šteli v zlo stiki z Jacobom Hoptnerjem, ameriškim zgodovinarjem, ki je delal za ameriški Rdeči križ. Kot profesorja zgodovine ga je zanimal razvoj Jugoslavije, in to predvojno in medvojno dogajanje. Podatki o tem pa so veljali za vohunsko oziroma obveščevalno početje, kaznivo z najstrožjo kaznijo ...

KLERIKALCI IN VOHUNI

Tisto leto, to je 1947, so organi državne varnosti, ko so ocenjevali »masovne organizacije« (univerzo, OF, sindikate in glavni odbor Rdečega križa), prišli do ugotovitve, da se »Rdečemu križu posveča premalo pozornosti. Komiteji so na svojih področjih malo ali sploh nič počistili to organizacijo. V njej ima še danes večino element, ki je deloval pred vojno in med njo. Predsednik Jeras je nacionalist in se malo zanima za organizacijo. Najbolj forsira ljudi iz predvojnega RK tovariš Šlibar. V Suhi krajini prevladujejo klerikalni elementi. Razdeljevanje materiala zato ni nikdar pravilno, posebej se zapostavlja naše ljudi. Podmladek RK na gimnazijah se izrazito rekrutira preko klerikalnih profesorjev, vabijo zlasti tiste, ki hodijo k verouku.«

Poslej so bili z nadzorom še bolj strogi. Dr. Saša Reicher, šef izpostave Rdečega križa Jugoslavije, je bil čez čas osumljen sodelovanja z angleško obveščevalno službo, ker se je veliko družil z Josipom Savičem, ki je spremljal Hoptnerja iz ameriškega Rdečega križa. Pravega obremenilnega gradova še niso imeli, a začeli so ga iskati — Reicherja so zasledovali in skrbno beležili, kdaj odhaja od doma, s kom govori, na katerem vogalu je srečal tega in tega ... »Pri njem imamo informatorko V. L., ki je uslužbenka na RK Slovenije,« stoji v poročilu UDV o varnostni situaciji.

In tako je Rdeči križ iz zapovedane nevtralnosti postal »naš« in zanesljiv. To se je posebej glasno izražalo v proslavljanju obletnic, ki so zmeraj znova poudarjale, kako prelomna so bila vojna, enobejvska leta in kako moramo biti hvaležni tovarišu Titu, borcu za mir, za genialno idejo ... Zadnji dve desetletji se v to včasih vrine tudi kakšna 130. ali 140. obletnica, a leta 1944 ne more nič zasenčiti.

(Alenka Puhar, prevajalka, publicistka, aktivistka na področju človekovih pravic, Ljubljana)

Anton Velušček

PRAZGODOVINSKA KOLIŠČA NA LJUBLJANSKEM BARJU

Arheologi uvrščamo kolišča v skupino bivališč na t. i. mokrih ali vlažnih tleh. Postavljena so bila bodisi na vodi bodisi na le občasno poplavnem območju ali celo na nikoli poplavljenih tleh.

Kolišča, domačini z Ljubljanskega barja jim pravijo tudi mostišča, so bile običajno majhne vasi, sestavljene iz manjših prostostoječih hiš ali, pravilneje, kolib na kolih. Šlo je za poseben tip gradnje bivališč in gospodarskih objektov, pri katerem so bili leseni podi privzdignjeni od tal. Podobne vasi lahko še danes občudujemo v tropih jugovzhodne Azije ter v Afriki in Južni Ameriki. V zavesti Slovencev in drugih Srednjeevropejcev pa so zagotovo najbolj znana prazgodovinska kolišča, ki so stala na vodi, pravzaprav še pogosteje na le občasno poplavnem obrežju alpskih in predalpskih jezer.

Na Hodiškem jezeru na Koroškem v današnji Avstriji je bila okoli leta 4000 pred Kristusom koliščarska vas postavljena na otoku. Poleg značilnih koliščarskih kolib so bile tudi take, ki so stale na sicer vlažnem, a nikoli poplavljenem zemljišču. Temelji stavb so bili iz ravnih in dolgih okroglic ali brun in so ležali neposredno na tleh. Vas na Hodiškem jezeru je bila mešani način gradnje, pri katerem se v eni vasi pojavljajo stavbe s privzdignjenimi podi in kolibe s podi na tleh, kar dokazuje, da je človek že od nekdaj znal prisluhniti naravi in jo očitno, za razliko od večine nas v sedanosti, tudi upošteval.

Danes se raziskovalci strinjamo, da je način gradnje pogojevalo okolje, od človeka pa je bila odvisna izbira lege in tipa gradnje, ki sta mu iz različnih razlogov, kot sta na primer bližina za poljedelstvo

ugodnih tal, dober ribolovni revir, v danem trenutku najbolj ustrezala.

Na ostanke prazgodovinskih kolišč v Evropi je prvi opozoril švicarski zgodovinar Ferdinand Keller. Leta 1854 je bil ob nizkem vodostaju Zürškega jezera v kraju Meilen obveščen o navpičnih v jezersko dno zabitih kolih, stari lončenini, živalskih kosteh in drugih ostankih, ki so pričali o nekdanji prisotnosti človeka. Keller je nenavadno odkritje povezal z eksotičnimi koliščarskimi vasmi na vodi iz tropskih krajev, ki jih je poznal iz tedanje literature. Ostanke iz Meilena pa je pripisal prazgodovinskim prebivalcem Švice Keltom.

Moderna upodobitev kolišča Maharski prekop pri Igu. Vas je sestavljalo približno deset kolib s privzdignjenim podom. Na kopenski strani je bila zavarovana z dvojno ograjo iz bukovih kolov. Čeprav je bila obljudena manj kot petindvajset let, verjetno ni bila postavljena naenkrat, temveč so jo dograjevali, kolibe pa stalno popravljali. Na vrhuncu je kolišče najverjetneje štelo nekaj več kot petdeset prebivalcev. Vas je bila opuščena kmalu po letu 3490 pred Kristusom.

Risba Tamara Korošec, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU

Kmalu se je rodila legenda. Kolišča in njihova kultura so vznemirjali raziskovalce, upodabljali so jih umetniki, zanje so se zanimali preprosti ljudje.

Iskanje kolišč je postalo modno. Tako so jih npr. leta 1864 odkrili na Hodiškem jezeru, leta 1872 na Solnograškem in leta 1875 na Ljubljanskem barju.

Pod vplivom romantike so si ljudje kolišče predstavljali kot manjšo vas, postavljeno na veliki ploščadi na jezeru. Življenje v njej so opisovali skoraj idilično. Potrebno je bilo mnogo let raziskovanj in več generacij raziskovalcev, da sta se vedenje in s tem razlaga korenito spremenila in postala verodostojnejša. V raziskovanje so se vedno dejavneje vključevale druge, predvsem naravoslovne znanstvene discipline.

V zadnjih sto šestdeset letih prazgodovinska kolišča in njim sorodne vasi odkrivamo po skoraj celotni Evropi. Poznamo jih iz Grčije, Makedonije, Škotske, Španije in od drugod. Najštevilnejša in javnosti najbolj znana so s prostranega območja okoli Alp – iz Slovenije, Avstrije, južne in jugozahodne Nemčije, Švice, jugovzhodne Francije in severne Italije – kjer je do danes odkritih približno tisoč najdišč z ostanki nekdanjih prazgodovinskih vasi, tj. kolišč s privzdignjenimi podi, vasi s kolibami, ki so imele temelje na vlažnih tleh, in mešanih tipov naselij.

LJUBLJANSKO BARJE IN KOLIŠČA

Ljubljansko barje je poplavna ravnica jugozahodno od Ljubljane v osrednji Sloveniji. Pred mnogimi tisočletji je bilo velika prodnata ravan s posamičnimi vodnimi zalivčki, drugič bolj ali manj plitvo jezero z bogato floro in favno, tretjič pa neprehodno močvirje in šotišče. Zgornji deli geoloških profilov kažejo, da na Barju kmalu pod površjem leži debela, na osredju tudi do približno petnajst metrov, plast polžarice ali jezerske gline, včasih prepredene s plastmi peska. Jezerska glina dokazuje, da je bilo od konca zadnje ledene dobe na Barju jezero, ki ga je v drugem tisočletju pred Kristusom dokončno preraslo močvirje in nato barje. Pod Marijo Terezijo, v 18. stoletju, so na Ljubljanskem barju začeli

osuševati tla in nato gospodarsko izkoriščati šoto. Danes prevladujejo travniki.

Ljubljansko barje je doma in po svetu znano tudi po prazgodovinskih koliščih. Od leta 2011 so ostanki kolišč iz okolice Iga na seznamu svetovne dediščine pri UNESCO.

Skrivnost o naših koliščarjih se je začela razkrivati 17. julija že omenjenega leta 1875, ko je odbornik okrajnega cestnega odbora in posestnik Martin Peruzzi iz Črne vasi Deželnemu muzeju v Ljubljani sporočil, da so delavci pri čiščenju jarkov ob Ižanski cesti severno od vasi Studenec, današnji Ig, naleteli na ostanke naselja na kolih in da so našli veliko črepinj, živalskih kosti, orodja iz jelenovega roga in oglje. Karl Deschmann, tedanji muzejski kustos in ravnatelj iz Ljubljane, je takoj ugotovil, da so najdbe sledi koliščarske vasi, takšne, kakršno so odkrili v Švici in na bližnjem Koroškem.

Odkritje je spodbudilo k prvemu uradnemu arheološkemu izkopavanju na Kranjskem. Začel in vodil ga je Deschmann, pomagal pa mu je muzejski sluga Ferdinand Schulz. Izkopavati sta začela 26. julija 1875 in končala sredi oktobra istega leta. Zaradi izjemnih najdb se je delo nadaljevalo še v letih 1876 in 1877. V tem času sta Deschmann in Schulz raziskala za arheologijo Ljubljanskega barja danes skoraj neverjetnih deset tisoč kvadratnih metrov zemljišča.

Sledilo je obdobje Walterja Schmida, ki je v letih 1907 in 1908 raziskoval kolišče v Notranjih Goricah. Po prvi svetovni vojni se je z raziskovanjem kolišč ukvarjal Rajko Ložar. Na to temo je napisal več odmevnih prispevkov. Pisatelju Janezu Jalnu, nekaj let župniku v Notranjih Goricah, je celo nudil strokovno pomoč pri ustvarjanju trilogije *Bobri*. Leta 1945 je odšel v tujino, tako kot mnogo drugih Slovencev. Umrli je v Združenih državah Amerike. Njegovo delo na Barju so nadaljevali Josip Korošec in nasledniki, kot sta Tatjana Bregant in Zorko Harej. Med kolišči, ki so jih delno raziskali, navaajo Blatno Brezovico pod vasjo Blatna Brezovica,

Karl Deschmann, tudi Dragotin Dežman (Idrija, 3. januar 1821 – Ljubljana, 11. marec 1889), prirodoslovec, arheolog in politik. Leta 1852 je postal ravnatelj Kranjskega deželnega muzeja v Ljubljani in ga vodil do smrti. Med letoma 1875 in 1877 je raziskoval kolišča pri Studencu na Ljubljanskem barju.

Foto Arhiv Narodnega muzeja Slovenije

Resnikov prekop, Maharski prekop in Parte pri Igu ter Notranje Gorice na obrobju Notranjih Goric.

Od druge polovice devetdesetih let se s kolišči na Ljubljanskem barju ukvarjamo predvsem sodelavci z Inštituta za arheologijo ZRC SAZU, več raziskav je opravil tudi Mihael Budja z Oddelka za arheologijo Filozofske fakultete, ostanki kolišča Špica v Ljubljani so se raziskovali pod vodstvom arheologov iz ljubljanskega Mestnega muzeja, arheologijo Ljubljanice in drugih vodotokov pa preučuje skupina arheologov potapljačev, ki jo je dalj časa vodil Andrej Gaspari.

VEČ KOT 3000 LET

Na Ljubljanskem barju so bila najstarejša kolišča postavljena malo pred sredino 5. tisočletja pred Kristusom. Proti koncu 2. tisočletja je jezero presahnilo. Barje je prekrilo močvirje, gradnja kolišč se je ustavila. Odtlej so si ljudje bivališča postavljali na trdinskem obrobju.

Začetek koliščarske dobe torej sodi v konec mlajše kamene dobe, koliščarska doba pa je trajala vso bakreno dobo in se je konča v bronasti. Kulturno to ni bilo enotno obdobje. V poselitvi je prišlo tudi do več prekinitiv. Najdaljša je trajala skoraj celo tisočletje. Čeprav razlogov za te prekinitve še ni mogoče zadovoljivo pojasniti, se jih išče v povezavi s podnebnimi dejavniki.

Najdlje so prišli v Franciji, Švici in Nemčiji. Do leta natančno datiranje obrežnih prazgodovinskih vasi s pomočjo dendrokronologije namreč kaže, da so bila dreves za gradnjo kolišč posekana le v določenih časovnih obdobjih. Ker pa se ta prekrivajo od francoske Jure do Gornješvabskega, obstaja za ta pojav tudi neka smiselna razlaga. V teh obdobjih kažejo vrednosti berilija iz vrtine v grenlandskem ledu na povečano aktivnost sonca in s tem glede na tendenco toplejše in bolj suho podnebje (1–2 °C topleje kot danes). To je povzročilo znižanje vodostaja in delno izsušitev obrežnega pasu jezer, ki je bil v tem milejšem obdobju lahko uporabljen kot poselitveni prostor. Vsekakor pa se posamezne vode, zaradi različnih dejavnikov, niso odzivale vedno enako, tako da sistema še ni mogoče dojeti v podrobnostih in ga posploševati. Kot je v znanosti v navadi, nekateri raziskovalci tezi oporekajo in iščejo vzroke za ciklično poselitev predvsem v povezavi z gospodarskimi in družbenimi dejavniki.

Kakorkoli že, arheologi ugotavljamo, da je bil prihod prvih koliščarjev na Ljubljansko barje zelo pomemben dogodek v zgodovini osredneslovenskega prostora. Koliščarji so bili med najzgodnejšimi graditelji manjših, a stalnih naselij.

S koliščarji je v osrednjo Slovenijo prišlo poljedel-

stvo. Njive so bile na trdinskem obrobju, lahko tudi po več sto metrov oddaljene od kolišč. Koliščarji so se ukvarjali z rejo domačih živali, kot so govedo, ovce, koze in svinje. Spremljali so jih psi. Pomembni gospodarski dejavnosti sta bili tudi lov in ribolov. V pristnem okolju, ki je bilo lahko v bližini kolišč tudi že močno preoblikovano, so nabirali gozdne sadeže. Izdelovali so lončene posode. Najdbe bakrenih predmetov in metalurških pripomočkov dokazujejo, da so se vsaj od 4. tisočletja pred Kristusom ukvarjali tudi z metalurgijo bakra. Za plovbo po jezeru so uporabljali drevake, ki so jih dolbli iz ogromnih hrastovih debel. Proti koncu 4. tisočletja so za poti zunaj Ljubljanskega barja uporabljali tudi vozove. Skratka, koliščarji so bili zelo iznajdljivi in so se znali dobro prilagoditi okolju, v katerem so živeli.

KOLIŠČA, VASICE IZ PROSTOSTOJEČIH KOLIB NA KOLIH

Novejše arheološke raziskave koliščarskih naselij v Srednji Evropi in tudi na Ljubljanskem barju omogočajo, da se prikaže dokaj verodostojna podoba koliščarskih kolib in vasi.

Najprej se ustavimo pri koliščarskih kolibah. Na Ljubljanskem barju so prevladoval kolibe pravokotnega tlorisa. Ožja stranica je v dolžino merila približno tri metre in pol, daljša, slemenska, pa od sedem do osem metrov.

Sleme je bilo zastavljeno v smeri jugozahod–severovzhod z manjšim odklonom proti jugu oz. severu. Lesen pod je bil na kolih in tudi do dva metra ali več dvignjen od tal. Za dodatno izolacijo je bil premazan z glino. Strokovnjaki ugotavljamo, da je bila življenjska doba kolibe krajša od dvajsetih let. Že takoj po postavitvi so posamezno kolibo začeli popravljati in so jo nato popravljali vse do njenega konca. Kolibe in cele vasi je velikokrat uničil požar, kar se je večkrat pripetilo tudi na Ljubljanskem barju.

V kolibi je bil en prostor, lahko tudi dva. Bolj na

sredi, pod slemenom, je bilo ognjišče, ob steni pa prostor za spanje. Streha je bila dvokapna, krita s slamo ali drevesno skorjo. Stene so bile narejene iz prepletenih šib ali okroglic oziroma brun in ometane z glino, ki jo je bilo na obrežju jezera v izobilju. Vstop je bil mogoč skozi edino pravokotno odprtino ali vrata, ki so bila zastavljena na čelu, običajno tik pod slemenom. Nekater kolibe so imele manjše preddverje. Od vhodne odprtine je na tla vodila lestev. Vsakodnevne aktivnosti so večidel potekale na prostem, če so le dopuščale vremenske razmere.

Nekaj besed lahko zapišemo tudi o koliščarskih naseljih. Vas je sestavljalo več prostostoječih kolib. Velikih ploščadi, z redkimi izjemami, ki niso z Ljubljanskega barja, ni bilo. Sočasnih stavb je bilo malo, običajno manj kot dvajset. Koliščarji so jih gradili postopoma, čeprav so znani tudi primeri, ko je bila celotna vas postavljena naenkrat. V večini primerov so bile kolibe postavljene po vnaprej premišljenem načrtu. Za Stare gmajne pri Verdu je bilo ugotovljeno, da je kolišče stalo na delno zamočvirjenem oziroma barjanskem obrežju ob jezeru, v katero se je nedaleč proč izlivala predhodnica današnje Ljubljance. Najdaljši dokumentiran razpon poseka dreves, ki so bila uporabljena za gradbeni les, kaže, da so vasi bile nepretrgoma obljudene do približno osemdeset let. Prevladujejo sicer tiste, ki so bile naseljene krajše obdobje, nekaj desetletij ali še manj.

V vsakem poselitvenem obdobju koliščarjev na Ljubljanskem barju je bilo obljudenih več vasi hkrati. Arheologi ugotavljamo, da se je v njih živelo čez vse leto, tako poleti kot tudi pozimi. Novo naselje so včasih postavili na območju morda že davno opuščene vasi, drugič je bil za novo kolišče izbran prostor v bližini ali pa na povsem novi legi na drugem koncu Barja.

*(dr. Anton Velušček, Inštitut za arheologijo
ZRC SAZU, Ljubljana)*

Marija Cvetek

SO TUD MAT VČAS ZAPODVAL

MAMI IVANI CVETEK, ROJ. SODJA (1914–2009), OB 100-LETNICI ROJSTVA

Naša mama Ivana je bila ena sama zakladnica čudovitih ljudskih pripovedi in modrosti.¹ Mnoge njene zgodbe, ki so zapisane, že dolgo bogatijo regionalno in nacionalno kulturno dediščino. Rodila se je na začetku prve svetovne vojne, 27. avgusta 1914. In prav dan pred njenim rojstvom so na ruskem bojišču padli prvi bohinjski vojaki.

Ko se je »tle začev«, bi rekla ona, torej ko je Bohinj postal etapno območje soške fronte, so bila njena najnežnejša leta zaznamovana z neznanskim gremenjem topov s krnskega pogorja, ki se je slišalo tja do Novega mesta. Bila je deveti otrok in edina hči v premožni kmečki družini. Vedno je pripovedovala, da so se »mat žə balə, da b se rodiv daset brat«, kar je po starodavnem verovanju pomenilo, da bo nesrečen in bo moral po svetu. Oče je bil na začetku vojne star že 47 let, a so ga mobilizirali, ko jim je začelo primanjkovati vojakov. Tudi dva mama brata, Lovrenc in Franc, sta dobila poziv, čeprav sta bila mladoletna.

Lovrenc se je pri sedemnajstih letih in pol znašel sredi vojnih grozot apokaliptičnih razsežnosti. Bil je ranjen in zasut; z roko, ki je molela iz zemlje, se je s težavo dokopal do zraka, »sanitejci« pa so ga vendarle ugledali. Komaj so ga rešili. Pripovedoval je, da je bilo takrat, kot da bi bil »sodjə dan«. Zemlja se je tresla od granat in bobnenja topov, strašni nalivi so se mešali z dimom, prstjo, ostrim kamenjem in krvjo ... Poleg njega je bil do vratu zasut še en vojak, ki je vpil: »Sodja, pomagaj mi!« A mu ni mogel pomagati.

Lovrenc je bil v bolnišnici v Judenburgu in mati so ga šli obiskat skupaj s sinom Francem. Najprej ju je vprašal, zakaj oba »cerata« (zapravljata).

Franc je zbolel za špansko gripo in umrl je leta

1918, ko še ni dopolnil dvajset let. Ko je ležal bolan v prvem nadstropju hiše, so mati vprašali, ali je šel kdo v stranišče. Vsi so rekli, da nihče, tudi Franc je dejal, da ni šel. So pa rekli mati: »Zato, k so vrata zavražele.« To »po starem« pomeni, da so se sama odprla in zaškripala z značilnim zvokom. »Druj dan jə pa glih ob tist vur (uri) Fronc umərov.« Hudo bolnega so zavili v mrzle rjuhe, kakor je nasvetoval župnik. A bilo je prepozno, mama je rekla, da se mu je že začela »zžəgat« (sežigati) kri. Revežu se je začelo blesti; hotel je vstati in vpil je, da »gremo nad Taljana«. Preden je umrl, se je lepo »priporočil«: »V imenu Jezusa Križanga gremo ležat. On, ki nas je na križu odrešov, naj nas varje vsega hudega. Amen.«

Mama je bila stara štiri leta, ko sta z bratom Tonejem sedela za pečjo in gledala umirajočega mladeniča, svojega brata. Mama je bila »še bolj otroška«, kot je dejala, zato ni prav dobro doumela, da je Franc odšel za vedno. Tonej, ki je bil dobri dve leti starejši, pa je presunljivo jokal. Kasneje ji je dejal, da se mu ga je zdelo »zelo škoda«. Mama se je vedno spominjala, kako je sedela na peči in zrla v mrtvega brata, ki je bil zelo čeden in dober fant. Neštetokrat ji je prinesel »bobone« (bombone). Vsem starim ženicam je rad pomagal. Če je videl, da kakšna težko nese na glavi s polja, je tekkel, da ji je pomagal. »Mat so ga imel zlo rad, zato niso mogle prəbolet, da j šov služt v Ljəbljano. Tam jə pó (pol) leta s kočijo

vozov pošto. Gospod ga j imov tud zlo rad,« se spomnim mamine pripovedi. Babica ni vedela, kako bi ga spravila nazaj v Bohinj. Potem je »dava pošto, da j zboleva«. Franc je odpovedal službo in prihitel domov. Brat Valentin, ki so ga klicali za Bavanta, ga je šel s konjem čakati na železniško postajo. Vedno mu je v šali govoril, da bo vsak čas začel govoriti po ljubljansko. Zato ga je Franc vprašal: »Balant, a boš kakšen bolbon?« Franc je nekaj časa delal tudi v jeseniški železarni, kjer je bilo delo težaško, tako »da j pljuvov« kri. Doma so imeli na veliki kmetiji dela na pretek, ded pa je bil lesni trgovec, zato mi ni bilo nikoli jasno, zakaj je Franc služboval »naokrog«. Najbrž se je želel osamosvojiti. Mama je večkrat pripovedovala, kako je ded obupaval in ni in ni mogel preboleti Franca. Sam je umrl štiri leta kasneje za pljučnico; takrat zdravniki še niso uporabljali antibiotikov, »čeprav jih je Aleksander Fleming že izumil«, kot smo vedno radi pripominjali. Škoda se nam je zdelo mladostnega deda, ki pri petinpetdesetih letih »ni imov ša niti anga sivga vasú (lasu) in vse cle (cele) zobe«. Še ko so ga »prekopval«, se pravi, da so kopali jamo za drugega mrliča, so občudovali njegovo lobanjo z lepimi zobmi. Enega ali dva so mu odbili s krampom. Tudi mamina sestrična Mina, Minč so ji rekli, je pripovedovala o njegovih bleščočih zobeh, ki so mu kar zapeli, ko je pri njih doma nekoč jedel trdo hruško. Tudi njegovi otroci so imeli lepe in trdne zobe. Tako močne, da se je kakšen izmed maminih bratov včasih ulegel na klop, »Bavant ga j pa na hrbto zagrabov z zobmi za rekəljc (suknjič) pa vzignov ga je«. Tudi na ta način so se včasih zabavali.

Ded ni ne vem kako rad kmetoval, raje je šel po svojih trgovskih poteh. Rad pa je kosil in tega naporenega dela pri nas ni manjkalo. Prav pri košnji je zbolel, ker je bil »zgret, ja pa piv mrzlo vodó«. Nikakor se ni mogel odžejati, ker je po vsej verjetnosti že imel visoko temperaturo. Vodo je začel »zalijsati« z vinom; najbrž je mislil, da mu bo pogasilo žejo in ga malo okrepčalo za delo, »ga j pa le pokopavo. V

Ivana Cvetek, 80. leta 20. stoletja
Foto Alojz Korošec

dasetah dneħ ja biv zròv (zdrav) ən mrtov.« Ko je ležal na smrtni postelji, mu je mama s svežo vejico odganjala muhe, ker ni mogel več dvigniti rok. Ob umirajočem so z materjo vsi otroci klečali na tleh in molili. Dan pred smrtjo je prišel zdravnik in mu dal injekcijo. Pogledal je na uro in dejal: »Danes mrje (umira) Lenček na Rotu, jutri okrog enajstih bo pa vaš.« Pogovarjali smo se, da je morala biti to neke vrste evtanazija. Najbrž je predvidel, če se spomnimo na Prešernovo pesem, »da smrti odvrniti ni mogoče«. A kljub vsemu smrti ne bi smel napovedati.

Mati so pravili, da je bil »voča« Jakob čeden človek, a se ni nikoli maral »slikati«, tako da za spomin nimamo nobene njegove fotografije. Tudi mama ni imela veliko spominov nanj, saj je bila ob njegovi smrti stara šele osem let, do njenega četrtega leta pa je bil v vojski. Pozabil je celo, da so jo krstili za Ivano, po Podlipnjekovi botri Johani, ki je s svojo družino

stanovala pri nas. Njenega moža, poklicnega lovca, je ubil »ravbšic«, kar izvemo tudi v Jalnovi povesti Trop brez zvoncev. Ded je pisal s fronte, da »psti pozdrav Minco«, saj so ji najprej mislili dati ime po materi Mini. Mami je najbolj ostalo v spominu, kako mu je, revežu, na smrtni postelji odganjala muhe z vejico in kako mu je nekoč nesla »rutco« (robec) pod hišo, kjer jo je čakal. Z nahrbtnikom, polnim kosti za »lim«, je odhajal na pot, a je pozabil robec. Zaklical ji je, naj mu ga prinese. Sama ni vedela, zakaj se ji je ta prizor tako vtisnil v spomin. Povedala je, da so očetu naročali tudi kosti za izdelovanje kleja in celo stare cunjje za čiščenje strojev. Nekoč je pripeljal domov celo vrečo prave kave. Prav poceni jo je dobil od trgovca, ki je tarnal, da mu je splesnila. A bila je samo »mav zadəhva« (zatohla), zato so jo mati preprali in posušili za pečjo kot koruzo. Ko so jo sproti pražili, jim je rekla sosedica: »Kofeta ni za dobit, okəl vas pa lenapre (vedno) tkuj dəši.« Mati so potem nekaj kave razdelili po soseski. Tudi dekla, Pukvova teta, je zelo rada pila pravo kavo. Mati so ji jo vedno dali za v planino, kjer je planšarila. Ko pa so krave jeseni prignali domov, jih je dekla tudi hodila »gleštat pa mlest«. Zjutraj, ko je šla po veži, je že vpila: »A j že?« To je pomenilo, ali je kava že kuhana. Ko pa je pomolzla in prinesla mleko v kuhinjo, je vprašala: »A j še kej za vodlitə?« Se pravi, ali je ostalo še kaj kave. Pri nas vedno rečemo, da kavo odlijemo, ker jo izlijemo v skodelico in ločimo od »zoca«, torej od kavne usedline.

Po očetovi smrti je ostala mati sama z otroki na veliki kmetiji. Sin Lovrenc, ki je prišel iz ujetništva šele po vojni, pa je kmalu šel za zeta k drugi hiši. Toliko je pretrpel na fronti, da bi si »raj vzel žəvljenje«, kot da bi moral te grozote še enkrat »djat skožə«. Ko je bil zajet, mati dolgo niso vedeli ničesar o njem. Mislili so, da ga ni več med živimi. Ker so v planini na Kraju šestdeset vojakov polili z bencinom in zažgali, so bili mati skoraj prepričani, da je bil med njimi. Ko je materi vendarle dal »glas od sebe«, jim

je Goričarjeva poštarica hotela čim prej sporočiti dobro novico. Karto jim je nesla pod Češnjico, kjer so delali na polju. Tako so jokali, da niso videli brati. Dobrosrčni poštarici so v zahvalo dali »cev piskər ocvirkov«. Lovrenca je zanimalo, kje je brat Franc, ki je tudi dobil poziv za na vojsko. Mati so mu odpisali, da »se nahaja pri sv. Martinu«. Ko pa so nesli karto na pošto, jih je ustavila sosedica, Kavčova Mina, in jim rekla: »Se j žə dovelj hdo, ənka (nikar) mo še ti na devej təščgà (težkega) srca!« Mati so se obrnili in doma vrgli karto v peč, ko so zakurili za peko kruha. O bratovi smrti je Lovrenc izvedel šele, ko se je vračal iz ujetništva. Na ljubljanski železniški postaji je srečal dva sovaščana, moža in ženo; vprašal ju je, kaj je novega v Srednji vasi. Žena je začela: »To veš, da j vaš Fronc umərov ...« Ko je sprevidela, da ne ve, je utihnila. Mož ji je dejal: »Zdaj, ko si že začela, povej do konca.« Lovrenc je bil tako potrta, da ni vedel, kam bi se obrnil. Zaklenil se je v stranišče na postaji, da se je vsaj malo »rəzvekov« (razjokal).

Mama je večkrat pripovedovala, da so že za prvo vojno pravili, da jo »tud vsaka stara žənica vobčut za pečjo«. V življenje naše babice sta kruto posegli obe vojni; v drugi je izgubila tri sinove in dva vnuka.

Moji starši so več zgodb o prvi svetovni vojni povedali tudi Tomažu Budkoviču; objavil jih je v knjigi *Bohinj 1914–1918, med fronto in zaledjem* (1999).

Mama je pripovedovala, kako so pri nas doma nastanili petinpetdeset vojakov; bili so Poljaki. Ti so se vso zimo tako »basali« za lepo belo kmečko peč v prvem nadstropju, da so jo podrli. Bele kmečke peči so imele samo imenitne domačije. Brat Janez je potem dal delat »takò do stropa«, kakršne so bile v šoli v Srednji vasi. Eden izmed vojakov je nekoč pestoval mamo, ki je bila še dojenček. Ker je jokala, jo je zibal in govoril: »Né bəj šel!« Ko so mu mati dali kos kruha, jim je »skoz gərvən (gor) kušvov rokó«. Vojaki so pri nas pustili celo skledo vojaških gumbov, a so otroci vse zapravili, ker so se šli igro »v jamco«. Tomaž Budkovič je mami prinesel nekaj sivih vo-

jaških gumbov za spomin, a mama je takoj vzklknila: »Naš so se svätíl!« Svetle paradne gumbe so vojaki za na fronto prešili, nadomestili so jih z manj vidnimi, zato so »ta zlat« ostali pri nas.

Ko se je oče Jakob vrnil iz vojske, »b mater kmav zadeva kap, k so pogledal skoz vokno«. K vojaškemu trenu je namreč privezal štirinajst kónj in jih pripeljal domov. »K jə bó konc vojšče, so vojak vse popustlə, pa šlə damú. Našmo vočo se j pa škoda zdev, k jə tkuj konj brəz gospodarja səm pa tja blodívo.« Doma so imeli dosti krme za dvajset krav, pa še za teleta in svoje konje, a za toliko konj je je vendarle začelo primanjkovati. Tako so ti konji jedli tudi listje in grizli jasli. Nekaj jih je ded »pošenkov«; tistega, ki ga je dal sosedu, je ubila strela.

Ko pa se je stric Vorenc, mamin brat Lovrenc, po vojni vračal domov, se je pripeljal z zadnjim vlakom in se peš podal navkreber skozi temačna in samotna Korita. Mati so ga vprašali, kako si je sploh upal priti sam, saj tam nekdo preži na ljudi in jih okrade ali celo ubije. Prav iz sosednje vasi, da je tam nekega Babnikovega zmanjkalo ne »dóg (dolgo) nazaj«. Potem jim je Lovrenc povedal, kako se je prav tisti večer tudi on srečal s tem razbojnikom. Pridružil se mu je in Lovrenc mu je rekel: »Glih prov, da va jmeva dážbo (družbo).« Ta je bil pa »le tihò pa bène (nobene) ni rekov«. Na nobeno vprašanje mu ni odgovoril. Lovrencu se je zazdelo sumljivo, zato mu je zapretil: »Zdej bəš šov pa napre al pa nazaj!« Usedel se je »na n odnašovc« (obcestni kamen) in si prižgal cigareto. »Nemi« spremljevalec je tedaj videl, da je le vojak in da pri njem ne bo našel nič vrednega.

Lovrenc pa je pripravil še »gver« (puško), češ da ga bo ustrelil. In sopotnik je končno izginil. Kasneje se je pridružil možakarju, ki se je z zapravlživčkom peljal skozi Korita navzdol. Ta se je hitro domislil, naj mu gre zavirat, v tistem pa je udaril po konju, da je začel dirjati »v kolop«. Razbojnik ga ni mogel več doteči, zadaj na zapravlživčku pa je ostala njegova aktovka. Ko jo je voznik doma odprl, je zagledal

same nože in še »druje ärči za pobəjanje ldi (ljudi)«. Nikoli se ni zvedelo, kdo je bil ta skrivač.

Kljub temu da je od prve svetovne morije minilo že sto let, pa Bohinjci hranimo še veliko materialne in duhovne kulturne dediščine o tistih težkih časih naše zgodovine. Ko je leta 1915 Italija Avstriji napovedala vojno, so se Bohinjci s svojo idilično pokrajino vred znašli na robu soškega bojišča. Zelo hudo je bilo, ljudem je grozila evakuacija. Domačini so imeli omejeno gibanje. Brez »prəpustənce« nisi mogli nikamor. Naš ded po očetovi strani, Jožef Cvetek, je prišel na vojaški dopust. Ker je v vlaku zadremal, mu je nekdo ukradel prepustnico, zato ga niso spustili domov. Ostal je na Bistrici in po nekom je »dav pošto«, kaj se mu je pripetilo. Babica je »pod roko« dobila moko, čeprav je bila sicer na karte, in mu spekla »štrunco«. Peš jo je odnesla na Bistrico, ded pa se je žal moral vrniti na fronto. Za hrano je bila takrat v Bohinju velika stiska. Kmetje so morali obvezno oddajati žito in še druge pridelke, a so jih začeli skrivati za svoje skromne zaloge. Ko je ded prvič prišel na dopust z ruskega bojišča, je na Bistrici vprašal nekega hrvaškega vojaka: »Jel ima šta za živit?« Kljub temu da so zelo stradali, mu je hudomušno odgovoril: »Pa íiima, repica i Sávica. Pa opet repica i Sávica!« Repo so vojaki naskrivaj pulili po polju.

Ded je mislil, da bo svoj težko prisluženi dopust izkoristil za pripravo drv in druga kmečka opravila. Ker je primanjkovalo voznikov in nosačev, je moral pa za vojsko ves čas z volom voziti najrazličnejši material iz Bohinjske Bistrice do Ukanca. Temu se je zelo upiral, pa sta ga posvarila župnik in župan, da ga lahko ustrelijo, če ne bo ubogal. Na dom sta prišla dva žandarja »bajonet auf« (z nasajenim bajonetom) in ga vprašala samo: »A greš al na greš?«

Ded Jožef je ves vojni čas prebil na fronti, od doma je odšel že takoj naslednji dan po razglasitvi splošne mobilizacije. Dobra dva meseca prej pa se je poročil.

Ded Jožef Cvetek jaha konja Putka na ruski fronti.

Foto Arhiv Marija Cvetek

Na ruski fronti so ga dodelili k »feldradioštacjonu«, k vojaški radijski postaji, ki je bila v bistvu neke vrste telegrafska naprava. Med bitkami je moral ves čas skrbeti za povezavo in hitro popraviti kable, če jih je kaj pretrgalo. Bil je tudi ranjen, zato so ga prestavili v vojaško kuhinjo. Ker je bil izvrsten kuhar, je kasneje kahal oficirjem, ti pa so ga imeli zelo radi. Že od vsega začetka pa je skrbel za oficirjevega konja Putka, o katerem je večkrat pripovedoval. Na njem se je tudi fotografiral, in ta slika še danes visi povečana v očetovi rojstni hiši. Kot razglednico jo je pisal svojemu svaku:

Dragi Domači! Srčno vas pozdravim vse skupaj: tebe, ženo, Očeta, Mater in tudi Sovsede in prijatle. Želim vam vse narbolše od Boga in srca mojga. Z Pozdravom Bog vas živi! Jozef

(Marija Cvetek, prof. slov. jezika, primerjalne književnosti in etnologinja; upok. bibliotekarka slavističnega in slovenističnega oddelka FF v Ljubljani ter raziskovalka folklornega slovstva in publicistka, Srednja vas v Bohinju)

1 Knjiga bohinjskih »právljorc«, ki so izšle leta 1993 v zbirki *Glasovi*, nosi naslov *Naš voča so včas zapodval* (Marija Cvetek), še neobjavljeno gradivo pa »se zbira« pod naslovom *So tud mat včas zapodval*.

Januška Gostenčnik

○ LEDINSKIH IMENIH

Ledinska imena ali mikrotoponimi se uvrščajo med nenaselbinska zemljepisna imena. Vsako ledinsko ime je uporabljeno za poimenovanje nečesa. Gre za poimenovanja nenaseljenih območij, predvsem travnikov, njiv, senožeti, pašnikov, potokov, delov gozda, grap, lazov, dolin, poti in podobnega – tistih zemeljskih površin torej, ki so jih ljudje uporabljali za gospodarsko izrabo oz. so bile del njihovega življenjskega prostora. Vsako ledinsko ime je nastalo v nekem času in prostoru.

Ledinska imena pričajo o človekovih dejavnostih danes in v preteklosti, zemljepisnih značilnostih danes in nekoč, prikazujejo pa lahko tudi stanje jezika v preteklosti. Vsako območje je bilo poimenovano predvsem zato, da so se ljudje lažje znašli v prostoru; ledinska imena so bila povezana s človekovim vsakdanjim življenjem in so tako tudi živo prisotna v njegovi zavesti.

Ledinska imena so vselej nastajala iz praktičnih, uporabnih razlogov, povezanih z vsakdanjim življenjem, z ljudsko rabo in seveda z nastankom posamezne naselbine. Lahko bi rekli, da so približno toliko stara, kot so stari poselitev nekega prostora ter obdelovanje in izkoriščanje zemlje. Iz roda v rod so se ledinska imena prenašala predvsem z ustnim izročilom, najpogosteje so ostala nezapisana. Značilnost ledinskih imen je, da jih ljudje običajno ne spreminjajo in se lahko več stoletij ohranjajo v nespremenjeni (glasovni) obliki. V zgodovinskih virih so žal redko izpričana. Nekateri zapisi sicer obstajajo, na primer v franciscejskem katastru iz 19. stoletja. Delni popisi so tudi v raznih drugih katastrih, urbarjih in na zemljevidih. To so pogosto le približni ali celo napačni zapisi, značilni za tedanje zapisovanje slovenskih imen v nemških virih z nemško pisavo, tako jih le stežka uporabljamo kot vir za glasovno podobo imena v času njegovega zapisa. Za-

pisovalci sami pogosto niso bili večji slovenščine, zato so ti zapisi za jezikoslovca le približna orientacija. Večine imen pa v zapisih pogosto ne najdemo, sploh pa ne tistih, ki poimenujejo manjši teren. Zato je pomembno, da se ustno izročilo zapiše, zabeleži, saj se zaradi velikega vpliva knjižnega jezika, vedno boljše infrastrukture in močne globalizacije izgublja in pozablja najbolj žive ostaline preteklosti. Prav tako pa ne smemo zanemariti najbolj očitnih razlogov za izgubo imena, in sicer spreminjanja terena, zaraščanja obdelovalnih površin, pozidave zemljišč, vpliva industrije in kmetijstva. Zaradi izgube oz. spremembe terena naenkrat tudi samo ledinsko ime zanj ni več potrebno in tako izgine iz jezika.

Ledinska imena v slovenskem jezikovnem prostoru so večinoma slovanskega oz. slovenskega izvora, vendar je povsod po Sloveniji mogoče najti tudi tuje vplive. Številna imena govorijo predvsem o premoči nemškega jezika, vendar obenem tudi o veliki asimilacijski moči slovenščine. Mnoga imena so namreč slovenski ljudje prevzeli od germanskih sosedov, saj je bila nemščina jezik pravne in administrativne sfere. Taka imena so npr. *Pri Coli*,¹ ki poimenuje predel, kjer je v preteklosti najverjetneje

¹ Vsi primeri ledinskih imen so iz k. o. Ribnica; zbrana so bila v krajih Breg pri Ribnici, Dolenji Lazi in v Gorenji vasi, ki je danes Gorenjska cesta v Ribnici.

stala mitnica, travnik po imenu *Gmajna*, prvotni pravni termin, prevzet iz srvnem. *gemeine* 'občinska skupna posest', ali *Videm*, prevzeto iz srvnem. *videme* 'cerkvena posest'. Poleg tega da lahko odražajo starejše gospodarske, pravne in kulturne okoliščine, so med vsemi toponimi prav ledinska imena tista, ki tudi najbolj natančno opisujejo (kulturno) krajino, saj lahko odsevajo človekove dejavnosti (*Sečnja, Laze, Trebež*), geomorfološke in rastlinske značilnosti pokrajine (*Okljuk, Morava, Mlake, Gošč, Loke, Draga, Hoste*), značilnosti obdelovalnih površin (*Na hudici, Sušje, Pekli*). Pogosta so tudi imena, ki označujejo položaj oz. mesto določenega zemljišča (*Podbreg, Podstene*). Redkeje pa ledinska imena izhajajo iz poimenovanja delov telesa (*Nart, Šije*) ali iz imen živali (*Konjski dol, Kurja gorica, Kozličevac, Vranji vrhi*).

Vsako ledinsko ime torej vsebuje poimenovanje po nečem, tj. njegova pomenska motivacija. Poimenovanje je lahko tudi po lastniku, ki mu je nekdanj ozemlje pripadalo, (*Frlanov tal, Jernejev vrh*), po različnih rastlinah ali drevesih, kot je npr. *Bezgovica, Resa, Brezje* ali *Tisovci*, ali pa po pripadnosti kakemu kraju, recimo *Sajevške Mlake* in *Gorenjske Njive*. Če je teren pretežno ravninski in so bila območja njiv ali gmajn precej prostrana, se je z imenom laže opredelilo, h katerim prebivalcem oz. kraju pripada posamezen del. Zaradi podobnega vzroka je bilo treba opredeliti zemljišče opisno oz. po lastnosti (*Male Mlake, Dolga ravan, Male Njivice*) ali pa so ljudje območja preprosto poimenovali po razsežnosti in razmerju v prostoru (*Srednji Štuk, Srednji Kraji*).

Pogosto je zanimiva tudi ljudskoetimološka razlaga izvora kakega imena. Večkrat se ujema s t. i. znanstveno razlago, zlasti, kadar gre za poimenovanje terena po fitonimu ali po njegovih lastnostih. Tako npr. *Breške Mlake* poimenujejo travnike, ki so bili zaradi bližine vode bolj namočeni, ali *Brezje* njive, ki so na območju, kjer prevladujejo breze, *Dolga ravan* teren, ki je bil dolg oz. daljši od drugih v svoji bližini, *Jelovi tali* gozd, kjer prevladuje jelka, *Kne-*

žne Mlake parcele, ki so bile nekoč graščinske, *Na Hudici* njivo, ki ima zemljo slabše kakovosti, kar je ljudem oteževalo delo, *Ograda* travnik, ki je bil nekoč ograjen, saj so tam pasli živino, *Zelnik* je danes hlev, nekdanj pa je bil vrt z zeljem in solato, *Pekli* so njive, ki jih je bilo zaradi vrtač in kamnov težko obdelovati, *Pod rusim vrtom* je bil vrt, za katerega je bila značilna rdečkasta prst, *Pri hruški* njiva, kjer je nekoč stala hruška, *Pri Veroniki* njive, ki ležijo poleg kapelice s podobo Veronike, *Zabrinje* pa je bil včasih travnik, kjer je raslo veliko brinja.

Včasih ledinska imena vsebujejo lekseme oz. osnove, ki jih v občnoimenski sferi ne poznajo več. To lahko oteži razlago tudi jezikoslovcu, saj se nima na kaj opreti. Taka ledinska imena so pogosto tudi samim prebivalcem določenega območja nejasna oz. nerazumljiva. Ledinsko ime namreč nastane iz občnega imena, tj. iz samostalnika ali pridevnika, ki poimenuje neko stvar, bitje, rastlino, snov itd. V nekem jezikovnem obdobju pa lahko občno ime izumre ali spremeni pomen, v ledinskem pa se ta še vedno ohranja. Tako na primer ledinsko ime *Bračevica* po besedah informatorja, narečnega govorca, ki je posredoval podatke, označuje hribovit teren, kjer so rasle jagode; danes pa se je ta pomen izgubil. Danes tudi informator sam ne zna pojasniti, od kod tako ime. Tako tudi npr. ledinsko ime *Prikovec* poimenuje parcele na pobočju Male gore pri Ribnici na Dolenjskem, kjer so furmani privezovali konje k drevesom, da so jih čakali, medtem ko so oni pripravljali debla, da jih bodo odpeljali ali odvlekli. Tudi pomena tega imena danes ne poznamo več, saj je beseda, iz katere je ime nastalo, izginila iz vsakdanje rabe. Pogosto so se pomeni izgubili zaradi vedno večjih sprememb na obdelovalnih površinah, zaradi spremembe namembnosti oz. uporabe, sečnje terena ali hitrega spreminjanja celotne pokrajine. Ledinska imena se torej izgubijo, kadar se izgubi potreba po njihovem obstoju. Prav zato so za jezikoslovce to žive jezikovne ostaline, saj se pogosto ne spreminjajo tako zelo kot ostalo besedje in včasih lahko izpri-

čujejo več stoletij staro jezikovno podobo. Medtem ko se je govorjeni jezik spreminjal, je ledinsko ime lahko ostalo nespremenjeno.

Včasih pa so ljudskoetimološke razlage prav duhovite. Ledinsko ime *Prdec*, ki označuje del gozdne poti, informator pojasnjuje tako, da so po tem območju furmani pogostov dolino vlačili veje z vozovi in konji, ti pa so zaradi težkega terena od napora prdeli.

Ljudem so imena pomembna, ne glede na to, ali jih znajo pojasniti ali ne, saj izražajo pripadnost prostoru, v katerem živijo in delajo, ter so dedščina njihovih prednikov in del zemlje, na kateri delajo oz. so delali.

VIRI IN LITERATURA

- Rudolf BADJURA, 1953: Ljudska geografija: Terensko izrazoslovje. Ljubljana.
- Dušan ČOP, 2003: Słowiańska onomastyka. Encyclopaedia. Tom II: Uredili Ewa Rzetelska-Feleszko, Aleksandra Cieślíkowa, Jerzy Duma. Warszawa, Kraków, 191–196.
- Dušan ČOP, 2002: Gorska, terenska (ledinska) in vodna imena v Sloveniji. Jezikoslovnizapiski 8/2. Ljubljana, 93–108.
- Metka FURLAN, Alenka GLOŽANČEV, Alenka ŠIVIC-DULAR, 2001: Pravopisno ustrezen zapis zemljepisnih in stvarnih lastnih imen v Registru zemljepisnih imen in Registru prostorskih enot. Ljubljana: Geodetska uprava Republike Slovenije.
- Januška GOSTENČNIK, 2009: Ledinska imena v k. o. Ribnica. Diplomsko delo. Oddelek za slavistiko. Filozofska fakulteta. Univerza v Ljubljani. Ljubljana.
- Franc JAKOPIN, 1985: Slovenska krajevna imena. Cankarjeva založba. Ljubljana.
- Viktor MAJDIČ, 1995: Pomenski izvor slovenskih krajevnih imen. Geografski vestnik. Ljubljana.

Foto Primož Pipan

- Pavle MERKŪ, 2006: Krajevno imenoslovje na slovenskem zahodu. Uredila Metka Furlan in Silvo Torkar. Ljubljana.
- Marko SNOJ, 2009: Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen. Ljubljana.
- Alenka ŠIVIC-DULAR, 1988–89: Temeljna načela pri pisanju slovenskih zemljepisnih imen. Jezik in slovstvo 34/1–2,3–14.
- Alenka ŠIVIC-DULAR, 1990: O ljudski etimologiji. 26. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj. Uredil Tone Pretnar. Ljubljana.
- Alenka ŠIVIC-DULAR, 2002: Zgodovina imenoslovja v Sloveniji. Jezikoslovni zapiski 8/2.
- Jožica ŠKOFIC, 2009: Zemljepisna lastna imena med narečjem in knjižnim jezikom. Slovenska narečja med sistemom in rabo (Obdobja, Metode in zvrsti 26). Ur. Vera Smole. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 60–73.

(Asist. dr. Januška Gostenčnik, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Dialektološka sekcija, Ljubljana)

Matija Ogrin

FRANČIŠKAN P. KONRAD BRANKA IN NJEGOVI BAROČNI ROKOPISI O SVETEM REŠNJEM TELESU

NEZNANI BAROČNI PISATELJ

Čeravno je barok zlata doba slovenske kulture, nam ostaja marsikaj iz 17. in 18. stoletja neznano: mnogokaj za vselej, ker so baročne umetnine in rokopisi uničeni ali tiski izgubljeni, marsikaj pa le zato, ker je bilo do danes spregledano.

V zgodovini slovenskega slovstva je tako ostala neopazena cela plejada frančiškanskih piscev. Ti so konec 17. stoletja, v 18. stoletju in pozneje napisali številna prvovrstna pridižna in meditativna besedila v slovenščini. Zaslužila bi si kar najširši sprejem pri bralcih in v šoli, tako kakor, denimo, pridige kapucina Janeza Kr. Svetokriškega ali škofjeloška pasijonska procesija njegovega sobrata Romualda iz Štandreža pri Gorici. Toda ker frančiškanski pisatelji niso imeli sreče, da bi svoja besedila lahko dali natisniti (kakor je uspelo kapucinom), so vsa njihova baročna besedila v slovenščini ostala v rokopisih. Morda niso našli mecenov, ki bi financirali tiskarske stroške; kakor že bodi, do danes so ostali popolnoma neznani.

Eden od teh neznanih likov je tudi frančiškan p. Konrad Branka, imeniten duhovni pisatelj številnih pridig, meditacij o križevem potu in tudi najzgodnejših slovenskih tekstov o svetem Rešnjem telesu. Doslej je bilo moč v frančiškanskih arhivskih virih zbrati o njem nekaj osnovnih podatkov.

Pater Konrad je bil rojen v Mengšu (ali mengeški fari) 5. septembra 1737 in je bil krščen kot Viktor Branka. O njegovi mladosti vse do vstopa k frančiškanom ne vemo ničesar; v red je vstopil 25. avgu-

sta 1755 v samostanu v Nazarjah in prejel redovno ime fr. Conradus (vstopil je skupaj z Vipavcem Jožefom Ferjančičem iz Goč, ki je prejel ime fr. Nereus). Frančiškani, kakor večidel tudi drugi redovi, so imeli znotraj izbranih samostanov lastne visoke teološke šole, danes bi rekli fakultete: na eni od teh, verjetno v Ljubljani, je brat Konrad dopolnil dolgoletne študije filozofije in teologije (verjetno je študiral sedem let), postal duhovnik in kot nadarjen govornik nato še pridigar. Podatkov o prvem desetletju njegovega delovanja v samostanih Hrvaško-kranjske province nimamo. Vendar je moral biti zelo nadarjen, saj je leta 1774 postal *lector*, tj. profesor teoloških ved na visoki šoli na Trsatu, v letih 1776–1782 pa je to službo opravljal na generalni redovni šoli frančiškanskega samostana v Ljubljani.

Prav ta zrela »ljubljska« letna patra Konrada, 1776–1782, so bila čas njegovega najbolj plodovitega duhovnega in pisateljskega snovanja. V teh letih je v lepi, jasni slovenščini napisal najmanj tri obsežne, po vsebini in tematiki impozantne knjige. Napisal je *Conciones catechetico-morales de virtutibus theologis*, tj. Katehetične moralne pridige o teoloških krepostih — teološkomoralne meditacije o veri, upanju in ljubezni. V stari frančiškanski cerkvi v Ljubljani

(ki je zdaj porušena, ostanki so pod ljubljansko tržnico) je imel te pridige v postu 1777. Do leta 1781 je plodoviti mengeški frančiškan napisal še obsežno zbirko posebnih postnih premišljevanj iz štirih nizov po 12 pridig; ohranila se je v Karlovcu, kjer je pater živel nazadnje in umrl l. 1789. Leta 1781 pa je napisal tudi izjemno lepe meditacije s slovenskim naslovom *Negitere andohtlive viže sveti križovi pot obiskati, s [...] podvučeinom, koko se ima britku terpleine našiga Izveličarja premišlovati*. Tudi ta obsežna knjiga (pribl. 250 str. drobnega rokopisa) je do potankosti izgotovljena in pripravljena za tisk. Toda do tiska ni prišlo nikoli — vse je obležalo v rokopisu.

Podobno, le še slabše se je godilo rokopisom patera Konrada o svetem Rešnjem telesu, saj so nekateri

deloma porazgubljeni, nekateri morda nedokončani. Med njimi je le deloma ohranjena zbirka, naslovljena *Pridige od prečudniga ofra svete maše* — tj. pridige o prečudežnem daru ali darovanju svete maše. Iz nje naj tu predstavimo prvo pridigo, ki razlaga razne vidike žrtvovanja, zlasti Jezusove daritve v skrivnostni evharistični navzočnosti.

Objavljamo dva odlomka: iz prvega glavnega dela pridige je odlomek, ki podrobneje pojasnjuje naravo in pomen religioznega žrtvovanja nasploh, zlasti v Stari zavezi. Iz drugega glavnega dela nato sledi nekaj odstavkov, v katerih p. Konrad premišljuje o Jezusovi daritvi pri sveti maši. Uredniška pojasnila so v [oglatem oklepaju].

PRIDIGE OD PREČUDNIGA OFRA SVETE MAŠE. PRVA PRIDIGA

PARVI DEIL. KAI JE EN OFER [ŽRTEV, DAROVANJE]?
... Tukai pak sedai dobru zamerkaite, na kai za eno vižo se to sastopi de se je taistu nekedajšnenu ofrovaine [darovanje] u Starimo testamentu, kir so oile al vinu izlivali, kir so živino klali inu žgali, dopernašalu k Božji časti! Pole [poglejte], kristjani moji! Bog je od vekomai sam od sebe, on nikogar ne potrebuje, ampak vse stvari so niega potrebne; kakor je on po svoji sveti voli zemlo, nebo inu vse reči iz ničeser ustvoril, tok on tudi use obderži inu brez niega bi ne moglu neč obstati; on ima vse pod svojo Roko inu oblastjo; on je Gospud čez use; niemo more use pokornu inu podložnu biti; on zna z nami sturiti, kakor hoče, on nas zna povikšat, al ponižat, nam zna poslat srečo al nadlugo, zdravje al bolezan, on nas zna umoriti al per živleinu pustiti, kakor je niegova sveta Vola; dokler [ker, kajti] on je Gospud čez smrt, inu čez živleine; niegove oblasti, niegove časti, niegovoga Gospostva ni obenoga konca, al kraja; inu leto neizmernu Gospostvu Božje more usaki človek ne le samo z notreininim mislim, al z besedam sposnat, ampak on more tudi z diainam pred ceilim svetam očitnu na znaine dati, de zareis

spozna, de je po svoimo ceilomo bitju, po vsemu, kar je, kar imá, inu kar premore, Božjemo Gospostvu na vse viže popolnoma podložen inu podveržen; enu taku diaine pak, inu spoznaine je ta ofer: kadar je eden tedai u starimo Testamentu, postavim, enu tele k ofru [k darovanju] pernesil inu farju čez dal; kadar je far taistu zaklal, na oltar zložil inu do pepela sežgal, tok je z le-takim ofrovainam častil inu sposnal neizmernu veličanstvu inu gospostvu Božje; z le-takim diainam je očitnu na znaine dal, kakor deb govoril, rekoč: nu, sedai imajo vse stvary meni k priči biti! jest se priklonem inu na dnu moje nečemrnosti ponižam pred mojem Bogom! Pred Nebam inu pred zemlo inu pred vsem stvarim jest s ceilim sercam spoznam, de sam niegova stvar, de brez niega nemorem ne biti, ne obstati, de je on sam ta edini vsegamogočni Stvarnik vseh reči inu Gospud čez vse; kakor je ta ofer zaklan, tok z le-teim zaklainam spoznam, de je on Gospud čez smert, inu čez živleine! Kakor je ta Ofer do pepela sežgan, tok skuzi to spoznam, de proke Bogu vse stuary druiga neiso, kakor prah inu pepel, de so vse podveržene niegovi oblasti, de niegove večne časty inu

Pridige od prezkudniga Ofra S. Maske

I Pridiga

Thema

Dicite invitatio: ecce mandium meum paravi... venite ad nuptias
as Math. 22.

Poveite tem Povablenim: pole moje kosjku sam jest pripravil pri,
dite na Okzet.

na XIX Nedeljo
po sv. Trojzi

Predgovor

Skusi to okzetnu gostovaine, od kateroga govornj donastni S. Evang. se izlaga kai
Inamo sajtopit presveti Sacrament tega Oltarja, si katerimo je nastal en ofer, inu
Duskm naprei postaulena Boshja Spisla to zastanu S. resknu Telu de S. Maske
nastlega Isvelizharja, Dicite invitatio: ecce mandium meum paravi novoga Testa,
venite ad nuptias poveite tem Povablenim; pole kosjku je pripravila menca.
nu pridite na Okzet, usi smo povableni, usi Inamo kakai pristopit,
le to moremo dobru aktat, de s' okzetnim Oltarjilam to je, S' eno urodno
Pripravo, inu zhisto veistjo k' leti Boshji Misi pridemo, del s' Svesanin
Pokam, inu Nogami ne bisi vunkai pahnini, ampak del urodnu
ishivali leto Boshjo Spislo, inu deleskni gratali Okzeti nevestkoga
Vesela; al Xhiani moji! Letu presveti, inu prezkudni Sacrament je na
ier postaulen ne le samo k' eni Spisli nashej Duskm, inu mi se moremo
poflufkat, del s' pravo Andoktjo misli ne le samo kadar pristopimo k' S.
Oltarju, ampak tudi kadar se snaidemo per letemo prezkudnomo Ofru,
jest vam sa sedai ne bom govornil od S. Oltarja, inu to, aku vode Boshja
vota, vam bom en drugkrat iskladal, ampak sa sedai vam bodem ne,
sprei nefil ker/hanjski Nauk od ofra S. Maske; dokler kit se leta prezkudni
Ofer vednu othaja, kit u temo Ofru stoj ta nar jemenitnejsha Boshja
Slusiba, S' katero mi veshnoga Proga zhostimo, inu hualimo, tok je na le,
ima ramenu veliku lestevzhe del' khiani u temo dobru poduzheni biti: od
god tudi S. Rimjska katolska Cercou u Tridentinskomo Sbiralshu usem An
digarjam, inu Ushenikam Suselnu Japovai Ut frequenter... sanctissimi
hujis sacrificij mysterium aliquod declarant (Ind. SS. 22. C. 8.) del' Skrinost
telega presvetoga Ofra ker/hanjskomo tolku imali po gostu iskladat; to
letemo Poveilu sedai S. Rimjske katolske Cirkue vam bodem leta Nauk,
kuliku je moji Slabosti mogozhe, u ishestih Pridigah naprei nefil, inu S'
Boshjo Pomozhjo vam bom iskladal, kai je to sa en ofer? kai se u
kajstomo ofruje? k' zhym je ta ofer noter postaulen? kai sa en obiln...
Frukt Ina en xhian is tega Ofra dosejsh; na kai sa eno visko se ima Inai
per temo prezkudnomo Ofru, inu kako ima S' Andoktjo poflufkat S. Maske?
pole to je en nuzen Nauk, inu kateri ga rozhe stou sajtopit, ta more
zeiloga poflufkat, dokler kar se u eni Pridigi nemore naprei isnesti

Nauk od S.
Maske se mo
je po gostu
pridigovat.

gospostva ni obenoga konca inu kraja; na tako vižo tedei se zastopi, koko je zakolovaine inu končaine teh ofrou služilu k časti Božji; inu iz tega se tudi zastopi, de ofer se ni smel inu se še sedai ne sme nikol obenomo drugomo sturiti, kakor le samimo Bogu; dokler le sam Bog je Stvarnik, inu Gospud čez vse, zato tudi le niemo samimo sliši [pripada] taka čast ter so mo jo od sačetka te sveita po vseih časah vsi brumni [pobožni] inu verni ludje skazovali ...

DRUGI DEIL. SVETA MAŠA JE PRAVI OFER NOVIGA TESTAMENTA

1. [...] Kakor so nekedai v ofrovainu staroga Testamenta živino zakolovali k Božji časti inu k spoznainu neizmernoga Gospostva Božjega, tok je tudi naš lubeznivi Izveličar kakor enu nedolžnu Jagne zaklan inu mei grozovitnem Martram umorjen bil na lesu tega križa; [...] on je umrl na križu, kir se je sam čez dal [izročil] inu s svojo smrtjo je on na eno neizmernu vredno vižo častil suoiga Očeta nebeskoga, ter je zrun [zraven] tudi zbrisal prevelik dolg našeh grehou; od tod govori sv. Paul zupet u Pisainu na Ebreerje: *Qui in diebus carnis suae ... cum clamore valido, et lacrimis offerens exauditus est pro sua reverentia (Heb. 5)*, de je naš Izveličar viseč na Križu z velikim vpieinam inu solzami sam sebe gori ofral, inu de je tudi ušlišan bil, kakor se je spodobilu, kir nad nim ima Oča Nebeski vse svoje dopadajeine; niegova smert tedai na križu je bila en pravi ofer, inu kakor govori sv. Katolška Cerkou *sacrificium cruentum*, en kervavi ofer, kir namreč tačas se je mei grozovtinem martram inu s prelivainam svoje presvete kervi gori ofral.

2. Al leto niegovi prečudni Milosti ni bilu zadoistu; dokler ta kervavi ofer na križu se je le en samikat, inu le na enimo samimo meistu, namreč na gori Calvary dokončal; kir je pak naš Izveličar eno novo postavu inu en nou testament naredil, tok je bilu potrebnu, de kakor so ludje nekedai v unimo parvimo Testamentu svoje ofre imali, tok bi tudi mi sedai v novimo Testamentu imali kak ofer, s katerim bi v

stanu bili večnoga Boga vrednu častiti; deb' tedai imali en tak ofer, pole [poglej], kai je sturil naš Izveličar! Svoje presvetu rešnu Telu, inu suojo presveto rešno Krý nam je zapustil v presvetimo zakramentu pod štaltam [podobu] tega kruha inu vina, ne le samo k špiži našem Dušam, ampak tudi k enmo ofru; u staromo Testamentu so sveti preroki le-to neprei oznanovali, kir so z očitnem besedam neprei povedali, de vsi taisti nekedajšni ofri bi imali jeinat, inu de nemeist neih bi u novimo Testamentu en drugi ofer imal postaulen biti [...] je Bog govoril k' Judouskomo Folku, moje Ime ima od sončnoga izoda noter do sončniga zahoda častitnu biti mei vsem folkam; inu po vseh krajeh se bode moimo Imenu ofroval en čist inu prejetni ofer; pole, kristjani moji! Le-to prerokovaine mi vidimo dopolnienu nad ofram sv maše. Nekedajšeni judouski ofri so vsi sedai zaverženi, vsi so jeinali inu konec vzeli; taisti isvoleni ofer pak, od kateroga je Bog tačas govoril, deb' se povsod imel ofrovati, obeden drugi ni kakor ta prečudni ofer sv. maše, dokler [kajti] povsod, mei vsem folkam inu po ceilomo keršanstvu se derži ta ofer, le-ta presveti inu prečisti ofer, v katerimo se Jezus Kristus ne sicer na eno kervavo vižo, kakor se je ofral na križu, ampak na eno skrivno vižo pod štaltam tega kruha inu vina resničnu ofruje svoimo Očetu Nebeskomo.

3. Dokler naš Izveličar je le-ta prečudni Ofer noter postavil per tei posledni Večerji pred svojem terpleinam; tačas, kir se je uže imel iz tega sveita ločiti, inu na leisu tega križa mei grosovitnim martram zaklan inu ofran biti, preiden je bil čez dan v oblast svojeh sovražnikov, tačas, pravi sv. Evangelium, je v suoje presvete Roke vzel kruh, inu vinu, je žegnal inu taistu s svojo vsegamogočno Besedo preobernil v svoje rešnu Telu, inu v svojo rešno Kri, kir je pod štaltam tega kruha inu vina sam sebe jogrom [apostolom] izročil, rekoč: [...] (*Luc. 22*) To je moje Telu, kateru se za vas da; ta je kelih noviga Testamenta v moji Kervi, katera se za vas prelije; pole, kristjani moji! Kir je Jezus Kristus z le-teim besedam noter postavil ta presveti zakrament tega Oltarja, tok nam

je pod štaltam tega kruha inu vina svoje rešnu Telu inu svojo rešno Kri izročil, ne le samo k eni nebeski špiži našem dušam, ampak tudi k enimo ofru, inu za to je tudi k svojem jogrom [učencem] rekal: *Quid pro vobis datur*, to je moje Telu, kateru je za vas danu; namreč ne le samo *vam* kakor k eni špiži, ampak *sa vas* kakor k enmo ofru, za vas je danu, za vas je ofranu! Per pusleidni večerji tedai se je ta parvi krat deržal, inu opravil ofer sv. maše, sveti jogri so bili zravni; izvolena jogra ss. Peter inu Joanes, kir sta pripravila, kar je k taisti večerji potrebnu bilu, sta stregla inu sta toko rekoč bila te dva parva levita per taistomo ofru; Jezus Kristus pak, ta parvi vikši far inu škof noviga Testamenta, je s svojem presvetim rokam sam sebe, svoje rešnu Telu inu svojo rešno Kri svoimo Očetu Nebeskomo gori ofral, ter je jogrom zapoveidal, rekoč: *Hoc facite in meam comemorationem* (Luc. 22), to imate vi deilat k moimo spominu; z leteim besedam, pravi svetu tridentinsku zbiralše [koncil] [...] je on tačas svoje jogre k mašnikam žegnal, inu lete besede so tulkain pomeinile, kakor deb' bil rekal: Jest vam dam to oblast, inu vas postavim za farje inu mašnike noviga Testamenta, inu za vami imate vi drugem to oblast dajati; kakor ste mene vidili, de sam jest sturil, tok imate tudi vi delat; kakor sam jest kruh inu vinu v moje Telu inu v mojo Kri preobernal inu pod štaltam tega zakramenta sam sebe moimo Očetu gori ofral, tok imate tudi vi v moimo imenu inu z mojo vsegamogočno besedo kruh inu vinu žegnovati inu ofrovati noter do iskončaina tega sveita ...

4. Kadar mi pak, kristjani moji! skuzi luč naše vere le-to visoko skrivnost spoznamo, kir mi v keršanski Katolški Cirkvi imamo en tak prečudni inu prez konca inu kraja vredni ofer Jezusa Kristusa sina Božjega, tok sedai samí lahka vidite, kak globoku bi nam to imalu k sercu jeti, s kai za eno andohtjo [pobožnostjo], s kai za enim ponižnem sgrevanim [skesanim] sercam bi se imali znaiti per temo prečudnomo ofru, ja, tudi kai za enu brumnu inu keršansku žiuleine bi imali peilat, deb' ureidni bili pristopit k

temo presvetimo ofru! Poslušajte tukai en Nauk s. Paula iz Pisaina na Korinterje; kir u meistu Korintus neketeri kristjani so bol frai živeli, de so se med aide mešali ter so znešli per neih gostovainah, kir so učasu tudi take jeidi jeidli, katere so po aiduski šegi malikam bile gori ofrane, tok nim je sv. Paul čez to pisal, inu deb' ih od le-takoga resvoizdaina nazai odvernili, jem je neprei deržal ofer sv. maše, rekoč: [...] samý zmislite, kar pravim! ta žegnani Kelih, kateroga žegnujemo, ni le-to enu podeleine Kervi Kristusove? inu ta Kruh, kateroga lomimo, ni le-to enu uživaine Kristusoviga Telesa? [...] (1. Cor. 10) Jest nočem deb' vi part [delež] imeli per hudičovimo Gostovainu, inu vi nemorete deležni biti mize tega Gospuda inu mize teh Hudičou; kai je sv. Paul k' unim Kristjanam, to je on tudi k' nam vsem vkupai govoril; dokler ne le samó taiste jeidi, katere so aidje nekedei po svoji aidovski šegi ostudnim malikam ofrovali, ampak tudi vse neuncnu [nekoristno] vseile, vsi namarni, inu posvetni kratki časi, vsi pregrešni ljušti, vse letó je enu Hudičovu gostovaine, s katerim on te svoje pase inu jem napija tar ih slepi inu zapeluje v greh inu v pogubleine; med tem pak samí sodite Kristjani moji! Kir imamo en tak ofer, kir oltarja inu mise Kristusove znamo deležni biti, tok se ja naspodobi, pravi sv. Paul, deb' mi po Hudičovimo gostovainu hrepeneli; dokler [kajti] to ni mogoče, deb' mi Hudičove inu Kristusove mize deležni bili; ampak Hudičova gostovaina se moremo ogibat, od Hudičove mize moremo bežat, posvetnimo veseilu, neunznem kratkem časam, pregrešnem ljuštam se moremo zveisto odpoveidat, de se bodemo uredni znešli per mizi, per oltarju inu per ofru Kristusovimo, inu de ob svojem času bodemo na temo oltarju inu na temo ofru tudi part imali inu s čistim sercam per sv. obhailu zavžili precartanu svetu Rešnu Telu Gospuda našega Jezusa Kristusa.

(dr. Matija Ogrin, višji znanstveni sodelavec na
Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC
SAZU, Ljubljana)

Matej Podstenšek

NOVA CERKVENA LJUDSKA PESMARICA

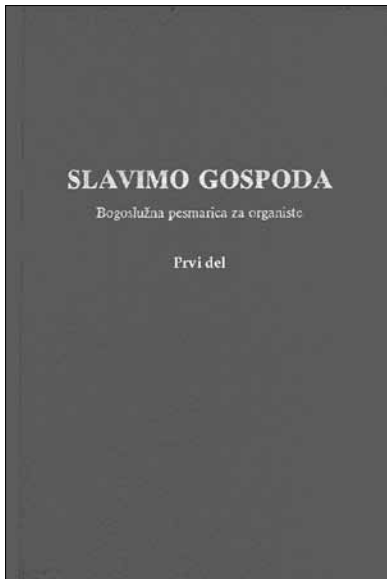
V drugi polovici 18. stoletja so se tudi pri nas postopoma pričeli širiti mašni molitveniki, s pomočjo katerih so slovenski katoličani nekoliko lažje sledili bogoslužju v latinščini in pri njem vsaj na videz tudi sodelovali. Tovrstni molitveniki so običajno vsebovali opise posameznih mašnih delov, priložnostne molitve in slovenske cerkvene pesmi, s katerimi so verniki lahko obogatili pobožnost, ki je v cerkvi potekala vzporedno z mašnikovim obhajanjem liturgije. Več kot dvesto let kasneje petje slovenskih cerkvenih pesmi ni več zgolj »pobožna vaja«, temveč sestavni del liturgije, pesmi za bogoslužno rabo pa imamo zbrane v samostojni liturgični knjigi — cerkveni pesmarici. Sedanja pesmarica *Slavimo Gospoda* je izšla leta 1988 in od takrat doživela kar nekaj ponatisov, slovenski cerkveni glasbeniki pa že nekaj časa upajo, da bo kmalu na voljo nova pesmarica.

V letih uporabe pesmarice *Slavimo Gospoda* se je jasno pokazalo, da nekatere uredniške odločitve morda niso bile najboljše in da pesmi za vrsto priložnosti še vedno nimamo. Hkrati se je v tem času spremenil in razširil repertoar občestvenega oz. ljudskega petja po slovenskih cerkvah — marsikatero starejšo cerkveno pesem so pod vplivom mladinskega petja nadomestile pesmi, katerih slogovna naravnost se bolj ali manj odkrito spogleduje s sodobno popularno glasbo. Z namenom delne razširitve in posodobitve pesmarice *Slavimo Gospoda* se je pod okriljem Celjske Mohorjeve družbe kmalu po letu 2000 ponovno zbral prvotni uredniški odbor. Po nekaj srečanjih je postalo jasno, da načrtovana dopolnila niso zadostna in da bo treba razmisliti o povsem novi pesmarici. Nalogo njene priprave je dobil takrat ustanovljeni *Odbor za cerkveno glasbo pri Slovenski liturgični komisiji*. Odbor je najprej želel natančno preučiti aktualne razmere, potrebe in dileme ter se šele nato odločiti tako o vsebinskih kot o povsem praktičnih vprašanjih glede nove bogoslužne pesmarice. V drugi polovici leta 2005 je bila izvedena anketa, v kateri so slovenski cerkveni glasbeniki predstavili izkušnje z aktualno pesma-

rico in želje glede nove. Rezultati te ankete so bili obširno predstavljeni v vrsti prispevkov, objavljenih v reviji *Cerkveni glasbenik*. Po analizi rezultatov se je kmalu izoblikoval uredniški odbor, sestavljen iz predstavnikov slovenskih škofij, ki je nekaj let pripravljaval okvirni izbor starih in novih pesmi ter obravnaval vrsto ključnih vprašanj glede vsebinske in glasbene zasnove nove pesmarice. Zaradi različnih razlogov je pogumno zastavljeni projekt v zadnjih letih zastal, želja in namen odgovornih za usodo slovenske cerkvene glasbe pa sta, da bi pripravo nove cerkvene ljudske pesmarice vendarle pripeljali do srečnega zaključka.

KOMPLEKSNA LITURGIČNA KNJIGA

V primerjavi z drugimi liturgičnimi knjigami, v katerih so zbrana besedila za različne obrede in vrste bogoslužja, je cerkvena pesmarica zelo kompleksna. Tako glasbenikom kot vernikom, ki pri bogoslužju sodelujejo s petjem, naj bi namreč ponudila primeren izbor pesmi in spevov za najrazličnejše priložnosti, hkrati pa naj bi služila kot osnovni vodnik in priročnik za načrtovanje petja pri maši, drugih zakramentalnih opravilih ter pri ljudskih pobožnostih.

To pomeni, da pri nastajanju cerkvene pesmarice praviloma sodeluje širši krog ljudi, ki mora poskrbeti, da je pesmarica »neoporečna« z vidika glasbe, besedil in liturgije.

V zvezi z zasnovo prihodnje pesmarice se že vse- skozi pojavlja vrsta vprašanj, ki izhajajo bodisi iz do- sedanjih izkušenj s pesmarico bodisi iz čisto realnih situacij, s katerimi imajo pri svojem delu opravka slovenski cerkveni glasbeniki. V kolikšni meri naj bo nova pesmarica tudi molitvenik? Katere pesmi iz pesmarice *Slavimo Gospoda* naj vključimo v novo pesmarico? Katere nove pesmi potrebujemo in kje jih dobiti? Kakšen notni zapis — eno-, dvo- ali več- glasni — naj bo uporabljen v izdaji za vernike? Ali poleg ločenih izdaj za vernike in za organiste na- črtovati še kakšne druge izdaje (npr. za kantorje in zborovske pevce)? Ali so katere od pesmi v *Slavimo Gospoda* previsoke za skupno petje in bi jih bilo treba transponirati nižje? Kaj napraviti s harmo- nizacijami, ki v sedANJI pesmarici niso vedno naj- boljše? Naj besedila pesmi pustimo, kot so, ali naj jih v določenih primerih ustrezno posodobimo? Na večji del omenjenih vprašanj so slovenski cerkveni glasbeniki odgovorili kar sami, ko so sodelovali pri anketi o uporabi pesmarice *Slavimo Gospoda* ter o

željah in pričakovanjih glede nove cerkvene pesma- rice. Na ta in druga vprašanja pa bodo morale od- govoriti tudi osebe, ki bodo neposredno zadolžene za pripravo pesmarice.

Posebno poglavje pri pripravi nove pesmarice je téma, ki ji v preteklosti nismo namenjali posebne pozornosti, v današnjem času pa se ji ne moremo več izogniti. Gre za avtorske pravice skladateljev in piscev besedil. V nekaterih primerih, predvsem pri starejših pesmih, res ne vemo natančno, kdo so njihovi avtorji, za napevi in besedili vseh pesmi pa se vseeno skrivajo čisto konkretne osebe z imeni in priimki. Kljub temu se nam pri cerkvenih ljudskih pesmih zdi nekako samoumevno, da »pripadajo« nam vsem in da lahko z njimi počnemo, kar se nam pač zazdi. Takšno gledanje lahko v določeni meri razumemo, ne moremo pa ga odobravati. Slovenski *Zakon o avtorski in sorodnih pravicah* sicer pravi, da ljudske književne in umetniške stvaritve avtorsko- pravno niso varovane (9. člen), a večjega dela naših cerkvenih pesmi vendarle ne moremo šteti v to ka- tegorijo. Poleg tega ne smemo pozabiti na pravice založnika, za katerega je izdaja pesmarice izdaten organizacijski in finančni zalogaj. Vprašanje avtor- skih pravic je pri naših cerkvenih pesmih verjetno še bolj zapleteno kot na kakšnem drugem podro- čju, vseeno pa bo prej ali slej treba ugrizniti tudi v to kislo jabolko.

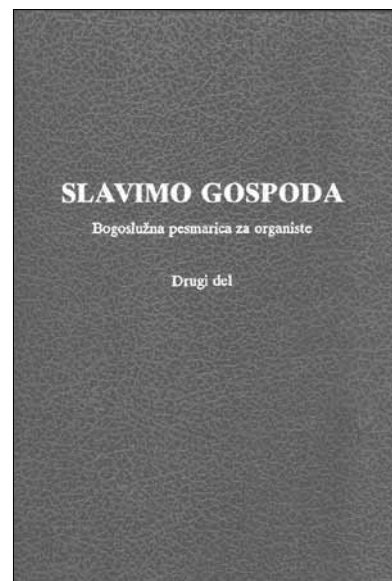
Očitno je, da priprava nove cerkvene pesmarice ni preprosta naloga in da mora biti za uresničitev takšnega projekta izpolnjenih kar nekaj pogojev. Po drugi strani pa je jasno, da pesmarica *Slavimo Go- spoda* ne zadošča več vsem potrebam današnjega časa in da novo pesmarico prav zares potrebujemo. Ali ne?

SPLOH POTREBUJEMO NOVO PESMARICO?

V času, ko v večini slovenskih cerkva za petje celo- tnega občestva uporabljajo projektorje besedil, ko so nekatere redovne skupnosti in župnije pripravile lastne zbirke cerkvenih pesmi, pesmarica *Slavimo*

Gospoda z notami pa je običajno na voljo le pevcem na koru, se upravičeno poraja vprašanje, ali je nova tiskana pesmarica sploh potrebna. Zanimivo je, da so se v preteklosti le v redkih slovenskih župnijah odločili vernikom za petje ponuditi pesmarice z notami. Nekateri župnije je skrbel strošek nabave, v drugih so menili, da ljudje ne poznajo not in ne morejo brati drobnega tiska. Prav nenavadno, da v sosednjih deželah večinoma ne poznajo tovrstnih dilem. Po drugi strani se zdi, da smo se brez težav navadili na projiciranje besedil pesmi na velika platna, ki vse prevečkrat kazijo notranjost naših cerkva; uporaba projektorjev in računalnikov je pač sila praktična in moderna rešitev. Pa to res pomeni, da tiskane pesmarice ne potrebujemo več? Cerkvena pesmarica seveda ni zgolj sredstvo, ki naj bi omogočalo skupno prepevanje pri bogoslužju. Gre za pristen dokument, ki na neposreden način izpričuje religiozno in kulturno identiteto ljudi nekega obdobja in prostora, hkrati pa jasno pokaže, kaj je primerno (dovoljeno) za petje pri bogoslužju. V današnjem času, ko se vse zdi hipno in minljivo, je tiskana cerkvena pesmarica zagotovo nekaj, kar nam daje gotovost o tem, kdo in kaj sploh smo. Če pri tem še pomaga spodbuditi petje pri bogoslužju v slovenskih župnijah, smo nedvomno dosegli želeni cilj.

Po skoraj štiridesetih letih so katoliški verniki v Nemčiji in Avstriji konec leta 2013 dobili povsem novo cerkveno pesmarico — *Gotteslob*. Da je nova pesmarica lahko izšla, je bilo potrebnega več kot deset let vztrajnega dela, za njeno pripravo pa je skrbelo okoli sto različnih sodelavcev. Čeprav je v primerjavi s približno trideset milijoni nemško govorečih katoličanov število potencialnih uporabnikov slovenske cerkvene pesmarice bistveno

manjše, pa je zahtevnost priprave povsem primerljiva. Pri tem tudi ne gre pozabiti, da pri naših sosedih že desetletja dolgo delujejo službe in ustanove, ki skrbijo izključno za cerkveno glasbo, pri nas pa je to področje v največji meri še vedno prepuščeno entuziazmu in dobri volji posameznikov. Prav to je verjetno eden od glavnih razlogov, da o novi pesmarici že kar nekaj časa govorimo in pišemo, nihče pa ne more z gotovostjo reči, kdaj jo bomo lahko vzeli v roke.

Izzivov na poti do nove pesmarice prav gotovo ne manjka. Pri vsem skupaj je najbolj pomembno, da ne pristanemo na hitre, polovičarske rešitve, ampak da dobimo zares kakovostno in uporabno pesmarico, ki jo bomo z veseljem vzeli v roke in iz nje zapeli.

(*Matej Podstenšek, mag. art., odgovorni urednik revije Cerkveni glasbenik, Maribor*)

Blaž Resman

ŠENTJAKOBSKA CERKEV V LJUBLJANI

Med letošnjimi jubilanti obhaja nemara najbolj častitljivo obletnico ljubljanska cerkev sv. Jakoba: dopolnila bo štiristo let. Cerkev so začeli zidati leta 1613, ko je bil 1. maja blagoslovljen njen temeljni kamen, in jo v slabih treh letih dokončali; 15. novembra 1615 jo je slovesno posvetil škof Tomaž Hren.

Veduta cerkve z Marijinim stebrom iz Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske

Ampak v resnici pomeni štiristo let sedanje cerkve komaj slabo polovico celotne zgodovine Šentjaka. Njena prednica, v virih sicer prvič omenjena šele leta 1383, je zrasla že v 12. stoletju v naselbini, ki

se je razvila pod spanheimskim gradom kot prvo jedro srednjeveške Ljubljane in ki se je je pozneje, ko sta se ji pridružila še Mestni in Novi trg, prijelo ime Stari trg. Cerkev sv. Jakoba je nastala kot podružnica šempetrske oglejske prafare, ob ustanovitvi ljubljanske škofije leta 1461 pa je prešla pod novo stolno župnijo sv. Miklavža. Konec 15. stoletja so se pri njej naselili avguštinci, ki so imeli dotlej samostan s cerkvijo sv. Martina na levem bregu Ljubljane, približno tam, kjer stoji danes frančiškanska cerkev Marijinega oznanjenja. V času turških vpadov so se mestne oblasti zdale, da bi se utegnil sovražnik polastiti samostana in od tod napasti mesto, zato so menihe preselile v varno okrilje mestnega obzidja, njihov stari samostan in cerkev pa podrle. Avguštinci so pri Sv. Jakobu leta 1513 sezidali nov prezbiterij (starega je najverjetneje usodno prizadel potres leta 1511), leta 1555 pa so samostan prodali cesarju Frideriku I. oziroma ga zamenjali za nekdanjo opatijo sv. Jakoba pri Reki (današnja Opatija); cesar je v bivšem avguštinskem kloštru ustanovil ubožnico za reveže obeh spolov in za onemogle idrijske rudarje. Leta 1597 so se pri Šentjakobu naselili jezuiti, cesarski špital pa se je umaknil v stari frančiškanski samostan, ki je stal na sedanjem Vodnikovem trgu.

Jezuiti (uradno Družba Jezusova), ustanovljeni v času reformacije leta 1534, so s svojim delovanjem za obrambo in propagando katoliške vere brž postali glavno upanje Cerkve in tistih vladarjev, ki so podpirali rekatolizacijo, zato se je red hitro širil po

Evropi. V Avstriji je prvi jezuitski kolegij zaživel na Dunaju leta 1551. Ljubljanski kolegij je — po dolgotrajnih prizadevanjih škofov Urbana Textorja (1543–1558) in Janeza Tavčarja (1580–1597) — leta 1596 ustanovil nadvojvoda Ferdinand, prvi jezuiti pa so prišli sem iz graškega kolegija, ustanovljenega leta 1573.

Staro cerkev sv. Jakoba, ki je stala tik ob Šentjakobski cesti, sta sestavljala velik tristrano sklenjen prezbitერიj, značilen meniški dolgi kor, in kratka pravokotna ladja z zvonikom v osi pred fasado. Prezbitერიj je bil gotsko obokan, ladja pa verjetno ravno stropana (ob odhodu avguštincev še sploh ni bila pokrita). Jezuiti so takoj po prihodu »temačno in nesnažno« stavbo za silo uredili in popravili: podrli so steno, ki je po avguštinskem načinu ločevala ladjo in prezbitერიj, postavili novo zakristijo in namesto glavnega vhoda skozi pritličje zvonika odprli novega na severni strani. Sicer pa so se najprej lotili novega kolegija: da bi pripravili zemljišče, so kupili menda kar 30 sosednjih hiš (nekaj pa so jih dobili tudi v dar) in jih podrli. Osmega maja 1598 je bil blagoslovljen temeljni kamen samostana. Prvo leto so položili temelje za polovico stavbe, v naslednjem je ta zrastle do višine enajstih čevljev — denarja ni manjkalo, saj jim je ustanovitelj namenil za gradnjo kazensko desetino, ki so jo plačevali luteranci, če so se hoteli odseliti iz dežele, vendar je delo upočasnjevalo pomanjkanje opeke. Leta 1604 so se vselili v del samostana, gradnja pa je trajala še do leta 1617, ko je bil z ureditvijo šolske dvorane (avditorija) kolegij popolnoma dokončan.

Vmes so se lotili cerkve: postavili so jo nekoliko vzhodno od stare po enovitem načrtu kompleksa, ki je nastal že v letu 1597 ali 1598 in ki ga danes hrani pariška Nacionalna biblioteka. Nova jezuitska cerkev je pri nas prva realizacija potridentske kongregacijske dvorane z bočnimi kapelami. Stavba je bila za jezuitske potrebe kaj funkcionalna: prostoren prezbitერიj, primeren za številno duhovščino in veličastne obrede, se odpira v le malo širšo ladjo, obdano z vencem plitvih kapel; tu so dobili prostor stranski oltarji, na katerih je vernikom obetal uteho

Zunanjščina cerkve

Foto Drago Bac

lepo število dodatnih svetnikov in ki so omogočali več hkratnih mašnih daritev. Šentjakobska cerkev v osnovi ponavlja tloris jezuitske rimske matične cerkve Il Gesù, le da sta odpadla prečna ladja in križišče s kupolo. Presenetljivo pa je ob novodobni ladji, ki je z dvema s čebulastima strehama pokritima zvonikoma ob fasadi že glasno napovedovala barok, prezbitერიj obdržal srednjeveško tristrano sklenjeni tloris, zunaj pa so mu dodali celo »gotske« opornike; umetnostni zgodovinarji smo dolgo verjeli, da je ostal prezbitერიj še stari, iz leta 1513, vendar je sedanji precej večji in ob daljši ladji je ostalo med cerkveno fasado in Šentjakobsko cesto še dovolj prostora za kvadratni atrij, t. i. Akademski trg. Oblika novega prezbitერიja kaže, da se je neznani jezuitski arhitekt (morda brat Martin Vallorsa, ki je spočetka vodil gradnjo) pri načrtu za cerkev hote naslonil na lokalno stavbno tradicijo ali pa vsaj na obliko svetišča predhodnice.

V letih 1667–1670 so z denarno pomočjo kranjskih deželnih stanov na severni strani ladje prizidali oktogonalno kapelo sv. Frančiška Ksaverja, bogato okrašeno s štukaturo. Visoki prostor je razdeljen v dve etaži in pokrit s šotorasto kupolo. Vogalni pilastri prerastejo zgoraj v skoraj polnoplastične kariatide, pritlične štukirane okvirje za slike nadgrajujejo še bogatejši okvirji oken v nadstropju, nad katerimi posedajo na kartušah z naslikanimi grbi deželnih stanov pari puttov. Robove kupole prekrivajo fruktoni, obočna polja pa so obrobljena z gostobesedno in raznoliko motiviko, med katero izstopa školjčevje. Po zgledu Frančiškove kapele so v letih 1678–1680 s štukaturo okrasili še kapele ob ladji.

Leta 1701 so cerkev temeljito prenovili in barokizirali. Kot vzrok za posege se omenjajo poškodbe, ki da jih je cerkev utrpela v potresu leta 1691, a verjetneje so se lotili prenove predvsem zato, da bi jezuitska cerkev po lepoti in privlačnosti ne zaostajala za novimi ljubljanskimi božjimi hišami, cerkvama avguštincev in diskalceatov ter stolnico, ki so jo prav takrat začeli zidati. Čez poletje so odstranili cerkvene oboke, stavbo povišali in na novo obokali, pri tem pa nad kapelami ob ladji dodali nadstropje empor, nad prvotnim pevskim korom pa sezidali še enega. Gradnjo je vodil arhitekt Francesco Ferrata, kamnoseško delo je izvršil Luka Mislej. Po koncu gradbenih del so se krašenja obokov lotili štukaterji pod vodstvom Tommasa Ferrate, leta 1702 pa je oboke poslikal Janez Jurij Remb s pomočjo sina Frančiška Karla.

Leta 1773 je jezuite zadel smrtni udarec: pod pritiskom »razsvetljenih« evropskih vladarjev je papež Klemen XIV. red razpusil. Nič manj boleč udarec je doletel šentjakobsko cerkev slabo leto pozneje: 28. junija 1774 je požar, ki je izbruhnil v Krakovem, opustošil celotni Šentjakobski okraj, tudi cerkev in nekdanji kolegij. Cerkev so pokrili šele leto pozneje, za kar je morala žrtvovati večino dragocenih liturgičnih predmetov, kolegij pa so do tal podrli. Ogenj in voda, ki je vse leto zamakala razkrite oboke, sta bogato okrasje cerkve povsem uničila: štukatura je

(razen v Frančiškovi kapeli) odpadla, sajaste ostanke fresk pa so pozneje prebelili.

V osemdesetih letih 19. stoletja so sklenili golo in pusto cerkveno notranjščino spet poživiti in polepšati. Po načrtih stavbnega mojstra Franca Faleschinija, ki jih je dopolnil štajerski arhitekt Robert Mikovics, so leta 1886 izvedli vso sedanjo »renesančno« stavbno členitev in dekoracijo. Dela je vodil Faleschini, kamnite baze pilastrov je naredil kamnosek Feliks Toman, modele kapitelov, arhitravov in venčnih zidcev modelar Anton Mlakar, školjkaste sklepnike sosvodnic, kariatidne glave nad pilastri v prezbitteriju in štirilistne okvirje temenskih polj za freske kipar Franc Zajec. V štirih poljih na velikem oboku je Jurij Šubic naslikal prizore iz življenja cerkvenega zavetnika: v ladji Poklicanje sv. Jakoba med apostole, Spremenjenje na gori Tabor in Obglavljenje sv. Jakoba, v prezbitteriju pa Povelicanje sv. Jakoba. Leta 1883 so sklenili »vdihniti več življenja« tudi dotlej gladkim zidovom na zunanjščini: Faleschini je južno steno z lizenami razdelil na polja, dodal venčni in podstrešni zidec in ušesasto poudarjene obrobe oken, zvonika pa utrdil z rustičnimi šivanimi vogali. Leta 1895 je cerkev zadel nov udarec: velikonočni potres jo je hudo razmajal, še posebno oba zvonika ob fasadi; vladna komisija ju je ukazala takoj odstraniti do strehe ladje. Naslednje leto sta nastala dva sanacijska projekta: dunajski arhitekt Carl Wanitzky je predlagal obnovo cerkve v stari podobi, linški Raimund Jeblinger pa je namesto odstranjenih zvonikov predvidel novega na južni strani prezbitterija. Ker bi morali fasadna stolpa do tal podreti, če bi ju hoteli na novo pozidati, se je stavbni odbor odločil za Jeblingerjev načrt. Ta je okrepil členitev sten in močno spremenil zlasti fasado, na kateri so prišli do izraza predvsem neorenesančni stavbni elementi, vse do zvonasto oblikovanega čela, v katerega so namestili relief Spremenjenja na gori Tabor, delo Ivana Zajca iz leta 1897. Na mogočnem zvoniku pa je Jeblinger brez globlje arhitektonske logike v eklektično novotvorbo zdru-

žil romanske, gotske in (severno)renesančne motive: novi zvonik, s 65 metri najvišji v Ljubljani, je bil dokončan maja 1897.

Trg na južni strani cerkve, kjer je nekdanj stal jezuitski kolegij, danes pa Marijin steber, je konec dvajsetih let prejšnjega stoletja preuredil Jože Plečnik: cerkvene fasade je zakril s topoli in gabri, okolico stebra pa ograbil z dvojnimi rožnim vencem kroglastih javorjev in betonskih krogel ter dopolnil z vodnjakom. Leta 1938 je Plečnik na novo oblikoval tudi Marijin steber. Prvo Marijino znamenje je bilo pri jezuitski cerkvi postavljeno leta 1664, ko so deželni stanovi sprejeli pobudo cesarja Leopolda I., da bi v zahvalo za zmago nad Turki pri Monoštru praznik Brezmadežne slovesno obhajali tudi na Kranjskem. Steber z lesenim kipom Brezmadežne, ki je stal sredi (z zidom zaprtega) atrija pred cerkvijo, je leta 1683 zamenjalo trajnejše obeležje, delo deželnega stavbenika Marcela Ceresole, z bronastim Marijinim kipom, ki ga je po modelu salzburškega kiparja Wolfa Weisskircherja in po Valvasorjevih tehničnih napotkih ulil ljubljanski zvonar Krištof Schlag, ter s kamnitimi kipi sv. Jožefa, sv. Leopolda, sv. Ignacija in sv. Frančiška Ksaverja na podstavku stebra. Novo znamenje so postavili na robu Akademskega trga, zdaj oddeljenega od ceste s stopnicami in balustrado, s čimer je dobila tudi cerkvena fasada pravi baročni poudarek. Steber, h kateremu so vse do jožefinskega časa romale zaobljubne procesije, je počasi nažiral zob časa in leta 1842 je bilo odločeno, da ga bodo obnovili in prestavili na južno stran cerkve — dve leti pozneje so ga odstranili izpred fasade, a na vnovično postavitve na novi lokaciji je moral čakati poltretje desetletje. Šele leta 1868 je kamnosek Ignacij Toman postavil novo znamenje iz nabrežinskega kamna po načrtu, ki ga je bil naredil že leta 1856 in ki so ga leta 1864 izboljšali v Mayerjevem umetnostnem zavodu v Münchnu, od koder so prišli tudi štirje novi kipi patronov ljubljanskih župnij za podstavek, sv. Miklavž, sv. Peter, sv. Jakob in sv. Janez Krstnik.

Veliki oltar

Foto Andrej Furlan

V jezuitskem času je bil Šentjakob kulturni in umetnostni center Ljubljane in celotne Kranjske. Ignacijev princip višjega spoznavanja Boga in utrjevanja vere s čutnim dožemanjem sveta se je odražal v bogastvu cerkvene opreme in atraktivnosti obredov pa tudi v razgibani dejavnosti bratovščin, njihovih slikovitih procesijah ter v glasbenem in gledališkem ustvarjanju. Večine tega že zdavnaj ni več, še zmeraj pa skriva cerkev za svojimi zidovi deset marmornatih oltarjev, v kamen ujetih odsevov nebeške gloriole, ki so njena največja dragocenost in predstavljajo pravo galerijo beneškega baročnega kiparstva pri nas.

Oltar sv. Frančiška Ksaverija

Foto Blaž Resman

Za kapele in oltarje so si jezuiti priskrbeli ustanovnike, katerih insignije so bile upodobljene nad arkadami kapel; laični donatorji (plemiške družine Eggenberg, Lenkovič, Barbo in Valvasor) so si z darovi zagotovili tudi pravico do družinske grobnice v kapeli. Novo cerkev so sprva opremili z lesenimi »zlatimi« oltarji: veliki je bil dokončan leta 1621, šest stranskih pa do leta 1625, ko jih je škof Hren posvetil. Lesen oltar je leta 1670 dobila tudi nova Frančiškova kapela. Najstarejša od sedanjih paroma enakih kamnitih oltarjev ob ladji sta tista v zadnjem paru kapel, posvečena sv. Križu in Žalostni materi božji: v nekdanjih vežah stranskih vhodov ju je med letoma

1678 in 1681 postavila bratovščina Kristusovega smrtnege boja; črnomarmornata nastavka sodita med najzgodnejše primerke beneške mode, ki je konec 17. stoletja preplavila Kranjsko. Sledil jima je Frančiškov oltar, postavljen v letih 1709 in 1710: menzo s kipom svetnikovega trupla, ki jo opirajo štirje zamorčki, je izklesal Matthias Hendrichs, nastavek je delo kamnoseka Franca Grumnika, kipa serafa in keruba pa sta pripisana beneškemu kiparju Paolu Gropelliju. V letih 1719 in 1720 je drug Benečan, Jacopo Contieri, povečal tabernakelj in oltar dopolnil še s tremi angeli v atiki ter s personifikacijama Evrope in Afrike, klečečima na samostojnih podstavkih ob oltarju. Kipe sv. Stanislava Kostke in sv. Alojzija ter Sv. trojice na Ignacijevem oltarju v prvi južni kapeli je izklesal vicenško-padovanski mojster Angelo Putti leta 1714, prvotno oltarno podobo Nicolaja Bambinija je leta 1732 zamenjala sedanja, delo graškega slikarja Johanna Veita Hauckha. Putti je leta 1716 naredil še oltar sv. Jožefa s kipoma sv. Dizme in sv. Barbare ter reliefom Marijine poroke v atiki, starejša slika Smrt sv. Jožefa je delo Frančiška Karla Remba. Contierijeva sta tudi kipa sv. Ane in sv. Joahima na Marijinem oltarju iz leta 1721, medtem ko velja Marijino kronanje v atiki za prvo ljubljansko delo njegovega pomočnika Francesca Robbe, ki se je pozneje v Ljubljani ustalil in postal naš najpomembnejši baročni kipar. Samostojno je Robba pri Šentjakobu naredil še oltarja angelov varuhov (1723) in sv. Ane (1724; v obeh sta sliki Bartolomea Letterinija); Nepomukov oltar, ki je bil sicer postavljen že leta 1738, bi moral leta 1751 dopolniti s kipi, vendar je bil oltar ob Robbovi smrti leta 1757 še zmeraj prazen — a glavne plastike, sv. Florijana, sv. Roka in dva angela, je vendarle izklesal in jezuitom jih je uspelo rešiti iz kiparjeve zapuščinske mase; na oltar so jih postavili leta 1764, manjkajoče angele v atiki pa je izdelal njegov naslednik Franc Rottman.

Robbov pa je seveda tudi glavni oltar šentjakobske cerkve, narejen v letih 1728–1732. Tabernakeljski oltar je nastal kot del načrtovanega stebriščnega na-

Notranjščina cerkve

Foto Andrej Furlan

stavka, na katerega so jezuiti upali do konca, a takrat (in tudi nikoli pozneje) zanj ni bilo dovolj denarja, zato so ga provizorično nadomestili z iluzionistično oltarno fresko, bržkone Jelovškovim delom. Po požaru so naslikani nastavek popravili, leta 1828 ga je obnovil Matevž Langus, leta 1869 pa je Janez Wolf naslikal novega po zgledu Ignacijevega oltarja v rimskem Il Gesù. V freskirani oltar je vstavljena oltarna podoba cerkvenega zavetnika sv. Jakoba: tudi ta je bila leta 1732 nova (v prejšnjem oltarju je bila od leta 1659 podoba reškega slikarja Janeza Franciška Gladliča), sedanjo pa je leta 1778 naslikal dunajski dvorni slikar Johann Karl Auerbach.

Čprav ga je komaj pol, je Robbov veliki oltar z bogastvom pisanih kamnov in množico marmornatih kipov nebeških krilatcev pravi vrhunec šentjakobske opreme. Na visokih podstavkih klečita ob menzi velika kipa angelov adorantov. Levi je položil roke na prsi, desni jih sklepa pred seboj; oba sta glo-

boko zatopljena v tiho molitev, oba imata vznemirjeno dvignjene peruti. Bogato razčlenjeno tempeljsko arhitekturo tabernaklja sklepa kupolasta streha, na kateri stoji na oblakih angel trobentač, ob straneh pa so se mu pridružili še štirje klečeči angelci muzikanti, eden z goslimi, drugi z lutnjo, dva s piščalmi: večno luč, ki pred tabernakljem nikoli ne ugasne, tako dopolnjuje kamnita glasba, ki nikoli ne potihne.

In kaj naj zaželimo jubilentki, šentjakobski cerkvi, ob njenem častitljivem prazniku? Predvsem še dolgo in plodno življenje, da bi ljudem še naprej pomagala utrjevati vero ter jim dajala upanje in tolažbo. Pa da bi materinsko skrbela tudi za umetnostne zaklade, ki jih je v njenih nedrih zbrala darežljivost vernikov, ki so se že zdavnaj povrnili v prah, saj bo tako lahko krepčala duha obiskovalcev tudi z njihovo lepoto.

*(dr. Blaž Resman, znanstveni svetnik,
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta,
ZRC SAZU, Ljubljana)*

Marko Terseglav
(NE)ZNANA REZIJA

Dolina Rezije pod italijansko stranjo Kanina je blizu Slovenije, a Slovencem vseeno premalo znana. Šele zadnja leta je mogoče opaziti, da se je slovensko zanimanje za Rezijo povečalo, saj lahko zlasti ob poletnih koncih tedna vidimo v Reziji vedno več turističnih avtobusov iz Slovenije oz. z Buškega, kot bi dejali Rezijani. Upam, da se bo s tem popravilo naše nepoznavanje te prelepe doline, njenih ljudi, njihove kulture in jezika. Ker sem sam že velikokrat vodil Slovence v Rezijo, kar dobro poznam slovensko nepoznavanje te doline, in to me žalosti in vedno znova začudi. Ko se obiskovalcem bolj razjasni rezijanska politična, družbena, jezikovna in kulturna zgodovina, postane jasnejša tudi rezijanska sedanost.

126 Rezijani živijo tu že od 6. stoletja, ko so takratni Slovani zasedli dobršen del Furlanije, ki so ji takrat vladali Langobardi. V 13. stoletju, leta 1240, takratni katastri in listine omenjajo rezijanska naselja Bilo, Ravanco, Solbico, Osojane in Njivo. Za zgodovino je pomembno še dejstvo iz 14. stoletja, ko so se takrat Rezija, nadiška in terska dolina, Bovec, Tolmin in Kluže povezali v družbenopolitično in gospodarsko skupnost in dobili avtonomijo. To so skrbno negovali, jo branili in tudi ohranili tako pod Furlani kot kasneje pod Beneško republiko in pod Italijani. Po koncu kratkega vladanja Francozov je to ozemlje Dunaj priključil avstro-ogrski monarhiji in ukinil avtonomijo slovenskih sosesk. Čeprav se je leta 1866 na referendumu večina Slovencev v Benečiji odločila za priključitev k Avstriji, so Rezijani odločno rekli ne in se odločili za življenje pod Italijo, prav zaradi kljubovanja Dunaju, ki jim je odvzel avtonomijo. To je imelo daljnosežne posledice, saj Rezijani pod Italijo nikoli niso dobili niti slovenskih šol, niti svojih duhovnikov ali učiteljev. Čeprav so nekateri redki furlanski duhovniki v rezijanskih cerkvah ohranjali domačo govorico, je ta vedno bolj izgubljala stik s slovenščino na Primorskem in Kranjskem in je živele iz svoje jezikovne in kulturne tradicije kot otok v italijanskem in furlanskem morju. Zgodovinske,

politične in kulturne razmere se zato danes zrcalijo v posebnostih rezijanske govornice. Pred romanizacijo v 14. stoletju je bila rezijanščina del koroškega ziljskega narečja, iz katerega je tudi izšla, hkrati pa je ohranila še nekatere arhaizme in oblike starih slovanskih govorov. Kljub geografski in kulturni izoliranosti pa so se Rezijani vseeno povezovali s Slovenci v nadiški in terski dolini in tudi od njih prevzeli nekaj jezikovnih elementov, ob tem pa seveda še iz furlanščine in italijanščine. Prav ti romanski in nekateri arhaični jezikovni elementi danes povzročajo največ težav matičnim Slovencem, ob tem pa še rezijanska vokalna harmonija pa tudi naglašeni vokali, ki določajo kvaliteto oz. »temnost«
sosednjega nenaglašene vokal. Vendar rezijanščina sploh ni tako komplicirana, kot se zdi povprečnemu Slovencu ob prvem živem srečanju z njo. Zato slovenskim obiskovalcem pred obiskom Rezije razdelim nekaj proznih, pesniških in vsakdanjih besedil v rezijanščini, ki zapisana takoj postanejo razumljiva vsakemu Slovencu, seveda potem, ko spozna, da ima rezijanska abeceda 34 glasov. Poleg črke č še mehki ć, mehki đ (ǵ) pa t. i. zasople vokale ä, ë, ï, ö, ü in še w itd. Zapisovanje teh glasov je povzročilo kar nekaj težav, saj so nekateri župniki, raziskovalci in intelektualci zapisovali rezijanščino zelo različno, bodisi v

italijanski abecedi ali z nekaterimi dialektološkimi znaki, torej vsak po svoje. Poleg tega pa ima vsak rezijanski kraj še svoje vokalne in leksikalne posebnosti. Vse je kazalo, da je bil leta 1994 pravopisni boj okoli rezijanščine končan, saj je takrat izšla knjiga *Ortografia Resiana oz. Tö jošt rozajanske*, pisanje, ki ga je po dolgih letih raziskav v Reziji izdal odlični nizozemski jezikoslovec Han Steenwijk. Knjiga naj bi postala združevalna os rezijanske pisane besede. A jezik, zlasti manjšinski, je vedno tudi politični problem. Nekateri Rezijani in tudi njihovi politiki niso hoteli v celoti sprejeti Steenwijkove abecede, ker so, navajeni na italijansko abecedo, odklanjali nekatere zapise črk »po slovensko«, npr. naš c za italijanski z (Ravanca namesto Ravanza). Nekaterim je bilo težko sprejeti tudi slovenske šumnike in še kaj. Ta odpor je delno razumljiv, saj se Rezijani nikoli niso učili in naučili druge abecede kot italijanske. Zato je rezijanski časopis *Náš glas* leta 2009 objavil nekoliko modificirano Steenwijkovo abecedo, ki jo danes uvajajo tudi na krajevnih tablah pa za ledinska imena in kot »uradno« rezijansko abecedo. Steenwijk je izdal še slovar rezijanščine, v katerem je upošteval morebitne krajevne variante besed. Slovar ni namenjen le strokovnjakom, ampak vsem, ki jih rezijanščina zanima, zato bi moral biti na policah vseh slovenskih knjigarn, a ga tu zastonj iščemo.

Rezija je z arhaičnostjo, izoliranostjo in kulturo vedno privabljala raziskovalce ljudske kulture in jezikoslovce. Že v tridesetih letih 19. stoletja je tam zapisoval ljudske pesmi in običaje neumoren terenski raziskovalec Stanko Vraz. Ob koncu 19. stoletja pa je Rezijo obiskal takrat v Evropi priznan poljski jezikoslovec Boudain de Courtenay (1845–1929), ki se je posvetil raziskavam zahodnih slovenskih narečij. Na trgu v poljskem Krakovu so namreč prodajali tudi zelenjadarji iz Osojan in od njih je slišal neko znano-neznano slovansko govornico in takoj ga je pritegnila. Od govorcev — prodajalcev je izvedel, da so iz Rezije, in kmalu, leta 1872, je tja pripotoval tudi de Courtenay in s presledki skoraj vse leto

Rezija 1962: Ekipa RAI in GNI na snemanju v Reziji. Spodaj levo: Giorgio Nataletti, Uroš Krek, Italo Tejo, Marija Šuštar, Milko Matičetov in ga. Nataletti. Zadaaj: Pino Vecchietti in Valens Vodušek.

Foto Arhiv GNI ZRC SAZU, Ljubljana

raziskoval beneškoslovenske dialekte. Evropski intelektualni javnosti je leta 1895 v knjigi *O Slovanih v Italiji* predstavil beneške Slovence. Že prej, leta 1876, pa je izšla njegova knjiga o *Rezijanah (Rez'ja i Rez'jane)*. Skrbno je opisal rezijanščino in rezijansko kulturo, hkrati pa s svojimi teorijami tako nesrečno opredelil rezijansko lokalno identiteto, da ta pri nekaterih odmeva še danes. Courtenay ni dobro poznal drugih slovenskih narečij in je zato v rezijanščini spregledal močno ziljsko osnovo, poleg tega pa so mu slovanski arhaizmi govorili za neko staro vzhodnoslovansko (rusko) osnovo.

Nekateri Rezijani so kasneje pod močno italijansko propagando sprejeli »dejstvo«, da so potomci pradavnih Rusov. Italijanom je taka teorija sila ustrezala, ker še danes prepričujejo Rezijane, da niso Slovenci, ampak so čisto nekaj drugega. Takšne teorije niso nekaj novega v italijanski politiki in tudi znanosti, saj so nekateri italijanski zgodovinarji že pred stoletjem zagovarjali tezo, da so Rezijani pravzaprav potomci Hunov, ki so z nekaterimi slovanskimi

Osojane 1968: Ta bile maškare

Foto Arhiv GNI ZRC SAZU, Ljubljana

plemeni v zgodnjem srednjem veku oblegali Benečijo. Italijanska politična propaganda je znala vse take »teze« spretno izkoriščati. In manjši del Rezijanov jim je nasedel, zato se ti še danes bojujejo proti temu, da bi jih kdo povezal s Slovenci ali Slovenijo. Nekaj podobnega že poznamo z nemško manipulacijo z Vindišarji na Koroškem. Zgolj italijanska šola v Reziji in italijanska propaganda sta glavna vzroka, da del Rezijanov noče biti Slovencev in da ne priznavajo, da je rezijanščina slovensko narečje. Pod županovim vodstvom zato Rezija tudi ni sprejela zaščitnega zakona za manjšine oz. za Slovence. Po

drugi strani pa ta rezijanski dvom spodbujajo tudi nekateri Slovenci, ki se v govoru ne znajo vsaj minimalno prilagoditi Rezijanom in jim prisluhniti. Sam sem večkrat slišal slovenske turiste, ki so Rezijanom govorili, da jih ne razumejo in da naj zato govorijo slovensko. Kakšen absurd. Katero »slovenščino« pa naj govorijo Rezijani, saj govorijo svoje narečje. Naj govorijo po štajersko, po kranjsko ali primorsko ali v knjižni slovenščini, ki se je večina Rezijanov nikoli ni učila. Pred takimi absurdi se ogovorjeni Rezijani branijo tako, da pač govorijo italijansko. Na srečo je večina Rezijanov hodila (in še hodi) po svetu, tudi po Sloveniji (kjer smo jih nekoč spoznali kot brusarje), in se je srečala z živimi slovenskimi govori pa tudi s tujimi jeziki. Zaradi svojega dolgotrajnega zdomstva so Rezijani pravi poliglotti.

Sam sem se prvič srečal z Rezijani sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja, ko sem kot »socialistični potrošnik« kupoval čevlje v italijanskem Trbižu. Moja prodajalca sta med seboj govorila neki zame tedaj »čuden jezik«, ki pa sem ga precej razumel, saj sta bila Rezijana in sta govorila rezijanščino. O njej v šoli nisem ničesar slišal. Me je pa radovednost pogonila na obisk v Rezijo in od takrat jo redno obiskujem. Najprej kot študent v družbi odličnega dialektologa prof. dr. Valentina Logarja. Čez nekaj let, ko sem se zaposlil na Glasbenonarodopisnem inštitutu ZRC SAZU, sem se srečal s posnetki rezijanske vokalne in instrumentalne glasbe, in ta me je še bolj približala »skrivnostni« dolini Rezije s tako bogato kulturo. Zato me vedno sila zmoti kakšno »pametno« vprašanje slovenskega turista, zakaj sem jih sploh pripeljal v Rezijo, ko pa tu ni nič videti. Sveta preproščina. Povprečen Slovenec, ki je tudi potrošnik in odklonilen do spontane kulture, nikoli ne bo začutil »duše« Rezije in njenih ljudi, nikoli ne bo razumel njihovega trdega življenja, ekonomske in bivanjske stiske, njihove navezanosti na dolino. Treba je priti v Rezijo na »šmarno mišo«, 15. avgusta, ko se srečajo Rezijani, ki pridejo domov z vseh koncev sveta. Treba je priti v Rezijo tudi za pusta,

ko se veselijo, ko plešejo starinske, a elegantne plesne ob zvokih citire in bunkule (violine in basa), ki izvajata nekakšno enostavno, a dih jemajočo melodijo. Zame ostaja Rezija zaradi zvestobe izročilu, zaradi vztrajne bivanjske trme in zaradi navezanosti na zemljo in na običaje in kulturo pravljlična dežela, zakleta princesa, kot tisti obris okamnele deklice v Muzcih nad Rezijo, ki ji Rezijani pravijo »ta lipa ka spi«. Vse to je očaralo tudi prijatelja, tržaškega skladatelja in etnomuzikologa Pavla Merkuja, ki je kot zamejski radijec posnel ogromno pesemskega, plesnega in etnološkega gradiva v Reziji in se je vanjo vračal tudi kot turist in iskalec lepega ter uživalec duhovne energije in miru, ki jo dajeta preprostost in plemenitost trdega sveta. Pred stoletjem je še en znan Tržačan užival v rezijanskih lepotah, Julius Kugy. Kot planinec, ki se je zgodaj zjutraj odpravil na Kanin, je hodil zgodaj spat, a njegovo uho je kljub temu rado prisluhnilo nočnemu muziciranju in plesu Rezijanov, v katerem je videl, slišal in čutil nekaj starosvetnega. Ob igranju citire in bunkule in ob »ponavljaju« melodije je napol vzhičen, napol ironično zapisal: oh, spet tonika.dominanta, tonika dominantna in spet tonika-dominanta.

In kakšna je ta glasba? Pred leti jo je etnomuzikolog dr. Valens Vodusek opisal takole: »Rezijansko plesno glasbo sestavljata zmeraj samo dva instrumenta: Violina (citira) in mali kontrabas posebne vrste (bunkula) s tremi strunami, uglašeni v kvintah. Citiravec, violinist igra melodijo, bunkulavec pa drži v basu ves čas en sam ton oz. prazno kvinto ... Kratka preprosta melodija se dvakrat ponovi v isti legi, zatem pa dvakrat za kvinto nižje ... To izmenjavanje v legi se potem ponavlja poljubno dolgo ... Nekaj podobnega ni najti niti pri Furlanih ... niti Italijanih ... V rezijanski plesni glasbi se je ohranila starodavna glasbena kultura, ki je bila nekdanj verjetno razširjena na večjem ozemlju, pa je že, kdovekdaj izumrla.« Kot ugotavlja drugi etnomuzikolog in poznavalec rezijanske glasbe Julijan Strajnar, se v rezijanski instrumentalni glasbi poja-

vljajo še predslovanski, najbrž keltski elementi. In res, še danes lahko slišimo v irski ali škotski glasbi elemente, podobne rezijanskim.

Tudi rezijansko petje, če ga slišimo prvič, je drugačno, in takoj se vprašamo, od kod se je vzelo. Bolj umestno pa bi se bilo vprašati, od kdaj je ta glasba. Ohranila je nekatere prastare elemente, ki jih v naši širši evropski okolici ne srečamo (več). Rezijanske vokalne melodije so dvoglasne, v nekaterih pesmih spodnji glas temelji le na enem samem tonu, ki mu muzikologi pravijo burdon. Ob poslušanju nastane občutek, kot da je rezijanska glasba ostala nekje na sredi poti razvoja evropske glasbe. Vsebuje vse od najelementarnejših oblik melodij na dveh ali treh tonih pa do pentatonike. Zaradi pretekle izoliranosti je ta glasba obstala nekje v davni. Prav zaradi tega lahko etnomuzikologi proučujejo, kakšna

Bunkula, ki jo je naredil leta 1967 Umberto di Lenardo pd. Visák iz Ravance in citira, izdelek njegovega očeta Antonia iz leta 1974

Foto Arhiv GNI ZRC SAZU, Ljubljana

Rezijana iz Osojan igrata na citiro in bunkulo
Foto Arhiv GNI ZRC SAZU, Ljubljana

je bila nekoč spontana ljudska glasba v Evropi in kakšen je bil njen razvoj. Iz različnih obdobij je rezijanska glasba vsrkavala raznorodne elemente, ob tem pa ohranjala svojo »stalnost« oz. tradicijo, ki je lahko tudi še iz keltskih časov in se je preko staroslovanskih oblik razvila do sodobne pentatonike. Tudi verzno-ritmični obrazci kažejo oblikovno in časovno raznolikost.

Raznolika je tudi tematsko-motivna podoba pesmi. Rezijani danes pojejo največ kratke lirске pesmi, v katerih prevladujejo slikovite podobe iz narave,

četudi gre za ljubezenske motive, kar kaže, kako so bili Rezijani vedno povezani z naravo.

Da gora ta Čanýnina,
nu gora ta Banërina,
pojütra ko ni wstaneta,
ni sa saludavata
fes tej kuj a nu lipa ma.

Oj, gora ta Kaninova
in gora ta Banerina,
ko mi zjutraj vstaneta,
se prav lepo pozdravita
tako kot jaz in ljubi moj.

Ali pa:

Da lipa moja Njývica
da káko ti si wtóžena,
ne vidi nine rožice,
ka wse so šle nu wbížale
tu jë w ti zadnji jésene.
Mä koj to bo den drügi bot,
da spe na göre prydiwa,
čeva te vydi zvesëlet,
da ma te lepa Njyvica.

Oj, lepa moja Njivica,
kako si močno žalostna,
ni več nobene rožice,
vse so šle in zbëžale
zdaj v tile zadnji jéseni.
Vendar potrpi do drugikat,
da spetsem gor mi pridemo,
te razveseliti skušamo,
ti moja lepa Njivica.

Rezijani, močno predani petju in plesu, zapojejo tudi o svojih glasbilih, hkrati pa ob plesih ljudem sporočijo še kakšno novico ali »opravljivost«:

Da citira Kafölova,
kako na tožno citira.
Ne mara vědet pa oná,
da lipa ma tu w balo në.
Ka na mi šla nu wbížala,
na ma bi šla za bríkave.

Violina ta Kafölova,
kako otožno mi igra.
Noče pa ona vedeti,
da moje drage k plesu ni.
Ker je šla, je zbëžala,
šla ona je s financarjem.

Pesmi so iz knjige dr. Milka Matičetovega *Rožice iz Rezije*, ki je izšla leta 1972. Milko Matičetov je naš odlični poznavalec Rezije, rezijanščine in rezijanske kulture. Zelo odmevna je bila tudi njegova knjiga rezijanskih živalskih pravljic *Zverinice iz Rezije*, ki jih je predstavila tudi slovenska televizija v lutkovni seriji za otroke.

Seveda pa poleg lirskih pesmi pozna rezijansko izročilo še daljše in stare pripovedne pesmi. Ohra-

nila se je zagotovo do sedaj najlepša različica *Lepe Vide* z eno najstarejših melodij.

Poslušanje rezijanske pesmi o Linčici Turkinčici nas spomni, da gre za različico po vsej Sloveniji znane ljudske pesmi o hčerki turškega kralja, ki iz ječe reši kralja Matjaža. A rezijanska različica je vsebinsko in pesniško bolj razvejana in metaforično bogatejša.

V Reziji je še živa tudi legendarna pesem o ptičici, ki je varovala in zibala Jezusa, a so ji ga ukradli judje. Od osrednjeslovenskih različic se ta rezijanska spet razlikuje po tem, da je obširnejša, kakršne so bile najbrž nekdanje tudi druge slovenske različice.

Precej evropskih narodov je nekoč v ustnem izročilu poznalo pesem o godcu pred peklom, ki z igranjem rešuje duše sorodnikov iz pekla. Pesem, ki variira antični Orfejev motiv, je v različicah znana po vsej Sloveniji. Rezijanska pa je spet malo drugačna: godec se imenuje Sintilavdič in duš iz pekla ne rešuje z glasbo, ampak z jokom, ki je tako močan, da se doline napolnijo z vodo, ki odnese vse mostove.

Rezijanske pripovedne pesmi niso le suhoparne pripovedi ali okrnjene zgodbe, ampak so fabulativno sila razvite, stilno bogate in pesniško prefinjene, hkrati pa lirsko poetične in rahločutne. V rezijanskem ljudskem izročilu se pokaže izredno močan inovativni dar pri ustvarjanju besed, tudi novih, podob in stilnih okraskov. Vidi se, kako je rezijanščina živa, ustvarjalna in domiselna.

»Razkritej« Rezije in rezijanske ljudske kulture v 20. stoletju je bil pomemben mejnik tudi za razmislek o rezijanščini kot knjižnem jeziku, v katerem so začela nastajati tudi literarna dela. Leta 1985 je Trstu izšla pesniška zbirka *Baside/Besede* Renata Quaglia, za katero je avtor leta 1986 prejel nagrado

Prešernovega sklada. Quaglijeva lirika je usmerjena predvsem v eksistencialno problematiko. Bolj k naravi in ljubezni usmerjeno liriko piše Silvana Paletti (1947), katere trojezična pesniška zbirka *Rozijanski serčni romonenj/Rezijanska srčna govorica* je izšla leta 2002 v Ljubljani. Palettijeva tudi veliko prevaja. Čeprav so bile že v preteklosti v rezijanščino prevedene glavne krščanske molitve in pesmi, pa so nedeljska berila in evangeliji ostali na robu. Palettijeva se je lotila tudi tega in nedeljsko božjo besedo zdaj lahko Rezijani poslušajo v domačem jeziku.

Kar me vedno znova prijetno preseneti v rezijanski inovativnosti, pa je njihov lokalni (rezijanski) telefonski imenik. Že v eni ulici kraja se pojavijo enaka imena in priimki, zato je rezijanski telefonski imenik dodal še domače ime, npr. Michelli, Luigi — Rojalow, poleg tega pa še toponim ali ledinsko ime Ta na Ravni, tako da ga nikakor ne bo mogoče zamenjati s sosedom Luigijem Michelijem z iste ulice, ki se po domače imenuje Bajslinov, stanuje pa Gore po niski poti. Zdaj rezijanska občina postavlja tudi table z ledinskimi imeni in toponimi. Na Ravanci (in tudi po drugih krajih) lahko že vidimo, kje smo, ali smo Tu Lipovce ali Ta na križace ali Ta na hori nje ali Ta na Martinji lazo.

Še veliko več pa popotnikom iz Slovenije predstavijo domačini v Rozijanski kulturni hiši ali pa prijazna in prizadevna Luigia Negri iz Zveze kulturnih društev. Zaradi njihove prizadevnosti in zaradi slovenskih turističnih agencij neznana Rezija tudi v matični Sloveniji postaja vse bolj znana. Upam, da tudi vse bolj razumljena.

(dr. Marko Terseglav, etnolog, literarni zgodovinar,
Ljubljana)

Janez Turk

GORSKE ROMARSKÉ CERKVE V OKOLICI ŽELEZNE KAPLE

Na koroški strani Karavank je mnogo zanimivih krajev, med katerimi izstopata Obirsko in sosednja Železna Kapla z okolišem. Obirsko je hkrati tudi kraj, kjer je slovenska beseda še vedno tako živa, kot je bila nekoč, kar žal ne moremo trditi za večino vasi na avstrijskem Koroškem. Na Obirskem in okoli Železne Kaple najdemo več zanimivih cerkva, nekatere med njimi so nekoč veljale za božjepotne.

Sv. Janez Krstnik na Obirskem

SV. JANEZ Z OBIRJA

Temelji cerkve, ki je bila prvotno posvečena Materi Božji, segajo v 12. stoletje. V srednjem veku je prebivalcem Obirskega zagotovo veliko pomenilo, da so imeli svojo cerkev. Zanje je predstavljala tudi kraj druženja, saj so ljudje takrat živeli samotno in težko življenje po strmih bregovih, ki so jim le stežka nudili dovolj sredstev za preživetje. S cerkvijo je življenje tod dobilo nov smisel, tamkajšnji prebivalci se niso več čutili tako odrezane od ostalega

sveta. Po izročilu je obirska cerkev kljub odročni legi med romarji veljala za priljubljeno božjo pot. Semkaj naj bi prihajali ne samo koroški, temveč tudi štajerski romarji.

Cerkev so zgradili ob izviru, ki se imenuje Mrzla voda (tudi Marijin studenec). Izvir ne presahne niti ob največji suši. Ljudsko izročilo pravi, da je izvir nastal na priprošnje neke romarice, ki je tod onemogla in je na pomoč poklicala Marijo. Ta jo je takoj uslišala, iz tal je privrel studenec, ki je romarici povrnil moči. Izviru še danes pripisujejo zdravilno moč.

Leta 1357 je cerkev dobila novega zavetnika, sv. Janeza Krstnika. Karl Hren piše, da je bilo preimenovanje povezano z izgradnjo cerkve v Železni Kapli. Cerkev Marija v Trnju je kmalu postala pomembna romarska pot, s tem pa je pomen romarske cerkvice na Obirskem pričel ugašati. Tudi zato so se Obirčani odločili za novega zavetnika svoje cerkve, sv. Janeza Krstnika.

V gorskih krajih so bili ljudje nekoliko bolj varni kot v Železni Kapli in v dolini Bele, po kateri so potekale vse prometne poti čez Karavanke. Že od rimskih časov je po dolini Kokre, čez Jezerski vrh in nato po dolini Bele vodila glavna prometna povezava med Kranjsko in Koroško. Ljudem je prina-

šala zaslužek in hkrati tudi skrbi. Tod so se valile tudi vse sovražne vojske, ki so prodirale čez Karavanke in za seboj puščale opustošenje. V srednjem veku so ljudstvu veliko skrbi povzročali predvsem turški vpadi. Ko so Turki leta 1473 vpadli na Koroško, so opustošili Železno Kaplo. Usmerili so se tudi proti Obirskemu in Selam. Tedaj so izropali in požgali cerkev sv. Janeza Krstnika. Marljivi Obirčani so hitro zgradili novo cerkev, darove zanjo so zbrali tudi z odpustki.

Na Obirskem danes živi približno 300 duš, za katere skrbi župnik Drago Svetko. Gospod župnik med tednom sicer prebiva v Sloveniji, vsak konec tedna pa preživi na Obirskem, kjer opravlja službo božjo. Ob nedeljah mašuje v farni cerkvi sv. Janeza Krstnika in skrbi še za dve podružnični cerkvi: sv. Lenarta in sv. Križ v Kortah. Sv. Janez Krstnik z veseljem pričakuje romarje iz Slovenije. Obiskovalci si bodo nedeljsko mašo zagotovo zapolnili po izvrstnem petju faranov, njihovi skrbi za ohranjanje slovenskega jezika ter po lepotah cerkvice in njenega okoliša.

SVETI LENART NA OBIRSKEM

Nedaleč od farne cerkve sv. Janez Krstnika na gozdnatem holmu stoji cerkev sv. Lenarta. Cerkev je danes obdana z gozdom in od daleč je skorajda neopazna. Nekoč je bilo precej drugače, saj je bil vrh holma neporaščen, travnik pa zagotovo vedno skrbno pokošen. Pred cerkvijo raste večstoletna lipa, vendar ta zaradi gozda, ki je v zadnjih desetletjih prerasel okolico, ne deluje tako veličastno, kot je nekoč.

Cerkev je bila postavljena leta 1493, torej v času, ko je Koroški pričela groziti turška nevarnost. Obirčani znajo povedati, da so cerkev sv. Lenarta zgradili tudi z namenom, da bi bila vidna z različnih koncev njihove hribovite župnije, predvsem pa so želeli, da bi se glas zvonov slišal po celotnem Obirskem, torej tudi tam, kamor se zvonjenje v farni cerkvi sv. Janeza Krstnika ni slišalo. Z zvonjenjem pri sv. Lenartu so

Sv. Lenart na Obirskem

oznanjali predvsem smrt katerega od faranov, zato so lenarški zvonovi peli otožno.

Sv. Lenart je zavetnik ujetnikov in skrivačev. Nekoč je služenje vojaščine trajalo 12, 20 ali celo več let, le redkim se je po tako dolgem obdobju uspelo vrniti domov, še ti dostikrat kot invalidi. Časi so bili nemirni in monarhija je bila v stalnih sporih s sosedi. Zato so se kmečki fantje raje dolga leta ali vse življenje skrivali po domačih gozdovih in planinah, kot da bi služili cesarju in umrli na bojnih poljanah, daleč stran od rodne grude. Pravijo, da je bil varen, kdor se je zatekel v cerkev sv. Lenarta. Oblastniki iz nje niso smeli nikogar pregnati.

Danes je cerkev že precej zapuščena in čaka na dobrotnike, da bi poskrbeli za njeno obnovo. V petstoletni zgodovini cerkve so se ti vedno našli, morda pa k temu lahko pripomoremo tudi mi?

Sveta maša v tej podružnični cerkvi je bila nekoč na blagoslavljanje za »Voranca« ter v prošnjem tednu in na god zavetnika sv. Lenarta. Tedaj so farani v zahvalo prinesli sveče in obhajali svečarijo. Leta 2013 so Obirčani v nedeljo, 11. avgusta, v cerkvi imeli blagoslavljanje s procesijo in praznovanje ob 520. obletnici cerkve.

SLOVENSKI KMET ZGRADIL CERKEV SV. KRIŽA V KORTAH

Na koncu ene izmed stranskih obirskih grap se na višini okoli 1000 metrov na slemenih, ki jih prekinjajo strmi bregovi, razprostirajo Korte. Niti niso vas, temveč odročen gorski svet, posejan s samotnimi kmetijami. Nekoč je tu živelo tudi po šestdeset prebivalcev in več, danes tu stalno živi le še nekaj kmečkih družin. V Kortah so bile vse kmetije velike, najmogočnejša med njimi je bila Pristovnikova, ki pa je bila prodana in ni več stalno naseljena. Nekoč so bili gospodarji te kmetije pomembni veleposestniki. Mihael Karničar (1822—1873) je z lastnim denarjem zgradil cerkev v Kortah in poleg nje tudi župnišče. Pred tem so Korčani, ki so želeli prisostvovati nedeljskemu bogoslužju, bili primorani hoditi več ur daleč čez hrib na Jezersko ali pa po prepadnih in nevarnih stezah na Obirsko. Glavna prometna povezava med Kortami in ostalim svetom je namreč vse do prve svetovne vojne potekala čez Jezerski vrh. Mihael Karničar je dolgo tehtal, ali naj svoj z lesom trdo prisluženi denar vloži v izgradnjo ceste skozi Korške Peči, s čimer bi omogočil povezavo z Železno Kaplo, ali naj raje zgradi cerkev. Odločil se je za slednje, saj je pravilno skle-

134

Sv. Križ v Kortah

pal, da bodo cesto slej ko prej zgradili tudi drugi, cerkve pa verjetno ne. Gradnjo cerkve so dokončali leta 1861, ko je bila cerkev tudi blagoslovljena in posvečena sv. Križu. Mojstri, ki so gradili cerkev, so prišli s Kranjskega, pri gradnji so pomagali vsi Korčani. Ko je bila cerkev zgrajena, se je Pristovnik peš napotil v Ljubljano, da je tam kupil še zvonove. Cesto so po prvi svetovni vojni, ko so bile Korte za Jugoslavijo izgubljene, res zgradile avstrijske oblasti.

Pristovnika je pri gradnji cerkve vodila želja, da bi Korte dobile stalnega duhovnika. Sem so pošiljali predvsem starejše in obolele duhovnike, ki so skrbeli za duhovno oskrbo maloštevilnih Korčanov. Duhovniki so korške otroke in tudi odrasle učili pisati in brati. Nasploh so Korčani veljali za napredne in narodno zavedne ljudi, bili so zvesti naročniki Mohorjevih knjig. Med znanimi Slovenci je treba omeniti Frana Ksaverja Meška, ki je kot duhovnik deloval v Kortah med prvo svetovno vojno.

KAPELA NA SEDLCU

Kapela na Sedlcu spada pod župnijo Sele, vendar čez Sedlce (1164 m) poteka tudi meja med Obirskim in Selami. Lično leseno cerkvico so v petdesetih letih prejšnjega stoletja zgradili bratje Olip, pod domače Užnikovi, iz Sel. S tem so izpolnili zaobljubo, ki so jo dali med drugo svetovno vojno. Bratje Janko, Peter, Valentin Olip in njihov prijatelj Janez Gruden so se v letih 1942—1945 skrivali v bližini Sedlca, saj niso želeli služiti nemški vojski in se boriti za Hitlerja. Skrivališče pred nacisti so si uredili v podzemnem lesenem »bunkerju«, kjer so čakali na konec vojne. Gestapo jih je ves čas iskal, saj je vedel, da se skrivajo nekje na območju prelaza Šajda. Nekoč so s policijskimi psi prišli v neposredno bližino njihovega skrivališča, vendar jih psi na srečo niso zaznali. Tedaj so se Olipovi zaobljubili, da bodo na Sedlcu zgradili cerkev, če bodo preživeli vojno. Olipovi so kot skrivno geslo uporabljali besedi »Mrzla voda«, torej ime že omenjenega izvira pri cerkvi sv. Janeza Krstnika na Obirskem.

Kapela na Sedlce

Selani so se že od nekdaj v času tegob in nesreč zatekali na Sedlce v priprošnji k Mariji, ki naj bi se tod nekoč celo prikazala. Zato Olipovi tega kraja niso izbrali naključno, njihova prošnja je bila uslišana, tako kot pred tem in kasneje mnoge druge prošnje. Pred vhomom v cerkev nas pozdravi napis »Prosi in uslišan boš«.

Danes je Sedlce za Selane pomemben romarski kraj, kjer radi obhajajo svete maše. Semkaj vodi tudi križev pot. Še posebno slovesen praznik praznujejo ob blagoslovu, v avgustu.

Na Sedlce pridemo po markirani poti iz sedla Šajda ali pa po makadamski cesti mimo Kališnikove domačije (prepovedano za motorni promet).

SV. LENART NAD REMŠENIKOM

Sv. Lenart je podružnična cerkev v župniji Železna Kapla. Cerkev stoji na zelo odročnem kraju, na višini 1334 m, nedaleč od prepadnih pobočij Olševe. Gre za eno najvišje ležečih koroških in slovenskih cerkva. Popotniki se zagotovo čudijo, čemu cerkev na tej višini. Gorske kmetije so nekoč segale visoko na severna pobočja Šentlenarskega vrha, več jih je bilo tudi v neposredni bližini cerkve. Kraj, kjer je bila zgrajena cerkev, je bil zagotovo skrbno izbran.

Tod mimo je vodila pomembna povezava med Solčavo in Železno Kaplo. Cerkev, ki je bila zgrajena v bližini gorskega hrbta, torej približno na polovici poti čez goro, je za ljudi in romarje predstavljala pomembno zatočišče. V njeni bližini (deset minut hoda proti Šentlenarskemu vrhu) je izvir Žegnani studenec, ki je že po okusu nekaj posebnega. Domačini mu pripisujejo zdravilno moč in si z njim izpirajo oči. Tudi zavetnik cerkve je bil skrbno izbran. Podobno kot na Obirskem so se tudi tod fantje skrivali pred vojaškim vpoklicem in bivali v gozdovih, pod milim nebom in v votlinah na pobočjih Olševe (tudi v znani Potočki zijalki). Edino varno in človeka vredno zavetje so našli v cerkvi sv. Lenarta, kjer jih ni smel nihče preganjati. Zanje je imela ta cerkev še pomembnejšo vlogo kot tista na Obirskem.

Ljudsko izročilo pravi, da so k cerkvi prodrli Turki in pri glavnem oltarju krmili konje. Naslednje jutro so se napotili proti Podjuni in zajela jih je črna megla, ki jo je nadnje poslal sv. Lenart. Turki so v gosti megli zatavali proti prepadnim pečinam Olševe in vsi zgrmeli v prepad. Iz uzd turških konjev so domačini napravili verigo in jo ovili okoli cerkve, konjske podkve pa so nabili na cerkvena vrata.

Kmetije v okolici sv. Lenarta so bile v 20. stoletju zapuščene, senožeti so prerasli gozdovi. Ob cerkvi danes stoji le še zapuščena kmetija, kjer je bila tudi

Sv. Lenart nad Remšenikom

mežnarija. Žal tod danes srečamo le redke slovenske popotnike in romarje, časi, ko se je v teh krajih govorilo slovensko, pa postajajo vse bolj oddaljen spomin.

K sv. Lenartu najhitreje pridemo s Solčavskega oziroma od Svetega Duha, ki je tudi izhodišče za vzpon na Olševo. Do cerkvice je približno uro in pol hoda. Druga daljša pot k sv. Lenartu vodi iz Remšenika in traja približno tri ure hoda. Romarje pri vходу v cerkev pozdravi napis: »Kdor v sv. Lenart pride je naprošen da pozvoni.« Notranjost cerkve si najlažje ogledamo drugo nedeljo v avgustu, ko domačini praznujejo blagoslov.

ŠMARJETA V REMŠENIKU

V zatrepu Remšenika, pod strmimi skalnatimi pobočji Olševe, stoji cerkev sv. Marjete, na nadmorski višini okoli devetsto metrov. Zanimiva in nekoliko nenavadna cerkva je postavljena na sončni travnati izravnavi, ki se dviga nad strmim dnom remšeniške grape. Na pročelju cerkvice je letnica 1696, vendar njeni temelji segajo vsaj v 14. stoletje. V bližnji okolici ne stoji nobena domačija več, pred sto letjem in še posebno v času gradnje cerkvice pa je bil zatrep Remšenika posejan s kmetijami. Cerkvica

Šmarjeta v Remšeniku

je imela svojo mežnarijo, njen okoliš je bil poln življenja. Tod mimo je vodila pomembna pot, ki je

povezovala Črno na Koroškem in dolino Koprivne z Remšenikom in Železno Kaplo. Zagotovo so popotniki po naporni poti v cerkvi sv. Marjete iskali zatočišče in tolažbo. V današnjem času so povezovalne poti med sosednjimi dolinami utonile v pozabo, enaka usoda je doletela tudi gorske romarske poti. Že po prvi svetovni vojni sta Remšenik in Koprivna pripadla različnim državam, in stiki med ljudstvom na tej in drugi strani meje so pričeli kopneti. Morda bomo tako lažje razumeli, zakaj so ti božjepotni kraji danes tako samotni in da v preteklosti še zdaleč ni bilo tako.

Sedaj najbližjo kmetijo najdemo dvesto višinskih metrov nad cerkvijo. Jurjevec je starodavna in velika kmetija, ki je obvladovala širno okolico. Vendar spremembe niso prizanesle niti tej kmetiji. Dediči so odročno gorsko kmetijo zapustili in jo prodali. K sreči življenje na njej ni zamrlo, travniki so znova pokošeni in okolica skrbno urejena. Le jezik, ki je bil tod tisoč let slovenski, je zamenjala nemščina, saj tu sedaj domuje družina iz Solnograškega (Salzburškega). Tudi pri Šmarjeti v Remšeniku domačini vsako leto praznujejo blagoslov, in sicer prvo nedeljo v avgustu.

Koroška slovi po kulturnozgodovinskih znamenitostih, med katerimi zagotovo izstopajo cerkve. Tudi omenjene cerkve v Karavankah so kljub morda skromnemu videzu in majhnosti izredno dragocene. Prav bi bilo, da bi se tudi romarji iz Slovenije večkrat spomnili na te kraje in ponovno obudili že pozabljene poti ter utrdili stike z rojaki na avstrijskem Koroškem.

(Janez Turk, geolog, esejist, Ljubljana)

VIRI

Till, Jože (2013). *Spoznavanje Železne Kaple in njenih cerkva*. Mohorjeva družba, Celovec.

Hren, Karl (2012). *Grape in vrhovi: čar Karavank med Peco in Obirjem*. Mohorjeva družba, Celovec.

Makarovič, Marija, et al. (2005). *Korte in Korčani*. Littera picta, Ljubljana.

Singer, Stephan (1938). *Kultur- und Kirchengeschichte des Jauntales*. Dekanat Eberndorf. Der Verfasser, Kappel.

Luka Vidmar

MARIJA POMAGAJ, HRABRI VOJSKOVODJA IN TRI CESARICE: TRISTO LET OD DOKONČANJA CERKVE V LJUBLJANSKIH KRIŽANKAH

Slovenci radi hodimo po svetu, kjer občudujemo vsakovrstne znamenitosti, doma pa pogosto hodimo mimo njih, ne da bi jih opazili, kaj šele, da bi jih res poznali. Ena takšnih znamenitosti, na katere smo premalo ponosni, so ljubljanske Križanke. Za njih je sicer slišal skoraj vsak Ljubljančan in Slovenec, vendar največkrat v povezavi s koncerti in drugimi prireditvami v tamkajšnjem avditoriju. Le malokdo bi jih pravilno povezal s križniškim redom, ki je imel na tem prostoru postojanko več kakor sedemsto let — vse do zaplembe samostana po koncu druge svetovne vojne.

Na območju današnjih Križank se je v antiki razprostiralo pristaniščno predmestje, ki je segalo od obzidja Emone ob današnji Vegovi ulici do reke Ljubljanice. Ko je hunski kralj Atila sredi 5. stoletja osvojil in razrušil Emono, je civilizirano življenje na tem prostoru zamrlo. Ponovno je zaživelo v visokem srednjem veku, ko se je začelo med reko in grajskim gričem razvijati novo mesto — Ljubljana. Prostor prihodnjih Križank je bil tedaj vključen v mestni predel Novi trg in zavarovan z obzidjem. Šlo je za pomembno obrambno in prometno točko, kjer je prišla v obzidano mesto glavna cesta iz Italije.

Na tem strateškem mestu so se kmalu naselili križniki — predstavniki nemškega viteškega reda. Ta križarski red je bil ustanovljen okoli leta 1190, da

Marija Pomagaj, 1660, Križniška hiša, Ljubljana
Foto Arhiv Mohorjeva družba Celje

bi varoval in oskrboval romarje v Sveti deželi. Ker pa so bile tamkajšnje krščanske sile v tretji križarski vojni kmalu popolnoma poražene, se je red umaknil v Evropo ter se posvetil osvajanju in pokristjanjevanju prostranstev vzhodno od Svetega rimskega cesarstva. Zato so prišli križniki pred letom 1228 tudi v Ljubljano, ki je bila v neposredni bližini Ogrske in nemirne jugovzhodne meje cesarstva. V Križankah so si najprej uredili redovno hišo, imenovano komenda, v letih okoli 1260–1265 pa so postavili še zgodnjegotsko cerkev, ki je bila posvečena glavni redovni zavetnici — Devici Mariji. Ista stavbarska in kamnoseška delavnica, ki je zgradila cerkev v Križankah, je pozneje zgradila tudi križni hodnik benediktinske opatije v Gornjem Gradcu in križniško cerkev v Gradcu — tako imenovano Leechkirche. Križniška cerkev v Ljubljani je postala med ljudmi posebej priljubljena, ko so v njej izpostavili kopijo passavske milostne slike Marije Pomagaj iz leta 1660, ki jo je Križankam daroval Jurij Gotfrid grof Lamberg, komtur avstrijske province nemškega viteškega reda. Slika je veljala za čudodelno, zato se je k njej stekalo vedno več romarjev.

V tem času se je nemški viteški red — in z njim seveda tudi ljubljanska komenda — pod pokroviteljstvom habsburške dinastije oziroma cesarske hiše vključil v nove križarske vojne, ki so bile potrebne za ustavitev ekspanzije islamskega Otomanskega cesarstva. Leta 1700 je za ljubljansko komendo napočil zgodovinski trenutek: za njenega komturja ali poveljnika so imenovali Guidobalda grofa Starhemberga. Ta plemič se je v umetnosti vojskovanja kalil že leta 1683 v zgodovinski bitki pred Dunajem, v kateri je združena krščanska armada premagala Turke in za vedno ustavila njihovo napredovanje v Srednjo Evropo. Grof Starhemberg je poveljeval v veliki turški vojni v letih 1683–1699 ter postal poleg princa Evgena Savojskega najpomembnejši vojskovodja cesarjev Leopolda I., Jožefa I. in Karla VI. Starhemberg se je po imenovanju napotil z Dunaja v Ljubljano, kamor je prispel julija 1700. Po pričeva-

nju sodobnikov je vzljubil mirno podeželsko mesto in njegove prebivalce. Misлил je, da bo tu užival v pokoju in si odpočil od nenehnih vojn. Še istega leta je pri Italijanu Domenicu Martinelliju, ki je tedaj živel in ustvarjal na Dunaju, naročil načrte za novo baročno cerkev in druga samostanska poslopja. Toda izvedbo zamisli mu je že leta 1701 prekrizala španska nasledstvena vojna, v kateri sta se za špansko krono bojevali Avstrija in Francija. Starhemberg je moral tako kot Evgen Savojski takoj oditi v severno Italijo in Španijo, kjer je poveljeval cesarskim četam v boju proti Francozom in njihovim zaveznikom. Med vojno se je gotovo priporočal križniški Mariji Pomagaj, saj ji je pozneje večkrat izkazal hvaležnost. Od leta 1711 je kot feldmaršal in kraljevi namestnik v Barceloni pomagal vladati regentinji Elizabeti Kristini, soprogi habsburškega pretendenta na španski prestol in novega cesarja Karla VI. Med izkušenim vojskovodjo in mlado vladarico se je spletlo iskreno in trdno prijateljstvo. Leta 1713 je bil sklenjen utrechtski mir, po katerem je cesar Starhembergu dovolil, da se upokoji v Ljubljani. Komtur se je poleti odpravil iz Španije v severno Italijo in od tam na Kranjsko. Avgusta je z velikim spremstvom pripotoval v Ljubljano, kjer so ga prebivalci navdušeno sprejeli.

Kmalu po vrnitvi se je znova posvetil načrtom za obnovo samostana. Ker se je arhitekt Martinelli že leta 1705 vrnil domov — v Rim, je Starhemberg nove načrte naročil pri znamenitem beneškem arhitektu Domenicu Rossiju. Komtur ni varčeval z denarjem, zato je gradnja hitro napredovala. Julija 1714 so začeli podirati staro cerkev, avgusta 1715 pa so že dokončali kupolo, in sicer samo v štirinajstih dneh. V zidove so vzdali ostanke stare cerkve in celo antične kose. Nekaj kamnoseško obdelanih zgodnjegotskih kapitelov in drugega okrasja iz stare cerkve se je ohranilo v lapidariju ob cerkvi in v današnjem Mestnem muzeju, lep antični relief pa je viden na vogalu današnje cerkvene fasade. K sreči niso uničili čudovitega kamnitega reliefa Marije z Detetom, ki je krasil portal stare cerkve. Križniki so

ga podarili svojim podložnikom v Krakovem. Nekaj desetletij pozneje je arhitekt Candido Zulliani, rojen v Trstu, po naročilu samostana za relief zgradil veliko kapelo, ki še danes stoji, relief pa so v 20. stoletju prenesli v Narodno galerijo.

V novi cerkvi so Starhemberg in ljubljanski križniki predvideli tri oltarje, ki so bili kakor v stari cerkvi posvečeni trem zaščitnikom nemškega viteškega reda: Devici Mariji, sv. Elizabeti Ogrski in sv. Juriju. Za nakup oltarnega okrasja je Starhemberg pridobil tri cesarice Svetega rimskega cesarstva, ki so se mu na takšen način zahvalile za vse napore, vložene v obrambo krščanstva, Avstrije in habsburške vladarske hiše. Po poročilu ljubljanskega kronista Janeza Gregorja Dolničarja je na dan vseh svetih 1715 v Ljubljano pripeljalo šest vozov z Dunaja. Do vrha so bili naloženi z oltarji, ornati in svetilkami za Križanke. Cesarica Eleonora Magdalena, vdova po Leopoldu I. in sestra vélikega mojstra križniškega reda Franza Ludwiga von Pfalz-Neuburga, je plačala tri pozlačene oltarne nastavke, ki jih je izdelal dunajski kipar Marco Prodi. Prav tako je leta 1716 plačala sliko za veliki oltar, ki jo je naslikal avstrijski baročni slikar Johann Michael Rottmayr. Umetnik je upodobil cesaričino zavetnico — sv. Eleonoro, kako bolnikom in drugim ubogim svetuje, naj pro-

sijo za pomoč križniško Marijo Pomagaj. Vladajoča cesarica Elizabeta Kristina, Starhembergova največja zaveznica, je najbrž naročila sliko Sv. Elizabeta deli miloščino, ki opozarja na karitativno dejavnost nemškega viteškega reda, seveda pa tudi na darežljivost naročnice. Podobo je naslikal Anthoni Schoonjans, potujoči slikar flamskega rodu, ki je tedaj deloval v cesarski prestolnici. Cesarica Amalija Viljemina, vdova po Jožefu I., je najbrž plačala sliko Sv. Jurij v boju z zmajem, ki opozarja na vojno dejavnost reda. Ustvaril jo je izvrstni avstrijski slikar Martino Altomonte.

Cerkev v Križankah so slovesno posvetili marca 1716. Milostno sliko Marije Pomagaj so kot največjo svetinjo prenesli v levo kapelo nove cerkve. Starhemberg ji je posvetil konico turške puščice, ki si jo je v Ljubljani po mnogih letih dal izdreti iz telesa. Marija Pomagaj danes ni več v križniški cerkvi, ker so jo po drugi svetovni vojni pregnani križniki odnesli v svojo hišo v ljubljanski Šiški, danes pa je njeno slavo med Slovenci povsem prevzela Brezjanska Marija Pomagaj.

(dr. Luka Vidmar, Znanstveni sodelavec na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Ljubljana)

Andrej Vovko

POTOPIS LJUDEVITA STIASNYJA O MOHORJANIH NA KAVKAZU

Odkar se od začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja ukvarjam s proučevanjem udov najstarejše slovenske založbe in hkrati tudi cerkvene bratovščine Družbe sv. Mohorja (tokrat omenjeni družbi ne namenjam posebne pozornosti, saj je bilo o njej že precej napisanega, tudi na straneh prejšnjih *koledarjev* in od tega avtorja), so mi bili glavni vir podatkov dragoceni sezname mohorjanov, objavljeni redno vsako leto najprej v *družbinih koledarčkah* in kasneje *koledarjih*. Ob tem si seveda ne domišljam, da sem »odkril Ameriko«, saj so podatke in celo zgodbe o mohorjanih iz njih davno pred menoj črpali drugi »Kolumbi«.

Med zgodnjimi »Kolumbi« je bil šolnik, pedagoški pisec, svetovni popotnik in potopisec Ljudevit Stiasny, rojen 21. septembra 1862 v Trziču na Gorenjskem očetu Čehu in materi, Slovenki Alojziji r. Ortman. Na ljubljanskem učiteljišču je maturiral leta 1882, služboval je v Kamniku, Radovljici in Bohinjski Bistrici. Od leta 1901 je bil nadučitelj v Zagorju in od leta 1902 do leta 1913 okrajni šolski nadzornik za krški in litijski okraj s sedežem v Litiji, od leta 1913 s sedežem v Krškem. Po upokojitvi leta 1924 se je preselil v Ljubljano, po kratki bolezni pa je 5. marca 1936 umrl v slovenjegraški bolnišnici.

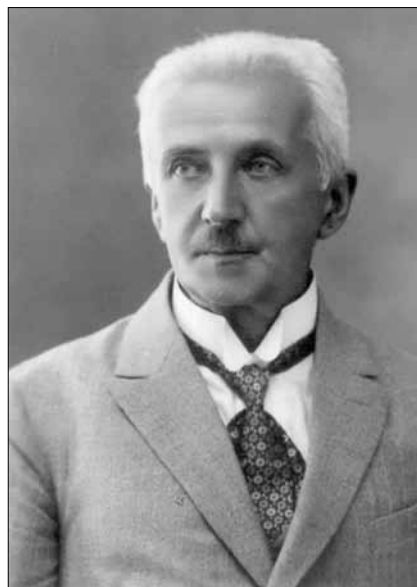
Na tem mestu nas bolj kot bogata pedagoška dejavnost in številne pedagoške objave zanima njegov konjiček — popotovanja in potopisi. Prepotoval je Norveško do Spitzbergov, evropsko Rusijo do Urala, Kavkaz, Malo Azijo, Grčijo, Severno Afriko, Portugalsko in južno Francijo. Sad njegovih potovanj je bila vrsta zanimivih potopisov, objavljenih predvsem v *koledarjih* Družbe sv. Mohorja in *Platinskem vestniku*.

V potopisu *Slovenska naselbina* pri Vladikavkazu na Ruskem, objavljenem v *Koledarju Družbe sv. Mohorja za leto 1901* Ljudevit Stiasny opisuje, kako ga je k potovanju na Kavkaz spodbudil imenik udov Družbe sv. Mohorja za leto 1899; v njem je prebral, da je v Vladikavkazu šest članov Slovencev s poverjenikom Matevžem Rutarjem. Omenjeni imenik in »bližnje in daljne sosede« od leta 1896 do leta 1905 je pregledal tudi avtor pričujočega prispevka in ugotovil, da se je sicer nedvomno natančni g. učitelj Stiasny tukaj zmotil. Za leto 1899 je kot ud Družbe sv. Mohorja naveden samo eden, in to Matevž Rutar, ki je »glavni igralec« naše zgodbe o mohorjanih na Kavkazu. Ti se pojavijo prvič v imenikih mohorjanov za leto 1897, in sicer jih je pet, ne šest, Matevž Rutar je izrecno naveden kot poverjenik, poleg njega pa so zapisani še M. Primožič, J. Terlikar, Iv. Terlikar in Štefan Praprotnik, vsi označeni kot kmetje. Vseh pet je navedenih tudi za naslednje leto 1898. V imeniku za leto 1899 je naveden samo Matevž Rutar. Domnevamo lahko, da se je Stiasny zmotil v letnici imenika. Mogoče ga je zmedlo tudi dejstvo, da so bili imeniki za tekoče leto objavljeni v *koledarjih* za naslednje leto. Tako je bil, recimo, imenik mohorjanov za leto 1898 objavljen v *koledarju* za leto 1899. V letih 1900 in 1901 sta kot uda navedena Matevž Rutar in Jože Kavčič, za leto 1902 samo Rutar, za leto 1903 poleg Rutarja še Občestvena čitalnica slovenske naselbine pri Vladikavkazu, enako tudi za leto 1904. Od leta 1905 v imenikih mohorjanov iz Vladikavkaza ne zasledimo več.

Ob zavestno kratki predstavitvi sicer obsežnega zgoraj omenjenega potopisa Ljudevita Stiasnyja se

bomo omejili predvsem na opis slovenskih naseljen-
cev in njihovega življenja. V uvodnem delu Stiasny
opisuje, kako je prišel do slovenskih naseljencev na
Kavkazu. Naslov Matevža Rutarja je dobil pri vod-
stvu Družbe sv. Mohorja. Rutarju je pisal in dobil
odgovor po skoraj štirih tednih. Rutar je v njem
zapisal, da je blizu Vladikavkaza majhna slovenska
naselbina in da Stiasnyja vsi v njej težko pričaku-
jejo. Stiasny se je potem v času šolskih velikih po-
čitnic odpravil na pot. Leta sicer ne navaja, glede na
omenjeni imenik in objavo v *Koledarju sv. Mohorja*
pa lahko dokaj upravičeno sklepamo, da je bilo to
leta 1899 ali leta 1900. Iz Trsta se je peljal z ladjo do
Carigrada, od tam v Batum, пристаниšče v današnji
Gruziji ob Črnem morju in izhodišče transkavkaške
železnice. Z vlakom se je pripeljal v Tbilisi, takratni
Tiflis, in potem je kar pešačil do Vladikavkaza.
Dolžino svoje pešpoti je primerjal s kar zavidljivo
razdaljo med Ljubljano in Gradcem. Do Tbilisija bi
lahko sicer potoval z vlakom, toda ovinek preko Ba-
kujja se mu je pred začetkom potovanja zdel predolg,
kasneje pa je obžaloval, da ni vse poti prepotoval z
vlakom, kar da bi bilo hitreje in ceneje, saj je samo
od Tbilisija do Vladikavkaza potreboval šest dni, za
vse skupaj pa kar 23 dni.

Iz Tbilisija je pisal Rutarju, kdaj bo prišel v Vladi-
kavkaz. Srečala sta se naslednji dan v neki gostilni,
kjer so ga čakali slovenski naseljenci in ga pogostili
»po stari slovanski navadi« s pivom, cigaretami in
ovčjim sirom. Stiasny je na Rutarjevo prošnjo na-
seljencem prinesel svetinjice Brezmadežnega Mari-
jinega spočetja in brezjanske Matere Božje ter tudi
slovenske časopise, kolikor mu jih niso že prej za-
plenili v Carigradu. Naseljenci so mu povedali, da so
se v Vladikavkazu naselili pred 20 leti, da so doma
iz Dreke in od Sv. Lenarta v Beneški Sloveniji, da je
njihova naselbina kakih 9 km od Vladikavkaza in
da je med domačini znana kot »italijanski hutor«
(pristava), saj so bili od italijanske zasedbe Beneške
Slovenije v letu 1866 italijanski podložniki. Njihova
naselbina je štela okoli 40 ljudi, sami so morali že

Ljudevit Stiasny

Vir Digitalna knjižnica Slovenije DLib.si

kot mladeniči krošnjariti po svetu in so predvsem
prodajali podobe. Prihranili so si nekaj denarja in
pri Vladikavkazu od nekega graščaka kupili skupaj
60 desetnij (1 desetnija je malo več kot 1 ha) rodo-
vitne in zelo poceni zemlje. Stiasny potem zelo po-
drobno in slikovito opisuje geografske, zgodovinske,
klimatske in etnološke značilnosti Vladikavkaza,
prednosti in pomanjkljivosti tamkajšnje zemlje, ki
da je črna, mastna in zelo rodovitna, pomanjkanje
gozdov in padavin, nadlogo kobilic in boj z njimi.
Slovenski naseljenci so imeli toliko zemlje, da so
bili po takratnih slovenskih pojmih pravi velepose-
stniki, vendar pa je velikost imela temno plat, tako
da zemlje sami niso mogli ustrezno obdelovati in
zlasti primerno opleti ter so morali najemati sezo-
nske delavce in uporabljati kmetijske stroje, ki pa naj
bi bili cenejši kot na Slovenskem.

Avtor potem predstavi italijanski hutor in Ru-
tarjevo domačijo. Tja ga je Rutar pripeljal po zelo
slabi cesti, ki da je bila še nekako prevozna v suhem
vremenu, v deževnem pa se je tudi z lahkim vozom
prav težko prišlo do naselbine iz mesta. Sama nasel-

bina je bila v pokrajini, kjer, kot rečeno, ni bilo kaj prida gozdov, obdana s sadnim drevjem, in od daleč je bila videti kot kaka zelenica. Rutar je avtorju ponosno razkazal svojo hišo in knjižnico, v kateri je imel mnogo slovenskih in ruskih knjig. Hiša je imela zelo lepo lego s pogledom na veličastne gore kavkaškega pogorja. Rutar je razložil, kako je prišel sem pred leti z materjo in kako je po nevesto potoval v domovino. Ni se hotel namreč poročiti z Rusinjo, ker bi morali biti potem po črki zakona njuni otroci pravoslavci, sam pa se tako kot vsi drugi slovenski naseljenci trdno drži katoliške vere. K maši hodijo Rutar in njegovi sosedje sicer dve uri daleč v Vladikavkaz, in tam poslušajo pridige in se spovedujejo v ruskem jeziku.

Rutar je poskrbel tudi za izobrazbo svojih številnih otrok, tako da govorijo, starejši pa tudi berejo in pišejo slovensko. Učil jih je Rutar sam. Ker so osnovne šole predaleč, je otroke v naselju v ruščini poučeval zasebni učitelj, kasneje pa so jih poslali v meščanske in srednje šole v Vladikavkaz. Iz potopisa izvemo tudi, kako so slovenski naseljenci prevzeli razne ruske navade, med drugim pogosto pitje čaja, ki so ga pripravljali predvsem v značilnih samovarjih. Čaj je bil v Rusiji zelo dober in poceni. Rutar je razložil tudi, da je plačeval zelo malo davkov, za svoje 23 ha veliko posestvo manj kot pol rublja (malo več kot 1 krono), saj so ruske oblasti do nedavnega zelo podpirale naseljevanje Rusov in drugih nedomaćinov v to pokrajino. V zadnjem času pa je cena zemlje zelo narasla, zato jo slovenski naseljenci raje vzamejo v najem, kot da bi jo kupili. Sicer pridelujejo predvsem krompir in koruzo, ker pšenica nekajkrat ni dobro obrodila. Rutar je ponosno pokazal tudi stroj za prebiranje krompirja, ki ga je sam izumil.

Rutar je Stiasnyju razkazal tudi bližnje naselje, kjer je živel pravi babilon ljudstev, od kozakov, preko čeških in nemških naseljencev, slednjih protestantske vere, do muslimanov, zlasti Osetijcev in Ingušev. Avtorju je bilo to dobrodošlo izhodišče, saj je v potopisu vsa ta ljudstva obširno predstavil, zlasti

muslimanske navade in običaje. Ob vsem tem pa je navedel misli Matevža Rutarja, koliko mu v tujini pomenijo katoliška vera, slovenska domovina in slovenski materni jezik kot tudi knjige Družbe sv. Mohorja, ki jih vsako leto tako težko pričakuje. Berejo jih v dolgih zimskih večerih, in to po večkrat.

Stiasny je končal potopis z razmišljanjem, ali bi bilo primerno, da bi se Slovenci naseljevali tudi v Rusiji. Pri tem je opozoril, da so ruske oblasti v zadnjem času začele omejevati doseljevanje, še posebej judov. Razlog naj bi bil, da so hoteli novi priseljenci v kratkem času in brez veliko truda obogateti. Stiasny je ugotovil, da pridnim ljudem v Rusiji ne bi bilo treba stradati, sčasoma pa bi si lahko pridobili lepa posestva. Vsekakor je po njegovem priseljevanje poljedelcev v Rusijo veliko primernejše kot v Južno Ameriko, zlasti Brazilijo, »od koder prihaja toliko žalostnih poročil«. Ko je primerjal razmere za izseljence v Rusiji s tistimi v ZDA, je ugotovil, da so delavci v ZDA zaslužili sicer več, vendar pa so bili tam višji tudi življenjski stroški. Omenil, je da so slovenski drvarji hodili iskat delo na Kavkaz. Morebitnim izseljencem v Rusijo je priporočal učenje jezika, popotnikom pa uporabo ruskih vlakov ter jim, očitno po lastnih izkušnjah, svetoval, naj si nabavijo »v prvem mestu čaj in čajnik«, kajti na vseh ruskih postajah se dobi »za mal denar krop in s tem se naredi čaj, katerega pijejo potniki večkrat na dan v vozovih«, poceni pa se je dobilo tudi dovolj jedi na kolodvorih. Sicer pa je zatrdil, da so ruske železnice udobnejše kot avstrijske.

Omenjeni seznam mohorjanov in prispevek Ljudevita Stiasnyja v *Koledarju sv. Mohorja* sta k obisku Kavkaza in tamkajšnje slovenske naselbine spodbudila tudi dr. Ivana Knifca, ki je s Stiasnyjem delil tako pedagoški poklic kot tudi ljubezen do potovanj in pisanja potopisov. Duhovnik dr. Ivan Knific se je rodil 8. julija 1875 v Hrašah pri Smledniku, umrl pa 8. junija 1950 v Ljubljani. Bogoslovje je leta 1898 končal v Ljubljani, bil je kaplan v Cerknici, nato je na Dunaju leta 1904 končal študij matematike in fizike. V letih 1904 in 1905 je delo-

Dr. Ivan Knific

Vir Digitalna knjižnica Slovenije DLib.si

val kot duhovnik med slovenskimi rudarji v Porenju in v Vestfaliji, od leta 1905 pa je bil profesor na škofijski gimnaziji v Št. Vidu pri Ljubljani. Kot bogoslovec je sodeloval s prevodi iz hrvaščine in ruščine pri *Slovanski knjižnici, Učiteljskem koledarju za Goriško in Slovincu*. Od leta 1900 pa se je posvetil predvsem potovanjem in potopisom. Deloval je tudi kot občinski odbornik in krajevni šolski nadzornik ter pri združenih organizacijah in zavodih.

Dr. Knific je svoje potovanje na Kavkaz opisal v prispevku *Med slovenskimi izseljenci v Vladikavkazu*, ki ga je leta 1912 objavil v znani mesečni reviji *Dom in svet*. Pri tem se je oblikovno zgledoval po potopisu Ljudevita Stiasnyja, dopolnil pa ga je tudi z nekaterimi novimi podatki. Tudi sam ni zapisal, katerega leta je obiskal slovenske naseljence na Kavkazu, razrešil pa nam je neznanko, kdaj je tja odšel Stiasny. Navedel je, da je Stiasny, leta 1899 potoval po Kavkazu, da je prišel iz Tbilisija po gruzinski vojni cesti in ostal v italijanskem hutorju dva dneva. Dr. Knific se je vso pot do Vladikavkaza pripeljal z vlakom, slovensko naselbino in zlasti Matevža Rutarja

pa je poiskal preko tamkajšnje katoliške župnije oziroma, kot so jo tam poznali, »poljske cerkve«, saj so veliko večino katoličanov v Rusiji predstavljali prav Poljaki, takrat še v vzhodnem delu svoje razkosane bivše države podložniki Rusije. Do Matevža Rutarja ga je pripeljal kar njegov sin bogoslovec Franc. Rutar je sicer, kot smo že videli, stanoval na svojem posestvu zunaj mesta, ob sobotah in nedeljah pa je bival v svoji hiši v mestu. Dr. Knific je prišel v Vladikavkaz prav na praznik velikega šmarna, seveda po starem julijanskem koledarju zamaknjen za 14 dni.

Ker je priporočeni obseg tega prispevka že presežen, bomo omenjeni potopis dr. Knifica predstavili naslednjič. Vsekakor pa toplo priporočam, da si oba zelo zanimiva in glede na sedanje geopolitično stanje na Kavkazu in na širšem območju tudi zelo aktualna potopisa preberete sami.

UPORABLJENI VIRI IN LITERATURA

Imeniki članov Družbe sv. Mohorja za leta od 1897 do 1905 v Koledarju Družbe sv. Mohorja za leta od 1898 do 1906.

Marušič, B., Smolik, M., Vovko, A.: Mohorjeva družba, Enciklopedija Slovenije 7, Mladinska knjiga Ljubljana 1993, str. 205–206.

Knific, Ivan, Med slovenskimi izseljenci v Vladikavkazu, Dom in svet, Ljubljana, XXV/1912, str. 47–52, 95–102.

Knific, Ivan, Slovenski biografski leksikon: 3. zv. Hintner—Kocen. Izidor Cankar et al. Ljubljana, Zadržna gospodarska banka, 1928

Stiasny, Ljudevit, Slovenska naselbina pri Vladikavkazu na Ruskem, Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1901, Celovec 1900, str. 44–50,

Savnik, R., Stiasny, Ljudevit, Slovenski biografski leksikon: 11. zv. Stelè—Švikaršič. Alfonz Gspan et al. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1971.

(izr. prof. dr. Andrej Vovko, znanstveni svetnik
ZRC SAZU v pokoju, Sodražica)

Zinka Zorko

JEZIKOSLOVEC AVGUST PAVEL

Avgust Pavel (1886–1946), rojen na Cankovi v Prekmurju, je študiral na univerzi v Budimpešti in se ob

madžarščini in latinščini posvečal tudi slovanskemu jezikoslovju. Leta 1909 je izdal v madžarščini pisano delo *Glajoslovje cankovskega slovenskega narečja*, v katerem je natančen opis prekmurskega samoglasniškega in soglasniškega sistema ter glasovnih inovacij v cankovskem govoru, izhajajoč iz stare cerkvene slovanščine in tudi knjižne slovenščine. Leta 1942 je napisal *Prekmursko slovensko slovnico* — Vend nyelvtan v madžarščini za potrebe učiteljev v Prekmurju. Delo je ostalo v rokopisu, saj pomadžarjeno Prosvetno društvo v Murski Soboti ni dalo priporočila za natis. Avtor se je odločil za opis živega jezika, ki se je v tistem času uporabljal v Prekmurju. Ta sinhrona kontrastivna slovnica je rezultat Pavlovega raziskovanja starega prekmurskega jezika, uporabljal pa je tudi *Breznikovo Slovensko slovnico za srednje šole* (1934). Leta 2013 je pri Mednarodni knjižni zbirki Zora v Mariboru izšla *Pavlova Prekmurska slovenska slovnica* — Vend nyelvtan pod uredništvom Marka Jesenška, prevedla pa jo je Marija Bajzek Lukač z budimpeške univerze.

Avgust Pavel je bil jezikoslovec, pesnik, prevajalec in knjižničar. Svoje izpovedne pesmi je izdal v dveh pesniških zbirkah. V madžarščino je prevajal dela Frana Ksaverja Meška, Ivana Cankarja, Frana Levstika, Simona Jenka, Josipa Murna, Otona Župančiča, Franceta Prešerna, Dragotina Ketteja in Prežihovega Voranca. Njegovi prevodi pomenijo začetek novega obdobja medsebojne duhovne obo-

gaitive dveh narodov. Avgust Pavel je bil tudi pomemben etnolog in muzeolog. Judit Pavel, hči Avgusta Pavla, mi je podarila rokopis petih pravljic, ki jih je zapisala Pavlova mati in jih poslala sinu na Madžarsko. Predstavljen je prekmurski cankovski govor iz prve polovice dvajsetega stoletja, dodana je prestava v slovenski knjižni jezik in izpisani so prekmurski dialektizmi.

Avgust Pavel se je rodil 28. avgusta 1886 na Cankovi, v takratni Železni županiji Ogrske. Njegov oče je bil kmet in krojač, mati, doma iz Strukovcev, je bila gospodinja. V zakonu se jima je rodilo enajst otrok. Zgradili so si hišo v Skakovcih, nato pa so se preselili v Potrno pri Radgoni in tam so živeli do očetove smrti leta 1924. Avgust Pavel se je vpisal na gimnazijo v Monoštru, višje razrede pa je z odliko dokončal v Sombotelu. Po maturi se je vpisal na Filozofsko fakulteto v Budimpešti, kjer je študiral madžarščino, latinščino in slovansko jezikoslovje. Leta 1909 je izdal delo *Glajoslovje cankovskega narečja v madžarščini*. Leta 1911 je odlično opravil pedagoški izpit in dobil profesorsko diplomu. Leta 1913 je doktoriral na peški univerzi in leta 1914 se je v Monoštru poročil z Ireno Benkö. Med prvo svetovno vojno je bil vpoklican v vojsko, bil je ranjen in pet let je moral hoditi z berglami. Leta 1920 je postal profesor na dekliški gimnaziji v Sombotelu. V tem času je bila ustanovljena slovenska univerza v Ljubljani in povabili so ga med svoje predavatelje, vendar zaradi družine službe ni mogel sprejeti. Pavel je delal v sombotelski muzejski knjižnici in tudi vodil muzej. Leta 1933 je pričel objavljati svoje prispevke v Časopisu Železne županije — *Vasi szemle*. Leta 1941

so ga imenovali za docenta za južnoslovanske jezike in literature v Szegeđu. Po izbruhu druge svetovne vojne so Prekmurje priključili Madžarski. V šolah je bil učni jezik madžarščina, zato je Pavel že leta 1942 napisal prekmursko slovnico v madžarščini, ki pa je ostala le v rokopisu. Umrl je leta 1946.

Avgust Pavel je bil jezikoslovec, pesnik, literarni zgodovinar, etnolog, prevajalec, urednik, knjižničar, profesor madžarščine in latinščine ter muzeolog. Njegovo delo *Glajoslovje slovenskega narečja Cankove* (1909) v madžarščini je natančen opis prekmurskega samoglasniškega in soglasniškega sistema ter glasovnih inovacij v cankovskem govoru, izhajajoč iz stare cerkvene slovanščine in tudi knjižne slovenščine. Pavlov budimpeški učitelj O. Asbóth je v nemščini predstavil slavistični javnosti *Pavlovo Glasoslovje*. (Oszkár Asbóth, 1852–1920, utemeljitelj madžarske znanstvene slavistike, je predaval rusko slovnico. Naučil se je prekmurščine in si je s Pavlom dopisoval tudi v prekmurščini.) Med madžarsko okupacijo Prekmurja so madžarski oblastniki organizirali tečaje za »jugoslovanske« učitelje in za madžarske, ki so se v šoli srečevali z »vendščino«. Avgust Pavel je sodeloval pri programih izobraževanja vsaj do leta 1943. Prizadeval si je, da bi lahko izdal »vendsko« slovnico *Vend nyelvtan (Prekmurska slovenska slovnica)* v madžarščini. Delo je ostalo v rokopisu/tiskopisu, saj Prosvetno društvo v Murski Soboti, ki je bilo pomadžarjeno, ni dalo priporočila za natis. *Pavlova slovnica* je pisana v madžarskem črkopisu. Predgovoru sledijo poglavja: *Narod in jezik, Narečja, Glasoslovje, Oblikoslovje, Besedoslovje, Skladnja*. Avtor se je odločil za opis živega jezika. To je sinhrona kontrastivna slovnica, za katero je poleg svojih raziskav starega prekmurskega jezika uporabljal tudi Breznikovo *Slovensko slovnico* za srednje šole (1934). Bogato ilustrativno gradivo ohranja pred pozabo veliko prekmurske leksike in pregovorov.

Leta 2013 je pri Mednarodni knjižni zbirki Zora (Bielsko — Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praga) v Mariboru izšla Pavlova *Prekmurska slovenska*

slovnica — Vend nyelvtan. Knjigo je uredil prof. dr. Marko Jesenšek s Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, prevedla pa jo je dr. Marija Bajzek Lukač, profesorica na budimpeški univerzi, rojena na Gornjem Seniku v Porabju.

Avgust Pavel je bil tudi izpovedni pesnik. Izdal je dve pesniški zbirki: *Tako pojem psalme v naročju slepe doline* (1933) in *Zažgani gozd* (1936). Prevajal je v madžarščino Cankarjeva dela: *Hlapec Jernej in njegova pravica, Potepuh Marko, Kralj Matjaž* in roman *Na klancu*. Kot pesnik je bil obogaten z umetniško ustvarjalno sposobnostjo in ohranil je prvinskost cankarjanskega sloga. Prevedel je tudi Prežihovo novelo *Boj na požiralniku*, črtico *Včasih sem sanjal* Frana Ksaverja Meška in *Martina Krpana* Frana Levstika. Prevajal je slovenske ljudske pesmi in pesmi pesnikov: Simona Jenka, Josipa Murna, Otona Župančiča, Franceta Prešerna, Dragotina Ketteja. V prevodih se Pavel tesno drži izvornika v besedi in ritmu.

Pomembno je tudi Pavlovo etnološko in muzeološko delo. Od leta 1928 je zbiral keramiko in predmete, povezane s prehrano, stavbarstvom, ljudsko umetnostjo, poljedelstvom, živinorejo, lovom na ptice in otroškimi igrami.

Hči Avgusta Pavla, Judit Pavel, mi je leta 2013 podarila rokopis petih pravljič, ki jih je v cankovskem govoru zapisala Pavlova mati in jih poslala sinu na Madžarsko. Rada bi predstavila prekmurski cankovski govor v prvi polovici dvajsetega stoletja, ki je Avgustu Pavlu pomenil dragoceno materinščino in ki ji je posvetil svoje jezikoslovne študije.

Pravljičo navajam po rokopisu, dodajam pa svojo prestavo v slovenski knjižni jezik in izpisane prekmurske dialektizme.

PRAVLJICA V PREKMURSKEM CANKOVSKEM GOVORU

Ednok je büo eden velki sirmak. S taboron se je slüžo krüh. Odo je v lejs sühe drva brat, da si je nej mogo drv küpiti. Žena je bila šürka on je pà pà odijšo v lejs drva brat, i žena je doma tečas Dejte mejla, büo je pojbec. On tan v lejsi beré, beré drva, naednok samo k njemi pride eden človok z zelenim klobükom, pa ga pita ka dela. Ja, drva berém, ka sam sirmak pa si nemrem küpiti. Tisti človok je njemi pravo gjes vam dam pejneze, ka vam nede trbelo po taboraj oditi, či mi tisto date ka doma mate, ka ne vejte. On se mislo vej njemi to lejko dam, ka ne vém či man, na tò se nej zmisló, ka bi žena doma dejte mejla. Zato njemi obečo, ka njemi tisto da, ka ne vej či má. Pogodila sta se, on njemi je dao dosta penes, pa sta odišla. Da je prišo domo tisti sirmak, i kak f hižo pride, vidi ženo v posteli, in maloga sineka, te je gráto trno žalosten. Žena ga pita ka si tak žalosten? Ka bi ne bi büo, da sam to Dejte oudo: Pripovidávo je vse ženi, kak je obhodo, i ka njemi je tisti človok z zelenim klobükom pejneze dao: i to je znankar büo te hüidi? Dejte so odnesli k krsti, i Oča je krstni list dobro sráno ali na ednok je samo premino. Te so pač znali, ka je tisti človok te hüidi büo. Bila sta oba trno žalostniva, pa sta nikomi nika nej povedala. Pojbec je ráso, pa sta si gučala moš pa žena, ka ta ga dala za popa fčiti. Rejsan, gda je bio vekši, sta ga dala za popa fčiti. Gda je že zato vekši büo, je f pamet vzeo, ka so Oča sigdar trno žalostni, gda ga vidijo, pa si nej znao razložiti zakaj. Več krat je Očo pito, Oča zakaj ste sigdar tak žalostni gda pred Vas pridem? Pa njemi Oča nej šteo povedati. Te je že sin velki zraso i že se skoro vò nãfčo, že je meo slegnjo leto, da je pà domà büo na počitnicaj, je Oča na drvotani drva kálo i Sin je tüdi šou na drvotan k Oči i Sin je tüdi začno kálati, i kak je sikero notr v drvo fsejko, je nej mogo sikere vò zeti, záto je proso Očo, naj malo prekon razno vlečejo. Oča je hitro dva prsta notri f poknjo gydo, ka bi razno vlejko. Sin pa hitro sikero vò potegne i očini prsti so bilij notri. Oča je kričo ka ga bolij. Sin je pa pravo: Oča! Tečas Vam ne püstim prstof, dokeč mi ne povejte zakaj ste tak žalostni, gda mene vidite. Očo je trno bolelo, zato je pravo. Dragi moj Sin, ka bi nej büo žalosten, tvoj krstni list je f Pekli. O, Oča, či je drügo nej, se nika ne starajte: gyes mo že šou f Pekeo ponjega. Meo je novo Mešo, postano je pop i te rejsan ednok se na pouti, ka de šou po svoj krstni list f Pekeo. Ide, ide, i pride do ednoga lejsa, že je noč gračüvala, zagledno je edno kučo pri lejsi i si misli, ka de tü salaš proso. Notri je šou i edna baba je bila f kuči, i jo proso salaš. Baba je pravla ka nesmen nikomi salaša dati, ka me det naj domò pride buje. On pa prosí, vej mi dajte nindi malo mesta, ka iden f pekeo po moj krstni list, pa tou je daleč, ka si malo počinem, ka že več dale nemrem iti. Baba pa pravi, gya, gde bi vam dala mesto, da nindi nemam i dedi že ouzdaleč dišij lücki človok. Či vas pod štapetom skrijem? Dobro je, gyes mo pot štapetom spao, naj si samo malo počinem. Zancajt pride ded domo i že oudaleč kričij: što je tü, ka sago čütim? Notri pride: što je, naj hitro se ide, ovak ga bujem. Baba sploj zasagana pravi, tüo boj, tüo, ka so tü eden človik, ka si malo počinejo, ka ideo f Pekeo po svoj krstni list. Det, kama idejo? F pekeo? Zasagano pita: Gde pa so? Eti pod štapetom. Naj hitro vò ido, ka gyes morem nika pitati. Pop vò od štapeta pridó. Kama vi idete? Gyes idem f pekeo, po moj krstni list, pa sam tü privas sálaš proso, ka je to trno daleč, pa sam že dale nej mogo iti. Kapa vam zdaj naj plačam za to dobroto, ka sam sálaš dobo? Ded cilo vrli pravi: ite, pa pozvejte, ka čaka mene tan ana moka, gyes sam tisti, ka sam telko lüdi bujo. Poglednite f Pekli tisto mesto, štero mene čaka, i te da te šli nazaj, morete pa se priti, ka mi povejte. Dobro je, gyes se poglednem pa pridem nazaj, pa Vam vse povem, ka mo vido. Odišo je. Prišo je f Pekeo, i je najšo toga plantavoga toga hüidoga. Pravo je, dajte moj krstni list, ovak nede z vami dobro. Meo je sebof žegnjeno vodo i eden hamriček. Plantavi te hüidi je kričo ovim hüidin, cuj dveri dršte, ka nede mogo nota. Ti hüidi su tak dveri cuj držali, ka so nohete vse vkous dver držali. Pop pa je cuj skočo pa je nohete s hamrom vse doj na dveri zabüo. Ti hüidi so kričali, jáj, jáj, što je to, ka nas tak mantra? Te plantavi je hitro bejžo po krstni list. To mate vaš krstni list, pa samo ite, pa nigdar več ne prite. Gyes morem viditi, kakša mantra čaka tü tistoga človeka. To mi morete pokazati, ovak vas vse okrstim. Ti hüidi so se bojali pa so ga püstili pa so njemi vse pokazali; to čaka toga, to toga, ta naj hüjša postela pa čaka tistoga, kak je 99 lüdi bujo. No, te je že vse zna, pa krstni list tüdi meo, te je veseli šou nazaj. Prišo je do tiste kuče, tisti Ded ga komaj že čako, z velikim strahom pita: No, ka ste zvedli? Jaj, moj dragi človok, tan san vido, da strašanske muke čakajo tam one, ki ta pridejo. Vi pa mate to naj hüjšo postelo, vaša postela je s sakojačkof mantrof puna. Ded se preveč žalostij. Ali bi vy nej mogli men pomagati, ka bi se gyes rejšo tiste moke? Ja, vej mo vidli: če te delali pokoro, pa je vse mogoče. Naložite mi pokoro, ka naj činim. Ka ste delali, kak ste klali lüdi? Pokazo je eden leskof bot, s tem botom sam bujo 99 lüdi. Zdaj pa ote i neste te bot sebof. Šla sta en falat kraj ot kuče, te njemi pravi, zdaj pa te bot tü notri posáte, sak den ga polejvajte ali v lampaj morete vodo nositi i po koulinaj hoditi, i tak ga polejvajte tečas skous, do kec nede pogno vejke i liske. Ded je pravo. Skous mo ga polejvo, po koulinaj mo hodo vnoči vudnè, naj se samo rejšim tiste mantre. Pop je odišo domò i domá vesélo opravlo božje službe. Ded pa je sploj po koulinaj noso v lampaj vodo i polejvo tisti bot. Minolo je že 13 set lejt od tisti mao. Pop je sploj pozabo, več od tistoga nanč mislo nej. Ednok pa samo daleč se pela, na ednok je samo pri ednom lejsi. Te samo okouli gleda i vidi, ka eden trno stari človok po koulinaj se vlači okouli ednoga drejva, te njemi hitro na pamet pride, ka gda sam gyes tü odo. Hitro doj skoči, pa ta ide, te stari je ranč ob slegnjem vodo prineso. Oba sta se spoznala. Ded je z veseljem skričo: Bog Vas je prineso, ranč se mi bliža zàgnja vóra, ka me spravite z Bogom, Pop je valo dao Bogi ka je tak modro ravno. Ded se je spovedo i prečisto i je mro srečno. S tistoga bota je zrasla lejpa grüška, pa je mejla lejpi 99 grüšek, ka so trno lipo dišale. Pop se te nazaj domo pelo i dičo je Boga, da ga je tak po čüdnój pouti vodo. Ded je velko pokoro delo, da je 13set lejt po koulinaj, v lampaj vodo noso tečas ka je s tistoga bota drejvo zraslo i telko lepoga dišečega sadüj nanjem bilo, kelko lüdi je žnjim bujo. Po dugoj pokori je srečno mró.

PRESTAVA BESEDILA V SLOVENSKI KNJIŽNI JEZIK

Nekoč je živel velik siromak. Z dninami si je služil kruh. Hodil je v gozd nabirat suha drva, ker si ni mogel kupiti drv. Žena je bila noseča, on je pa zopet odšel v gozd nabirat drva in žena je v tem času rodila otroka. Bil je sin. On v gozdu nabira, nabira drva, ko nenadoma pride k njemu človek z zelenim klobukom in ga vpraša, kaj dela. »Ja, drva nabiram, ker sem siromak in si jih ne morem kupiti.« Ta človek mu je rekel: »Jaz vam dam denar, da vam ne bo treba po dninah hoditi, če mi daste tisto, kar imate doma, pa ne veste, da imate.« Mislil si je: Saj njemu to lahko dam, za kar ne vem, da imam. Ni se pa spomnil, da bi žena lahko imela doma otroka. Zato mu je obljubil, da mu da tisto, za kar ne ve, da ima. Pogodila sta se, dal mu je veliko denarja in sta odšla. Ko je prišel tisti siromak domov, vstopi v hišo, zagleda ženo v postelji in malega sinka in postane zelo žalosten. Žena ga vpraša: »Zakaj si tako žalosten?« »Kako bi ne bil, ker sem otroka prodal.« Pripovedoval je ženi, kaj se je zgodilo in da mu je tisti človek z zelenim klobukom dal denar. To je bil verjetno hudič. Otroka so odnesli h krstu in oče je krstni list dobro shranil, toda nenadoma je izginil. Vedeli so, da je bil tisti človek hudič. Oba sta bila zelo žalostna, pa nikomur nista nič povedala. Deček je rasel, mož in žena pa sta se dogovorila, da ga bosta dala šolati za duhovnika. Res, ko je bil večji, sta ga dala šolati za duhovnika. Ko je bil že večji, je opazil, da je oče vedno zelo žalosten, kadar ga vidi, pa si ni znal razložiti, zakaj. Večkrat je očeta vprašal: »Oče, zakaj ste vedno tako žalostni, kadar pridem pred vas?« Toda oče mu ni hotel povedati. Sin je odrasel in se že skoraj izšolal, bil je že v zadnjem letniku; ko je zopet bil doma na počitnicah, je oče na drvišču cepil drva. Sin je tudi šel na drvišče k očetu in je tudi začel cepiti. Ko je s sekiro vsekal v drvo, ni mogel sekire potegniti ven, zato je prosil očeta, da bi vsekal les potegnil narazen. Oče je hitro dva prsta potisnil v razpoko, da bi jo razširil. Sin je hitro izvlekel sekiro, očetovi prsti pa so ostali stisnjeni. Oče je kričal, da ga boli. Sin pa je rekel: »Oče! Toliko časa ne spustim vaših prstov, dokler mi ne poveste, zakaj ste tako žalostni, kadar me vidite.« Očeta je zelo bolelo, zato je spregovoril: »Dragi moj sin! Kako ne bi bil žalosten, tvoj krstni list je v peklu.« »O, oče, če ni drugega, ne skrbite: jaz bom šel ponj v pekel.« Imel je novo mašo, postal je duhovnik in res se odloči, da bo šel po svoj krstni list v pekel. Hodi, hodi in pride do gozda, nočilo se je že in zagledal je hišo pri gozdu in si mislil, da bo tu prosil za prenočišče. Vstopil je. V hiši je bila ženska. Prosil jo je za prenočišče. Ženska je govorila: »Ne smem nikomur dati prenočišča, ker me mož, če pride domov, ubije.« Prosi jo, naj mu da nekje prostor, ker gre v pekel po svoj krstni list in da je to daleč, da si malo odpočije, ker naprej ne more več iti. Ženska mu pravi: »Kje bi vam dala prostor, ker ga nimam in možu že od daleč diši tuj človek. Ali vas skrivam pod posteljo?« »Dobro je, jaz bom pod posteljo spal, samo da si malo odpočijem.« Čez nekaj časa pride mož domov in že od daleč kriči: »Kdo je tu, da čutim vonj?« Vstopi: »Kdor je, naj hitro pride sem, drugače ga ubijem.« Ženska zelo prestrašena pravi: »Tiho bodi, tiho, tukaj spi človek, da si malo odpočije, ker gre v pekel po svoj krstni list.« Mož: »Kam gre?« »V pekel.« Prestrašeno vpraša: »Kje pa je?« »Tu pod posteljo.« »Naj pride hitro sem, ker ga moram nekaj vprašati.« Duhovnik pride izpod postelje. »Kam greste?« »V pekel grem, po svoj krstni list, pa sem tu pri vas prosil za prenočišče, ker je to zelo daleč, pa nisem mogel iti naprej. Kako naj vam poplačam dobroto, da sem dobil prenočišče?« Mož, zelo prijazen, pravi: »Pojdite in poižvedite, kakšno trpljenje mene tam čaka. Jaz sem tisti, ki je ubil toliko ljudi. Poglejte v peklu tisti prostor, ki me čaka, in ko se boste vračali, morate priti sem, da mi poveste.« »Dobro, pogledal bom, in ko pridem nazaj, vam bom povedal vse, kar bom videl.« Odšel je. Prišel je v pekel in našel tistega šepavega hudiča. Rekel je: »Dajte moj krstni list, sicer z vami ne bo dobro.« S seboj je imel blagoslovljeno vodo in kladivce. Šepasti hudič je kričal drugim hudičem: »Držite zaprta vrata, da ne bo mogel noter.« Hudiči so tako držali zaprta vrata, da so nohte zapičili skozi vrata. Duhovnik pa je priskočil in je vse nohte s kladivom zabil na vrata. Hudiči so kričali: »Jáj, jáj, kdo je to, ki nas tako muči.« Hudič je hitro tekkel po krstni list. »Tu imate vaš krstni list pa takoj odidite in nikoli več ne pridite.« »Jaz moram videti, kakšno mučenje tu čaka tistega človeka. To mi morate pokazati, drugače vas vse krstim.« Hudiči so se bali, zato so ga pustili in mu vse pokazali: to čaka tega, to tega, najhujša postelja pa čaka tistega, ki je ubil 99 ljudi. No, vse je vedel, imel je tudi krstni list, pa se je vesel vračal. Prišel je do tiste kočice, tisti mož ga je komaj čakal in ga v velikem strahu vprašal. »No, kaj ste izvedeli?« »Joj, moj dragi človek, tam sem videl, da čaka tiste, ki pridejo tja, strašansko trpljenje. Vi pa imate najhujšo posteljo, vaša postelja je polna različnih muk.« Mož je zelo žalosten. »Ali bi mi vi ne mogli pomagati, da bi se rešil tistih muk?« »Ja, saj bomo videli. Če boste delali pokoro, je vse mogoče.« »Naložite mi pokoro, kaj naj napravim.« »Kaj ste delali, kako ste klali ljudi?« Pokazal je leskovo palico. »S to palico sem ubil 99 ljudi.« »Zdaj pa pojdite in nesite to palico s seboj.« Šla sta malo od hiše in mu pravi: »Zdaj pa to palico posadite, vsak dan jo zalivajte, ali v ustih morate nositi vodo in hoditi po kolenih in tako jo zalivajte toliko časa, dokler ne bo pognala vej in listov.« Mož je rekel: »Ves čas jo bom zalival, po kolenih bom hodil ponoči in podnevi, samo da se rešim tistega trpljenja.« Duhovnik je odšel domov in doma veselo opravljal božjo službo. Mož pa je vedno po kolenih nosil v ustih vodo in zalival palico. Od takrat je minilo že 13 let. Duhovnik pa je docela pozabil in na to ni več mislil. Nekoč pa se pelje daleč, nenadoma je pri nekem gozdu. Pogleda naokoli in vidi, da se neki zelo star človek po kolenih vlači okoli drevesa. Tedaj se spomni: »Kdaj sem jaz tu hodil?« Skoči dol, gre tja, starec je ravno nazadnje prinesel vodo. Prepoznala sta se. Mož je z veseljem kriknil: »Bog vas je prinesel, bliža se mi zadnja ura, da me spravite z Bogom.« Duhovnik se je zahvalil Bogu, da je ravnal modro. Mož se je spovedal, očistil greha in srečno umrl. Iz tiste palice je zrastle lepa hruška, imela je 99 lepih hrušk, ki so zelo lepo dišale. Duhovnik se je peljal nazaj domov in hvalil je Boga, da ga je tako vodil po čudni poti. Mož se je spokoril, ko je 13 let po kolenih v ustih nosil vodo, dokler ni iz tiste palice zrastle drevo in na njem je bilo toliko lepih, dišečih sadov, kolikor ljudi je s palico ubil. Po dolgi pokori je srečno umrl.

Iz zapisane pravljice so najprej izpisane glasoslovne značilnosti.

Za dolgi i je pogosto zapisan dvoglasniški ij: odijšo|sta odišla, so bilij, bolij, dišij, kričij; za samoglasniški ĩ je zapisan u: sta gučala, puna, duga; za samoglasnik u je vedno zapisan ü, ki je lahko nastal tudi iz i: je služo, küpiti, tü, čütim, lüdi, krüh, je büo, šürka 'široka'; polglasnik se je razvil v e: den; dolgi jat je dal odraz ej: lejs, rejsan, je nej mogo, dejte, je mejla, vejte; za dolga o in nosni ȝ je odraz ou: se napouti, po koulinaj 'po kolenih', okouli, skous. Samoglasniški upad je pogost pri deležnikih na -l: je odo 'hodil', je meo 'imel', mogo 'mogel'; drugi primeri samoglasniškega upada so še sirmak 'siromak', velki 'veliki', človik, či 'če', ma 'ima', so vidli.

Soglasniške premene so pogoste. Soglasnik h one-meva, v končnici -ah pa ga zamenja j: je odo 'hodil', lejko, vala 'hvala', na počitnicaj, po taboraj; sklop hr se izgovarja gr: grüška; zvočnik j se piše gy: gyes 'jaz'; palatalni nj je ohranjen: zagnja 'zadnja', slegnjo leto 'zadnje leto'; palatalni lj otrdi: f posteli; zvočnik v pred nezvenečim soglasnikom in na koncu besede se izgovarja f: f pekeo, f posteli, fčiti se; končni -m, ki v vsej panonski narečni skupini prehaja v -n, je v pravljici večinoma ohranjen: redko je zapisan -n: nesmen, tan, man. Sklop kt se zapisuje št: što 'kdo'.

Oblikoslovne narečne značilnosti so naslednje: dajalnik in mestnik ednine moškega spola imata končnico -i: f pekli; v mestniku množine je končnica -aj: v lampaj 'v ustih'; ob imenovalniku množine srednjega spola se pojavlja pridevnik v ženskem spolu: sühe drva. V pridevniški sklanjatvi je ohranjena trda sklanjatev: toga plantavoga. V glagolski spregatvi je ohranjeno tudi končniško naglašanje.

V pravljici so zapisane številne prekmurske narečne besede:

B brat 'pobirati'; bojali so se 'bali so se'; bot 'palica'
 Č činim 'delam'
 D drvotan 'tnalo'; dokeč 'dokler'; da 'ko'

E ednok 'nekoč';
 F falat 'košček';
 G gde 'kje'; je grato 'postal'; gučala sta 'govorila sta'; gda 'ko'; gračüvala je 'postajala je';
 H hiža 'hiša'; te hüdi 'hudič'; hamriček 'kladivce';
 K ka 'da'; je kalo 'sekal'; kuča 'hiša'; dokec 'dokler';
 L lücki človek 'tujec'; lampe 'ustnice';
 M mantra nas 'muči'; mantra 'mučenje'; moka 'muka';
 N nika 'nič'; se je vö nafčo 'izučil se je'; nindri 'nekje'; nanč 'nič';
 O odijšo je 'odšel je'; ovi 'oni'; ovak 'drugače'; oditi 'hoditi';
 P pojbec 'fant'; pä 'zopet'; pita 'vpraša'; pejzezi 'denar'; plantav 'šepav';
 R ranč 'ravnokar';
 S sigdar 'vedno'; ne starajte se 'ne skrbite'; salaš 'pre-nočišče'; saga 'duh, vonj'; se 'sem'; ob slejgnjem 'zadnjič';
 Š šampet 'postelja';
 T tabor 'skupno delo'; nem Tagwërk; tečas 'takrat'; trbelo nede 'ne bo treba'; trno 'zelo'; ta 'tja';
 V vej 'saj'; vö 'ven'; vrli (cilo) 'zelo dober';
 Z zancajt 'čez nekaj časa';
 Ž žegnjena voda 'blagoslovljena voda'.

Večina besed je slovanskega izvora, nekaj je nemških: zancajt, žegnjen, tabor, šampet, pojbec, lampe, je grato, nekaj je madžarskih prevzetih besed: bot, falat, pejzezi, saga, salaš.

VIR

Cankovska pravljica. Zapisala mati Avgusta Pavla.

LITERATURA

Avgust Pavel, 2003: zbornik (uredila Zinka Zorko in Miha Pauko). Maribor.

Avgust Pavel, 2013: *Prekmurska slovenska slovnica* (Vend nyelvtan). Prevedla Marija Bajzek Lukač, uredil Marko Jesenšek. Zora 100. Maribor.

(Akad. prof. dr. Zinka Zorko, jezikoslovka, slovenistka, Selnica ob Dravi)

Jože Bartolj

OB 20. LIKOVNI KOLONIJI UMETNIKI ZA KARITAS

Na Sinjem vrhu nad Ajdovščino vsako leto v avgustu pet delovnih dni poteka likovna kolonija *Umetniki za karitas*. Sinji vrh je slikovit hrib, prvi tisočak (visok 1002 metra) od morja proti celini, od koder pogled ob jasnem vremenu seže vse do Benetk, se slab teden, od ponedeljka do petka, na pobudo Škofijske karitas Koper zbirajo umetniki, ki darujejo svoj talent in čas za ljudi v stiski. Prihajajo z vseh koncev sveta, vsak s svojo lastno zgodovino, s svojimi problemi in pogledi, a združeni v temeljni humanistični drži. Želijo pomagati ljudem, ki so v stiski. Na svoj način, s svojimi sredstvi in orodji. Ob tej dobrodelni akciji si je vredno zastaviti nekaj vprašanj in ob dvajsetem jubileju nekoliko nastavitvi ogledalo vsem tistim, ki tega projekta ne poznajo tako dobro.

Kaj je tisti ključ, ki je tako posrečeno odprl srca umetnikov, galeristov in ljudi dobre volje, da je projekt kolonije *Umetniki za karitas* danes prepoznan kot eden najuglednejših likovnih dogodkov v državi? »Ni ga, vsaj kakšnega posebnega ne,« odgovarja duša in motor kolonije, namestnica ravnatelj Škofijske karitas Koper Jožica Ličen. »Z nikomer nismo hoteli tekmovati, nikoli se nismo hoteli primerjati z drugimi, hoteli smo le narediti nekaj dobrega za ljudi. Hvala Bogu, kaže, da je uspelo!«

Korenine projekta segajo dvajset let nazaj, v leto 1994, ko se je ob novembrskem koncertu za karitas na dvorcu Zemono pojavila pobuda, da bi razstavili še likovna dela. Toda kako povezati ustvarjalce, ki bi naredili likovna dela in jih nato predstaviti javnosti? O tem so se v začetku leta 1995 pogovarjali takratni ravnatelj Škofijske karitas Koper Albert Štrancar, prej omenjena Jožica Ličen in pa zakonca Silva in Azad Karim, oba akademska slikarja doma iz Ajdovščine. K sodelovanju so povabili še umetnostno zgodovinarico in likovno kritičarko, prav tako domačinko iz Vipavske doline, Anamarijo Stibilj Šajn

in skupaj postavili temelje tega, kar danes poznamo kot likovno kolonijo *Umetniki za karitas*.

Vzor ali model je bil v začetku projekt koroške karitas iz Krive Vrbe ob Vrbskem jezeru, s katerim umetniki ustvarjajo za opremo domov ostarelih. Tam se likovniki teden dni družijo in ustvarjajo s konkretnim namenom ustvarjanja lepšega bivanjskega okolja starostnikov. Prvotna ideja je bila, da bi koroška karitas ta dela kar posodila za odprtje na dvorcu Zemono. A se je postavilo povsem relevantno vprašanje, zakaj pa podobne kolonije ne bi organizirali sami z domačimi slikarji.

Ravno v tem času je na Sinjem vrhu nad Ajdovščino ledino orala likovna delavnica *Slovenija, odprta za umetnost*, ki jo je v novo odprtih ateljejih družine Vidmar pripravil akademski slikar Klavdij Tutta. Zdelo se je kot naročeno, da bi v ateljejih Penziona Sinji vrh svoje domovanje dobila tudi kolonija karitas. Gospodar Hieronim Vidmar s svojo družino je kolonijo rade volje sprejel in od takrat vsa leta prizadevno skrbi za umetnike, kot bi bili njegovi. To se pozna tudi na njegovi domačiji, ki je prava umetniška galerija.

Prve stike z umetniki so organizatorji vzpostavili z osebnimi poznanstvi in pa s pomočjo povabila, ki so ga poslali na Društvo slovenskih likovnih umetnikov. Odziv umetnikov, tako slikarjev kot kiparjev, je bil spodbuden in avgusta 1995 se je začela prva likovna kolonija *Umetniki za karitas*, ki pa so ji organizatorji vdihnili pomembno spremembo. Ne gre več za umetniški izdelek kot opremo, ne gre torej za nekaj statičnega, ampak gre za dogajanje. Gre za niz dogodkov, razstav in kulturnih večerov, ki se selijo iz kraja v kraj ter širijo sporočilo lepega in dobrega. Na odprtjih razstav, ki so prave kulturne prireditve, sodelujejo znani glasbeni umetniki, ki tako likovnim delom dajo še drugačno noto.

Vsa likovna dela so naprodaj. Izkupiček je vedno namenjen neki ciljni skupini, denimo materam, otrokom, družinam, brezposelnim, brezdomcem, zasvojenim ... Letos, ob dvajseti obletnici, so se odločili, da bodo zbrana sredstva namenili tujcem, ki so po vsem svetu najbolj ogrožena populacija. Izziv za to so bile besede papeža Frančiška ob obisku italijanskega otoka Lampedusa, kjer je ob množici beguncev, ki so tam nastanjeni, citiral Jezusove besede: »Tujec sem bil in ste me sprejeli.« (Mt 25,35.)

Jožica Ličen poudarja, da organizatorjev pri Škofijski karitas Koper nikoli ni zanimalo, kdo od umetnikov je katoličan oziroma kakšno je njihovo versko prepričanje. Z odprtostjo in neposrednim nagovorom, ki vključuje iskanje stičnih točk in prepoznavanje stisk ljudi, so se odločili rušiti predsodke. Dokaz za to je tudi Azad Karim, musliman po rodu iz Kurdistanu, ki že od vsega začetka sodeluje pri tem projektu. »Dobrota in solidarnost ne poznata nazorskih in verskih razlik. Sta tisto, kar nas združuje na vseh koncih sveta. Sta univerzalna!« dodaja Azad Karim, ki si je pred leti ustvaril družino v Sloveniji. Tu se dobro počuti in vedno poudarja, da smo Slovenci po srcu dobri.

»Karitas je s tem projektom zadel v polno,« večkrat pove zdajšnji ravnatelj Škofijske karitas Koper Matej Kobal, ki je projekt nasledil leta 1997.

Matej Kobal ravnatelj Škofijske karitas Koper

So seveda humanitarni projekti, ki so finančno bolj uspešni, vendar pa je karitas s pomočjo umetnikov začel spreminjati miselnost ljudi, pravi Kobal. Ljudje vse bolj vedo, da karitas niso le stare obleke, vonj po sivki, kartoni s hrano in morda prostovoljci, ki revnim plačujejo položnice, skrbijo za kurjavo in podobno, ampak da se da ljudi za dobro nagovarjati tudi z umetnostjo, sklene razmišljanje Matej Kobal, ki je sicer tudi župnik na Otlici, kamor krajevno sodi Sinji vrh.

In umetniki? Ti prihajajo. Iz leta v leto. Nekateri se vsako leto znova vračajo, ko je na Sinjem vrhu (navadno je to ob četrtekih) dan odprtih vrat.

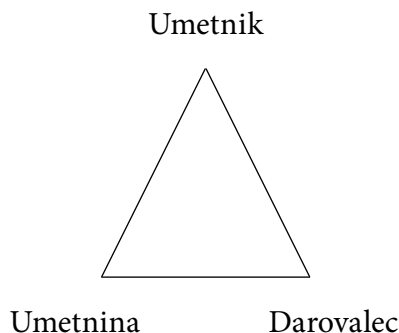
Jožica Ličen in Anamarija Stibilj Šajn

V koloniji za karitas so sodelovali nekateri najpomembnejši slovenski in tuji akademsko izobraženi umetniki, akademiki, profesorji na likovnih akademijah, dobitniki najvišjih državnih nagrad za ustvarjanje, ob njih pa tudi številni drugi, tudi ljubitelji, ki so se na Sinjem vrhu oglasili s svojim likovnim delom in ga darovali karitas. Vsem pa je skupna želja, da bi omilili življenjske stiske ljudi.

Do zdaj je v dvajsetih razstavnih katalogih, ki izidejo ob vsakoletni likovni koloniji, natisnjenih več kot 1300 imen avtorjev, ki so darovali več kot 2130 likovnih del. Od tega jih je dve tretjini že našlo svojega dobrotnika in krasijo bodisi njegov dom ali dom nekoga, ki mu je delo poklonil.

Kakor smo si ljudje različni, kakor nas nagovarjajo različne teme, pa se v tej koloniji vse tako univerzalno poenoti. Svet ima še prihodnost, dokler ljudi združuje pristna dobrota.

Na Sinjem vrhu se ustvarja »trikotnik dobrote«. Na eni strani je umetnik, ki daruje svoj čas in talent. Ni malo umetnikov, ki si vzamejo celo redni letni dopust, če so seveda zaposleni v institucijah in podjetjih, da lahko pridejo in ustvarjajo za pomoči potrebne. Tako nastane umetniško delo, ki je ponujeno v prodajo. Trikotnik sklene ljubitelj umetnosti, ki likovno delo kupi in tako postane tudi darovalec za ljudi, ki so potrebni pomoči. Ta trikotnik tvori aktivno obliko dobrote in umetnosti (lepote).

Gre pa še za globljo, čisto fizično povezavo med delom, ki ga umetnik opravlja, in dobroto. Ko umetnik

odide v atelje, se na poseben način približa vsem tistim, ki za preživetje delajo z lastnimi rokami, velikokrat v lastnem potu, tudi ob ustvarjalnih krizah. Umetnik ve, da svoj talent dolguje Nekomu. Ve, da ga je razvil z lastnim delom, in ve, da lahko delček zastojno povrne. Povrne tudi s tem, da svoje delo daruje pomoči potrebnim. Saj nikoli ne veš, kdaj lahko tebe doleti stiska, pravijo umetniki. »In res kaže, da bi že kmalu kanilo pripraviti tudi akcijo karitas za tiste umetnike, ki se vse težje prebijajo iz meseca v mesec,« nam je zaupal Tone Seifert, ki je eden od strokovnih sodelavcev tega projekta. Seifert skrbi, da so razstave, ki potujejo po slovenskih, zamejskih in tujih galerijah, postavljene v skladu z estetskimi zakonitostmi.

V zadnjih letih sodelavci karitas opažajo, da se večje in dražje slike ne prodajajo zlahka. Zato prosijo umetnike, naj raje naredijo nekaj manjših in cenejših del, da jih potem lažje spravijo do kupca. Vse to kaže, v kako hudi gospodarski krizi smo. A kljub temu ni zaznati, da bi se zanimanje za kolonijo in tam nastala dela zmanjševalo. Prej nasprotno.

Več kot 200 razstav je že potovalo po različnih galerijah v minulih devetnajstih letih. Umetnostna zgodovinarica in likovna kritičarka Anamarija Stibilj Šajn, ki že vsa leta skrbi, da so umetniki na razstavah in v rednem katalogu primerno predstavljeni, je izračunala, da je za ta likovni humanitarni projekt prevozila že okoli 40 tisoč kilometrov, kar je toliko, kot bi obvozila naš planet. »Pa to rada storim, saj toliko kot daš, toliko tudi dobiš.«

To so imponantni podatki, zaradi katerih je jasno, da je treba kolonijo in njeno poslanstvo širjenja dobrote in lepote nadaljevati. Še več, da je treba to zgodbo o uspehu predstaviti tudi navzven.

Razstave likovne kolonije, ki ima svoj domicil na Sinjem vrhu, so tako že gostovale onstran naših meja. Vsako leto v Gorici in Trstu, kjer živi veliko slovenskih rojakov. Poleg tega so Umetniki za karitas že gostovali v Sarajevu in leta 2013 na Dunaju in v Bruslju. Ob jubilejni 20. likovni koloniji pa so

Azad Karim

organizatorji konec septembra 2014 v sodelovanju s slovenskim veleposlaništvom pri Svetem sedežu in Caritas Internationalis pripravili predstavitev projekta še v nekdanji papeški palači della Cancellaria v Rimu. Škof Metod Pirih, odgovorni za Karitas pri Slovenski škofovski konferenci, in Matej Kobal, ravnatelj škofijske karitas Koper, sta ob tej priliki somaševala s papežem Frančiškom.

Ali ni lepa misel, da nas je Slovence v večnem mestu, v katerem si roko podajata umetnost in dobrot, predstavljal projekt lepega in dobrega, solidarnosti in človekoljubja?

Tam v večnem mestu, ki velja za center krščanstva, so se zahvalili za dvajset uspešnih let in hkrati prosili za blagoslov za svoje delo še vnaprej. Ideja likovne kolonije za karitas pa se s tem vse bolj širi tudi navzven, kajti primeri dobre prakse so v svetu še kako zaželeni in upoštevani.

Kljub vsemu do zdaj naštetemu pa je žalostno,

da take zgodbe praviloma nikoli ne zaidejo na prve strani časopisov. Take novice niso udarne in jih ne predstavljajo na začetku televizijskih dnevnikov. Žal tam vse prevečkrat kaplja kri, jočejo otroci, kupčkajo se za položaje in denar. Kot bi ne hoteli videti, da je na svetu tudi veliko dobrote, solidarnosti in pristnega človekoljubja.

Vendar ta zapis ne želi biti kritika medijskega stanja, ampak le opozorilo na to, da se med nami sramežljivo svetijo tudi biseri, ki ne ustrezajo tistemu, kar nam prodajajo kot večinsko usmeritev. Le prepoznati jih moramo in sprejeti za svoje. Potem jih lahko priporočimo drugim in malo po malo nas bo to spreminjalo na boljše. Kot vemo, je edina sprememba, ki jo res dejavno lahko uresničimo, sprememba sebe. Tako kot kapljajoča voda v kraški jami že dvajset let deluje tudi projekt *Umetniki za karitas*. Na naslednjih dvajset let dvigam čašo dobrih želja in zahvale vsem, ki so iz tega dogajanja naredili uspešno zgodbo.

Naj na koncu povem, da mi je neznansko všeč, da:

- Karitas razbija stereotipe o načinih svojega delovanja,
- še noben umetnik ni odklonil sodelovanja, še več, nekateri se vsako leto vračajo,
- je veliko likovnih del našlo svoje nove lastnike in
- je stiska ljudi tudi zaradi tega projekta manjša.

Vsi vemo, da ne gre za velike vsote, a brez kapljic se tudi morje ne more napolniti ...

(Jože Bartolj, novinar, Ljubljana)

Fotografije Arhiv avtorja

VLOGA TURISTIČNEGA VODNIKA PRI RAZVOJU TURISTIČNE DESTINACIJE

PRIMER SLOVENIJE

Na razvoj turistične destinacije vplivajo različni dejavniki in ga sooblikujejo različni akterji na področju turizma. Slovenija je turistična destinacija v razvoju, ki na turističnem zemljevidu šele ustvarja svojo prepoznavnost in krepí zavedanje o obstoju svoje blagovne znamke. Za doseg ciljev, ki si jih je ambiciozno zastavila v Strategiji razvoja slovenskega turizma 2012–2016, potrebuje sodelovanje in harmonično delovanje vseh ključnih akterjev, ki lahko pripomorejo k boljši prepoznavnosti in predvsem k boljši izkušnji, ki jo obiskovalci doživijo, ko obišejo destinacijo. Eden izmed teh akterjev je gotovo turistični vodnik, katerega vloga in prispevek v razvoju destinacije sta mnogokrat precej podcenjena in morda celo prezrta.

Kot ugotavlja Wei (2007), je vloga turističnega vodnika do sedaj pritegnila bolj malo pozornosti tudi v znanstvenem proučevanju. Vendar pa hkrati tudi ugotavlja, da je vloga turističnega vodnika centralna vloga v celotnem turističnem sistemu. Torej je vprašanje, kaj je centralna vloga turističnega vodnika v tej gospodarski panogi in zakaj lahko rečemo, da je njegova vloga precej bolj kompleksna, kot si mislimo, in zakaj jo moramo razumeti širše kot običajno vlogo interpreta in informatorja (Wong, Kevin, 2001). Nekateri avtorji omenjajo tudi do 16 različnih vlog, ki jih dobro usposobljen in kvalificiran turistični vodnik pri delu ima in opravlja. Za potrebe našega primera se bomo podrobneje osredotočili predvsem na vloge gostitelja, predstavnika

za odnose z javnostjo, ambasadorja kulture in promotorja ponudbe, ki jih omenja tudi Blackova (v Pastorelli, 2003). Zanimalo nas bo tudi, zakaj so ravno te vloge ključne pri oblikovanju in razvoju nove turistične destinacije in zakaj jih odločevalci nikakor ne bi smeli prezreti.

Trenutno je v Sloveniji dejavnost turističnega vodnika opredeljena v 39. členu Zakona o spodbujanju in razvoju turizma kot »strokovno vodenje obiskovalcev po vnaprej določenem programu, ki ga lahko izvajajo osebe, ki opravijo preizkus znanja iz programa strokovne usposobljenosti, ki ga določi Gospodarska zbornica Slovenije v soglasju z ministrom, pristojnim za delo, družino in socialne zadeve, ministrom, pristojnim za kulturo in ministrom, pristojnim za turizem. K preizkusu znanja se lahko prijavijo osebe, ki imajo najmanj srednjo strokovno izobrazbo in znanje enega tujega jezika za stopnjo najmanj srednje strokovne izobrazbe.« (ZSRT, 2004.) Take preizkuse znanja opravlja Gospodarska zbornica od leta 1999 in s tem podeljuje licence, ki jih slovenski turistični vodniki potrebujejo za legalno opravljanje dela. Težava je, da za opravljanje poklica ni predpisano nikakršno izobraževanje, potreben je samo preizkus znanja, ki temelji na srednješolskem poznavanju splošnih snovi po vnaprej določenih vprašanjih. Trenutni postopek podeljevanja licenc popolnoma ignorira, da je za kvaliteto opravljanje dela turističnega vodnika potrebno še mnogo več kot le srednješolsko znanje, in hkrati turističnega vodnika vidi samo kot informatorja.

Ravno ta vloga pa je v procesu razvoja novih tehnologij najmanj izražena in bo v prihodnosti vsak dan manj potrebna. Torej lahko rečemo, da sistem podeljevanja licenc nikakor ne služi svojemu namenu in daje na trg kader, ki nima tistih znanj, ki bi jih pri svojem delu najbolj potreboval.

Druga težava je, da določba istega člena zakona ne velja »kadar tuj državljan spremlja organizirane skupine obiskovalcev, ki so začeli svoje potovanje zunaj Republike Slovenije« (ZSRT, 39. člen, 2004). Kar praktično pomeni, da nas ne zanima, kakšni so znanja in kompetence ali poznavanje naše kulture tujega državljan, če spremlja/vodi skupino turistov na naši destinaciji. S to določbo v zakonu sporočamo, da nam je vseeno, komu prepuščamo tako pomembno delo, kot je vodenje turistov, ki obišejo našo državo. S tem prezremo dejstvo, da delo turističnega vodnika ne vpliva samo na doživetje destinacije kot celote in na interpretacijo kulture, ampak tudi na to, kakšne pozitivne učinke turizem prinaša (ali pa jih ne prinaša) dolgoročno lokalni skupnosti v smislu ekonomskih in sociokulturnih dejavnikov (Wei, 2007). Rabotić meni, da nihče drug v celotnem procesu ne vpliva tako močno na doživetje destinacije kot ravno turistični vodnik (Rabotić, 2010). Weiler in Ham pa vidita turističnega vodnika kot ponudnika turistične izkušnje, ki jo turist ima z destinacijo (Weiler, Ham, 2002). Tako lahko upravičeno trdimo, da moramo vodenje turistov na destinaciji zaupati posebnemu visokokvalificiranemu kadru, ki bo usposobljen konkretno za delo turističnega vodnika; to pa ima svoje specifike.

Ker si je Slovenija v viziji do leta 2016 zadala, da bo turizem temeljil na trajnostnem razvoju in bo kot zelo uspešen gospodarski sektor narodnega gospodarstva ključno prispeval k družbeni blaginji in njenemu ugledu v svetu (ZSRT, 2012), nikakor ne bi smeli dopustiti, da nam je tako pomemben segment, kot je poklic turističnega vodnika, ki ima edini pristen stik s končnim potrošnikom, obrobne pomena. S tem namreč brezbrizno zavržemo možnost,

da izkoristimo pozitivne učinke, ki jih usposobljeni kader na tem delovnem mestu prispeva k razvoju destinacije in trajnostnemu razvoju, ter izničimo mnoge dejavnosti marketinga, s katerimi turiste privabimo na destinacijo. Zaman so vse marketinške aktivnosti in promocije na različnih trgih, če dopustimo, da različni vodniki in spremljevalci, katerih izobrazbe in kompetenc ne poznamo, gostom interpretirajo našo kulturo in zgodovino na nam neznan in dostikrat bizaren način. Hkrati prezremo dejstvo, da tuji vodniki ne morejo nastopati v vlogi gostitelja na naši destinaciji, da ne morejo prispevati k utrjevanju ugleda naše nacionalne blagovne znamke in ne morejo biti promotorji lokalne kulture in ponudbe; vse to pa močno prispeva k razvoju turistične destinacije.

Ker nam danes moderna tehnologija omogoča, da so nam podatki in zgodovinska dejstva na voljo zgolj z dotikom blazinice prsta na velik zaslon, bi se morali vsi zavedati, da bodo vedno bolj v ospredju ostale vloge, ki jih turistični vodnik pri svojem delu opravlja in s tem prispeva k razvoju destinacije ter uresničuje skupno vizijo in poslanstvo.

GOSTITELJ

Mnogokrat je turistični vodnik prvi (lahko tudi edini) stik gostov z lokalnim prebivalstvom in zato s prvim vtisom odločilno vpliva na podobo in doživetje destinacije, ki ostane v spominu tudi po odhodu domov. Izkušen in izobražen vodnik lahko v gostiteljski vlogi in z obvladovanjem skupinske dinamike izriše podobo destinacije, ki jo bodo obiskovalci prenesli drugim, ti pa so hkrati tudi potencialni naslednji turisti. Dokazano je, da turistični vodnik, ki obvlada dinamiko skupine, predstavlja zagotovilo za doseganje določene stopnje zadovoljstva pri gostih, kot nam pove Quironga (1990). Vloga gostitelja je torej izrednega pomena za doživljanje in ustvarjanje podobe destinacije. Večina avtorjev, ki se ukvarja s to tematiko, se strinja, da turistični vodnik z obvladovanjem medkulturnih razlik in z razvitimi komu-

nikacijskimi veščinami spodbuja interakcijo med gostujočo in gostiteljsko kulturo, s čimer prispeva h krepitvi vezi in povečuje možnosti za ponoven obisk ter gradi pozitivno podobo gostiteljske države.

PREDSTAVNIK ZA ODNOS Z JAVNOSTJO

Turistični vodnik je vedno tudi v vlogi predstavnika za odnose z javnostjo ter predstavlja podobo in utrjuje ugled destinacije. Tako v gospodarstvu kot tudi v politiki ravno ugled tržne znamke močno vpliva na učinkovito prodajo blaga in storitev. Zato tega dela nikakor ne bi smeli prepustiti naključju, kot ga ne prepusti nobena uspešna znamka, ki si želi ugleda in posledično dobre prodaje. Ustvarjanje in utrjevanje pozitivne podobe tržne znamke je večplasten in dolgotrajen proces, v katerem je predstavnik za odnose z javnostjo ključni element. Noben drug subjekt turističnega gospodarstva nima toliko osebnega stika s končnim uporabnikom, v tem primeru turistom, kot ravno turistični vodnik. Zato je izrednega pomena, da vestno opravlja tudi delo predstavnika za odnose z javnostjo, saj je to delo ključno za pozicioniranje destinacije na turističnem zemljevidu in za posredovanje poslanstva, vizije, ciljev in vrednot, ki jih skušamo utrditi pod skupno krovno tržno znamko destinacije.

AMBASADOR KULTURE

Teoretične raziskave (McDonnell 2001, Rabotić 2009) kažejo, da udeležence vodenih potovanj poleg zgodovinskih dejstev in znamenitosti močno zanimajo tudi vsakdanji utrip destinacije, njena tradicija in lokalne navade (v Rabotić 2010). Tako je turistični vodnik na destinaciji v vlogi predstavnika lokalne kulture, ki poskrbi, da turisti dobijo pravo predstavo o lokalni kulturi v pravem pomenu in širšem kontekstu. Le predstavnik te kulture je kompetenten, da iz prve roke poda informacije o vsakdanjem življenju, lokalnih navadah in tradiciji.

Vendar je varljivo mišljenje, da lahko vsak predstavnik kulture že samo zaradi tega dejstva kompe-

tentno predstavlja destinacijo in je njen ambasador. Potrebni so znanje in širši kulturni uvid ter širina, ki jih poklicni turistični vodniki pridobijo med procesom izobraževanja (ki ga trenutno v Sloveniji nimamo). Poleg ostalega je izrednega pomena, da turistični vodnik, ki ima stik s tujimi gosti, pozna medkulturne razlike in jih pri podajanju informacij tudi upošteva. Le tako informacije lahko dosežejo namen sporočila pri naslovnikih, v tem primeru turistih, in tako lahko rečemo, da je vodnik ambasador svoje kulture.

PROMOTOR PONUDBE

Kvaliteten turistični vodnik je vpet v širše okolje turističnega gospodarstva in se zaveda dolgoročnih učinkov svojega dela in pomena povezovanja več akterjev in poslovnih subjektov, ki delujejo v turizmu. Izrednega pomena je, da odlično pozna celotno in raznoliko turistično ponudbo destinacije, saj ima le on z gosti neposreden stik, je njihov gostitelj, ambasador kulture in predstavnik za odnose z javnostjo, vpliva na ugled destinacije in lahko neposredno vpliva tudi na odločitve za nakupe turistov ter s tem povečuje prodajo turističnih storitev in produktov. Njegova razvita komunikacijska kompetenca in poznavanje navad ter želja turistov mu omogočata, da obiskovalcem predstavi ponudbo destinacije. Gosta lahko povabi, jo razišče morda ob naslednjem obisku. S tem prispeva k vključevanju lokalnih ponudnikov v turistično ponudbo in tako omogoča turistom spoznavanje različnih aspektov kulture (lokalna kulinarika, tradicija in običaji ...). Hkrati gostu ponudi različne možnosti, za katere gost sam ne bi izvedel, in je s tem prodajno orodje lokalnih ponudnikov. Po tem se izobraženi lokalni turistični vodnik tudi razlikuje od tujcev, ki spremljajo/vodijo skupine. Oni nimajo in ne morejo imeti enakega poznavanja destinacije in lokalne ponudbe, hkrati pa nimajo interesa, da bi prispevali k razvoju lokalnih skupnosti in blaginji ponudnikov.

To je samo nekaj najpomembnejših vlog, za katere

bi moral biti turistični vodnik izobražen in bi se jih moral pri svojem delu zavedati ter jih s ponosom in odgovornostjo tudi opravljati. Le na ta način lahko odločilno prispeva svoj del k razvoju turistične destinacije, kar pa bi moral biti končni in edini cilj vseh akterjev v določeni gospodarski panogi.

Z odgovornostjo do naše skupne tržne znamke destinacije bi se morali vsi ključni akterji zavedati vseh teh vlog, ki jih turistični vodniki vsakodnevno opravljajo in bodo v bodoče vedno bolj prihajale v ospredje. Nikakor ne bi smeli dopustiti, da je poklic, ki ima osrednjo vlogo v turističnem sistemu in ima na goste tudi največji neposreden vpliv, zgolj obrobne pomena. Trenutno ga v Sloveniji lahko opravlja vsak, ki opravi izpit s ponovitvijo srednješolskega znanja, brez posebnega izobraževalnega procesa. Tak način povsem spregleda druge vloge, ki jih vodniki opravljajo. Če pa gre za tujega državljanca, ki s skupino turistov začne potovanje onkraj meja naše dežele, pa ni potrebno niti tako minimalno znanje.

Nekatere visoko razvite turistične destinacije v Evropi (npr. Francija in Grčija) svoje turistične vodnike izobražujejo s triletnim programom na univerzitetni ravni. Zavedajo se pomena termina umetnost turističnega vodenja, kot ga je uporabila Katrine Prince (1997), za razvoj turistične destinacije, ki nam pove, da je turistično vodenje mnogo več kot posredovanje splošnih informacij in znanja, ki ga sodoben turist lahko pridobi tudi s pomočjo moderne tehnologije.

Hkrati mnoge od teh destinacij budno spremljajo, kdo vodi turiste, ki obišejo njihovo deželo, ker si želijo, da bi jo predstavljali vodniki, ki bodo posredovali njihove vrednote, ujele v tržno znamko, ter utrjevali ugled destinacije, pravilno interpretirali njihovo kulturno dediščino, kredibilno predstavljali njihovo raznoliko turistično ponudbo in s tem prispevali k povečanju prodaje in obiska ter tako dosegali trajnostni razvoj destinacije in blaginjo lokalnega prebivalstva.

(Maja Čampelj, predsednica Združenja turističnih vodnikov Slovenije, Ljubljana)

LITERATURA IN VIRI

- McDonnell, I.; *The role of the tour guide in transferring cultural understanding*; Working paper No. 3, School of Leisure, sport and tourism; University of technology, Sidney.
- Pastorelli, J.; *Enriching the experience; An interpretative approach to tour guiding*; Hospitality press French Forest; 2003.
- Prince, K.; *The art of guiding; Front line tourism training*; LTD London, 1997.
- Quiroga, I.; *Characteristics of package tours in Europe*; Annals of tourism research; Vol. 17, 1990, stran 187–207.
- Rabotič, B.; *Turističko vođenje u savremenom turizmu*; doktorska disertacija, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009.
- Rabotič, B.; *Tourist guides in contemporary tourism*; International conference on tourism and environment, Sarajevo, 2010.
- Wei, H.; *Tourist guides and sustainable tourism*; Waterloo, Ontario, 2007.
- Weiler, B., Ham, S. H.; *Tour guide training: A model for sustainable capacity building in developing countries*; Journal of sustainable tourism; Vol. 10, No. 1, 2002, stran 52–69.
- Wong, A. P., Kevin, K. F.; *Case study on tour guiding: professionalism, issues and problems*; Tourism management, Vol.22, No. 5, 2001.
- Zhang, Q. H., Chow, I.; *Application of importance — performance model in tour guides' performance: evidence from mainland Chinese outbound visitors in Hong Kong*; Tourism management; Vol. 25, No. 1, 2004, stran 81–91.
- Strategija razvoja slovenskega turizma 2012–2016*, Republika Slovenija, Vlada Republike Slovenije, 2012.
- Zakon o spodbujanju razvoja turizma*; Uradni list RS, št. 2/04.

Jože Planinšek CM

DOM SV. JOŽEF — STALNI MISIJON

Prijazno povabilo urednice Mohorjevega koledarja Alenke Veber je vzrok za naslednje vrstice o Domu sv. Jožef nad Celjem. Prihodnje leto bosta minili dve desetletji od blagoslovitve obnove in začetka delovanja duhovno-prosvetne dejavnosti. Razmišljanje ob tem zapisu me utrjuje v zavesti, kako se velikokrat uresničijo stvari, o katerih človek sicer sanja, a se mu zdijo nedosegljive. Lazaristi smo se leta 1993 z dokaj jasno vizijo lotili obnove prvotne Misijonske hiše, ki nam jo je občina Celje vrnila tri leta pred tem. Potem ko je postalo gotovo, da nekdanje Misijonišče v Grobljah pri Domžalah ne bo več naše, saj ga ni bilo moč dobiti nazaj v naravi, smo se opredelili za duhovno-prosvetno dejavnost v treh naših ustanovah: na že delujočem Mirenskem Gradu z Gnidovčevim domom duhovnih vaj, v študentskem domu Vincenci, ki smo ga ustanovili v vrnjeni hiši na Taboru v Ljubljani, in v Domu sv. Jožef v Celju kot duhovno-prosvetnem centru.

Dom sv. Jožef smo si v duhu dejavnosti na Jožefovem hribu od prihoda lazaristov leta 1852 in vse do začetka druge svetovne vojne zamislili kot neke vrste stalni misijon, primeren času in prostoru ter v skladu z našo karizmo. Duhovno-prosvetna dejavnost se je začela z jesenjo 1996 in vzporedno z dokončanjem obnove prvotne hiše in vpenjanjem v okolje počasi dobivala svoje mesto. Že takrat smo imeli v mislih tudi Orglarsko šolo in bolj v sanjah kot v načrtih varstvo starejših. Pomanjkanje sredstev je širitev in dejavnost krnilo. Ko pa so se pokazale možnosti, smo se lotili nadaljevanja dela. Tako je leta 2003 zaživela Orglarska šola, ki je zamišljena izrazito pastoralno, z vzgojo organistov kot pastoralnih sodelavcev v župniji. Uspelo nam je pridobiti

ustrezne prostore na dvorišču, in leta 2004 smo jih zgradili z Lazarjevo hišo. S tem smo razširili možnosti za duhovno-prosvetne dejavnosti, vendar je bilo treba delovanje hiše finančno stalno podpirati. Kot zavod z nepridobitno dejavnostjo smo se zavezali k vlaganju morebitnega dobička v osnovno dejavnost, da bi tako toliko bolj zavarovali poslanstvo ustanove. V iskanju sredstev za čim večje število pastoralno, kulturno in duhovno usmerjenih prireditev smo počasi začeli tudi gospodarsko dejavnost na področju gostinstva. Ob tem pa se je v skladu z našo karizmo krepila misel še na dejavnost varstva starejših. Po nekaj poskusih nam je uspelo pridobiti koncesijo za šestdeset stanovalcev, tvegali smo in prosili za kredit ter začeli graditi prizidek, ki je štirikrat večji od prvotne že obnovljene hiše. Med gradnjo smo pridobili koncesijo še za novih šestdeset postelj, leta 2007 smo gradnjo končali in že začeli vseljevati prve stanovalce. Poleg prostorov za starejše smo s prizidkom pridobili bistveno boljše pogoje tudi za duhovno-prosvetno dejavnost. Dom sv. Jožef je tako lahko začel delovati v polnosti, kot

ena ustanova s tremi področji: duhovno-prosvetno dejavnostjo, Orglarsko šolo in varstvom starejših. Tako se sedaj v njem dejavnosti prepletajo in dopolnjujejo. Marsikaj, kar je bilo prej neizvedljivo, je postalo povsem mogoče. Zlasti pa je pomembno to, da je hiša polna življenja. To je v veselje vsem, ki vanjo prihajajo na različne prireditve, in stanovalcem, ker niso odrinjeni na rob, temveč so sredi živahne duhovne, kulturne in izobraževalne dejavnosti.

Življenje v hiši oblikujemo na eni strani lazaristi, od katerih je eden po statutu direktor, in laiki: trije ravnatelji, za vsako dejavnost eden, vodje posameznih služb in preostali zaposleni; vseh zaposlenih laikov je v ustanovi triinsedemdeset. Glede na programe, ki potekajo v duhovno-prosvetni dejavnosti, in druge, so med zaposlenimi kar štirje diplomirani laiški teologi.

Ker želimo biti celotna ustanova, stalen misijon, je seveda za nas velik izziv delo z zaposlenimi. Brez njih si pravega uresničevanja poslanstva ne znamo predstavljati. Ne želimo biti samo še en dom za upokojece, saj potem ne bi dosegli svojega cilja. Zato neradi slišimo, da smo dom upokojecev, saj to nismo. Smo Dom sv. Jožef, v katerem se različne dejavnosti prepletajo in dopolnjujejo. Ta prepletenost je sorazmerno velika obveznost in naloga, je pa tudi velik privilegij, ki nam omogoča delovanje, kakršno bi ena sama dejavnost težko zmogla.

Osrednji del programa duhovno-prosvetne dejavnosti oblikujemo glede na pastoralno leto za eno leto naprej. Poletni meseci so tako v naši hiši malo bolj mirni, kar se tiče prireditev, vendar zelo živi, kar se tiče načrtovanja in priprave programa, ki ga do konca avgusta strnemo v napovednik. Sledimo pastoralni usmerjenosti vesoljne in krajevne Cerkve, hkrati pa iščemo tudi potrebe časa in skušamo nanje na primeren način odgovarjati. Odzivi so zelo različni, z veseljem pa opazujemo njihovo rast, zlasti udeležbo na posameznih prireditvah. Ker smo v neposredni bližini Teharij, so nam blizu tudi teme v zvezi z zgodovino, narodno spravo in iskanjem odgovorov na to problematiko.

Zajeten del naše dejavnosti je povsem redna, nadžupnijska pastoralna, kot so priprava na zakon, krst, katehumenat in oblikovanje župnijskih sodelavcev na različnih področjih njihovega dela. Vedno pa skrbimo, da ljudi usmerjamo in oblikujemo za delo v domačih župnijah, saj se zavedamo, da le stvari, ki so vpete v neposredno okolje, predvsem v okolje domače župnije, lahko živijo trajno. Pri splošnih izobraževanjih iščemo vsebine, ki navadno morda niso ravno čehljanje za ušesi, so pa potrebne in dolgočasno nujne. Publika je treba dostikrat tudi vzgajati, kar je dolgotrajen in zahteven proces. Ni lahko loviti ravnovesja med zaželenimi vsebinami, ki so morda prav zato že na robu, in potrebnimi, a dostikrat ne ravno navdušujočimi vsebinami.

Kultura, tako glasbena kot likovna in gledališka, ima v domu posebno mesto. Dojemamo jo tudi kot vstopno mesto za evangelizacijo, saj z njo dosežemo mnoge obiskovalce, ki bi jih sicer težko. Glede na to, kaj v sodobnem času okolje ponuja kot kulturo, ki je dostikrat ravno njeno nasprotje, pa si delo na tem področju zastavljamo kot nalogo. Še posebej gledališko dejavnost, v katero so vpeti zlasti mladi iz župnije, štejemo kot obliko pastoralnega dela. Vsakoletna, letos že četrta uprizoritev srednjeveškega misterija Slehernik, ima pri tem odločilno vlogo. Dejavnost pa poživijo tudi različne

veseloigre ob pustni nedelji in drugih priložnostih ter akademije, recitali in podobno dogajanje, ki nastaja v povezavi doma in župnije. Sodelovanje med župnijskim občestvom in Domom sv. Jožef je velik obojestranski blagoslov, marsikaj bi težko uresničili brez tega sožitja, ki rojeva mnoge lepe sadove. V duhu tega sodelovanja delujejo na Jožefovem hribu kar štiri pevske skupine, ki ob posameznih priložnostih združijo svoje moči in skupaj zapojejo. Naše stanovalce dojemamo kot župljane, v pastoralnem svetu župnije imajo svojega rednega zastopnika.

Učinkovitosti tega našega misijona, kot imenujemo našo dejavnost oziroma si zanjo želimo, da bi to res bila, se ne da in niti ne sme meriti. Veseli pa smo vsega, kar se zgodi, in vsaj na zunaj tega ni malo.

Preko šeststo prireditev na leto ima svojo govorico. Od tega jih je okrog dvesto bolj družabne in gostinske narave in so naravnane tudi gospodarsko, saj nam to omogoča preostalo dejavnost, ki ima globljo vsebino in je ne moremo ponujati po tržnih cenah, zlasti pa pastoralno, za katero je večino sredstev treba pač z nečim ustvariti. Preostalih štiristo prireditev delimo na dva dela. Dvesto je gostujočih z najrazličnejših duhovnih in tudi siceršnjih področij, in poskrbimo, da imajo naši gostje primerno nastanitev ter da lahko delajo in se dobro počutijo. Drugih dvesto prireditev pa smo še posebej veseli, ker smo si jih zastavili za cilj že ob začetku našega delovanja. Gre za dogajanje, ki ga sami načrtujemo in z njim sledimo pastoralnemu poslanstvu našega doma in ga, seveda poleg domačih, še z zunanjimi sodelavci, tudi izvajamo. Tej dejavnosti dajemo še poseben poudarek in z njo lazaristi v duhu bl. Antona Martina Slomška, našega utemeljitelja, in sv. Vincencija Pavelskega, našega ustanovitelja, želimo uresničevati svoje misijonsko poslanstvo, ki smo si ga zastavili tudi kot osrednjo nalogo našega provincialnega načrta.

(Jože Planinšek, CM, predsednik Celjske Mohorjeve družbe, direktor Doma sv. Jožef, Celje)

Fotografije Arhiv Dom sv. Jožef

Leon Marc

FRANČIŠEK IN SLOVENCİ

Kljub vrsti knjižnih objav o novem papežu je zanimivo, da je slovenski katoliški tisk v glavnem spoštljivo preslišal večino tistih poudarkov, ki so jih (tudi kakovostni) mediji po svetu najbolj izpostavili. Ali so teme, ki jih odpira papež Frančišek pri nas manj zanimive in preveč težavne? Je naš slovenski svet tako zelo drugačen od sekulariziranega globalnega zahoda, na katerega se obrača papež?

KONTINUITETA IN DISKONTINUITETA

Razumljivo, da nam je bil med papeži zadnjih desetletij posebej blizu Janez Pavel II. — Slovan, Srednjeevropjec s podobno izkušnjo komunizma kot mi, ki je podprl slovensko osamosvojitve in dvakrat obiskal Slovenijo. Lahko bi celo rekli, da smo Slovenci papeštvo lahko močneje občutili prav z njim, saj je z nastankom samostojne države Slovenija stopila v dialog s Svetim sedežem kot subjekt. V tem smislu nas je nekoliko razočaral Benedikt XVI., ki je sprva celo opustil božični pozdrav v slovenščini, čeprav smo ga videli kot nekoga, ki prihaja iz skupnega kulturnega prostora.

Na teološkem področju je sv. Janez Pavel II. s svojo teologijo Božje milosti tlakoval pot papežu Frančišku. Podobno vlogo je imel poudarek racionalnemu v krščanstvu pri Benediktu XVI. Ne morem pozabiti, kako je tretji del Ratzingerjeve teološke trilogije o *Jezusu iz Nazareta (Jezusovo otroštvo)* bil ob božiču 2012 deležen celo uredniškega komentarja v *Financial Timesu*: da se liberalni poslovni časnik svetovnega slovesa loteva takšne teološke teme, je resnično izjemno. Pisanje papeža o tem, da je bil popis v Betlehemu zaradi odmere in terjatve davkov na posesti, ki jo je najverjetneje imel Jožef v tem mestu, je nesporno zanimiva tema za finančni dnevnik. Kakor tudi, da zvezde repatice ne smemo mešati z astronomijo, da pa prav ta omemba naravnega po-

java pomeni tudi »konec astrologije«, »demitologizacijo«, »antropološki obrat« — otrok vodi zvezdo, ne zvezda ljudi. Da je češčenje modrih najverjetneje le teološko navdihnjeno. Ratzinger v delu tudi poudarja, da se je Jezus rodil kot ubožec.

Kontinuitete med Frančiškom in obema njegovima predhodnikoma je torej več, kot se zdi na prvi pogled ali sodeč le po resnično drugačnem slogu papeževanja. Za javnost v ospredju sicer ostaja diskontinuiteta. Največ pozornosti (tudi sekularne javnosti) so vzbudili naslednji odlomki v *Veselju evangelija*: da »imajo nekateri kristjani nekakšen postni čas brez velike noči«, da »oznanjevalec evangelija potemtakem ne bi smel biti žalosten, kakor da bi bil na pogrebu«, da »ni primerno, da papež namesto krajevnih škofov razsodi o vseh vprašanih, ki nastanejo na njihovem ozemlju«. In dalje: da kateheti ravnajo napak, »kadar govorijo več o postavi kakor o milosti, več o Cerkvi kakor o Jezusu Kristusu, več o papežu kakor o Božji besedi«, da »evharistija ni plačilo za popolne, ampak velikodušno zdravilo in hrana za slabotne«, in v tej zvezi, da se duhovniki »pogosto obnaša[jo] kakor nadzorniki milosti in ne kot njeni podeljevalci«, da v nekaterih krajevnih Cerkvah ni pravega ozaveščanja laikov tudi »zaradi pretiranega klerikalizma«. Zelo močne so tudi Frančiškove besede o solidarnosti, o neenakosti porazdelitve dohodka kot »korenini družbenega zla«, o politiki kot

o »eni najdragocenejših oblik ljubezni do bližnjega«, o odprtosti do migrantov ...

Frančiškovo *Veselje evangelija* morda nima enake teološke moči kot Ratzingerjeva misel, je pa doseglo pozornost široke javnosti, ki je Ratzinger ni bil deležen. Frančiškovo bivanje v skromnem apartmaju v *Domu sv. Marte* (glede česar resni komentatorji dodajajo, da gre tudi za varnostni ukrep) je v ostrem kontrastu z Ratzingerjevim obujanjem hermeline (in podobnim pristopom nekaterih kardinalov, npr. z nošenjem *Cappe Magne*). Poudarjanje vrednot pri Janezu Pavlu II., ki je bilo pogosto interpretirano kot doktrinalna ozkost, je pri Frančišku nadomeščeno s poudarjanjem hierarhije vrednot, slednja pa je spet v nekaterih krogih napačno razumljena kot pristanek Cerkve na moralni relativizem.

Med Frančiškom in njegovima predhodnikoma je torej mešanica kontinuitete in diskontinuitete, kar je konec koncev za organizacijo, kot je Katoliška cerkev, tudi razumljivo. V kolegiju kardinalov elektorjev, ki se dopolnjuje z novimi člani v dolgih časovnih presledkih in po volji vsakokratnega papeža, pač ne more kar sama od sebe vznikniti zaresna diskontinuiteta, gledanje, ki ne bi imelo pri predhodnikih vsaj nastavkov.

ODMAKNJENOST SLOVENIJE

Če bi sodili po majhnem zanimanju katoliških medijev pri nas za medijsko najbolj izpostavljene Fran-

čiškove misli in po odzivih nanje med vernimi, se zdi, da med katoličani na Slovenskem, celo med mlajšo generacijo, še naprej — resda pod vtisom težke zgodovine in nadaljujočega se primitivnega diskurza o religiji in Cerkvi — deluje odziv samobrambe in z njim povezano pomanjkanje samorefleksije. Angažiranim slovenskim katoličanom — tako se zdi — se teme, ki jih je načel papež, ne zdijo posebej pomembne.

Ko je spletni portal *iskreni.net*¹ objavil pogovor z vernim slovenskim katoličanom, ki je zbral toliko poguma, da je spregovoril o tem, kako si prizadeva, da bi kot homoseksualec živel krščansko življenje, se ni zganil noben pastoralni urad, niti se ni oglasil kak škof in rekel kaj spodbudnega. Le upam lahko, da ga je kdo zasebno poklical in mu izrazil priznanje. Še dobro, da imamo posebno pastoralo za ločene in razvezane. Toda potrebovali bi tudi pastoralo za istospolne, za osebe, ki bivajo skupaj neporočene, itd.

Drug primer: ko je spletni magazin *Časnik* objavil odgovore katoliškega laika (odgovore je ta pripravil na lastno pobudo) na vprašalnik o sinodi o družini,² je nanj prišlo le 20 spletnih komentarjev, avtor pa ni prejel prav nobenega odziva formalnih struktur Cerkve na Slovenskem, niti ne obvestila, da so bili njegovi odgovori morda upoštevani pri poročilu, ki ga je kasneje *Slovenska škofovska konferenca* poslala v Rim.

Oba primera sta v kričečem nasprotju s pozornostjo, ki jo katoliška javnost in katoliški mediji pri nas posvečajo vprašanju, povezanim z zakonsko ureditvijo zakonske zveze in družinskih razmerij.

Če gre soditi po slovenskem katoliškem tisku, so za to občestvo problemi predvsem slovenski (državljanska vojna, povojni poboji) ali se tičejo vloge vere v javnosti (družinska zakonodaja, verouk v šoli, prisotnost vere/Cerkve v javnih ustanovah ipd.). Teme, povezane z družino, so torej vsekakor deležne pozornosti, a le takrat, kadar se katoličani čutimo napadeni ali se nam zdi, da so napadene naše vrednote, zmanjka pa nam energije

in prostora, ko se vprašanje družine zastavi s stališča Cerkve navznoter.

Razloge za takšno visoko stopnjo indiferentnosti do (pre)oblikovanja pogleda na družino znotraj Cerkve (podobno velja za pogled na način oznanjevanja) torej moramo res najprej iskati v naši zgodovini in prevladujočem pogledu na religijo v družbi, ki nas, katoličane, stalno potiska v obrambno držo.

MEJE TRADICIONALNEGA MODELA KATEHEZE IN PASTORALE

Toda ali smo katoličani na Slovenskem lahko v takšni drži še luč, sol, kvas? Ali privabljamo medse, v naše župnijske cerkve kristjane z roba? Ali — kot

nas vabi papež Frančišek — zapustimo našo »komodnost« in dosežemo tiste, ob katerih nam je morda malce neprijetno? Ali znamo zanje narediti naša župnijska občestva vabljliva, so v njih dobrodošli?

Praktični katoličani pri nas so se skrčili na tako majhno občestvo, da se tisti, ki se sicer čutijo kristjani, a jih omenjene teme osebno zadevajo (istospolni, razvezani in znova civilno poročeni, neporočeni, ki živijo skupaj, in drugi v kanonično »iregularnih« situacijah), v njem težko prepoznajo. Ostali smo malo občestvo z visokimi ideali, ki pa je manj idealne, problematične glasno ali po tiho izločilo.

Kako se je to zgodilo? Sredi sekularizacije, ki je pri nas potekala v specifičnih razmerah »golaževega kapitalizma«, je v krizo zašel tradicionalni model pastore in kateheze, ki pretirano poudarja formo in tradicijo. Naj postrežem z nekaj ilustracijami. Otroci se zgodaj naučijo molitvenih obrazcev, ne pa njihovega pomena, in tako nehote dobijo sporočilo, da je kvantiteta, zunanost molitve pomembnejša od iskrenega, zaupnega pogovora z Bogom. (Krivični bi seveda bili, če bi trdili, da tradicionalizem ne šteje vsebine za pomembno; korektnije bi bilo reči, da jo predpostavlja ali celo meni, da bo zunanost nekako vodila k pontranjenju — a to se v sedanjem svetu zelo težko zgodi.)

Veroučna gradiva — ki so od časov mojega otroštva sicer silno napredovala po oblikovni in vsebinski plati — še vedno ostajajo v tradicionalnih okvirih. V njih najdemo besedne zveze, ki so majhnim otrokom popolnoma nerazumljive (primeri naslovov poglavij: Jezus je Božji ljubljenec, Bog je izbral Marijo, Zadnja večerja, Čujte in molite itd.). Seveda se otroci s tem preveč ne obremenjujejo, vsega se ne trudijo razumeti, nekako vzamejo, da je to pač besedje, ki se uporablja pri verouku. Toda kaj to pomeni? Da se vera že pri majhnem otroku (poleg vrste pozitivnih izkušenj, seveda) povezuje z nerazumljivim, neracionalnim specifičnim izrazjem, ki ga je moč slišati le v kontekstu vere, verouka, maše, Cerkve, ne pa v resničnem vsakdanjem življenju, tako pa se tudi slednje umika veri.

Seveda v veri ostajajo skrivnosti, pred katerimi (od-

rasli verniki) spoštljivo obstanemo. Da pa vera ne bi zapadla na področje pravljičnega in magičnega, jo je otrokom treba razlagati, četudi je razlaga kdaj na meji doktrinalno pravičnega. Racionalno dimenzijo vere je močno poudarjal že Benedikt XVI., papež Frančišek pa v *Veselju evangelija* opozarja, da »ko poslušamo povsem pravoverno govorico, ki jo verniki sprejemajo, to včasih ne ustreza pravemu evangeliju Jezusa Kristusa zaradi govornice, ki jo verniki uporabljajo in razumevajo ... Na ta način smo sicer zvesti formulaciji, a ne posredujemo bistva. To je največja nevarnost.« Na drugem mestu papež tudi svari tiste, ki »sanjajo o monolitnem nauku, ki bi ga vsi branili brez odtenkov«. To velja tako za katehezo otrok kot za katehezo odraslih: naša kateheza pogosto ne posreduje bistva.

Poglejmo v enem izmed veroučnih gradiv še nekaj podrobnosti. Tam najdemo tudi naslednje: »Ko je Jožef izvedel, da Marija pričakuje otroka, je ni zapustil. Po Jezusovem rojstvu je Jožef zanj skrbel kot pravi oče. Imenujemo ga Jezusov varuh, krušni oče ali rednik.« Kaj naj si osemletnik misli o tem? Zakaj neki bi bil moral Jožef zapustiti nosečo Marijo? Otrok nagonsko verjetno slutiti, da bi bilo zapustiti nosečo mater nekaj slabega. Toda zakaj naj bi jo kdo sploh zapustil? Ali naj otroku razlagamo, da je vse do pred nekaj desetletji nosečnost zunaj zakona bila v judovskem in krščanskem kontekstu nekaj slabega? Zakaj pa? Najbolje bi se bilo torej socialnemu in moralnemu problematiziranju nosečnosti neporočene ženske na tej stopnji izogniti. Če pa že obsodimo mentaliteto judovskega prostora v Jezusovem času, bo tradicionalni vzorec prišel v konflikt sam s seboj, saj se ta še danes v krščanskem kontekstu preveč ukvarja z zunajzakonsko spolnostjo in pari »na koruzi«.

Pretiran poudarek na formi in tradiciji ter uporabi doktrinalno pravičnih izrazov se nadaljuje med pripravo na obhajilo in birmo. Zato ni presenetljivo, da je birma za tako številne tudi zaključek verskega življenja. Kateheti resignirano, včasih kar na sam dan birme, glasno ugotavljajo, da birmancev po birmi tako ali tako ne bo več v cerkev. Toda samokritično

se moramo vprašati, ali ni tako tudi zato, ker sta naša kateheza in pastoralna še vedno prepolni nerazumljivih form, preživelega »protokola«, poudarjanja moralizma pred vero ali celo župnikovih kapric in muhavosti. Če je tako, je razumljivo, da takoj po birmi odpade vse, kar ni razumljeno in ponotranjeno. To so meje tradicionalne vernosti, ki je — dokler so za to obstajali razmeroma ugodni zunanji pogoji — zagotavljala posamezniku moralno, socialno in morda celo čustveno varno pot skozi življenje. (Ni, seveda, nepomembna tudi vloga tradicije kot dela verske kulturne dediščine, ki jo moramo ohraniti.) A ta model odpove, ko zunanji pogoji postanejo izrazito neugodni in ko izzovejo forme in tradicije, posameznik pa ne zna sebi (in drugim) prepričljivo odgovoriti o »razlogih našega upanja«; v teh formah in tej tradiciji razen naučenih obrazcev ne najde več odgovorov, saj same po sebi teh odgovorov tudi ne morejo dati.

Ponekod po naših župnijah iščejo rešitev v smeri ustvarjanja vzporednih struktur, ki naj pokažejo, da je življenje s Kristusom lepo, zanimivo, veselo. Toda pogosto je težava tega poskusa (namreč da bi sebe in lastne otroke potegnili iz zagatnega prijema zablod sodobnega sveta) v tem, da te nove strukture niso narejene tako, da bi mogle sprejeti kogarkoli drugega, razen tistih, ki so že zrasli v prijaznem, toplem in varnem okolju župnije. Tudi ti poskusi namreč običajno predpostavljajo izkušnjo tradicionalne vernosti, zato vanj uspejo zaiti le redki zunaj tega kroga. To pa ni sol zemlje in luč sveta, h katerima smo pozvani; zunanji svet se zaradi teh novih poskusov ne spreminja, ampak so ti prav pogosto, kakor pravi Frančišek, »odrekanje realizmu družbene razsežnosti evangelija«. Celó za tiste, ki v takšnih vzporednih strukturah uživajo »podaljšano bivanje« do odraslih let, grozi, da se izgubijo kasneje, ko odraslo življenje pritisne z vsemi svojimi močmi. In potem so tudi oni izločeni iz tega malega občestva: izločijo se bodisi sami, ker v Cerkvi več ne najdejo uporabnih odgovorov na življenjska vprašanja, ali pa jih izločijo cerkveni predpisi, ker niso »pravilno« poročeni, morda ne hodijo vsako nedeljo k maši ipd.

(Seveda moramo biti pošteni in povedati, da tudi vernost petja in igranja na kitaro takšnih in drugačnih skupin ni vedno prava alternativa tradicionalni vernosti. Te privlačne sodobne alternative so v nevarnosti, da preizkušene tradicionalne obrazce in modele nadomestijo z bogatimi čustvi, a ta prav tako ne predstavljajo trdnega življenjskega temelja.)

Poleg tega je glede tovrstnih vzporednih struktur treba reči še nekaj: ni mogoče, da bi ves svet, ki nas obdaja, vsi neverujoči in vse, kar je navidezno ateistična kultura, zlasti humanistična, ustvarila, bili tudi že od hudega in v osnovi Bogu, Božjemu nasprotni. Prav papež Frančišek nam o tem v *Veselju evangelija* pravi, da je »bolj kot brezboštvo danes pred nami izziv, kako naj ustrezno odgovorimo na žejo po Bogu pri mnogih ljudeh«. Zato bi se morali kristjani bolj varovati tega a priori odklanjanja sveta okoli nas, bolj pa iskati Duha, ki veje, kjer hoče, ki torej veje tudi v humanizmu, svetovnem etosu in drugod, in tam iskati stične točke dialoga. Saj je vendar Bog Stvarnik tega sveta; z njegovo domišljijo je svet ustvarjen, in človek po njegovi podobi; kako bi torej moglo vse drugo biti nam tako tuje in celo sovražno! V tem vidim razlog za manj obrambne drža pred svetom. Kar pa se tiče odnosa do vere in Cerkve, papež spominja, da tudi za navdušenja polne prve kristjane »v rimskem cesarstvu ni bil ugoden položaj«.

Papež Frančišek sam pravi, da mora Cerkev v procesu razlikovanja »priti tudi do tega, da spozna lastne navade, ki niso neposredno povezane z jedrom evangelija, ampak so delno zakoreninjene v zgodovini. Teh navad danes ne razlagamo več na isti način in njihovega sporočila navadno ne zaznavamo ustrezno. Te navade so morda lepe, a zdaj niso enako koristne za predajanje evangelija. Ne bojmo se jih preveriti! Prav tako obstajajo cerkvena navodila ali predpisi, ki so bili nekdanj morda zelo učinkoviti, a nimajo več iste vzgojne moči kot življenjske smernice. Sv. Tomaž Akvinski je poudaril, da je »zelo malo« predpisov, ki so jih Kristus in apostoli dali Božjemu ljudstvu«.

POSEBNOSTI SLOVENIJE

Ne le preokupiranost z reakcijami na sedanji agresivni sekularizem, tudi prisilni odstop dveh nadškofov, dr. Stresa in dr. Turnška, in način komunikacije v dolgem postopku iskanja njunih naslednikov, neprijetno povezan s Frančiškovim pontifikatom, morda zmanjšujejo večje zanimanje za sporočilo papeža Frančiška v Sloveniji. Morda v Rimu vidijo preveč podobnosti med vatikansko banko in Mariborom, tudi tam, kjer jih ni, in podcenjujejo pomanjkanje ustreznih človeških virov v celotni slovenski katoliški srenji, s Cerkvijo vred. Tako katoličani na Slovenskem iz Rima pričakujejo predvsem imenovanja nadškofov, manj pa napotkov o tem, kako oznanjevati danes in kako živeti krščansko družino.

Ta odsotnost živega zanimanja za širši okvir dogajanja v Cerkvi je na poseben način razvidna v katoliških medijih. V Sloveniji imamo na eni strani opravka z javnimi mediji, namenjenimi splošni javnosti, ki pa so pogosto bolj podobni glasilom določenih političnih skupin ali lobijev. Ob njih so vzniknili novi mediji, ki tudi niso vselej zagotovili dejanske profesionalnosti in neodvisnosti. Katoliški mediji pa so svojo nalogo vedno razumeli predvsem kot sredstvo oznanjevanja, manj kot informiranja o dogajanju znotraj Cerkve ali njegove kritične analize. Njihove prizadevne lastnike in ustvarjalce še vedno prevzema strah, da bi večja odprtost vodila v doktrinalni in moralni relativizem ter ošibila moč Cerkve v soočenju (ali »spopadu«) s sovražnim okoljem.

Pred seboj imam mednarodni katoliški tednik *The Tablet*, publikacijo, ki že več kot 150 let ostaja v rokah skupine britanskih laičkih lastnikov in urednikov (seveda tudi ob prispevkih klerikov), in ne v neposredni lasti škofij. To ediciji daje več možnosti, da ne le evangelizira in informira o uradnih stališčih Cerkve in njenem življenju, ampak tudi kritično razmišlja, pri čemer včasih hodi po robu konvencionalnega razumevanja nauka, a tega ne počne zavoljo všečnosti in modernizma, ampak v prepričanju, da išče še bolj avtentično krščanstvo. V našem sloven-

skem prostoru se je temu približal spletni *Časnik*, a še tam preseneča, da nekateri mladi katoliški pisci zagovarjajo zelo ozke poglede, včasih — kot je bilo to ob vprašanju homoseksualnih oseb — celo ožje od uradnih stališč Katoliške cerkve.

(Majhne) družbe, kakršna je slovenska, bodo, sociološko gledano, vedno imele nekaj težav s sprejemanjem različnosti, drugačnosti. Za Cerkev to velja še toliko bolj. Kakršnekoli spremembe, ki bi jih v učenju ali zgolj v praksi Cerkve na področju družine in zakonske zveze pripravili izredna sinoda oktobra 2014 in redna sinoda oktobra 2015, bodo postopne, previdne. Tako nakazuje tudi že delovni dokument, ki so ga v Rimu pripravili na osnovi prejetih odgovorov na vprašalnike o družini.³ (Slovenski katoliški tisk je o tem poročal le na kratko, brez izpostavljanja dokumenta.) Prvi kritični odzivi na dokument ugotavljajo, da bo treba *aggiornamento* na tem področju bolj kot na naravni postavi utemeljiti na Božji besedi. (Navsezadnje je naravna postava, ki jo je Cerkev s Tomažem Akvinskim vzela za svoj filozofski pogled, še vedno človeško delo.)

POT NAPREJ V MISIJONARSKO PASTORALO

Medtem pa — in to je najpomembnejše — mora Cerkev, tudi vsak duhovnik v Sloveniji, imeti dovolj krščanske ljubezni, da se bodo tisti »drugačni« kristjani, ki si bodo želeli v cerkev/Cerkev, tam videli zaželeni. Če duhovniki in celotno župnijsko občestvo tega ne storijo, ampak le zadovoljujejo »religiozne potrebe« male peščice (pa še te nedeljnike nekateri duhovniki prepogosto svarijo pred nevrednim prejetjem obhajila, se vedejo do njih avtoritarno ipd.), potem niso storili dovolj, ampak so ostali v konstantinovski drži, ki lahko obnavlja le geto, ne more pa graditi Božjega kraljestva.

V tem smislu je čas, da tudi v Sloveniji vzamemo papeža Frančiška zares, ko pravi, da je potreben premik »od ohranjevalne pastore k odločno misijonarski pastore«. Seveda je to, kar oznanja, zelo

zahtevno, zahtevnejše od običajne (slovenske) pastoralne prakse. Na glavo postavlja koncept, po katerem verniki prihajajo v cerkev; ne, duhovnik mora k ljudem. Toda ta pristop je tudi razbremenjujoč: duhovnika, župnika, osvobaja spon, ki jih ustvarja streženje majhni skupini »popolnih« nedeljnikov, ki nemalokrat privatizirajo župnijo in poskušajo to narediti še z vero.

Upam, da bo Cerkev na obeh sinodalnih zborih našla pristne krščanske odgovore na vprašanja družine danes in da bo tudi Cerkev na Slovenskem del teh prizadevanj vesoljne Cerkve. Upam pa tudi, da bo Cerkev na Slovenskem spoznala, da osredotočenost na obrambo pred dejansko ali domnevnim tujim, neprijaznim, celo sovražnim okoljem ne zadostuje, ampak da potrebujemo tudi slovenske frančiške. Morda je to tudi napotilo za nova škofa.

(mag. Leon Marc, diplomat in publicist, Ljubljana)

Fotografije Arhiv Družina

1 <https://iskreni.net/druzina-zivljenja/131-biti-drugacen/165038-mario-plesej-intervju.html>.

2 <http://www.casnik.si/index.php/2013/11/25/sinoda-o-druzini-na-vprasanik-odgovarja-slovenski-laik/>.

3 Angleško besedilo delovnega dokumenta je dosegljivo na http://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20140626_instrumentum-laboris-familia_en.html.

Leon Marc

MOLITVENA URA ZA DOMOVINO

V imenu Očeta in Sina in Svetega Duha.

Gospod,¹ v Tvoji navzočnosti smo se zbrali na predvečer praznika domovine. Želimo se ti zahvaliti za darove narodnosti in države, jezika in kulture, za lepoto domovine, za to, da živimo v miru, za to, da večina med nami, kljub krizi in stiskam, še vedno živi bolje od prejšnjih generacij.

Prinašamo pa ti tudi svojo zaskrbljenost: za obstoj slovenskih vrednot, za stanje pravne države, človekovih pravic in demokracije, za našo istovetnost, za bližnje v socialnih stiskah.

Izpeljal si nas iz našega Egipta in popeljal v obljubljeni dežel. Prijeli smo dar samostojne države, se vrnil v družino evropskih držav, se vrsto let veselili razcveta domovine. A danes bi Ti, Gospod, o Sloveniji lahko spregovoril, kakor si nekoč po preroku Jeremiji:

*Kaj so vaši očetje našli krivičnega na meni,
da so se oddaljili od mene,
da so šli za puhlimi maliki in postali puhli?*

*Niso rekli: »Kje je Gospod, ki nas je izpeljal iz egiptovske dežele, ki nas je vodil po puščavi, po pusti in jamasti deželi, po sušni in mračni deželi, po deželi, skozi katero nihče ne hodi in kjer ne prebiva noben človek?«
Pripeljal sem vas v rodovitno deželo, da bi uživali njene sadove in njene dobrine.*

A ko ste prišli, ste oskrunili mojo deželo ... (Jer 2,5—7)

Gospod, hvala Ti, ker si nas izpeljal iz »puste, jamaste, sušne in mračne dežele« v drugačno domovino. Toda ali nismo oskrunili te čudovite dežele?

Gospod, usmili se.

Z Jeremijo bi Ti lahko na drugem mestu tudi za Slovenijo nadaljeval:

Res, krivičneži se najdejo v mojem ljudstvu,

sklonjeni preže kakor ptičarji, zanke nastavljajo in lovijo ljudi.

Kakor kletka, ki je polna ptičev, tako so njihove hiše polne prigo-ljufanega blaga.

Zato so postali veliki in bogati, debeli so in zavaljeni.

Njihova hudobija presega vse meje; ne zavzemajo se za pravico,

pravico sirote — in vendar uspevajo! Ne prisojajo pravice ubogim.

...

Strahotne in grozne reči se godijo v deželi:

preroki prerokujejo lažnivo, duhovniki vladajo na svojo roko. In mojemu ljudstvu je to všeč! (Jer 5,26—31)

Da, včasih se zdi, da je tako, kot je, ljudstvu, nam, pravzaprav všeč.

Kristus, usmili se!

Kako sodobno zvenijo danes besede preroka Jeremije voditeljem ljudstva iz 7. stoletja pred Kristusom tudi v naslednjih vrsticah:

*Kako morete reči: »Modri smo. Gospodova postava je pri nas!«
Že! A glej, lažnivo pisalo pisarjev je iz nje naredilo laž.*

...

Kajti vsi od največjega do najmanjšega se pehajo za dobičkom.

Varajo vsi, od preroka do duhovnika. Zlom hčere mojega ljudstva hočejo ozdraviti na lahko,

s tem, da govorijo: »Mir, mir,« ko vendar ni miru.

Mar se sramujejo, ker so počenjali gnusobo?

Ne, sploh se ne sramujejo, ne znajo zardeti. (Jer 8,8—12)

...

*Svoj jezik napenjajo kakor lok;
z lažjo in nezvestobo gospodujejo
deželi.*

*Letajo od hudobije do hudobije,
mene pa ne poznajo, govori Gospod.*

...

*Svoj jezik so navadili na laž,
ne naveličajo se delati krivice.
(Jer 9,2—4)*

Gospod, razmišljamo o zlomu našega ljudstva in o cenenih zdravilih, ki se ponujajo za rešitev krize vrednot in gospodarske krize. Tudi mi, kristjani, nismo imuni za cenenosti. Ne samo tajkuni, tudi mi sami smo ujeti v svoja mala pehanja za dobičkom. Ne samo »lažniva pisala« medijev, tudi mi sami imamo na ustih laž. Tudi mi delamo krivico in tako

krepimo grešne strukture našega okolja, v katerem se razrašča nezaupanje in se množijo krivice. Prinašamo Ti boleči občutek, da tega ni moč spremeniti.

Gospod, usmili se!

* * *

Bog Oče, za Božje ljudstvo si si najprej izbral Izraelce, s katerimi si pričel pisati zgodovino odrešenja. Svoje odrešenje si postavil v konkreten zgodovinski čas in prostor.

Tudi nas si postavil na čudovit kos zemlje in nas prebudil v zgodovinskem času.

Gospod, zahvaljujemo se ti za luč vere, ki so jo prejeli naši predniki pred skoraj poldrugim tisočletjem. Zahvaljujemo se ti za delo

slovanskih svetih bratov Cirila in Metoda, še posebej pa za luč iz Ogleja in Salzburga — Solnograda, po katerih smo, zlasti po zaslugi irskih menihov, bili uvrščeni v zahodni kulturni krog, v Evropo.

Hvaležni smo ti, da smo kot prvi med Slovani dobili v latinici pisana besedila v svojem jeziku. Hvala za duh Brižinskih spomenikov, v katerih smo bili prvič poimenovani Božji otroci s prisrčnim slovenskim »sinki«.

*Če bi ded naš ne grešil,
bi mu na veke bilo živeti,
starosti ne prejeti,
nikoli skrbi imeti,
ne solznega telesa,
temveč na veke bi mu bilo živeti.
Ker pa je bil z zavistjo Neprijaznega*

*izgnan od slave božje,
po tem so na rod človeški bolečine
in skrbi prišle,
in boleznj,
in po tem redu smrt.
In vendar, bratje,
spomnimo se,
da nam tudi sinovi Božji rečejo.*

*...
Morete zatorej, sinki,
videti in sami razumeti,
da so bili poprej ljudje v lice prav
taki,
kakor smo tudi mi,
ter da so dela Neprijaznega
zasovražili,
Božja pa vzljubili.*

Tristo let kasneje v rokopisu iz Rateč, kraja nedaleč od Sv. Višarij, so prvič v slovenščini zazveneli očenaš, zdravamarija in vera.

Oče naš ...

Gospod, hvala Ti, da že več kot sedemsto let molimo, kakor si nas naučil moliti, in da moremo tudi danes razumeti prvo besedilo očenaša v slovenskem jeziku.

Stoletje kasneje je bila v Stiškem rokopisu prvič zapisana molitev »Pozdravljena, kraljica!« in prvič zapisana velikonočna pesem v slovenščini:

*Naš gospod je od smrti vstal,
od svoje bridke muke;
nam se je veseliti,
on nam hoče v tolažbo biti.*

Gospod, hvala Ti, da že stoletja pozdravljamo Marijo — češčena si, Marija.

*Gospod, hvala Ti!
Zdrava Marija ...*

Tik pred Trubarjem je v Čedadu, blizu še ene stare slovenske božje poti, Stare gore, slovenščina zazvenela v uradnem besedilu. Od Brižinskih spomenikov do Trubarja je vodila povezana pot mejnikov slovenske književnosti, jezika in vere.

Gospod, hvala Ti za dar tiskane besede v slovenskem jeziku, ki smo ga prejeli s Primožem Trubarjem. Hvala Ti za dar slovenskega Svetega pisma Jurija Dalmatina.

Hvala Ti za dar obstanka med Dravo in Sočo, ob Savi in Muri, do Kolpe. Hvala Ti za lepote domovine pod Triglavom, za bogastvo gozdov, za morsko okno v svet.

*Gospod, hvala Ti!
Zdrava Marija ...*

Hvala Ti za blaženega Antona Martina Slomška, kristjana in svetovljana, in za njegovega sodobnika Prešerna. Nemščini sta ob bok postavila slovenščino kot jezik šole, bogoslužja in literature. Zahvaljujemo se ti za dar slovenskega papeža Svetega Janeza Pavla II., ki je podprl našo voljo po samostojni državi in Slomška razglasil za blaženega.

Bog Sveti Duh, ob misli na Slomška te prosimo, da bi bili naši škofje slomški za naš čas. Varuj Cerkev na Slovenskem, da se bomo — kot nas vabi papež Frančišek — odločili za »misijonsko

izbiro«, da bomo znali »zapustiti svojo udobnost« in da bi »navade, slogi, urniki, govorica in vsaka cerkvena struktura postali ustrezen prevodnik za evangelizacijo sedanjega sveta, bolj kakor za njeno samoohranitev«.

*Prosimo te, usliši nas!
Zdrava Marija ...*

Gospod, v letu 2014 se spominjamo začetka prve svetovne vojne, v kateri je izgubilo življenje prek 30.000 slovenskih mož in fantov. Preureditev Evrope po tej vojni je bistveno zaznamovala temelje naše kulturne in politične umeščenosti v evropski prostor.

Prosimo, ohrani našo domovino Slovenijo in našo domovino Evropo v miru. Pomagaj nam, da se bomo vselej zavedali, da je zlo vojne spočeto v srcih posameznikov in v malih vsakdanjih dejanjih ali v opustitvah dejanj.

Gospod, prosimo Te, da Evropa ne bi bila le gospodarski in politični prostor, ampak predvsem prostor vrednot. Prosimo Te, da bi si slovenski poslanci v Evropskem parlamentu in drugi slovenski predstavniki v evropskih institucijah prizadevali za resnico, pravico, kulturo življenja, svobodo. Naj ne pozabijo na judovske in krščanske korenine Evrope, ki so ključno in nezamenljivo vezivo med evropskimi narodi.

Pomagaj nam, da ob skrbi za Slovenijo ne bomo pozabljali na svet okoli nas, na Evropo. Ohranimo odgovornost do nje. Ne prepuštimo je skrajnim pogledom tistih, ki sovražijo vse tuje, ne tistih, ki pozabljajo na zvezo vrednot, ali tistih, ki bi se najraje zaprli za zidove trdnjav dobrega življenja, ali pa tistih, ki všečno obljublajo izhod iz gospodarske krize brez navora. V času, ko mnogi govorijo o potrebi po solidarnosti, naj mi, Tvoji učenci, ponujamo še več — ljubezen do bližnjega.

*Prosimo te, usliši nas!
Zdrava Marija ...*

Dobri Bog, v letu 2015 mineva 70 let od konca druge svetovne vojne, v kateri so se nad Slovenci združila zla okupacije, revolucije in državljanske vojne.

Molimo za vse žrtve druge svetovne vojne: za padle v boju proti okupatorju, za civilne žrtve, za življenja, uničena v koncentracijskih taboriščih, za žrtve bratomorne vojne, za žrtve revolucije, za vse resnične patriote na katerikoli strani. Molimo za tisoče pobitih v slovenskih srebrenicah — v Rogu, na Teharjah in drugod, za v smrt zaprte za enajsterimi pregradami Hude jame, za deklice z modrimi pentljami v kitah iz rova sv. Barbare, za otroke iz Petrička ... Molimo tudi za vse storilce vojnih in povojnih zločinov, da bi našli mir svoji duši v izpovedi

hudega in s pogumnim priznanjem služili resnici in spravi. Šele ko bomo prešteli vse kosti tega naroda, bomo resnično osvobojeni, da z več veselja, sreče in blagoslova zgradimo zunanjo stavbo naše države.

Gospod, prosimo te, da bi se — kakor sta to sedemdeset let po izkrcanju v Normandiji storila nekdanja francoski in nemški vojak — lahko objeli ali vsaj spoštovali pripadniki nasprotnih strani naše državljanske vojne.

*Prosimo te, usliši nas!
Zdrava Marija ...*

Gospod, revolucija je raztresla po svetu na deset tisoče Slovencev in Slovenk, ki so davno pred internetom zgradili slovenstvo na daljavo. Hvala Ti za njihov zgled zvestobe veri in domovini. Prosimo te, da bi znali v naši državi vključevati v občestvo vse Slovence po duhu, da bi se znali medsebojno spoštovati in bogatiti. Hvala Ti za tehnološki napredek, ki nam omogoča globalno slovenstvo: biti, čutiti slovensko, kjerkoli smo.

Posebej Te prosimo za Slovence za mejo. Celovec je nekoč žarel slovensko bolj kot Ljubljana, Trst je bil drugo največje slovensko mesto. S prekmurskimi ravnicami smo povezani z davno Panonijo. Ti deli slovenstva, povezani z našim pokristjanjenjem, nas vpenjajo v svet.

*Prosimo te, usliši nas!
Zdrava Marija ...*

Molimo za tiste, ki so po revoluciji ostali v domovini. Le Ti sam veš, čigava stiska je bila večja: ali tistih, ki so zbežali, da bi si rešili življenje in ohranili svobodo, ali tistih, ki so tvegali in ostali. Zahvaljujemo se ti za generacijo naših staršev in starih staršev, ki so v težkih časih ohranili dar vere in ga prenesli dalje. Kolikor nas je ta čas katakomb in anonimnega krščanstva naredil zares ali le na videz bolj mlačne, Te prosimo, da nam sedaj s svojim Svetim Duhom daš novih moči, da bomo sledili Tvojemu klicu, da »se bo vse, kar ste rekli v temi, slišalo v luči, in kar ste v sobah povedali na uho, se bo oznanjalo na strehah« (Lk 12,3).

Gospod, življenje po drugi svetovni vojni je predrugačilo Slovenijo. Hvaležni smo za vse, kar je bilo v tem času tudi dobrega. prosimo Te, da vse hudo in trpljenje posvetiš.

*Prosimo te, usliši nas!
Zdrava Marija ...*

Gospod, daj, da bomo tudi mi, kristjani, odprti za drugače misleče, da bomo Slovenijo spreminjali v strpnem spoštovanju vseh. Daj, da bomo razumeli, da kolesja časa ne moremo zavrteti nazaj. In da je srca, ki so otopela v desetletjih zavajanja in manipulacije ob egip-

tovskih loncih mesa, moč osvojiti le z revolucijo resnice, ljubezni do pripadnikov lastnega naroda in s Cerkvijo ubogih in za uboge, o katerih govori papež Frančišek. Slovenija ima danes mnogo ubogih, ne le tistih, ki potrebujejo materialno pomoč.

Daj nam širino za vse, ki so se v Slovenijo priselili v minulih desetletjih v iskanju boljšega kruha za svoje družine. Naj ob ljubezni do slovenske nacije rastemo odprti za njeno novo podobo, še posebej do bratov v Kristusu in bratov v Abrahamu. Sledimo papežu Frančišku, ki kliče k »velikodušni odprtosti, dežele, ki so sposobne ustvariti nove kulturne sinteze«. Vemo, da danes z nami prav tako molijo za svojo novo in našo skupno domovino Slovenijo.

*Prosimo te, usliši nas!
Zdrava Marija ...*

Sveti Bog, hvaležni smo ti za dar samostojne države. Daj, da bi ga razumeli v smislu evangelijske zgodbe o talentih, daj, da bi ga znali oplemenititi. Daj, da bomo kristjani varuhi družinske kulture in močnih, povezanih človeških občestev ter Tvoji odlični soustvarjalci na vseh naših delovnih mestih.

Gospod, pomagaj nam, da bomo dobri državljani, dobri člani človeške skupnosti, v katero si nas postavil. Tudi kadar to pomeni poštenost pri davkih in social-

nih prejemkih, odgovornost pri delu ali skrb za zaposlene. Zopoved »Ne kradi!« ima danes mnoge nove pomene.

Gospod, posebej Te prosimo za vse družine in posameznike v težkih socialnih stiskah, zlasti za brezposelne, za mlade, ki brez dela ne vidijo perspektive, za delavce, ki niso deležni poštenega in rednega plačila. Pomagaj nam, da iz Slovenije spet naredimo deželo priložnosti.

Naj nikoli ne grešimo zoper zapoved ljubezni do bližnjega z izkoriščanjem nemočnih delavcev, zlasti tujih delavcev med nami. Ohranimo odprto srce za priseljence, ki trkajo na vrata Evrope, tudi na naša; saj so naše mize kljub krizi še dovolj bogate. Ohranimo odprto srce za vse uboge. Papež Frančišek nas vabi:

»Nujno je, da posvečamo svojo pozornost novim oblikam uboštva in ranljivosti — brezdomcem, odvisnikom od mamil, beguncem, domorodnim prebivalcem, vedno bolj osamljenim in zapuščenim starim ljudem itn. Poklicani smo v njih prepoznati trpečega Kristusa in mu biti blizu, tudi če nam to na videz ne prinaša nobenih oprijemljivih in neposrednih koristi.«

*Prosimo te, usliši nas!
Zdrava Marija ...*

Gospod, prinašamo ti tudi bolečino neuresničenih upov. Boli nas, kako malo veljata resnica in

pravica. Prosimo Te za dar pravice, pravne države, da bi lahko živeli v mirni zavesti, da lahko vsak doseže človeško pravico in pride do zemeljske resnice. Molimo za vse, ki delajo v pravosodju — naj jih Tvoj Sveti Duh razsvetli, da bodo spoštovali resnico in delili pravico ter delali po svoji vesti.

S papežem Frančiškom Te prosimo, da bi se pri nas »povečalo število politikov, ki so sposobni začeti pošten pogovor, ki se učinkovito usmerja k temu, da bi ozdravil globoke korenine in ne zunanjega videza zla v našem svetu«. Z njim Te prosimo za politike, ki to poklicanost razumejo kot, kakor pravi papež, »eno najdragocenejših oblik ljubezni do bližnjega, ker išče skupno dobro«.

Dobri Bog, nakloni nam političnih voditeljev, polnih razuma, modrosti, resnicoljubnosti in poštenja, ljubezni do domovine in velikodušne nesebičnosti. Pomagaj nam, da se ne bomo ob izbiraanju in v odločanju dali zavesti od všečnih besed in velikih obljud.

*Prosimo te, usliši nas!
Zdrava Marija ...*

Gospod, ne daj, da bi ob vseh teh skrbeh obupovali. Naredi nas močne, da bomo verovali v Tvojo pomoč in v tej veri bili pripravljeni za človeško domovino, za svoje sodržavljane, Slovence in Slovenke, narediti kar moramo in moremo. Prosimo Te, posveti našo skrb ter blagoslavljalj naše delo za domovino. Dobri Bog, blagoslovi Slovenijo!

To Te prosimo po Kristusu, našem Gospodu, amen. Slavimo gospoda!

¹ To besedilo, ki ga je napisal Leon Marc, je bilo prvič pripravljeno za namen molitvene ure pred dnevom državnosti leta 2014 v župniji Ihan. Tu ga objavljamo v nekoliko spremenjeni obliki. Navdih za del besedila je avtor črpal tudi iz dela dr. Zvoneta Štrublja *Pogum besede* (Mohorjeva družba, Celovec 2008). Svetopisemski citati so vzeti iz SSP. Citati papeža Frančiška so vzeti iz slovenske izdaje knjige *Veselje evangelija*, Družina 2014.

*(mag. Leon Marc, diplomat
in publicist, Ljubljana)*

Foto Alenka Veber

OTROCI SE RAZLIKUJEJO — UPOŠTEVAJMO RAZLIČNOST PRI VZGOJI

Dva otroka v družini nista enaka. Od kod razlike? In zakaj je vredno razmišljati o razlikah? Ne le vredno, ampak nujno — za starše, za vzgojiteljice v vrtcih, za učitelje, za vse, ki imajo v svojih družinskih vlogah, v svojem poklicnem delu ali v kakem drugem odnosu opraviti z otroki. Predvsem zato, da bi otrokovim značilnostim ali posebnostim prilagodili pričakovanja, zahteve, ravnanje.

OD KOD RAZLIKE

Otrokove lastnosti v nekem trenutku so rezultat soigre med biološko pogojenimi značilnostmi ter med vplivi okolja in izkušnjami.

Na svet prinesemo biološke osnove odzivanja, čustvovanja, vedenja, psihične odpornosti, učljivosti. Nosilci teh osnov so predvsem geni. Vendar geni niso edini biološki vpliv. Na biološka dogajanja, ki so pomembna za vedenje, doživljanje, učljivost, vplivajo bolezni, poškodbe možganov, zdravila, škodljive snovi v zraku, vodi in hrani in še marsikaj. Na primer, po poškodbi glave se lahko spremeni otrokov temperament.

V tem sestavku želim predvsem opozoriti na vlogo bioloških dejavnikov na otrokov razvoj in socializacijo. Biološko so pogojene ali sopogojene razlike v videzu, gibalnih sposobnostih, rasti, razvoju posameznih funkcij (hoji, govoru, obvladovanju sečnega mehurja, socialnem zorenju ...), načinu odzivanja, sposobnostih učenja in še mnoge druge.

Razlike med otroki so tudi v osnovnih potrebah — po hrani, po spanju, po gibanju. Vse to ni nič hudega, dokler te razlike ne povzročajo otroku težav v odnosih z odraslimi ali vrstniki. Nekoč so nekateri otroci imeli veliko težav v vrtcu, ker niso mogli zaspati po kosilu ali ker niso mogli pojediti vse hrane s svojega krožnika. Prisiljevanje in kazni

so včasih bili prav kruti — pokrivanje otroka čez glavo in zahteva, da je ves čas popoldanskega počitka pri miru, ali siljenje otroka, da poje vse, kar je na krožniku, tudi če je zaradi tega bruhal. Seveda so to, kar navajam, skrajni primeri. Zdravorazumske vzgojiteljice so tudi brez visoke znanosti dojele, da nekateri otroci pač potrebujejo manj hrane in manj spanja. Vendar na mnogih področjih odrasli še vedno premalo upoštevamo razlike med otroki in ne prilagajamo zahtev in pričakovanj otrokovim značilnostim, potrebam in zmogljivostim.

Razlike v telesnem videzu, v telesnih funkcijah in zorenju se odražajo v otrokovem duševnem razvoju in počutju. Na primer otrok, ki je gibalno spreten, je lahko v drugačni situaciji kot gibalno okoren, neroden otrok. Ali otrok s pospešenim spolnim dozorenjem bo imel druge interese, druga doživljanja, morda tudi drugačne težave kot njegov počasno dozorevajoči vrstnik.

TEMPERAMENT

V razmišljanjih o tem, zakaj ima otrok težave v razvoju, vedenju, učenju, običajno pripišemo vzroke slabim vplivom okolja. Dolžimo starše, učitelje ali druge za otroke pomembne odrasle osebe. Ne zavedamo se v zadostni meri, da biološko pogojene

razlike lahko znatno prispevajo v dobrem in v slabem k temu, kakšen je otrok in kako se bo razvijal.

Ko govorimo o opremi, pomembni za psihosocialni razvoj, ki jo je otrok prinesel s seboj na svet, uporabljamo besedo temperament. To je skupek, kombinacija lastnosti, ki sodoločajo slog odzivanja in vedenja, dojemanje in doživljanje sveta, odnose, socialno učljivost. Temperament v znatni meri pojasnjuje individualne razlike med enako starimi otroki, ki rastejo v istih, enakih ali podobnih okoljih.

Prikazali bomo nekaj lastnosti temperamenta, ki vplivajo na socializacijo, otrokovo psihično stanje in čustveno dobro počutje. Obenem bomo videli, kako posamična lastnost dobi pomen v odnosu do otrokovega okolja, kako lahko neka lastnost postane ogrožajoč dejavnik razvoja ali nastavek za psihosocialno motnjo.

Ritmičnost bioloških potreb je zlasti očitna v zgodnjem obdobju. So dojenčki, ki hitro osvojijo ritem hranjenja in spanja, so drugi, ki so neritmični. Neritmični so lahko glede potreb po hrani. Zlasti moteča je nezmožnost vzpostaviti pričakovani ritem spanja. Zato so ti otroci ponoči pogosto nespečni. Neritmični dojenček terja veliko več naporov staršev. Nočno bedenje izčrpava starše in povzroča nervoznost. Ta se prenaša na otroka, in otrok ima še več težav s spanjem. Nekoč smo za otrokove težave pri vzpostavljanju pričakovanega ritma bioloških potreb krivili mame. Pediatri in psihologi smo očitali mamam, da svojega otroka niso uspele »navaditi na red«. Danes vemo, da je zgodnja neritmičnost predvsem biološko pogojena.

Stopnja otrokove dejavnosti opisuje, koliko je otrok aktiven — ali je pretirano in že moteče aktiven, hiperaktiven, nemiren ali obratno, neobičajno miren ali pa je njegova gibalna aktivnost nekje med skrajnostma. Poglejmo, kaj se dogaja v šoli. Nemiren otrok, ki ne zmore tako kot njegovi

sošolci sedeti pri miru med šolsko uro, je moteč za učitelja. Z nemirnostjo lahko moti tudi druge otroke. Nemirnost pa se povezuje tudi z nezbranstvo, ki ovira otrokovo učenje. Nemirnega otroka bo učitelj opominjal in grajal. Zaradi nemirnosti bo učinkovitost njegovega dela zmanjšana. Raziskave so pokazale, da učitelji za enako znanje bolj ocenjujejo mirne otroke, s katerimi ni težav, kot moteče nemirne otroke. Vidimo, da lahko lastnost, ki sama po sebi ni nič hudega, to je večja gibalna aktivnost, povzroča otroku težave v šoli, zaradi katerih so njegove šolske izkušnje slabše od izkušenj njegovih mirnih vrstnikov.

Otrokova organiziranost in sposobnost upravljanja svojega vedenja sta tudi biološko sopogojeni lastnosti. Poznamo zelo dobro organizirane otroke, kar se odraža v njihovem vedenju, v rednosti, v zadovoljivem izpolnjevanju vsakodnevnih nalog, v zadovoljivi samokontroli, in slabo organizirane raztresene otroke, ki pogosto pozabijo, kaj imajo za nalogo, pozabljajo doma šolske potrebščine, so površni, ustvarjajo nered v svojem okolju.

Vztrajnost in pozornost sta v dokajšnji meri pogojeni z značilnostmi delovanja možganov. Otroci s slabšo pozornostjo bodo imeli tudi ob visoki inteligentnosti več težav v šoli, več bo napak v njihovih izdelkih in testih, manj bodo uspešni.

Socialna učljivost je zelo pomembna za vzgojo. To je hitrost, lahkota ali težavnost, s katero se otrok uči želenih oblik socialnega vedenja. Velika večina otrok je hitro učljivih. So pa otroci, katerim je treba kakšno stvar velikokrat povedati, ki jim je kaj težko »dopovedati«, vedno znova delajo napake ali se obnašajo neustrezno svoji starosti. Gotovo je za rezultate vzgoje pomembna kakovost vzgoje. Toda ob istih starših, istih vzgojiteljih so nekateri otroci težje vzgojljivi. To pomeni, da je treba vložiti v njihovo vzgojo veliko naporov in da rezultati marsikdaj niso zadovoljivi, za razliko od otrok, ki zrastejo »mimogrede«, za katere »sploh na vemo, kdaj so zrasli«. Seveda sta tudi življenje in proces socializacije za težje vzgojljive otroke težavnejša, kakovost njihovega življenja je slabša. To, kar se drugi naučijo zlahka, predstavlja zanje večji napor. Zaradi neprimernosti svojega vedenja, doživljajo več neugodnih izkušenj z odraslimi pa tudi z vrstniki in več stresov tudi v normalnih življenjskih okoliščinah.

Ena od lastnosti temperamenta je tudi *prilagodljivost* — lahkota in hitrost prilagajanja na nove življenjske okoliščine. Poznamo težko prilagodljive otroke, ki imajo veliko težav ob vstopu v vrtec, ob spremembi šole ali kraja bivanja.

Otrokova *odpornost proti neugodnim in ogrožajočim vplivom ali ranljivost* je odvisna od njegovih

izkušenj in od podpore, ki jo prejema iz okolja. Toda pri tem ima pomembno vlogo naravna danost. So otroci in tudi odrasli ljudje, ki lahko prenesejo vrsto težav, udarcev, izgub, trpljenja, a ostajajo v psihičnem smislu zdravi. To pomeni, da normalno opravljajo svoje socialne in delovne funkcije, vzdržujejo normalne odnose z bližnjimi ljudmi in sodelavci, so dejavni v svoji skupnosti, ohranjajo vero v človeka in optimizem. V njihovi odpornosti ima znatno vlogo tudi temperament, ki postane varovalni dejavnik. Pri delu z učitelji in starši razliko v odzivu na težave po navadi pojasnim z naslednjo primerjavo: Ko bi imeli tri povsem enake lutke — eno iz stekla, eno iz plastike in eno iz jekla — in bi jih udarili z isto palico in enako močjo, bi bili učinki zelo različni. Steklena lutka bi se nepopravljivo razbila, plastična lutka bi počila in bi jo bilo možno zalepiti, jeklena lutka bi zazvenela (zajokala), ostala pa bi cela. Stekleni ali ranljivi otroci pač manj prenesejo, so bolj ogroženi. Za zelo občutljivega in ranljivega otroka bodo že običajne življenjske okoliščine nemalokrat boleče.

Zaradi lastnosti temperamenta imajo različni otroci v istem okolju različne izkušnje. Dober primer je prikazan ob nemirnem otroku v šoli. Za lahko vzgojljivega otroka bo šola najverjetneje prijetna izkušnja, njegovemu vrstniku s težavami v socialnem učenju lahko isti razred, isti učitelj vzbujata strah, tak otrok bo izključen iz skupine vrstnikov zaradi nezrelega ali motečega vedenja.

Značilnosti temperamenta so izražene že v prvem letu življenja. Najbolj očitne so v predšolskem obdobju. Do izraza pridejo tudi v šolskem obdobju, ko otrok lahko primerja svoje odzivanje, vedenje, sposobnost učenja z vrstniki. Nekatere lastnosti so bolj, druge manj stanovitne. V interakcijah z okoljem se lastnosti lahko okrepijo ali omilijo.

TEMPERAMENT IN OKOLJE

Temperament pomembno sodoloča otrokove zmožnosti zadostiti zahtevam in pričakovanjem okolja

in s tem tudi kakovost otrokovega življenja. Vpliva na všečnost, pohvale, nagrade ali kazni, občutek varnosti ali ogroženosti, na samopodobo.

Posamezne lastnosti dobijo pomen v okviru otrokovega življenjskega okolja. Na primer, večja nemirnost in šibka koncentracija postaneta pomembni v šoli zaradi šolskih pravil vedenja in zahtev glede učenja. Okolje določa pravila vedenja in odzivanja, okolje izkazuje manjšo ali večjo strpnost do nezaželenega vedenja, okolje kaznuje in nagrajuje. Okolje zrcali otroku njegove šibkosti in sooblikuje njegovo samopodobo. Razvoj in duševno zdravje »težavnih otrok« ogrožajo slabe izkušnje, ki se nadgradijo na temperament. Nerazumevanje okolja za otrokove posebnosti in pretežno slabe izkušnje z okoljem lahko pri otroku privedejo do čustvenih in psihosocialnih motenj.

Ob predstavljanju značilnosti otrokovega temperamenta se starši in vzgojitelji sprašujejo, kaj lahko naredijo ob otroku z lastnostmi, ki otežujejo vzgojo, ali se da kaj vplivati, popraviti. Odgovor je vsekakor pozitiven. Vendar se moramo sprijazniti s tem, da bo proces vzgoje bolj zahteven. Socialno težje učljivemu otroku bo treba vedno znova povedati, pokazati, kaj želimo, ob njem se moramo varovati pred izbruhi jeze in nestrpnosti, njegovih napak in »grehov« ne smemo dojemati kot hudobnost, vedeti moramo, da bo otrok pač pozneje pridobil neke navade, samodisciplino, boljšo notranjo organiziranost in boljšo organiziranost v delovanju. Pričakovanja in zahteve moramo prilagoditi otrokovim zmogljivostim, obenem pa razvijati deficitna področja in iskati popravke za pomanjkljivosti tam, kjer gre otroku dobro. Vsak težaven otrok ima tudi vrsto področij, na katerih je uspešen in ki jih v procesu vzgoje lahko aktiviramo za premagovanje težav, izvirajočih s področij, na katerih mu ne gre dobro.

Soigra med lastnostmi temperamenta in lastnostmi okolja v nadaljnjem razvoju temperament krepi ali slabi. Lastnosti, ki povzročajo težave v pro-

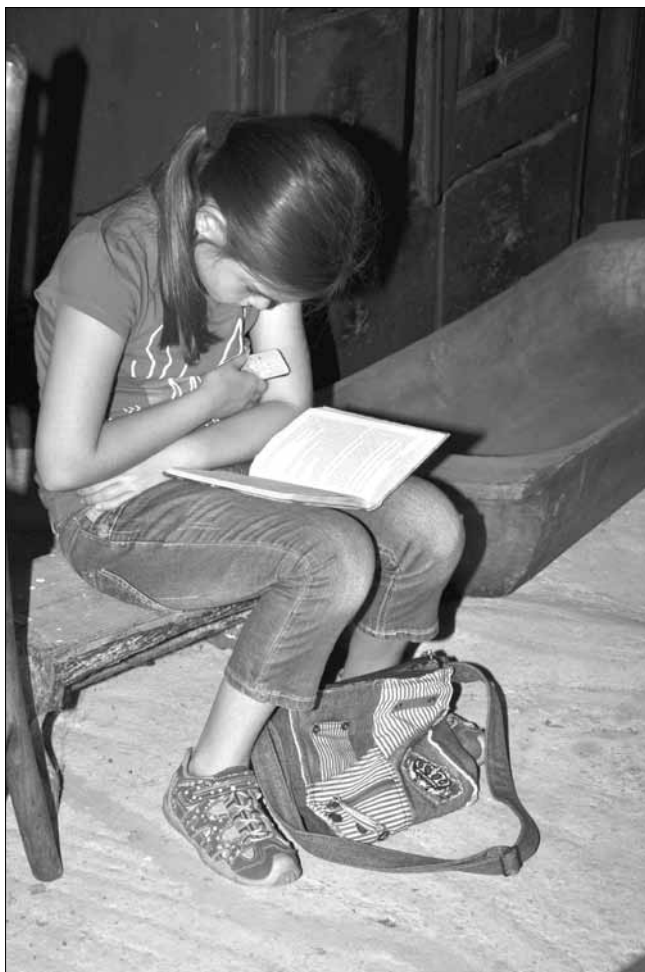
cesu socializacije, se pod vplivi okolja in vzgoje lahko omilijo ali izginejo. Na primer neritmični otrok bo ob predvidljivem in rednem družinskem življenju hitreje usvojil zaželene ritme, kot bi se to zgodilo v kaotičnem okolju, v katerem bi se njegova neritmičnost še stopnjevala. Ali ob slabše organiziranem otroku je potrebna večja mera vsakodnevne rutine, jasno uveljavljenih pravil, nadzora nad otrokom in pomoči pri spoštovanju pravil.

Osnovno, kar pomaga otroku, mu omogoča, da obvladuje in preraste svoje težave, je, da odrasli otroku zagotavljajo in izkazujejo sprejetost in čustveno toplino, da njegove šibke točke obravnavajo z razumevanjem kot individualne inačice temperamenta in ne kot negativne lastnosti. Vendar samo ljubezen ni dovolj. Potrebni so tudi vzgojni prijemi in napor, da pomagamo otroku obvladovati šibkosti.

Ob »težavnem otroku« naj odrasli vedno upoštevajo tudi njegove pozitivne lastnosti in naj omogočajo, da te pridejo čim bolj pogosto do izraza. Otroci, o katerih govorimo, znajo biti zelo neposredni, prisrčni, altruistični. Pri njih marsikdaj lahko opazujemo neobičajne kreativne rešitve. Lahko so iznajdljivi, imajo dobre praktične veščine. In seveda, enako kot lahko vzgojljivi otroci so nadarjeni za šport, umetnost. Odkrivanje področij, na katerih je otrok uspešen, in darov ter možnosti, da se ti udejanjijo, je velikega pomena v vzgoji teh otrok.

Učimo otroka strategij, kako obvladovati svoje šibke točke. Na primer za mnoge raztresene otroke je značilno, da imajo dobre in slabe dneve. Ko se otrok nauči prepoznavati svoje slabe dneve, to je dneve, ko posebej kaotično deluje, lahko svoje načrte in svoje dejavnosti do neke mere prilagodi svojemu stanju. Tudi starši in učitelji lahko prilagodijo svoje zahteve otrokovim dnevnim zmogljivostim.

Otroci, ki sodijo med »težje vzgojljive« — teh naj bi bilo okoli 10 odstotkov vseh otrok, ob ustreznem in strpnem ravnanju okolja v odrasli dobi »prerastejo« težave ali pa se te močno omilijo. Vendar moramo opozoriti, da imajo ob izpostavljenosti neugodnim

vplivom okolja »težavni« otroci več možnosti, da razvijejo različne motnje, zaradi katerih sami trpijo in povzročajo težave okolju.

VPLIV TEMPERAMENTA NA OTROKOVO OKOLJE

Vsi vemo, da odnosi, ravnanje okolja vplivajo na otrokovo duševnost, vedenje, razvoj. Vendar tudi otrok z načinom odzivanja in drugimi lastnostmi vpliva na druge in sooblikuje odnos drugih oseb do sebe in njihovo ravnanje. To pomeni, da sam prispeva k izkušnjam z drugimi ljudmi in doživljanju sveta. Z odzivanjem in vedenjem lahko izzove zadovoljstvo in ponos staršev in vzgojiteljev, pohvale, nagrade. Ali obratno — pogosto zaskrbljenost, nejevoljo, raz-

očaranje, grajo, kazni. Zaradi velike občutljivosti je otrok lahko čustveno prizadet že ob običajnih drobnih konfliktih in napetostih, ki so del vsakdana.

Za odnos med starši ali vzgojiteljem in otrokom je pomembna *stopnja skladnosti osebnostnih značilnosti odraslega z otrokovim temperamentom*. Slabo organiziran otrok ustvarja okrog sebe nered, deluje zmedeno, pogosto neučinkovito, se težje navaja na disciplinske zahteve. Če tak otrok živi ob roditelju ali vzgojitelju, ki je sam pretirano redoljuben, za katerega sta dobra organiziranost in obvladnost vedenja in odzivanja na vrhu pomembnosti, bo razkorak med njima povzročal veliko težav otroku pa tudi odrasli osebi. Če so roditelju ali vzgojitelju bolj pomembni otrokovi prisrčnost, velikodušnost, čut za drugega kot slaba notranja in zunanja organiziranost, bo otroka boljše sprejemal. Otrok bo soočen z manj strogimi in nepopustljivimi zahtevami, za svoje »pomanjkljivosti« ne bo kaznovan.

Velika umetnost vzgoje je, kako izbrati pravo mero med strpnostjo do motečega vedenja in ravnanjem, ki popravlja takšno vedenje.

TEMPERAMENT IN ŠOLA

Temperament vpliva na otrokovo počutje, vedenje, učenje v šoli, vrstniške odnose. doživljanje šole. Vpliva tudi na šolsko uspešnost s tem, da sopogojuje otrokov način mišljenja in učenja, koncentracijo vztrajnost. Sopogojuje tudi odnos učitelja do otroka, sprejetost in odnos vrtnikov. Pomemben je za sposobnost in zmogljivost obvladovanja težav, neuspehov, odpornost proti šolskim stresom.

Tudi učitelj prinaša v razred svoj temperament, svoje osebnostne lastnosti. Šole se razlikujejo glede strpnosti do različnosti otrok in pripravljenosti pomagati otrokom s težavami. Kako se bodo značilnosti izrazile v šolskem okolju in koliko težav, slabih izkušenj bodo povzročile otroku, je v znatni meri odvisno od učitelja, od prevladujočega vzdušja v razredu in v šoli, od stopnje individualizacije dela z učenci na šoli.

KORISTNOST SPOZNANJ O BIOLOŠKO POGOJENIH ALI SOPOGOJENIH RAZLIKAH

Poznavanje individualnih razlik v razvoju in temperamentu omogoča staršem razumevanje otroka, realistična pričakovanja do otroka in prilagoditev ravnanja otrokovim zmogljivostim in potrebam. Torej omogoča boljše odnose med otrokom in starši in boljše starševstvo. Zmanjša možnosti, da bo otrok zaradi svojih posebnosti doživel čustveno prizadetost, ki bo stopnjevala njegove težave v procesu socializacije.

Poznavanja vloge temperamenta v otrokovem razvoju zmanjšujejo občutja krivde pri starših. Ob težavnem otroku se starši sprašujejo, kje so naredili napako. Tudi strokovnjaki in učitelji pogosto na prikrit način obtožujemo starše, da so krivi za otrokovo težavnost. Poznavanje otrokovih biološko sopogojenih lastnosti nam omogoča prepoznavanje otrokovega »prispevka« k težavam in preprečuje krivično obtoževanje staršev za vse težave. In seveda preprečuje tudi, da bi bil otrok kriv za težave, ki jih povzroča odraslim.

Poznavanje temperamenta tudi pojasnjuje razlike v odzivanju in vedenju brez medicinskih diagnoz. Otrok s temperamentom, ki otežuje proces socializacije, ni otrok s psihosocialno motnjo ali duševno bolan otrok.

NEKAJ PRIPOROČIL STARŠEM

Prepoznajte značilnosti otrokovega temperamenta.

Razmislite o svojih osebnostnih značilnostih/značilnostih temperamenta.

Kaj vas moti pri otroku? Kako reagirate na to?

Prilagodite svoja pričakovanja, ravnanje, vzgojne postopke temperamentu otroka, otrokovim zmogljivostim in potrebam

Pogovarjajte se z otrokom o njegovih značilnostih in o reakcijah okolja nanje — tudi o svojih reakcijah.

Učite otroka, da prepozna področja, na katerih ni uspešen.

Pomagajte otroku razvijati strategije obvladovanja šibkosti in za druge motečih značilnosti v odzivanju.

Poskušajte omiliti za otroka neugodne in za okolje neprijetne značilnosti odzivanja in vedenja.

Bodite pozorni na področja, na katerih je otrok uspešen, in ga spodbujajte.

Bodite pozorni na otrokovo samopodobo, preprečujte razvoj slabe samopodobe.

Pokažite otroku, da ga imate radi, da ga razumete in da mu stojite ob strani pri njegovih težavah.

Zavedajte se, da bo vpliv otrokovih lastnosti na njegov razvoj v veliki meri odvisen od vašega odnosa do otroka in ravnanja z otrokom.

(prim. Anica Mikuš Kos, dr. med., specialistka pediatrije, specialistka psihiatrije, Ljubljana)

Foto Alenka Veber

Tanja Ozvatič

KAJ DOLOČA NAŠE KOMUNICIRANJE

Takoj ko smo končali snemanje, je Franci, zazrt v tla, brez besed odšel v predprostor k drugim udeležencem seminarja, ki so glasno klepetali vsepovprek. Povešenih ramen se je tiho postavil v kot in se naslonil na steno, še vedno s sklonjeno glavo, brado si je podprl z roko. Na vprašanje kolegov, kako je bilo na nastopu, je le nerazločno zamrmral in se takoj spet posvetil svojim tihim mislim. S sodelavko sva se zgovorno spogledali: intervju, ki ga je Franci kot trening opravil pred kamero, bo velika učna ura za vse udeležence seminarja. Predvsem zato, ker je Franci pred tem napovedal, da v javnosti nastopa že vse življenje, da nastopanje popolnoma obvlada, da nima nobenih težav z nastopanjem pred ljudmi ali v medijih in da se na seminarju nima kaj novega naučiti. Toda ta trening ga je pokazal v povsem drugačni luči ...

MED NOTRANJIMI LASTNOSTMI IN ZUNANJIMI DEJAVNIKI

178

Po čem ocenjujemo sebe in druge in zakaj svoje lastnosti ali sposobnosti precenjujemo ali podcenjujemo? Kaj določa naše ravnanje? Gotovo so to notranji faktorji posameznika, naše »dispozicije«, torej osebne vrednote, lastnosti, zmožnosti, verovanja ... Kadar se v trgovini kupec v vrsti pred nami razburja nad trgovko, hitro sklepamo, da je nestrpen, da je kolerik. Če vidimo neznanca, ki beraču podari kak evro, sklepamo, da je velikodušen. Vzroke za vedenje ljudi iščemo v njih samih. Z oznakami temperamenta resda lahko označimo način odzivanja in delovanja, s katerim smo se že rodili, vendar pa je naša osebnost večinoma preplet različnih temperamentov in se seveda tudi spreminja. Ljudje stremimo k temu, da bi se v vsaki situaciji znali odzvati kar najbolj primerno.

Strokovnjaki opozarjajo, da na naša dejanja v veliko večji meri vplivajo zunanji dejavniki kot naše notranje dispozicije. Tako lahko neki osebi hitro pripišemo napačne lastnosti zaradi njenega vedenja, ki pa je v resnici nastalo zgolj zaradi vplivov zunanjih okoliščin (Le Ross je leta 1977 to napako imenoval

temeljna atribucijska napaka). Situacije imajo torej pogosto veliko večjo moč vplivanja na vedenje, kot se zavedamo.

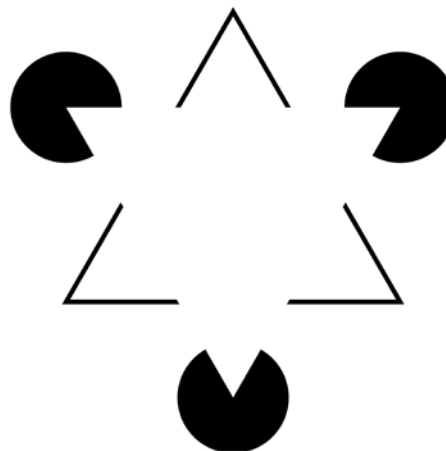
John Darley in Daniel Batson sta leta 1973 izvedla eksperiment med študenti teologije na Univerzi Princeton. Ugotavljala sta, kako udeleženci seminarja doživljajo svojo vero: ali dajejo prednost veri kot cilju za osebno odrešenje ali pa jim je vera bolj pomembna zaradi drugih moralnih in duhovnih vrednot. Študente so nato napotili v sosednjo stavbo, kjer naj bi imeli pridigo o usmiljenem Samarijanu. Nekaterim so rekli, da imajo dovolj časa, da pridejo tja. Drugim pa so povedali, da se jim zelo mudi, saj že nekoliko zamujajo. Vsak od pridigarjev pa je na svoji poti šel mimo moža, ki je sedel na tleh ob vhodu s sklonjeno glavo in je stokal in kašljal. Izkazalo se je, da osebna orientacija vere ni imela nobene vloge pri tem, ali so semeniščniki pomagali bolnemu možu ali ne; močan faktor pa je bila časovna stiska. Večina tistih, ki so šli pridigat v prepričanju, da že zamujajo, se pri možu niso ustavili (le 10 odstotkov se jih je ustavilo). Izmed tistih, ki so imeli dovolj časa, se jih je ustavilo 60 odstotkov. Raziskovalca sta sklenila,

da je »zemeljsko dejstvo časovne stiske tako močan situacijski faktor, da premaga človekove dobre namene« (Darley in Batson, 1973).

Franci z našega treninga ni nujno prevzeten in samovšečen širokoustnež, ki z naduto samohvalo precenjuje svoje sposobnosti. Prav verjetno je, da so Franciju javni nastopi dotlej čisto dobro uspevali. Morda od nikogar doslej še ni dobil realne povratne informacije o njih in je živel v dobri veri o popolni uspešnosti svojega nastopanja v javnosti. Prav verjetno je tudi, da se je s svojimi izkušnjami in veščostjo nastopanja pohvalil zaradi domnevnih pričakovanj soudeležencev, saj je bil najstarejši v skupini in bi njegovemu profesionalnemu položaju pritikal, da nastopanje resnično dobro obvlada. Njegov nastop pred kamero na treningu je bil namreč vse drugačen, kot pa je bil samozavestno napovedal: ves čas pogovora z »novinarko« je gledal v tla, z obema rokama je objemal mikrofona z novinarkino roko vred, govor se mu je zatikal, govoril je nerazločno in z veliko mašili, nerodno je jecljal in ponavljal dele povedi ter se pustil zaplesti še na vsebinskem področju, ki ga sicer dobro pozna.

INTERPRETACIJE REALNOSTI

Ta primer nam je dal veliko misliti o tem, kako ljudje interpretiramo realnost. Ni nujno, da je tisto, kar vidimo, slišimo, doživljamo ..., dejansko tudi prisotno. Če se nam zdi nekaj dovolj verjetno in ustreza našim siceršnjim predstavam o svetu ter se zdi smiselno glede na kontekst, zlahka sodimo, da to res tudi obstaja. Najboljši primer tega je Kanizsev trikotnik. Vidite v ospredju bel trikotnik, obrnjen na glavo? Ta trikotnik v resnici sploh ne obstaja. Le naš razum praznine v ostalih shemah dojema kot lik belega trikotnika. Gre torej za optično iluzijo, saj praznino dojemamo kot trikotnik zato, ker iz svoje preteklosti in izkušenj vemo, kakšen je trikotnik in kaj ga določa. V sebi imamo shranjene sheme, zaradi katerih imamo v določenih situacijah določena pričakovanja. Na te sheme se lahko zanesemo,

Kanizsev trikotnik

Vir http://en.wikipedia.org/wiki/File:Kanizsa_triangle.svg

da nam ni treba sveta odkrivati vedno na novo. Ko zjutraj vstanem in grem v pisarno, vem, kaj me tam čaka: kakšen je prostor, kateri ljudje bodo tam, kako bo potekal moj delovni dan. Če grem na zabavo, pričakujem, da se bodo ljudje obnašali vedro, da bomo dobre volje, da se bo vrtela glasba, da se bo plesalo ... Od vlog, ki jih igramo v vsakdanjem življenju, od situacij, v katerih se znajdemo, se pričakujejo določeni vzorci vedenja, da se vsi udeleženci počutijo dobro, varno in da komunikacija teče učinkovito. Če te vzorce kršimo, komunikacija ni učinkovita. Vsak ima svoje težave, a če o njih razpreda in tarna na zabavi, zabavo pokvari vsem, saj takšna priložnost ni primerna za reševanje osebnih težav. Vešče obnašanje torej pomeni, da je primerno pričakovanjem glede na situacijo.

KOMUNIKACIJA ALI MANIPULACIJA?

Zmeraj, kadar se z ljudmi na izobraževanjih pogovarjam o učinkoviti komunikaciji, načrtno zastavim tudi vprašanje manipuliranja. Ne zato, da bi se manipulacije učili, ampak zato, da manipulacijo prepoznamo in se znamo pred njo tudi obraniti ter se vrniti k resnični temi in argumentom.

Zaradi časovne stiske je bilo kratko soočenje na televiziji posneto vnaprej in se ni prenašalo v živo. Aktualni minister je suvereno predstavil svoja stališča glede vsebinske zgodbe, njegov sogovornik, prejšnji minister, je bil v pogovoru le bleda senca nekdanjega prvega moža svojega področja v državi. Po končanem snemanju je novinarka povedala, da so bili predolgi in da bo snemanje treba ponoviti. Vsa vprašanja je postavila na novo, a tako, da jih je predrugačila in sedaj znano aktualno vsebino položila bivšemu ministru v usta. Tokrat je aktualni prvi mož ostal bleda senca sogovornika. Ni mi treba zapisati, kateremu sogovorniku je bila novinarka naklonjena. Vse znanje, argumenti, dobre vsebinske rešitve in bleščec prvi nastop niso aktualnemu ministru prav nič pomagali, ko pa se je pustil zavesti manipulaciji z izgovorom na minuto. Novinarka je tako vse prvič slišane odlične argumente v vprašanjih na drugem snemanju uporabila proti njemu, sam pa tudi ni več zbral energije, da bi bil njegov nastop suveren kot v prvem poskusu. A te zgodbe in teh dejstev iz ozadja gledalci ne poznamo. Vidimo le prepričljiv ali pa slab nastop ministra na televiziji.

Ob vsaki resni temi, ki izbruhne v javnosti, se pojavijo tudi manipulacije, ki jih skorajda ne zaznamo. Zgodbi prične vsaka stran pripisovati svoj pomen. S tem pa skuša spremeniti temo, o kateri sploh sodimo. Načeloma se vsi ljudje zavzemamo za svobodo in smo vsi proti umoru. Shema svobode nam predstavlja pozitiven odnos. Shema umora pomeni povsem negativen odnos. Drugače pa je lahko, ko ti dve shemi (shemo svobode in shemo umora) pripišemo neki konkretni temi. Poglejmo na primer splav. Zagovorniki bodo splav povezali s shemo svobode, svobodne odločitve. Ne bodo več zagovarjali splava, ampak se bodo zavzemali za svobodno odločitev posameznika ter tako skušali pritegniti pritrjevanje s prenosom teže na drugo temo (na svobodno voljo posameznika). Nasprotniki bodo splav povezali z umorom. Ne bodo več govorili zgolj o splavu, am-

pak o umoru. Somišljenike bodo skušali pridobiti s prenosom teme na nesprejemljivost umora.

KOMPETENTNOST V KOMUNICIRANJU

Vse naše življenje je prepleteno s komunikacijo. Če komuniciramo učinkovito, bolj polno živimo. Najbolj večji smo takrat, kadar neko vedenje izvedemo avtomatično. Javnega nastopanja se ne moremo naučiti čez noč. Spoznati moramo svoj slog komuniciranja, počasi odpravljati moteče elemente, razvijati učinkovite spretnosti ter se urediti v njih. To počasi postaja del nas, avtomatičen proces, ki se ga več ne zavedamo. To je nekako tako kot vožnja z avtomobilom: ko se učimo voziti, vsa dejanja zavestno nadzorujemo. Sčasoma pa vožnja postaja avtomatizirana in ne razmišljamo več o tem, kdaj je treba menjati prestave, pritisniti na sklopko, vklopiti smerokaz ... Vse to počnemo avtomatično.

Tudi v učenju komuniciranja se pomikamo skozi tri faze (Hargie in Dickson, 2004). Prva fraza je *zavedna nekompetentnost*, ko se zavedamo, da nečesa še ne zmoremo, vemo pa, kaj bi morali početi, da bi bilo dobro. Druga faza je *zavedna kompetentnost*, faza učenja, ko se zavedamo, da nekaj izvajamo zadovoljivo. Tretja pa je faza *nezavedne kompetentnosti*, ko veščine izvajamo že avtomatizirano uspešno in ne razmišljamo več o dejanjih. Veščina tako »ne pomeni le zmožnosti formulirati primerne cilje, ampak tudi zmožnost uspešno implementirati jih v prakso« (prav tam).

AVTOMATIČNI IN KONTROLIRANI PROCESI

Na ulici vidimo mladeniča s kapuco na glavi in nahrbtnikom v rokah, ki na vso moč priteče iz trgovine in zelo hitro izgine za ovinkom. Verjetno najprej pomislimo, da je v trgovini kaj ukradel in zbežal. Če pa stopimo za ovinek, lahko morda vidimo, da je še zadnji hip ujel avtobus in da se mu je zgolj mudilo.

Kadar se znajdemo v neki družbeni situaciji, naš razum informacije procesira na dva načina: najprej avtomatično in podzavestno, pogosto na podlagi ču-

stvenih faktorjev, nato pa zavestno in sistematično, pod kontrolo skrbnega premisleka.

Čustva nam omogočajo, da se sprijaznimo s pomembnimi stvarmi v življenju. Čustvo nas v prvih milisekundah prevzame in usmerja to, kar bomo rekli, mislili, naredili. Čustveni faktorji in avtomatično procesiranje nas tako mnogokrat ubranijo pred številnimi nevarnostmi. Če nam med vožnjo nenadoma proti cesti steče otrok, nemudoma pritisnemo na zavoro, ne da bi morali prej razmišljati, kaj narediti. Čustvo močnega strahu v hipu sproži pravo reakcijo. Lahko pa nas čustva pripeljejo tudi v težave. Vsaka notranja sprememba čustev se namreč navzven odraža v spremembi drža, obrazne mimike, glasu, gestikulacije ... Že samo obraz lahko naredi več kot 10.000 izrazov. In z obrazom nenehno pripovedujemo, tudi takrat, kadar molčimo.

ČUSTVA V JAVNEM NASTOPANJU

Razumski premislek nam prihrani mnogokatero nerodno situacijo, v kateri bi se znašli, če bi vedno odreagirali impulzivno in nekontrolirano. Znanost danes že določa vzorce možganskih aktivnosti, ki ležijo za vsakim čustvom, ki se v nas rodi. Med čustvovanjem se namreč zgodijo številne spremembe v telesu (potimo se, hitreje dihamo, pospeši se srčni utrip, spremeni se temperatura kože ipd.).

V težavah pa se znajdemo, ko nas močno čustvo prevzame v situaciji, v kateri čustvene reakcije niso sprejemljive in so v nasprotju s pričakovanim vzorcem obnašanja. Od gosta v televizijskem studiu, na primer, pričakujemo vsebinsko suverenost in umirjeno prepričljivost. Vendar pa se zaradi kakšnega vprašanja novinarja lahko gost v studiu čuti tudi osebno napadenega. In prepričljivost je odvisna od njegovega odziva: ali se bo prepustil močnemu čustvu, pokazal jezo in razburjenje ter z vsebino udaril nazaj (neprimerna reakcija) ali pa se bo zavedal svojih čustev in kako pomembno je, da se ne prepusti neprimerni reakciji, pač pa se vrne k vsebini, k argumentom in dostojanstveno ponovi svoje stališče

Foto Arhiv Mohorjeva družba

(primerna reakcija). Nekatera čustva torej v določenih situacijah niso primerna, v drugih situacijah pa nam lahko rešijo življenje. V pomembnih situacijah po navadi čutimo močnejša čustva. Pomembno pa je, da se v javnem nastopanju naučimo umiriti čustveno vedenje in hkrati čustva pokazati, kadar je to primerno. Nad tem, zaradi česar postanemo čustveni, nimamo kontrole, možno pa je vplivati na to, kako se obnašamo, ko smo čustveni.

Aristotelov opis »trezne osebe« (Ekman, 2007) je standard za to, kaj je konstruktivno čustveno vedenje. Naša čustva morajo biti v pravi meri, sorazmerna dogodku, ki jih je priklical, izražena ob pravem času, izražena na način, ki je primeren čustvenemu sprožilcu in okoliščinam, v katerih so se pojavila, izražena morajo biti na pravi način, na način, ki ne povzroča škode (razen, če nas druga oseba življenjsko ogroža). Prav Ekman pa je s svojimi raziskavami dognal, da se sedem osnovnih čustev univerzalno izraža na obrazu vseh ljudi kjer koli po svetu. Ta čustva so žalost, jeza, presenečenje, strah, gnus, prezir in

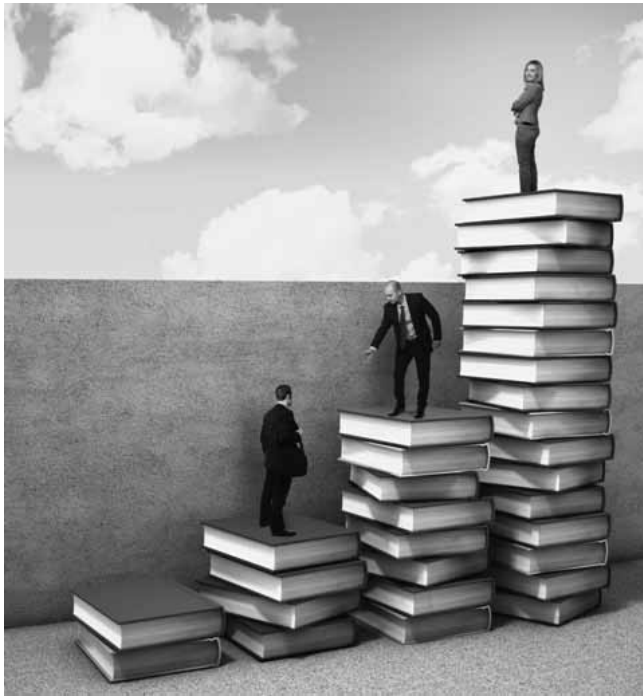

Foto Arhiv Mohorjeva družba

sreča. Vsako čustvo ima svoje unikatne signale, najbolje pa jih lahko prepoznamo na obrazu in v glasu.

Francijev tihi odhod iz snemalne sobe, zazrtost njegovega pogleda v tla in njegovih misli vase, roka, ki je podpirala brado, njegov molk v živahni družbi

kolegov ... Prav to nam je dalo vedeti, da se je Franci že takoj po snemanju zavedal, da njegov nastop ni bil dober. Tega ni priznal tako, da bi se nasmejal neuspešno opravljeni vaji ali se pošalil na svoj račun, ampak se je tiho in dostojanstveno umaknil vase. Tudi s tem je veliko povedal o sebi. Trening smo izpeljali zelo uspešno, poskrbeli smo, da se je tudi Franci dobro počutil, četudi smo odkrito spregovorili o njegovem tokrat neuspešnem nastopu; našli smo veliko pozitivnega, na čemer lahko on in drugi udeleženci svoje nastope uspešno gradijo naprej.

(Tanja Ozvatič, prof., svetovalka za odnose z javnostmi, vodja šole javnega nastopanja EUTRIP, Celje)

VIRI

- Darley, John, M. in C. Daniel Batson (1973): From Jerusalem to Jericho: A study of situational and dispositional variables in helping behavior. *Journal of Personality & Social Psychology*, let.: 27, št.: 1, str.: 100–108.
- Ekman, Paul (2007): *Emotions revealed: recognizing faces and feelings to improve communication and emotional life*. New York: St. Martin's Press.
- Hargie, Owen, in David Dickson (2004): *Skilled interpersonal communication*. London in New York: Routledge.

Robin Schweiger

JEZUITSKO ZDRUŽENJE ZA BEGUNCE SLOVENIJE V SLUŽENJU LJUDEM NA POTI

Jezuitsko združenje za begunce je nastalo leta 1980 na pobudo takratnega vrhovnega predstojnika Družbe Jezusove p. Pedra Arrupeja. Patra Arrupeja je namreč pretreslo, ko je videl vietnamske ljudi v čolnih (*boat people*), ki so zaradi preganjanja zapustili svojo deželo. P. Arrupe je poslal pismo vsem provincialom Družbe Jezusove in jih vprašal, kaj lahko storijo za te ljudi. Tako je nastala pobuda, da bi ustanovili organizacijo, ki bi pomagala beguncem. Danes ta nevladna organizacija deluje v več kot 70 državah po svetu, in sicer v raznih begunskih centrih, pomaga prosilcem za mednarodno zaščito in tujcem v centrih za tujce, pomaga beguncem vrniti se v domovino, razseljenim v lastni domovini ter žrtvam mednarodnih in državljanskih vojn.

ŠIRŠI KONTEKST EVROPSKE BEGUNSKÉ TEMATIKE

O beguncih se bolj malo piše, razen za svetovni dan beguncev, ki se praznuje 20. junija. Takrat se veliko piše in govori o beguncih, o njihovih pravicah, težavah, skratka o izzivih, s katerimi se soočajo v novi deželi. Pa tudi kakšna pozitivna zgodba se najde, s katero mediji pokažejo, kako so se begunci že integrirali v družbo.

O beguncih se piše in govori tudi, če se zgodi kakšna tragedija, še največkrat v bližini italijanskega otoka Lampedusa in otoške države Malte. Lepo je, da o njih pišejo tudi takrat, ko so kakšno tragedijo preprečili. Največ so jih preprečili prav Italijani, saj že nekaj mesecev patrolirajo vzdolž italijansko-libijske meje. Marsikdo je kritičen do teh akcij, češ da samo spodbujajo ljudi, da zbežijo iz Libije in se napotijo proti Italiji, vedoč, da jih bodo tako rešili, če bi njihove barke zalele v težave. Letos pa je italijanski notranji minister Alfano opozoril javnost, da v Libiji čaka na

pot čez Sredozemlje od 300.000 do 600.000 beguncev. Mogoče je ta številka previsoka, a z njo je hotel predvsem opozoriti evropske institucije, naj pomagajo Italiji na različne načine — tudi finančno —, saj problem ni samo italijanski, ampak (p)ostaja tudi evropski.

Eden največjih problemov beguncev v Evropi je predvsem v *trdnjavski mentaliteti Evrope*. Evropa je bila in vedno bolj postaja trdnjava, v katero je težko vstopiti po legalni poti. Zato beguncem na poti v Evropo pomagajo razne kriminalne družbe. Opazimo lahko velik pritisk na schengenske meje. Razni vojaški konflikti, vojne, krize in revščina na Bližnjem vzhodu in v Afriki — še posebej v afriškem rogu — samo povečujejo pritiske na zunanje evropske meje. Po podatkih Frontexa, evropske agencije, ki usklajuje in razvija upravljanje na zunanjih mejah, so samo v prvih treh mesecih letos na zunanjih mejah Unije registrirali 42.000 nezakonitih priseljencev. Samo čez italijansko mejo jih je lani prišlo 40.000, v prvih štirih mesecih letos pa že okoli 25.000. Številka bo

Miklavževanje v Azilnem domu

še bolj narasla v poletnih mesecih, ko bodo pogoji za prečkanje Sredozemlja še boljši.

Evropa bi morala opustiti svojo trdnjavsko mentaliteto in *bolj odpreti vrata organiziranemu priseljevanju*. Italijansko združenje za begunce — Center Astalli — že dalj časa lobira za t. i. humanitarne kanale, da bi se izognili novim žrtvam v Sredozemskem morju. Ne vemo, ali bo uslišano, a gotovo je treba nekaj storiti, da Sredozemlje ne bi bilo več pokopališče za mnoge, ki prihajajo v Evropo. Največ pribežnikov prihaja iz Sirije, kjer vojaški konflikt traja že tri leta, in zato so jo milijoni zapustili. Prihajajo pa tudi iz Eritreje in Afganistana. Dolga leta so mnogi Sirci in tudi drugi prečkali turško-grško mejo, a ker so nadzor nad to mejo poostriili, se je v zadnjih letih naval nanjo zmanjšal. Včasih je šel glavni begunski tok prav čez grško-turško mejo, sedaj pa so begunci že našli nove poti v EU. Po navadi so te poti daljše in bolj nevarne za tiste, ki prečkajo več meja. Skratka, če policija preseka eno pot, begunci takoj iščejo in običajno tudi najdejo novo pot v Evropsko unijo. Zato lahko razumemo, zakaj toliko ljudi v Libiji čaka na prehod v Italijo oziroma v Evropsko unijo. Včasih je libijski voditelj Gadafi ljudem preprečeval pobege, sedaj pa so razmere v tej državi še

vedno kaotične, saj se po padcu režima polkovnika Gadafija še vedno ne ve, kdo vodi to državo, vlada pa ni dovolj močna, da bi omejila odhode ljudi v Italijo ali na Malto.

Mnoge nevladne organizacije in tudi drugi podarjajo, da *rešitev za begunsko problematiko ni nadzor meja, temveč več prizadevanja za razvoj dežel, iz katerih prihajajo begunci*. To pomeni tudi več razvojne in humanitarne pomoči za te dežele, v katerih že več let traja vojaški konflikt ali pa vlada huda revščina. Le tako se bodo stvari dolgoročno spremenile. Za to pa je treba imeti tudi strategijo in delovati dolgoročno. Le tako bomo lahko rešili problem beguncev.

Kadar beremo ali slišimo o številu beguncev, imejmo v mislih, da so to ljudje z družinami in da ima vsaka družina svojo zgodbo. Še bolj neosebni kot številke pa se nam lahko zdijo odstotki, a tudi za njimi so ljudje — vsak s svojo zgodbo. Torej številke in odstotki nam govorijo o ljudeh, o njihovih hrepenenjih po boljšem in varnejšem življenju, željah in načrtih o življenju v miru in tudi o odločitvah, ki so pomembne za skupno dobro.

Po podatkih Visokega komisariata za begunce (UNHCR) je bilo v letu 2013 v 44 industrijskih deželah 612.700 prosilcev za mednarodno zaščito, kar je 133.000 več kot leta 2012. Že tretje leto je zabeležena rast števila prosilcev za mednarodno zaščito. Letošnji porast za 28 odstotkov je bil največji v zadnjih 20 letih. Tudi v 28 članicah EU so zabeležili porast prosilcev za mednarodno zaščito, in sicer s 301.000 (2012) na 398.200 (2013). Porast je 32-odstoten. Skandinavске države so zabeležile porast števila prosilcev, in sicer za 22 odstotkov, še posebej Švedska (54.300). Tudi v južni Evropi je bila rast števila prosilcev opazna, in sicer za 49 odstotkov. Največ prosilcev je bilo v Turčiji, in sicer 44.800, sledita Italija s 27.800 in Grčija z 8200 prosilci za mednarodno zaščito. V letu 2013 je Nemčija v svetovnem merilu sprejela največ prosilcev za mednarodno zaščito, in sicer 109.600, sledijo ji ZDA z 88.400, nato Francija

s 60.000, Švedska s 54.300 in Turčija s 44.800.

Naj še omenim, da največ prosilcev prihaja iz Sirije, kjer že več let traja vojaški konflikt, sledijo Rusija, Afganistan, Irak in Srbija s Kosovom. Samo iz Sirije je leta 2013 prišlo 54.600 ljudi v 44 industrijskih držav. Število se je podvojilo glede na leto 2012, ko jih je prišlo v te dežele le 25.200.

SLOVENIJA JE DEL EVROPSKE UNIJE

Jezuitsko združenje za begunce Slovenije se navdihuje ob Jesuit Refugge Service (angleška kratica JRS, Jezuitsko združenje za begunce), mednarodni katoliški organizaciji, katere poslanstvo je *spremljati begunce, jim služiti ter zagovarjati njihove pravice*. V Sloveniji je bil urad odprt na praznik sv. Jožefa (19. marec) 2002. Dejavnosti Jezuitskega združenja za begunce Slovenije so pravno svetovanje, pastoralna skrb, psihosocialno svetovanje in podpora, izobraževanje, predvsem na računalniških tečajih, ozaveščanje javnosti, raziskave in mrežno delo ter zaščita človekovih pravic.

Naše delo usmerja tudi definicija Konvencije Združenih narodov o statusu beguncev iz leta 1951, ki pravi, da je »begunec oseba, ki pobegne iz matične države iz utemeljenega strahu pred preganjanjem zaradi vere, rase, narodne pripadnosti, pripadnosti določeni družbeni skupini ali določenemu političnem prepričanju in ki zaradi strahu ne more ali noče uživati zaščite te države ali se vanjo vrniti«.

Trenutno naša nevladna organizacija vsako leto usposablja prostovoljce za delo in pomoč ljudem na poti. Obiskujemo (nedokumentirane) tujce v Centru za tujce, ki je institucija zaprtega tipa in ga vodi slovenska policija. Obiskujemo tudi prosilce za mednarodno zaščito v Azilnem domu, ki je institucija odprtega tipa. Pomagamo pa tudi beguncem, ki so že prejeli status begunca, da se lažje integrirajo v slovensko družbo.

V preteklih letih smo v Portorožu organizirali tedenske počitnice za ljudi iz azilnega doma in ve-

Vietnamci v čolnih

Vir http://en.wikipedia.org/wiki/Vietnamese_boat_people#mediaviewer/File:35_Vietnamese_boat_people_2.JPG.

liko veselje udeležencev, saj so nekateri od njih prvič videli morje. Marsikdo je po dolgih letih lahko počitnikoval in se naučil tudi plavati. Trenutno je v Azilnem domu organiziran vrtec, potekajo pa tudi kreativne delavnice za otroke, ki jih izvajajo prostovoljci pri Jezuitskem združenju za begunce Slovenije.

V preteklosti smo organizirali izobraževalne seminarje za zaposlene v Centru za tujce in tudi uspešno izvedli raziskave o Centru za tujce. Sad zadnje raziskave, ki je bila del evropske raziskave o centrih za

tujce, je tudi t. i. *soba za tišino*, kjer ljudje različnih veroizpovedi lahko molijo, se umirijo — skratka se srečajo z Bogom. Za tiste, ki so katoliške veroizpovedi, pa se lahko daruje sveta maša in se izvaja pastoralna skrb. Center za tujce obiskujemo enkrat tedensko in nudimo psihosocialno pomoč ter druženje z drugimi tujci iz centra. Pripravljamo tudi posebne večere, da tujcem polepšamo bivanje v Centru. Pred božičem imamo božično-novoletni koncert, za kulturni dan imamo večer o medkulturnem dialogu in pred dnevom begunca t. i. igre brez meja.

Pri našem delu je pomembno medijsko področje. V ta namen imamo na Radiu Ognjišče vsako tretjo nedeljo v mesecu ob 18.30 redno oddajo z naslovom Gradimo odprto družbo z begunsko tematiko. Prav s temi oddajami ozaveščamo slovensko družbo glede begunskih, migracijskih in razvojnih vprašanj. V oddajah spregovorimo o življenju in težavah prosilcev za mednarodno zaščito, nedokumentiranih tujcev v Centru za tujce ter o beguncih. Avgustovska oddaja je bila že 180. po vrsti. Članke in poročila o našem delu lahko spremljate na TV, radiu, v časopisih in na spletnih straneh. Sodelovali pa smo tudi pri okroglih mizah in na konferencah v župnijah ter v šolah, kjer smo spregovorili o našem delu in poslanstvu.

V teh letih smo se s predstavniki Ministrstva za notranje zadeve (MNZ) in nevladnih organizacij velikokrat srečali, da bi uskladili mnenja in načrte za boljše sodelovanje ter za izboljšanje zakonov, ki obravnavajo to področje. S tem je povezano tudi vplivanje (lobiranje) na tiste, ki pišejo in sprejemajo zakone.

In še nekaj statističnih podatkov, da bomo lažje spoznali in razumeli begunsko tematiko v naši

državi. V letu 2013 je Republika Slovenija sprejela 272 prošenj za mednarodno zaščito, kar je manj kot v letu 2012, ko je sprejela 304 prošnje, ali v letu 2011, ko je sprejela 358 prošenj za mednarodno zaščito. Torej opaziti je mogoče upadanje števila prosilcev za mednarodno zaščito v Republiki Sloveniji. Razlog je najbrž ta, da jih veliko zaprosi za azil na Hrvaškem. Republika Slovenija je v letu 2013 dala status begunca 37 osebam, kar je precej visoka številka. Struktura prosilcev za mednarodno zaščito pa je bila leta 2013 taka: največ jih je prišlo iz Sirije, sledijo prosilci s Kosova, nato Alžirije in na četrtem mestu iz Afganistana.

ŠE MISEL ZA KONEC

Jezuitsko združenje za begunce Slovenije že od začetka služi ljudem na poti, ne glede na vero, raso ali narodno pripadnost. Tega se bo držalo tudi v prihodnje. Slovenija je za mnoge še vedno bolj tranzitna kot pa ciljna država. A tudi to se lahko spremeni. Trenutno so zelo obremenjene južnoevropske dežele, kot so Italija, Malta in Grčija, ki so — govorim simbolno — »vrata« na schengensko evropsko območje. Predvsem Italija sprejme veliko tujcev, ki se potem porazgubijo po različnih evropskih državah, kjer imajo kakšne sorodnike ali znance. Evropa, enako tudi Slovenija, zato postaja vedno bolj multikulturna, multietnična in multireligiozna. Bomo v naši domovini znali sprejeti ta izziv in biti odprti do tujcev?

(p. dr. Robin Schweiger, DJ, Jezuitsko združenje za begunce Slovenije, Ljubljana)
Fotografije Arhiv Jezuitsko združenje za begunce Slovenije

Urša Valič in Tina Palaić

DOSTOPNOST DO KULTURNE DEDIŠČINE RANLJIVIM SKUPINAM

O muzejih, družbi in predmetih ter kulturni dediščini

Že vrsto let lahko opazujemo spremembe v usmeritvah slovenskih muzejev. Ti prehajajo od muzeja kot tistega, ki zbira, dokumentira, hrani, interpretira in neguje predmete, do muzeja, ki je v službi družbe in njenega razvoja. Pri tem je postala veliko bolj pomembna vloga družbe pri oblikovanju muzejskih reprezentacij in interpretacij. Muzejski delavci se pri delu vedno bolj obračajo na lokalne skupnosti in posameznike, ki jih razumejo kot sodelavce muzeja in ne zgolj kot obiskovalce. V tem pogledu so družbene skupnosti in posamezniki pomembni nosilci zgodb, spominov, refleksij, ki so posredovani preko muzejskih predmetov in na podlagi katerih se oblikujejo muzejske interpretacije in (re)prezentacije oziroma razstave. Iz tega tudi sledi, da se avtoritarne univokalne naracije muzejskih delavcev drobijo na množstvo glasov ter oblikujejo muzejski prostor kot prostor družbenega dialoga in razmisleka. Muzeji vedno bolj postajajo prostori, v katerih se reflektirajo konvergentne sile preteklosti, sedanjosti in prihodnosti ter kalijo novi družbeni pogledi.

S skrbjo za premično kulturno dediščino poskušajo muzeji ohranjati posredne in neposredne zapise človeka, človeških odnosov in človeškega razvoja, ki so vtisnjeni v predmet. Muzejski delavci vedno bolj razumejo vlogo predmeta kot potrebnega komunikacijskega mostu med preteklimi in sedanjimi ter prihodnjimi generacijami z namenom ohranjanja spomina, spodbujanja njegove interpretacije ter s

tem povezanega ustvarjanja identitetnih pozicij. To je toliko bolj pomembno v času, ko se v vrtincu razgradnje tradicionalnih sidrišč subjekta sodobni človek kot za rešilni jopič oprijema materialnega sveta in se poskuša realizirati v aksiomu »imam, torej sem«. Ta fetišizem vsekakor ni novo poglavje v knjigi človeštva, temveč so novi odnosi, ki se gradijo s produkcijo sodobnih predmetov. Prav zato sta potrebna nova razumevanje in interpretacija predmetov v identifikacijskih procesih ljudi, saj v dobi eksploatacije naravnih virov in ljudi kot tržnega blaga, ki ga je mogoče kadarkoli zamenjati ali odvreči, tudi ti niso več samoumevni, še manj pa bodo samoumevni poznejšim rodovom.

Kar razumemo kot elemente kulturne dediščine, ni dediščina sama po sebi, temveč gre za skrben izbor in selekcijo teh elementov. Večkrat namreč pozabljamo, da na družbeno preteklost gledamo skozi leče sedanjosti ter ob vplivu družbenih diskurzov in pozicij moči pozorno selekcioniramo tisto, kar je vredno ohranjati, in tisto, kar je treba pozabiti. Različne družbene skupine iz različnih časovnih in geografskih okolij so (in še vedno) selekcionirajo pričevanja preteklosti, na podlagi katerih umišljajo, izmišljajo ali ustvarjajo pripovedi o preteklosti, s katerimi skušajo utemeljevati sedanje pozicije in identitete ter ob tem iztržiti največje učinke v prihodnosti. Kaj ohranjamo in kaj bomo prenesli na poznejše rodove, zadeva torej izbiro, ki vedno izhaja iz sedanjih okoliščin.

Maskota projekta *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam* je simpatičen Kamen Dostopnosti.

Foto Urša Valič

Da bi bolje razumeli koncept kulturne dediščine, se za trenutek dotaknimo tudi koncepta kulture, ki so ga družboslovci in humanisti dodobra prevetrili do konca 20. stoletja in na prehodu iz 20. v 21. stoletje.¹ Dotedanje razumevanje kulture je bilo omejeno na opredeljevanje kulture (tako kot strukture, kulturnih vzorcev, družbe in podobno) kot determinirajoče konstante v življenju posameznika in navsezadnje tudi določene družbene skupine. Kulturo so razumeli kot nekaj danega, objektivnega in nespreminjajočega se. Sodobni pristop h kulturi pa prinaša pravo pahljačo možnosti za razumevanje tega koncepta. Ta se razteza od koncipiranja kulture kot za posameznika in družbo determinirajoče entitete do razumevanja kulture kot tiste, ki nastaja in se spreminja v vsakokratnih okoliščinah.

Tako nam sodobni pogledi na preteklost in kulturo ponujajo tudi drugačen pogled na kulturno dediščino neke skupnosti ter z njim tudi nov pristop k razumevanju muzejev. Kulturno dediščino vedno bolj razumemo kot proces, v katerem ljudje so-ustvar-

jamo in so-odločamo o tem, kaj bomo ohranili in kaj želimo povedati o nas poznejšim rodovom. Ob tem je tudi pomembno, da muzejski delavci nenehno demistificiramo vzvode družbene moči, ki kulturno dediščino oblikujejo in predstavljajo kot objektivno dano in nespremenljivo entiteto, na podlagi katere se oblikujejo uniformne in škodljivo izključujoče identitete neke skupnosti. Na primer, premalokrat se zavedamo, da nacionalizacija dediščine (»dediščine kot narodnega ponosa«), prisotna v številnih slovenskih muzejskih reprezentacijah, izključuje iz interpretacije in (re)prezentacije številne družbene skupine, ki svoje identitete ne snujejo na istih nacionalnih izhodiščih. Posledično to pripelje tudi do tega, da so te različne skupine predstavljene kot simbolni Drugi. Muzejski delavci naj bi stremeli k vključevanju različnih družbenih skupin in posameznikov v delovanje muzeja, saj z zagotavljanjem dostopa do kulturne dediščine in njenega sooblikovanja tem skupinam in posameznikom omogočamo vključevanje v procese družbene konstrukcije preteklosti, s tem pa demokratično oblikovanje vključujočih identitetnih pozicij, kar je predpogoj za strpno in razumevajočo družbo.

O DOSTOPNOSTI KULTURNE DEDIŠČINE RANLJIVIM SKUPINAM

Ko govorimo o ranljivih skupinah v muzejih, imamo pred očmi celo vrsto heterogenih skupin. Njihov skupni imenovalec je vselej družbena izključenost. Sodobne družboslovne in humanistične paradigme predpostavljajo, da ranljivost, marginaliziranost, hendikepiranost in podobna stanja niso inherentna posameznikom, temveč so plod dolgega družbenega procesa ustvarjanja drugačnosti kot simbolne drugosti ter posledično družbenega izključevanja in diskriminacije. Družbena izključenost ni posledica nekih fizičnih ali psihičnih lastnosti posameznikov, temveč je rezultat dolgega procesa izključevanja in ustvarjanja neenakosti.

V kontekstu neenakosti oziroma neenakih mo-

¹ V mislih imamo na primer besedilo Rogerja M. Keesinga *Ponovno o teorijah kulture* (1990; v slovenskem jeziku izšlo leta 1993 v *Antropoloških zvezkih* 3, str. 23–32), v katerem se avtor sprašuje o smotrnosti koncepta kulture v antropologiji, humanistiki in družboslovju na splošno ter o njegovi rekonceptualizaciji.

žnosti je treba razumeti tudi koncept ranljivosti, ki ga morda nekritično prevajamo iz tujih jezikov, predvsem iz angleškega »vulnerable groups«. Poudariti je treba, da ranljivost ni stanje *per se*, ampak gre pri tem za okoliščino ali trenutek, ko je nekdo glede na drugega zaradi družbenih okoliščin oziroma diskriminacije v neenakem položaju. V sklop tega, kar razumemo kot ranljive skupine v evropskih institucijah (nanašajoč se na Evropsko unijo), uvrščamo:

- osebe z različnimi oblikami invalidnosti oziroma hendikepi: osebe z gibalno oviranostjo, osebe s senzorno oviranostjo (gluhe in naglušne osebe, slepe in slabovidne osebe, gluho-slepe osebe), osebe z motnjami v duševnem zdravju in/ali duševnem razvoju, osebe z različnimi spregledanimi oblikami oviranosti, kot so na primer disleksija, alergije itd.;
- etnične skupine, manjšine in še posebno migrante;
- osebe LGBTQ;
- starejše osebe;
- brezposelne (mladi diplomanti iskalci prve zaposlitve in brezposelni, starejši od 55 let);
- ženske in otroke;
- druge (tudi kot simbolni Drugi).

Velja pripomniti, da vse naštetе skupine niso homogene. Večkrat tudi pozabljamo, da se kategorije spola, invalidnosti/hendikepa, etničnosti itd. prekrivajo in križajo, kar v strokovnem jeziku imenujemo *intersekcionalnost*, in v okviru tega se oblikujejo pogoji za večkratno diskriminacijo. Večkratna diskriminacija je tudi najbolj spregledana v muzejih in pri drugih oblikah angažiranja ranljivih skupin.

Na področju dostopnosti muzejev in kulturne dediščine ranljivim skupinam je bilo že veliko izrečenega in opravljenega. Ne nazadnje sta v Sloveniji izšli dve pomembni, praktično naravnani publikaciji, ki pomenita pomemben prispevek pri prizadevanjih za izboljšanje dostopnosti muzejev: *Dostopen muzej. Smernice za dobro prakso* avtoric Rajke Bračun Sova, Mojce Lipec Stopar in Vlaste Vodeb (2009) in *Muzeji, javnost, dostopnost* avtoric Vlaste Vodeb in

Rajke Bračun Sova (2011). V muzejskem prostoru je tudi vedno več prizadevanj za predstavitev muzejskih zbirk na polnočutni način, s čimer se izboljša dostopnost vsem obiskovalcem, ne samo ranljivim skupinam. Tako marsikatero zbirko že bogatijo kopije muzejskih predmetov ali tipni modeli, veliko muzejskih vodstev je interaktivnih, participatornih in pripravljenih na tak način, da spodbujajo uporabo več čutov. Nekoliko manj je bilo vključevanja pripadnikov ranljivih skupin v delo muzejev, tako v smislu evidentiranja in dokumentiranja zbirk kot tudi v samem procesu postavitve razstav ter pri oblikovanju spremljevalnih aktivnosti. Spodbude za to je v programskem obdobju 2007–2013 dala Evropska unija v okviru Evropskega socialnega sklada. V zadnjih letih smo tako priča številnim projektom,² katerih cilj je izobraževanje in usposabljanje pripadnikov ranljivih skupin za delo na področju kulture. Eden izmed njih je tudi projekt *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam*, ki ga je v septembru 2013 začel izvajati Slovenski etnografski muzej.

V projektu *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam* poleg koordinatorja Slovenskega etnografskega muzeja sodeluje še šest partnerjev — nacionalnih muzejev, ki so doslej že pridobili določene izkušnje na področju vključevanja ranljivih skupin v svoje delo. Ti muzeji so Narodni muzej Slovenije, Prirodoslovni muzej Slovenije, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Slovenski gledališki inštitut (prej Slovenski gledališki muzej), Tehniški muzej Slovenije in Narodna galerija. Projekt delno financirata Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada in Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije. Namen projekta je zagotoviti dostopnost kulturne dediščine in vključitev pripadnikov določenih ranljivih skupin v muzejsko delo. V okviru omenjenega projekta pripadniki ranljivih skupin predstavljajo tisto populacijo, ki je največkrat izvzeta iz muzejskih (re)prezentacij in interpretacij ter je v tem smislu ranljiva. Gre za osebe z

² Podobni projekti so še *Knjižnica slepih in slabovidnih, Aktiv, Razširimo obzorja kulturnega*.

Muzeji vedno bolj postajajo prostori demokratičnega dialoga.

Foto Urša Valič

različnimi vrstami oviranosti (gibalnimi in senzornimi oviranostmi), pripadnike madžarske in italijanske narodne skupnosti, pripadnike romskih etničnih skupnosti, pripadnike drugih etničnih skupnosti (še zlasti iz republik nekdanje Jugoslavije) ter priseljence, težko zaposljive mlade diplomante brez delovnih izkušenj (iskalce prve zaposlitve) in brezposelne osebe, starejše od 55 let. Pri omenjenih ranljivih skupinah je treba upoštevati tudi kategorijo spola, saj pri vseh ženske predstavljajo še posebej ranljivo skupino.

Pri uresničevanju načel nediskriminacije in pri omogočanju dostopnosti kulturne dediščine vsem družbenim skupinam Slovenski etnografski muzej tehnično dopolnjuje prostore, saj se zaveda, da je

Zaposleni na projektu se nenehno izobražujejo z namenom, da bi se najbolje pripravili za delo s pripadniki ranljivih skupin.

Foto Ines Kežman

ključnega pomena fizični dostop do muzejskih stavb in razstav, ki senzorno in gibalno oviranim obiskovalcem omogoča samostojen obisk muzeja in ogled razstav. Zato je bila v muzeju nameščena indukcijska zanka, ki uporabnikom slušnega aparata omogoča optimalen sprejem zvoka. Na voljo so povečevalna stekla in taktilne karte za orientacijo po muzejskih prostorih. Razstave bodo še dodatno dopolnjene s kopijami muzejskih predmetov, ki jih bodo obiskovalci lahko otipali, prav tako pa bo za senzorno ovirane osebe prilagojena in nadgrajena spletna stran muzeja. Ob tem si tudi posamezni partnerji v projektu prizadevajo, da v skladu s finančnimi zmožnostmi prilagajajo muzejske stavbe in razstave.

Poleg fizičnega dostopa do muzejskih objektov in razstav so nemara najbolj pomembne ustrezno usposobljene osebe, ki predstavljajo pomembno vez med muzejem in njegovimi obiskovalci oziroma sodelavci. V okviru projekta se izvajajo izobraževanja, namenjena zaposlenim v muzejih, na katerih se bodo ti seznanili s potrebami, načini dela in komunikacijo s pripadniki ranljivih skupin. Do konca septembra 2014 so bili izvedeni štirje sklopi izobraževanj: prvi sklop so predstavljala interna izobraževanja novo zaposlenih, v okviru drugih treh sklopov pa so bila izvedena javna predavanja in delavnice. V sodelovanju z Urbanističnim inštitutom RS so bila izvedena predavanja in delavnice pod skupnim naslovom *Fizična in komunikacijska dostopnost za ranljive skupine v objektih kulturne dediščine*, predavanja Petre Rezar, mag. Boruta Rovšnika in dr. Aksinje Kermauner pa so potekala pod skupnim naslovom *Inkluziven muzej in priprava programov*. Z Inštitutom za evropske raziskave in razvoj (EuroCoop) so bila pripravljena septembrska predavanja in delavnice o pripravi in vodenju evropskih projektov s področja kulture in kulturne dediščine. Do zaključka projekta jeseni 2015 bo pripravljenih še več predavanj, povezanih z dostopnostjo kulturnih vsebin.

Nemara najbolj pomemben del projekta, katerega bistvo je vključevanje oseb iz različnih družbenih

Stojnico projekta *Dostopnost do kulturne dediščine* je bilo mogoče obiskati tudi ob Tednu Evrope pred Evropsko hišo na Bregu v Ljubljani maja 2014.

Foto Urša Valič

skupin v oblikovanje muzejskih vsebin, pa je zaposlitev oseb iz ranljivih skupin. Poleg koordinatorice projekta se dve osebi usposabljata za delo v dokumentacijski službi muzeja, dve osebi za bibliotekarsko delo, ena oseba za delo kustosa in štiri osebe za pedagoško delo v muzejih. Vloga slednjih je še posebej vidna, saj je njihova naloga predvsem snovanje

inkluzivnih pedagoških in andragoških programov. S tem se odpirajo možnosti, da osebe iz ranljivih skupin v muzejske reprezentacije in interpretacije prispevajo svoje zgodbe, mnenja, razmisleke in različne perspektive, oblikovane na podlagi različnih življenjskih izkušenj, in s tem bogatijo naše poznavanje sveta. S predstavljanjem njihove zgodovine, življenjskih izkušenj in spoznanj, njihove umeščenosti v družbo in problemov, s katerimi se soočajo, muzeji spodbujajo bolj uravnoteženo spoznavanje in refleksijo družbene realnosti, sodelujejo pri ustvarjanju skupinskih identitet ter razvijajo strpnost in razumevanje znotraj širše družbe.

Projekt *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam* predstavlja še enega izmed pozitivnih delcev skupnega mozaika spreminjajoče se družbe, ki vsekakor vzbuja optimizem. Eden izmed končnih produktov projekta je navsezadnje tudi oblikovanje smernic, ki bodo na drugačne ali pa vsaj bolj trdne strokovne temelje postavile koncept dostopnosti muzejev oziroma inkluzivnega muzeja 21. stoletja. Navsezadnje vsakršen projekt v smeri dostopnosti kulture ranljivim skupinam oziroma inkluzivnosti ranljivih skupin v kulturi predstavlja dodatno stopničko k bolj egalitarni družbi, ki je prijazna vsem. Kakor že vrabci čivkajo: ko prilagajamo sistem za pripadnike ranljiv skupin, ga prilagajamo v dobro vsem.

(dr. Urša Valič, etnologinja in kulturna antropologinja, Ljubljana)

(Tina Palaić, univ. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja ter pedagoginja, Ljubljana)

Zvonka Pangerc Pahernik

VSEŽIVLJENJSKO UČENJE — NUJA IN VELIKO VEČ KOT TO!

Vseživljenjsko učenje je besedna zveza, ki izraža ideal, temelji na budnosti, neusahljivi radovednosti ter nenehnem stremljenju po novem znanju in spretnostih. Opredeljuje proces, ki je vseobsegajoč. Njegova časovna razsežnost, ki jo nekateri opredeljujejo s krilatico od zibelke do groba, opozarja, da nas učenje spremlja v vseh življenjskih obdobjih (life-long).

Po vsebinski plati se nanaša na vsa področja in okolja, v katerih se udejstvujemo in uresničujemo (life-wide). V nekaterih obdobjih in okoljih je v ospredju žeja po znanju, vedenju, razumevanju, sposobnosti presoje in tolerance, modrosti ..., po tistem, kar nas dela žlahtne. V drugih okoliščinah pa nas žene potreba po spretnostih, zmožnostih, kvalifikacijah ..., iskanih in unovčljivih na trgu dela. Sinergija obeh učinkov učenja nas oblikuje kot človeka. Ne nazadnje pa je vseživljenjsko učenje stvar ne le posameznika, temveč tudi širših sredin — od družine, delovnega kolektiva, lokalne skupnosti, države pa do družbe kot celote. Je gibalno za ohranjanje in razvijanje sveta. V najširšem smislu je torej stalni izziv človeštvu.

RAZVOJ POJMOVANJA

Pojem vseživljenjsko učenje ni nič novega. *Učenje kot način življenja* so institucije in posamezniki spodbujali že vse od antike, na primer grške akademije in njihovi filozofi, srednjeveške cerkvene šole in drugi. V 19. in 20. stoletju je skrb za izobraževanje pospešeno prevzemala država, ki je v ospredje postavljala utilitaristični vidik: *učenje kot priprava* otrok in mladine za delo (in življenje). Naj ob tej priložnosti omenimo slovenskega pedagoga Karla Ozvalda (1873–1946), zgodnjega glasnika vseživljenjskega učenja pri nas. Utesnjevanje učenja na šolsko dobo je poimenoval »usodepolna kratkovidnost«, o porajajočih se ljudskih visokih šolah pa menil, da naj bi se tam »znatnost spajala z življenjskimi položaji ljudi«.

Vzporedno s šolskim sistemom se je v prvi polovici 20. stoletja začelo uveljavljati izobraževanje odraslih, ponekod povezano z bojem za državljanske pravice, drugod z omiko in napredkom posameznika in skupnosti. Razvojne impulze so mu dajali karizmatični posamezniki. Poudarjali so humanistični vidik učenja.

Paradigma vseživljenjskega učenja se je prvič pojavila po drugi svetovni vojni in nakazala povezovanje in prepletanje obeh vidikov. K njenemu resničnemu preboju pa sta prispevala dva strateška dokumenta UNESCO.¹ V Faurejevem poročilu² (1972) je sprejeto stališče, naj izobraževanje ne bo

več privilegij elite niti le ene starostne skupine, pač pa univerzalna in vseživljenjska pravica posameznika. Prenova izobraževalnega sistema naj se ne bi omejila na en sektor, temveč naj bi prerasla v gibanje za učečo se družbo. Skoraj četrto stoletje kasneje je izšlo Delorsevo poročilo³ (1996). Še bolj je spodbujalo humanistično agendo, zagovarjalo skladen razvoj posameznika in družbe ter učenje opredelilo kot dobrino, ki po eni strani omogoča prenos vsega, kar se je človeštvo naučilo o sebi, po drugi pa odpira učečemu se priložnosti, da stopa onkraj meja znanega, se dokoplje do novih spoznanj, razširi svoje razumevanje in začne ustvarjati nekaj novega. Splošno znani so t. i. *Delorsevi stebri učenja*, ki opredeljujejo štiri vidike učenja: pridobivanje znanja, usposabljanje za delo, osebni razvoj in sožitje v skupnostih.

Opisana dogajanja so imela pomemben vpliv na svetovne UNESCOVE konference o izobraževanju odraslih:

- CONFINTEA⁴ V, 1997 v Nemčiji, na kateri so udeleženci s Hamburško deklaracijo predlagali, naj načelo vseživljenjskega učenja usmerja nosilce odločanja pri zagotavljanju socialne pravičnosti in splošnega blagostanja, ter

- CONFINTEA VI, 2009 v Braziliji, na kateri so udeleženci z Bélemskim akcijskim načrtom ponovno poudarili pomen vseživljenjskega učenja pri soočanju z globalnimi izobraževalnimi izzivi (demografskimi, okoljskimi, tehnološkimi in ekonomskimi).

EVROPSKA POLITIKA ZAGOVARJA VLOGO UČENJA ZA RAST IN ZAPOSLOVANJE

Medtem ko se UNESCO oziroma njegov Inštitut za vseživljenjsko učenje⁵ za ta ideal zavzema na svetovni ravni, ima na evropski ravni sorodno vlogo Evropska komisija. Pod njenim okriljem je bil objavljen Memorandum o vseživljenjskem učenju (2000), ki je s šestimi ključnimi sporočili opozarjal na potrebo po novih temeljnih spretnostih, večjih vlaganjih v človeške vire, inovacijah v poučevanju in učenju,

vrednotenju učinkov učenja, večjem usmerjanju in svetovanju ter približanju učenja domu. Ta dokument in naslednji⁶ so na najbolj plodna tla naleteli prav v izobraževanju odraslih.

V tem desetletju velja prenovljeni Evropski program za učenje odraslih — EPUO (2011), ki se zgleduje po strateškem okviru Izobraževanje in usposabljanje 2020, ta pa po še širši strategiji za rast in zaposlovanje Evropa 2020. Četudi se Evropska komisija v teh dokumentih trudi (vsaj deklarativno) ohranjati ravnovesje med štirimi stebri učenja, vrstama (poklicno, splošno) in oblikami učenja (formalno, neformalno, priložnostno), vendarle spet obstaja nevarnost prevlade utilitarističnega oziroma ekonomističnega vidika. To je mogoče razbrati tudi iz opisa prvega prednostnega področja EPUO, ki zadeva prav spodbujanje vseživljenjskega učenja.⁷

SLOVENIJA IMA SVOJO STRATEGIJO

Slovenska Strategija vseživljenjskosti učenja (2007) je nastala kot odziv na priporočilo Evropske komisije, naj članice EU do leta 2006 tak dokument pripravijo in ga nato uresničujejo. Žal se je pri nas kljub odlično zastavljenemu konceptu, ki ga je naročilo pristojno ministrstvo, pripravila pa skupina predstavnikov javnih zavodov s področja izobraževanja pod vodstvom dr. Zorana Jelenca, zataknilo že pri pripravi operativnega (akcijskega) načrta.

Paradigma vseživljenjskega učenja se torej pojavlja v naši stroki, politiki in praksi, vendar parcialno. Če se omejimo na izobraževanje odraslih, je močno zasidrana v ciljih in dejavnostih Nacionalnega programa izobraževanja odraslih,⁸ uresničuje pa se s številnimi projekti in dejavnostmi. Manjkajo pa še druge ravni izobraževanja, saj je vseživljenjskost učenja stvar vseh. V odsotnosti povezovalne moči od zgoraj navzdol je morda pravica in odgovornost vseh, ki delujemo v izobraževanju (v najširšem smislu), da Slovenijo od spodaj navzgor razvijemo v državo, ki bo temeljila na vseživljenjskem učenju. V nadaljevanju predstavljam nekaj primerov.

VLOGA ANDRAGOŠKEGA CENTRA

SLOVENIJE IN TEDNA VSEŽIVLJENJSKEGA UČENJA
Andragoški center Slovenije (v nadaljevanju ACS) se z vpeljevanjem termina, stroke in prakse vseživljenjskega učenja ukvarja že od leta 1996. Temeljno poslanstvo ustanove, ki jo je leta 1992 ustanovila Vlada RS, je pospeševanje razvoja izobraževanja odraslih. ACS pripravlja strokovne podlage za razvoj sistema izobraževanja odraslih in za njegovo prilagajanje aktualnim razmeram, sicer pa njegova področja dela obsegajo raziskovanje in razvoj s poudarkom na neformalnem izobraževanju odraslih, skrb za kakovost in izobraževanje, svetovanje in vrednotenje ter informacijsko in promocijsko dejavnost. Prav slednja je pomagala utreti pot razumevanju in uveljavljanju vseživljenjskega učenja s festivalsko prireditvijo Teden vseživljenjskega učenja (v nadaljevanju TVU).

TVU je bil prvič izpeljan v evropskem letu vseživljenjskega učenja oktobra 1996. Namen snovalcev je bil na privlačen način poudariti pomen učenja za kakovostno preživetje ter stalen razvoj posameznika in družbe, prikazati stopnjo zavezanosti slovenske države vseživljenjskemu učenju in opredeliti priložnosti za pospeševanje te kulture.

V devetnajstih letih je TVU, ki deluje pod sloganom Slovenija, učeča se dežela, več kot potrdil svojo vlogo, o čemer pričajo kazalniki uspeha: v TVU 2014 je sodelovalo **blizu 1500** prireditev (v letu 1996 okrog 70). Med njimi so bile vzgojne in izobraževalne organizacije (vrtci, osnovne in srednje šole), ljudske univerze, zasebne ustanove, društva, knjižnice, muzeji, domovi za starejše, uradi Zavoda za zaposlovanje, podjetja in mnogi drugi. S skupnimi močmi so po vsej državi organizirali **blizu 12.000** (v letu 1996 okrog 500) izobraževalnih, promocijskih, informativno-svetovalnih, kulturnih, družabnih, športnih in drugih dogodkov.

TVU je že zdavnaj prerasel okvir tedna in poteka dva meseca (maja in junija). Presegel je tudi meje Slovenije, saj smo se kot peta država na svetu pridružili mednarodnemu gibanju festivalov učenja

ter ga pomagali širiti in krepiti. Odločilna primerjalna prednost TVU pred drugimi festivali učenja pa je zagovorništvo kulture vseživljenjskega učenja (drugod zgolj izobraževanja odraslih). TVU je od leta 2004 umeščen v Nacionalni program izobraževanja odraslih, njegovi soustvarjalci zato prejema moralno in do neke mere tudi denarno podporo vlade. Več: <http://tvu.acs.si>.

PARADA UČENJA — NOV NAČIN NAVDUŠEVANJA MNOŽIC ZA UČENJE

Z evropskimi sredstvi, namenjenimi uresničevanju omenjenega EPUO, je ACS vpeljal nov pristop, t. i. Parado učenja — dneve učečih se skupnosti. V maju 2013 in maju 2014, vsakič v drugih sedmih krajih po Sloveniji, so bili v okviru TVU na mestnih trgih udeležencem namenjeni informativne in svetovalne stojnice, predavanja, delavnice, projekcije, nastopi zglednih učečih se predstavnikov vseh generacij, kulturni nastopi in drugi privlačni dogodki. Parade učenja so na vseh lokacijah (v letu 2013 v Novi Gorici, Žalcu, Slovenj Gradcu, na Jesenicah, v Novem mestu in Murski Soboti ter Radečah in v letu 2014 v Slovenski Bistrici, Škofji Loki, Velenju, Kopru, Mariboru, Postojni in Ljubljani) povezale mlado in staro, strokovnjake in laike, učeče se in tiste, ki še omahujejo. Na zadnjem andragoškem kolokviju, maja letos, je bilo potrjeno, da vsi lahko prispevajo k uveljavljanju učečih se skupnosti, saj spodbujajo trajna partnerstva. Več: <http://tvu.acs.si/paradaucenja>.

GLAS UČEČIH SE

Najboljši zagovorniki vseživljenjskega učenja so brez dvoma uspešni udeleženci, zato ACS že od leta 1997 na nacionalnem odprtju TVU podeljuje priznanja za promocijo učenja in znanja. Izjemnih posameznikov, skupin, ustanov in drugih, ki so kljub resnim oviram z učenjem obogatili lastno znanje ali omogočili bogatitev znanja drugih, se je do zdaj nabralo 193. Njihove življenjske zgodbe so od leta 1999 predsta-

vljene v triminutnih videoportretih, ki imajo močan motivacijski naboj. Več: <http://tvu.acs.si/priznanja>.

Bogata zbirka navdušujočih ambasadorjev vseživljenjskega učenja je izjemna tudi v mednarodnem merilu, predvsem pa pomeni velik potencial za zagovornišтво vloge in pomena učenja. Na teh temeljih je nastala promocijska kampanja Zgledi vlečejo (http://tvu.acs.si/zgledi_vlecejo), v zadnjem času pa štiri videopublikacije, v katerih so predstavljeni uspešni primeri izobraževanja odraslih in vseživljenjskega učenja.

Opisana prizadevanja pa niso edina. V letih so se Tednu vseživljenjskega učenja pridružili drugi festivali in projekti, ki za ožji segment prebivalstva ali s specifičnega vidika promovirajo učenje. Omenimo le nekatere: Festival za tretje življenjsko obdobje, Študentska arena, projekt Simbioza, Karavana študijskih krožkov.

ZAKLJUČEK

Vseživljenjsko učenje je danes pomembnejše kot kadar koli. Spodbuja ne le zaposlenost in zaposljivost ozaveščenih posameznikov, temveč gradi vključujočo, dejavno in trajnostno naravnano družbo.

Prijetno je delovati na področju, ki premore toliko izzivov in potencialov in je tako zelo pomembno za prehod (po Gassetu⁹) iz »človeka-mase, živečega kakor se mu zljubi in zadovoljnega s tem, kakršen je« v »plemenitega človeka, ki po svoji notranji potrebi živi prizadevno življenje, ki se zmeraj trudi prekositi samo sebe, preseči to, kar je, in težiti k tistemu, kar si nalaga kot dolžnost in zahtevo«.

Pri paradigmatičnem premiku od *učenja za življenje do življenja kot neprestanega učenja* lahko prispevamo vsi — v lastno in skupno dobro!

(mag. Zvonka Pangerc Pahernik, Andragoški center Slovenije, Ljubljana)

LITERATURA

Faure, E., et al. (1972). Learning to be: *The world of education today and tomorrow*. Pariz: UNESCO.

Delors, J., et al. (1996). Learning: *The treasure within*. Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first century. Pariz: UNESCO.

CONFINTEA Portal, UIL.

<http://uil.unesco.org/home/programme-areas/adult-learning-and-education/confintea-portal>.

Memorandum o vseživljenjskem učenju. Evropska komisija, Bruselj, 30. oktober 2000 (http://tvu.acs.si/dokumenti/LLLmemorandum_Oct2000.pdf).

Strategija vseživljenjskosti učenja (2007) (http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/IU2010/Strategija_VZU.pdf).

Prenovljeni Evropski program za učenje odraslih, Evropska komisija, 2011

(<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:372:0001:0006:SL:PDF>).

Resolucija o nacionalnem programu izobraževanja odraslih v Republiki Sloveniji 2013–2020, Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, 2013 (<http://www.uradni-list.si/1/content?id=114925>).

1 United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation/Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo.

2 Poročilo Mednarodne komisije za razvoj izobraževanja (Edgar Faure et al.) z naslovom Learning to be: The world of education today and tomorrow.

3 Poročilo Mednarodne komisije za izobraževanje v 21. stoletju (Jacques Delors et al.) z naslovom Learning: The Treasure Within.

4 CONFINTEA – CONFérence InterNaTionale sur l'Education des Adultes; svetovne konference o izobraževanju odraslih, organizirane v razmiku 12 ali 13 let.

5 Unesco Institute for Lifelong Learning – UIL, Hamburg (<http://www.uil.unesco.org>).

6 Med njimi Sporočilo Evropske komisije Izobraževanje odraslih: Za učenje ni nikoli prepozno (2006) in Akcijski načrt za izobraževanje odraslih: Za učenje je vedno pravi čas (2007).

7 Glej: <http://tvu.acs.si/paradaucenja/projekt/ozadje/index.php?nid=5110&id=444>.

8 Resolucija o Nacionalnem programu izobraževanja odraslih za obdobje 2013–2020, MIZŠ, 2013.

9 Jose Ortega y Gasset (1883–1955) v *Upor množic* (1930).

Jože Planinšek CM
UTRIP ČASA
IN CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA

RAZMIŠLJANJE PREDSEDNIKA CELJSKE MOHORJEVE DRUŽBE

Ko se, kot vsakdo, vedno znova srečujem z vprašanjem: »Kako si?« po navadi odgovorim: »Kar dobro, kaj bi tarnal, to tako ali tako že mnogi počno.« V teh vrsticah o knjigi in o Mohorjevi danes in v prihodnje razmišljam podobno, dejstva so namreč povsem jasna, treba jih je videti, se z njimi soočiti in živeti ter delati naprej ali pa se umakniti in prepuštili vse skupaj toku časa.

196 Slednje seveda ni zgodovina Mohorjeve in tudi danes ne moremo delovati tako, če želimo ostajati zvesti njenemu poslanstvu v času, v katerem so problemi sodobnega trenutka lahko le izziv, saj je Mohorjeva zaradi tega nastala. Krščanska omika in omika na sploh, omika našega ljudstva sredi devetnajstega stoletja, je bila naloga, ki so si jo zastavili narodni buditelji in naši ustanovitelji. Čas je bil sicer malo drugačen, pa tudi ne, vsekakor ni bil lahak; in v tem sta si takratni in današnji čas povsem enaka. Na področju pismenosti ni bistvenih razlik, glede branja morda. Takrat brati niso znali, danes nočejo ali pa ne čutijo potrebe po branju. Težje kot nekdanj pa je preobledenega sodobnega človeka navdušiti nad čim, recimo nad tem, da bi obdan z množico plehkih informacij segel po dobri in resni knjigi. Izziv je, potreba je enaka ali še večja in s tem smiselnost založbe, kot je naša, Mohorjeva, ali druge z dobrimi nameni in sporočili, nesporna. Korenine nas umeščajo v prostor, da bolj ne bi mogle, in z moledovanjem in tarnanjem smo tako opravili.

Kot duhovnik razmišljam o knjigi v človekovem življenju podobno kot o zakramentalu v njegovi veri. Različni blagoslovi, od butaric na cvetno nedeljo, jedi na veliko soboto pa vse tja do motorjev in motoristov ob različnih priložnostih, premikajo množice. Znamenja, lahko povsem preprosta, še vedno nagovorijo, celo pridobivajo moč. Človek, še posebej mlad, ni vedno željan navideznega sveta, po njem sega, le da zapolni čas. V spominu mi ostaja šestošolec, ki mi je rekel, da moram imeti zelo zanimivo življenje. Ko sem ga vprašal, po čem to sklepa, mi je odvrnil, da po tem, ker menda nikoli ne gledam televizije. Kaj vse se skriva v današnjih mladih, ko še sami ne vedo, kaj bi radi, je velika uganka in tudi zelo velik potencial, ki ga ne smemo omalovaževati.

Dobra knjiga je nekaj otipljivega, je zakramental, nekaj, kar je moč prijeti, po čemer hrepeni človek našega časa. Pastoralno zagreti in predani duhovniki so se tega zavedali, nekaj takih širokih mož, ki tudi iz svojih sredstev naročajo Mohorjevke in jih podarijo tej ali oni družini, obstaja še danes. Mnoge od teh knjig ostanejo na polici, nekatere izmed njih vsak dan znova komu izprašujejo vest, ko jih preleti s pogledom, nekatere imajo pa srečo in se znajdejo v rokah mladostnika, ki se mu ne ljubi več gledati televizije. Pastoralna je vedno počela eno in isto, pri tem pa je ubirala in ubira zelo različna pota, še vedno upoštevanja vredna je tudi s knjigo. Sicer ima knjiga, če prinaša dobro sporočilo, težave, ker ni raz-

vpita. Tisk s čim bolj črnim sporočilom, s svežo, ne- navadno in grozljivo novico gre kljub krizi še vedno za med, večina ostalega ostaja na policah. Zlo nima mesta v božji zamisli, zato se ponuja in vsiljuje ter z zavajanjem dosega svoje cilje. Večno sicer ne, pa kljub temu dosti učinkovito. Dobro pa je stvar načrta ljubezni, zato je uresničeno in suvereno in kot tako, kadar gre za knjigo, ostaja na polici. Dejstvo, mimo katerega ne moremo, ne pri dobri knjigi, kaj šele pri toliko drugih stvareh. In tu je naše mesto. Misel, da dobra beseda vedno dobro mesto najde, bi lahko malo spremenili in z zaupanjem rekli, naj tudi dobra knjiga enkrat svoje mesto najde.

Ne le zagreti župniki, vsi smo poklicani k podobni iznajdljivosti s knjigo, da bo njeno sporočilo doseglo tiste, ki jim je namenjeno. Na misel mi prihajajo podjetja, ki ob novem letu ali ob kateri drugi priložnosti obdarijo svoje zaposlene. Včasih gre za povsem neuporabne in nepotrebne stvari za sorazmerno veliko denarja. Knjiga s pravim sporočilom lahko da nekaj drugega, tako posamezniku kot družbi in še posebej delodajalcu. Veliko knjig bo sicer lahko šlo v prazno, vsaj trenutno, vendar evangeljsko sporočilo sejalca, ki je šel seme sejati, je jasno. Razesipno seje, mnogo semena gre v nič, odločilno pa je tisto, ki pade v dobro zemljo in obrodi.

Gornje razmišljanje zagotovo ni običajno za založbo v današnjem trenutku, vendar Celjska Mohorjeva ni običajna založba. Glede na sporočilo, ki ga kot najstarejša slovenska založba nosi v svet že preko sto šestdeset let, se ne more obnašati tržno, mora pa preživeti, ohranjati sporočilo in ga prevajati v čas. Bolj kot iskati dobre in privlačne naslove, ki bodo tržno zanimivi, kar seveda ni nepomembno, moramo zaznavati čas, potrebe v njem in odkrivati poti, kako priti do ljudi. Ponujamo blago, ki ga potrošnik ne išče, ga pa potrebuje, in ki ga ne moremo prilagajati, da bi ga lažje našel. Naše knjige v večini primerov niso branje, ki bi ga bralec iskal, temveč literatura, ki išče bralca. Neobičajna pot, na kateri je težko vztrajati, a je treba vzdržati. Tržna naravna-

Jože Planinšek, predsednik Društva Mohorjeva družba na občnem zboru leta 2011

nost okolja je močna, prodaja in kupuje se vse, kar pač gre, ne glede na potrebnost, kvaliteto ali zahtevnost. Sredi tega vztrajati pri gornji naravnosti ni lahko, še posebej, ker tudi v oznanjevalnih vrstah dostikrat sledimo najprej konkurenci, kdo bo koga in kaj bo šlo. Če bomo popuščali ali se prepustili takim tokovom, seveda kmalu ne bomo imeli več literature v slovenščini, ki je tržno povsem nezanimiva, za stanje duha v družbi pa še kako potrebna, pa čeprav sega po njej le malokdo. Ko pa pomislimo na dejstvo, komu danes sploh še verjamemo, so gornje ideje že kar utopija in naivnost določenih zanesenjakov.

Kakorkoli že, Celjska Mohorjeva je odločena slediti svojemu začetnemu vodilu, ki je dobra in dostopna knjiga za našega slovenskega človeka. Vse bomo naredili za ekonomsko vzdržljivost takšnega razmišljanja, kar pa glede na to, da hočemo imeti v ospredju dobro knjigo ter hočemo z njo nagovoriti in oblikovati človeka, ne bo lahko. Tej logiki ne moremo in ne smemo popustiti. Iskanje soglasja v zvezi s to opredelitvijo znotraj katoliških založb in med podobno mislečimi ljudmi bo tudi naša odprtost in naloga v prihodnje.

(Jože Planinšek, CM, predsednik Celjske Mohorjeve družbe, direktor Doma sv. Jožef, Celje)

Tone Gorjup

MSGR. ALOJZ URAN

Ob sedemdesetletnici

Nadškof Alojz Uran večkrat spomni na besede zdravnika noseči materi, ki je sredi vojne vihre doživela živčni zlom: »Pozabi na tega otroka, ki ga nosiš. Če bo sploh živ, bo imel gotovo hude posledice.« Potem nadaljuje, kako se je mati s to novico, ki jo je močno pretresla, vrnila domov, padla na kolena pred Marijo in se zaobljubila: »Marija, če bo ta otrok živ in če bo zdrav, naj bo tvoj.« To ni odlomek pridige, ampak del življenja Alojza Urana pred rojstvom. Alojz Uran je luč sveta zagledal 22. januarja 1945 v Spodnjih Gameljnah v župniji Šmartno pod Šmarno goro, medtem je bil njegov oče v koncentracijskem taborišču Bernau na Bavarskem. Nadškof Alojz Uran zdaj s psalmistom ponavlja: »Sedemdeset let je doba našega življenja,« ... mi pa mu želimo, naj bo krepak tudi v prihodnje.

V uradnih zaznamkih Svetega sedeža lahko preberemo, da je bil Alojz Uran za ljubljanskega pomožnega škofa imenovan 16. decembra 1992, posvečen pa 6. januarja 1993. Sveti Janez Pavel II. ga je 25. oktobra 2004 imenoval za ljubljanskega nadškofa metropolita. Umeščen je bil 5. decembra istega leta. Službi ljubljanskega nadškofa se je odpovedal 28. novembra 2009. Od takrat ga imenujemo zaslužni ljubljanski nadškof.

S slovenskimi očmi je podoba nadškofa Alojza Urana bolj slikovita. Odraščal je v kmečki družini v družbi dveh sester. Osnovno šolo je začel v Šmartnem in jo končal za Bežigradom. Tam je tudi maturiral in se odločal o nadaljnjem študiju. Izbral je študij zgodovine in zemljepisa, a kljub temu se je med počitnicami v negotovosti spraševal, ali je odločitev prava. Po notranjem navdihu je izbral duhovniški poklic in študij teologije. Po končani vojaščini in petem letniku ga je v duhovnika posvetil nadškof Jožef Pogačnik. Novo mašo v domači župniji, kjer je bil zvest in zavzet sodelavec, je imel 12. julija 1970. Kot duhovni pomočnik in zatem kaplan je do leta 1973 služboval v stolni župniji sv. Nikolaja v Ljubljani. Med letoma 1974 in 1977 je študiral kate-

hetiko v Rimu in tam magistriral na temo kateheze odraslih. Po vrnitvi v Ljubljano je bil rektor malega semenišča pri sv. Petru. Leta 1980 je postal župnik v župniji Ljubljana Šentvid, pozneje pa še dekan tega dela Ljubljane. V Šentvidu je razvil bogato pastoralno dejavnost, poleg tega je sodeloval v škofijskem pastoralnem svetu, predaval na teološki pastoralni šoli ... Vesel značaj, nasmeh in pesem na ustih so mu odpirali pot — in mu jo tudi danes — do ljudi na obrobju. Prepeval je v domači fari, pozneje v bogoslovju in kot duhovnik pri bogoslužju. Na tem področju je zares doma: od gregorijanskega korala in zahtevnega zborovskega petja pri bogoslužju do slovenskih ljudskih pesmi. Svoj čas je kot solist sodeloval pri zboru Consortium musicum in z njim posnel lepo število cerkvenih pesmi.

Sredi raznovrstnega dela v šentviški župniji je bil Alojz Uran v adventu 1992 imenovan za ljubljanskega pomožnega škofa. Škofovsko posvečenje je prejel v vatikanski baziliki na praznik Gospodovega razglasenja, 6. januarja 1993, iz rok svetega Janeza Pavla II. Za škofovsko geslo si je izbral besedi: »Da, Oče.« V ljubljanski nadškofiji je zapolnil praznino, ki je nastala s smrtjo škofa Leniča. Sledile so temu

primerne službe: postal je kanonik, dekan stolnega kapitlja, arhidiakon ... vodil je komisijo za duhovne poklice, prevzel je odgovornost za Slovence po svetu, bil je na čelu komisije, ki je reševala nerešena vprašanja Katoliške cerkve v Sloveniji, pripravljala je prvi obisk papeža Janeza Pavla II. v Sloveniji. Vsa leta je obiskoval župnije ljubljanske nadškofije, birmoval in vodil različne slovesnosti. Obiskoval je rojake po svetu ter jih utrjeval v veri in slovenstvu. Po odhodu ljubljanskega nadškofa Franca Rodeta v Rim za prefekta Kongregacije za redovnike je bil aprila 2004 nekaj dni upravitelj nadškofije, zatem je zbor svetovalcev na to mesto postavil škofa Andreja Glavana.

Ljubljanska nadškofija je v letu 2004 na novega ordinarija čakala pol leta, kar za tisti čas ni bilo malo. Šele 25. oktobra je papež na presenečenje mnogih na to mesto imenoval škofa Alojza Urana. Novi nadškof metropolit je vodenje nadškofije prevzel na Miklavževo nedeljo, 5. decembra 2004. S tem je Ljubljana dobila 34. rezidencialnega škofa in četrtega metropolita po obnovitvi metropolije. Nadškof Alojz Uran je v pozdravnem oziroma programskem nagovoru ob umestitvi med drugim dejal: »Zahvaljujem se svojim pokojnim staršem in toliko drugim dobrotnikom, ki so mi že v otroškem času pokazali pot dobrote kot najmočnejšo izbiro v življenju. Iz te zemlje sem zrasel, pregnetla me je božja roka, da bi lahko povedal vsem ljudem, da je življenje lepo, če ga sprejemaš kot dar Ljubezni in ga daješ naprej.« Novi nadškof je ob nastopu nove službe, ki jo je sprejel kot dar in veliko odgovornost, še dejal: »Podobno kot Božji služabnik škof Anton Vovk pred 58 leti se tudi jaz počutim nebogljjen pred odgovornim poslanstvom. Zaupam pa v Božjo moč in modrost ... zaupam tudi v materinsko varstvo Marije Pomagaj, kateri me je mama posvetila že pred rojstvom.« Poleg škofa Vovka, si je za vzornika izbral še mater Terezijo in ponovil svoje škofovsko geslo: »Da, Oče!«

Upokojeni ljubljanski nadškof Alojz Uran med Beneškimi Slovenci

Foto Alenka Veber

Nadškof Alojz Uran je s preprostostjo, s katero se zna približati človeku, z vedrim značajem, toplino in nasmehom prinesel svež veter v krajevno Cerkev. Leto 2005 je začel pri Mariji Pomagaj na Brezjah, kjer se počuti kot doma. Na izseljensko nedeljo, 3. julija 2005, mu je apostolski nuncij Santos Abril y Castelló v papeževem imenu podelil palij, zunanje znamenje metropolitove službe in povezanosti s Petrovim naslednikom. Ljubljansko stolnico so za to priložnost poleg domačih vernikov napolnili rojaki iz Evrope, obeh Amerik in drugih koncev sveta, na koru pa je prepeval zbor Korotan iz Clevelanda. Nadškof Uran je v pridigi povezal izseljensko nedeljo in 60. obletnico konca druge svetovne vojne. Dogodki ob koncu vojne so življenjsko zaznamovali mnoge izseljence. Po besedah nadškofa je bil to poleg konca vojne tudi »čas najhujšega eksodusa slovenskega prebivalstva, ki je bežalo pred rdečo zverjo komunizma. Po zgledu in pod vplivom velikih sovjetskih bratov, je bila nesreča okupacije naše dežele, zlorabljenost za izpeljavo revolucije in prevzema oblasti ... Najhujša tragedija pa se je zgodila po končani vojni, ko so bili tisoči naših mož in fantov brez sodbe ali dokaza krivde zverinsko umorjeni in počivajo v brezštevilnih breznicah in jamah širom slovenske zemlje. Bog je poskrbel, da so kljub strogo varovanemu molku

Blagoslov obnovljenega stopnišča v Zakostanju v Terskih dolinah (Beneška Slovenija)

Foto Alenka Veber

ostale nekatere priče, ki so posredovale resnico v svet. Velik del naših rojakov pa je moral v tujino, da so si rešili golo življenje. Izgubili so vse. Nihče pa jim ni mogel vzeti vere in medsebojne solidarnosti, ki jim je pomagala, da so našli nov dom in se tudi v tujem svetu postavili na noge.« Ob koncu pa je nadškof Alojz Uran zbranim dejal: »Do nedavna sem bil odgovoren posebej za Slovence po svetu, zato jih bom tudi v prihodnje nosil v srcu in v molitvah zanje. Toliko poguma so mi dali s svojo trdoživostjo, da je to lahko stalna vzpodbuda tudi za Slovence v domovini.«

V letu 2005 je nadškof Alojz Uran dobil novega pomožnega škofa Antona Jamnika. Na to mesto ga je 15. novembra imenoval papež Benedikt XVI., glavni posvečevalec pa je bil nadškof Uran. Pred koncem leta, 29. decembra 2005, pa je prag večnosti prestopil upokojeni ljubljanski pomožni škof Jožef Kvas. V ozadju so medtem potekali pogovori o novih škofijah v Cerкви na Slovenskem, ki so bile načrtovane že več let. Čeprav so razmišljali tudi o delitvi koprške škofije in o tem, da bi na območju ljubljanske nadškofije nastali dve novi škofiji, so bile najbolj verjetne tri nove škofije: v Novem mestu, Celju in Murski Soboti. Zgodilo se je 7. aprila 2006. Papež Benedikt XVI. je razglasil ustanovitev omenjenih treh ško-

fij. Na ozemlju ljubljanske nadškofije je ustanovil škofijo s sedežem v Novem mestu in za prvega ordinarija imenoval dotedanjega ljubljanskega pomožnega škofa Andreja Glavana. Ljubljanska nadškofija je s tem dobila dve podrejeni škofiji: v Kopru in Novem mestu. Nadškof Alojz Uran je s tem postal metropolit preoblikovane ljubljanske cerkvene pokrajine. Ljubljanska nadškofija je s tem izgubila 72 župnij, ki so bile dodeljene novomeški škofiji. Slovesnost razglasitve novomeške škofije in umestitev prvega novomeškega škofa 10. junija 2006 je vodil nadškof Uran, ki je škofu Andreju Glavanu simbolično izročil pastirsko palico in ga pospremil do škofovskega sedeža.

Nadškof Alojz Uran je bil 16. marca 2007 izvoljen za predsednika Slovenske škofovske konference. Tudi to službo je prevzel z zaupanjem v Božjo pomoč in sodelovanje sobratov v škofovski službi. Ob tem je med drugim dejal: »V času vodenja Slovenske škofovske konference si bom prizadeval za edinost in povezanost ne samo med škofi in škofijami v Cerкви na Slovenskem, ampak tudi s Svetim sedežem ... Prizadeval si bom za tenkočutno prepoznavanje znamenj časa v slovenski družbi in v globaliziranem svetu. Posvečal se bom prizadevanjem za novo evangelizacijo, ki vključuje osebno angažirano in pričevanjsko življenje po veri. Nedavno sprejeti *Zakon o verski svobodi* predstavlja dobro izhodišče za nadaljevanje pogovorov o odprtih vprašanjih med Cerkvijo in državo.« Kot predsednik Slovenske škofovske konference je nadškof Alojz Uran januarja 2008 vodil slovenske škofove na tako imenovanem obisku »ad limina apostolorum« — na grobovih apostolov. Škofje so med večdnev- nim bivanjem v Rimu obiskali grob apostola Petra v Vatikanu in grob apostola Pavla zunaj rimskega obzidja, se srečali s papežem Benediktom XVI., obiskali preostali dve veliki rimski baziliki ter se sestali z vodstvi različnih kongregacij in drugih ustanov Svetega sedeža.

Med pomembnejše dogodke v času ljubljanskega

nadškofa Alojza Urana sodita še sklep škofijskega postopka za beatifikacijo škofa Vovka in razveljavitve sodbe zoper škofa Rožmana iz leta 1946. Škofijski postopek za škofa Antona Vovka, ki se je začel maja 1999, so sklenili oktobra 2007 s slovesno mašo v ljubljanski stolnici. Pred koncem maše, ki jo je daroval nadškof Uran, so zapečatili škatlo z zbranimi dokumenti, ki so jih zatem poslali v Rim na Kongregacijo za zadeve svetnikov, kjer se postopek nadaljuje. Nadškof je ob tem povabil vse verne, naj molijo, da bi lahko nadškofa Anton Vovka čim prej častili kot blaženega. Vovkov predhodnik škof Gregorij Rožman je bil 30. avgusta 1946 na vojaškem sodišču obsojen na odvzem prostosti s prisilnim delom za 18 let, izgubo državljskih pravic in zaplembo celotnega premoženja. Nadškof Alojz Uran je kmalu po nastopu službe vložil zahtevek za varstvo zakonitosti zoper omenjeno pravnomočno sodbo. Na tej osnovi jo je Vrhovno sodišče v Ljubljani 1. oktobra 2007 zaradi številnih postopkovnih napak razveljavilo in zadevo vrnilo ljubljanskemu okrožnemu sodišču v novo sojenje. Nadškof Alojz Uran je po objavi te odločitve dejal, da rabsodba pomeni razbremenitev ljubljanske nadškofije in Cerkve na Slovenskem po dolgi ideološki vojni, ki je na pobudo komunističnih ideologov in zgodovinopiscev trajala vse od leta 1945.

Sveti sedež je v vodstvo ljubljanske nadškofije znova posegel pred koncem leta 2009. Apostolski nuncij je 28. novembra 2009 sporočil, da je papež Benedikt XVI. sprejel odpoved ljubljanskega nadškofa Alojza Urana in na njegovo mesto imenoval mariborskega nadškofa pomočnika Antona Stresa.

Nadškof Uran je za razrešitev uradno prosil zaradi slabega zdravja, saj so ga nekaj tednov pred tem zaradi oslabelosti srca odpeljali v bolnišnico ... Nadškof Alojz Uran se je uradno poslovil na praznik Jezusovega krsta 2010, ko je med slovesno sveto mašo bogoslovcem in kandidatom za stalni diakonat podelil službo bralca in mašnega pomočnika. Ob tej priložnosti se je ozrl tudi na svoje petletno poslanstvo ljubljanskega nadškofa, metropolita: »Res sem si vedno prizadeval, da bi vzpodbujal k odprtosti za življenje, ker se zavedamo vsi, kako je v tem trenutku za naš narod to pomembno. Hvaležen sem Bogu za današnjo slovesnost, za podelitev služb bralcem in bogoslužnim pomočnikom. Hvaležen pa tudi za vse darove, ki sem jih prejel v zadnjih petih letih od Boga in od ljudi ter jih smel deliti naprej. V letu evharistije in letu duhovništva odlagam neko breme, vendar želim služiti našemu ljudstvu na vseh področjih, kjer me boste potrebovali in kolikor bo Bog dopuščal.«

V Vatikanu so se odločili drugače. S Kongregacije za škofo je prišlo navodilo, naj se upokojeni nadškof Alojz Uran vzdrži opravljanja slovesnih bogoslužij in naj se umakne iz Slovenije. Da ne bi zaradi njega prišlo do razdora v krajevni Cerkvi, je v duhu pokorščine in svojega škofovskega gesla »Da, Oče!« sprejel odločitev kongregacije. Znašel se je pri rojakih onstran meje, ki so mu »s svojo trdoživostjo dali toliko poguma«. Sam nadškof Alojz Uran pa postaja stalna spodbuda tudi vernikom in Slovencem v domovini.

(Tone Gorjup, novinar, Jarše)

Berta Golob

JANEZ BITENC (1925–2005)

Ob 90-letnici rojstva skladatelja, pedagoga in publicista

Poznala sem njegovo ime, njega pa ne. Bila pa sem pozorna na človeka, ki sem ga videvala prihajati s Tavčarjeve ulice 17. Urnega, včasih v družbi in očitno zgovornega.

Ljudje kot ljudje.

»A da ga ne poznaš?« se je čudila prejšnja urednica *Cicibana*.

Letos bi dopolnil devetdeset let; pa saj je večkrat dejal, da bo z veseljem dirigiral angelcem. Da bodo skupaj peli in da bo nebeško lepo.

Potem ko sva se poznala osebno, sem občudovala njegovo zavzetost. Za kar se je kdaj zavzel Janez Bitenc, za tisto je plamtel.

Njegovo stanovanje je bilo polno likovnih ume-
tnin in na knjižni polici dolga vrsta glasbenih pravljič, zvočnih kaset in drugih avtorskih dokumentov. Soproga Majda pa tihi odsev in svetla silhueta njegovih dni.

Gostoval je v vseh slovenskih vrtcih, na premnogi-
h šolah in v knjižnicah. Otroci so se lepili nanj, na strica Janeza. Manjši kot so bili, raje jih je imel. Sirote najbolj.

Vnet za dobro, se je v težkem času priključil de-
javnostim v dobro domovine in maternega jezika, po vojni pa je politična dogajanja spremljal iz kritične razdalje. Njegov svet je bila glasba. Načrtno se je posvetil glasbeni vzgoji predšolskih otrok in v njihov prid je vneto zagovarjal ugotovitve razvojne psihologije. Odkrito je oporekal, da bi otroci pevsko posnemali glasovne lege, kakršne zmorejo doseči odrasli. Vse njegove uglasbitve dosledno upoštevalo otrokove

naravne glasovne zmožnosti. Oba radijska pevska zbora, otroškega in mladinskega, ki ju je ustanovil, ni gnal čez meje pevskega grla njenih članov. Pod Bitenčevo taktirko je pela vsa mlada Ljubljana, vsi šolski zbori v domovini in zunaj njenih meja. Janez Bitenc je bil urednik na Radiu Ljubljana, tam je bil nekaj časa zaposlen že kot študent glasbene akademije. Na muzikološkem oddelku filozofske fakultete v Ljubljani je predaval metodiko glasbenega pouka. Uglasbil je več sto pesmi za otroke, pripravil več avtorskih pesmaric in avdiokaset. Otroška srca pa je ogrel tudi z mnogimi glasbenimi pravljicami. Avtorsko pravljico je Janez Bitenc uporabil za to, da se je mladi bralec naučil novo pesem. Njegov pravljični svet je poln živalic in otrok in cvetov in posledično same kristalne dobrote.

Toda mladi diplomant, ki mu je maestro Marolt prerokoval, da bo skladal le »pesmi za mamenke«, je v zrelih letih prekrižaril vso domovino in nabral po njej pevsko bogastvo odraslih ljudskih pevcev. Radijski program je bil opazno napolnjen z njim, glasbeni arhiv hrani večdesetletno bero Bitenčevega terenskega dela.

Kje vse Janez Bitenc ni imel prijateljev! Med vse družbene sloje in poklice so se uvrstili njegovi radijski pevčki. Svojemu stricu Janezu so kasneje šli na roko mehaniki, trgovke, učitelji, gradbeniki, električarji, mornarji, kirurgi, znanstveniki, izumitelji, poštarji in koliko Tink in Mojc in Minc, od šivilj do ortopedinj. Povsod so se mu vrata odpirala kar sama; pa sploh ne le zanj, ampak za kogar koli. »Daj, prosim

te, Peter, enega človeka sem srečal, ki ...»

Tam gori nad nebom so se pred desetimi leti iz knjige zemeljskih del usuli pred božji tron vsi evangelijski blagri, uresničeni po rokah in srcu in besedi Janeza Bitenca. Ta človek je hodil po svoji bližnji in daljni okolici obiskovat onemogle in bolne ljudi; če že prej niso bili iz naslovnika njegovih znancev, jih je pa vanj vpisal potem, ko jih je bil po bog ve katerem naključju spoznal.

Mestni človek, povezan predvsem s Staro Ljubljano in tramvajem. Z nekdanjimi pekarnami in papirnicami in knjigarnami in zelenim Tivolijem in strmim Gradom pa s Poljanami, ki so bile za njegovega otroštva skoraj še podeželje. Kaj šele Mestni log! Starši, pesem, dosledna vzgoja, medeno dobra babica ... Knjige, zgodbe in vseh vrst prigode.

»Slike, zgodbe, šale — vse za moje male. Seveda, saj sem jo poznal, Manico Komanovo! Kašna pravljíčarka, na radiu je brala svoje pravljíce!«

Prijateljeval je s številnimi umetniki. O vsakem je vedel povedati kaj posebej prijaznega. Opravljati pa ni hotel. Da če nimaš reči kaj dobrega o človeku, pa bodi tiho.

V Pirničah je imel počitniško hišico.

Rad se je zapeljal na Rebrco, če je bil tam kak tabor otrok. »Ja, pa se bova ustavila v Železni Kapli, a poznaš župnika Cunda?«

Večer. Že mrak. Že tema. »Drrrrin!«

Naslovnica knjige *Pesmi o angeleih* (Mohorjeva družba Celje, 2003)

»Zmoliva,« je dejal potem, ko je toplota stare kuhinje posrkala že kar dolg pogovor. »Danes pa za Marka, saj veš ...«

Zemeljski čas odteka. Čas je mera trajanja, je imel navado reči. Ko sem izvedela, da je nenadoma umrl, me je zbolelo. A umrl je v spanju in z obrazom, oblikovanim v smehljaj.

Pogrešam ga, saj z nikomer več ne molim po telefonu.

(Berta Golob, slavistka, književnica, pedagoginja,
Struževo)

Tone Gorjup

P. HUGO VODNIK (1715–1785)

Ob 300-letnici rojstva svetniškega duhovnika p. Huga Vodnika

204

Leto svetnikov, ki je izšlo leta 2001 pri Mohorjevi, v petem zvezku opisuje nekatere božje služabnike, ki so še v postopku za beatifikacijo, pa tudi nekatere osebe iz naše preteklosti, ki so živele vzorno, a morda ne bodo nikoli razglašene za blažene. Med njimi je svetniški duhovnik iz vrst frančiškanov p. Hugo Vodnik, ki se je rodil pred tremi stoletji. Urednik zbirke Marijan Smolik ga omenja v petem delu oziroma dodatku Leta svetnikov in ga uvrsti pod 25. junij: P. Hugo (Simon) Vodnik, † 1785, frančiškan. Ob tem najprej navaja, da je bila »njegova proglastitev za blaženega že v teku, pa so se tozadevne listine v Rimu izgubile«. Smolik v nekaj vrsticah povzame zapis p. Angelika Tominca, ki je bil izvirno objavljen v Cvetju z vrtov sv. Frančiška pozneje pa še v Spominski knjigi za sedemstoletnico prihoda očetov Frančiškanov v Ljubljano 1233–1933. Simon, rojen 26. oktobra 1715, je bil doma v Škofji Loki ali Poljanski dolini. Frančiškan je postal jeseni 1732 in dobil redovno ime Hugo. Kje je deloval, je skrito v arhivih. Občudovali so njegovo pobožnost, upoštevanje redovnih pravil in njegovo ponižnost. Med maševanjem se je večkrat zamaknil. Glede služb v redu izvemo, da je bil dvakrat izvoljen za provinciala. Umrli je 25. junija 1785 v Ljubljani. Njegov grob pri sv. Krištofu so pozneje prekopali in v njem našli nestrohnjeno truplo. Smolik še navaja, da p. Hugo Vodnik verjetno ni bil v sorodu z Valentinom Vodnikom, sta se pa poznala.

Na svetniško življenje p. Huga Vodnika je pol stoletja po njegovi smrti opozoril »kronist« frančiškanskega samostana v Ljubljani, ki je zbral nekaj

biografskih podatkov, predvsem pa zapisal spomine starejših redovnikov, ki so ga osebno poznali. P. Angelik Tominec je ocenil, da je bil to verjetno p. Benvenut Crobath (1805–1880), Prešernov sodobnik in prijatelj. Po njegovem zapisu je predstavil svetniški lik p. Huga Vodnika v slavnostnem izvodu Cvetja z vrtov sv. Frančiška leta 1926 pod naslovom *Pregled zgodovine frančiškanov med Slovenci*. Na nekaj straneh je omenil tudi frančiškane, ki so se odlikovali s svetim življenjem in s kulturnim, znanstvenim ali umetniškim delovanjem. Med njimi je p. Hugo Vodnik, za katerega piše, da so se ga spominjali po »globoki pobožnosti, zvestemu spolnjevanju vodila, zlasti pa po veliki ponižnosti. Bil je zelo učen mož. Nikogar ni bilo, ki bi o njem rekel žal besedo. Vsi, ki so ga poznali celo ljubljanski škof grof Herberstein (ki redovnikom ni bil ravno naklonjen), ga je imenoval svetega in z vsemi čednostmi oblagodarjenega moža, in ne brez vzroka. Stalno je držal roke v rokavih, silno skromen je bil v svojih očeh, njegov obraz je izdajal veliko zatajevanje, njegov govor veliko ponižnost, iz vsega njegovega telesa je takorekoč dihala svetost. To kaže tudi njegova slika, ki je bila napravljena na zahtevo ljubljanskih meščanov brez njegove vednosti. Med sveto mašo je bil večkrat zamaknjen, kakor poroča ne samo njegov strežnik Frančišek pl. Steinchofen, ampak tudi pričujoči verniki.« Tominec navaja, da so p. Huga sobratje večkrat prosili, naj zaradi svoje učenosti kaj napiše in da tiskati, da bo v splošno korist. Zaradi prevelike ponižnosti tega ni storil; raje se je umikal v samoto, kjer je premišljeval in molil, rekoč: »Bratje, kar vem,

In Deo Nomine Amen.

Die 17ta Mensis Aug^{sti}: anno 1706 solemnibus preliminaribus
et peractis in Ecclesia Divinis, Praeside A.A.S. Nepomuceno
Schmidt Commissario Visitatore Gubi. et congregato in loco Capitulari
omnibus P.P. Vocalibus ius Suffragandi in Capitulo Provinciali tra-
dentibus, celebrata fuit sessio, in qua post laudabiliter expletum
trierium A.A.S. Godefridi Pfeiffer rite, legitime, Canonice
electus fuit

In Ministrum Provinciale
A.A.S. Hugo Vodnik Lect. Emeritus.

In Custodem
A.A.S. Bonavita Dietrich S. Thlogia Lect.

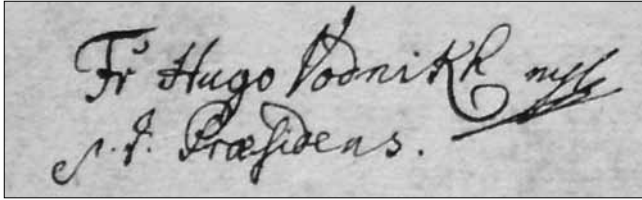
Leta 1706 postane p. Hugo provincial

ne vem sam od sebe in vse to je bilo že pred menoj napisano; berite, pa boste našli.« Po smrti so p. Huga pokopali na pokopališču pri sv. Krištofu. »Ko so ga po letih prekopali, je bil še nestrohnjen, na kar so ga še globlje zakopali.« Tominec še omenja postopek za beatifikacijo in listine, ki so jih poslali v Rim, a so se tam izgubile. V zapisu najdemo še dan rojstva, vstopa v red in dan smrti p. Huga.

Tristo let po rojstvu Simona Vodnika so za njim ostale sledi, ki razkrivajo še druge podrobnosti iz njegovega življenja. Na kraj rojstva, ki so ga nekateri postavljali v Škofjo Loko, drugi v Poljansko dolino, opozori že omenjena slika svetniškega p. Huga Vodnika, ki je visela v samostanski knjižnici v Ljubljani. Na hrbtni strani je s tiskanimi črkami zapisano: OB SINGULAREM VITAE SANCTIMONIAM, ET DOCTRINAM VENERABILIS, PATER HUGO VODNIK, BRODENSIS LOCOPOLITANAE, PAROCIIHAE, NATUS XXVI OCTOBRIS ... Zapis govori, da je bil pater Hugo Vodnik,

edinstven v svetosti in učenosti, doma na Brodeh, v župniji Škofja Loka, rojen 26. oktobra 1715.

K frančiškanom je vstopil takoj, ko so mu to dovoljevali takratni predpisi. Jože Škofljanec v monografiji *Frančiškani v Ljubljani* navaja, da so morali kandidati za vstop v red dopolniti šestnajst let. Običajno so kandidati pred vstopom v red končali gimnazijo. Simon Vodnik je vstopil v samostan 30. oktobra 1732 v Ljubljani. Pri preobleki v Kamniku je dobil ime Hugo. Kleriki so morali po noviciatu opraviti triletni študij filozofije, od logike v prvem letniku do metafizike v zadnjem. Sledil je triletni študij teologije, med katerim so frančiškani dajali prednost naukom Janeza Dunsca Scota pred naukom Tomaža Akvinskega. V času p. Huga Vodnika je imela Hrvaško-kranjska provinca sv. Križa šest samostanskih šol. Po besedah br. Mirana Špeliča so v njih poučevali trije profesorji, včasih le dva. Na Sveti gori, v Novem mestu in v Klanjcu ob Sotli

A black and white photograph of a handwritten signature in cursive script. The signature reads "Fr. Hugo Vodnik S.J. Praeceptor." The ink is dark on a light-colored paper background.

Hugov podpis, leta 1759

so imeli filozofijo. Visoki bogoslovni šoli, kjer so kleriki študirali teologijo, sta bili v Ljubljani in na Trsatu. S končano teologijo v Ljubljani so šli patri lahko kamorkoli po svetu, saj so pridobili nazive, ki so veljali v celotnem redu. Diplomanti trsatske bogoslovne šole so ostali v provinci. Manj dovtetni kleriki so obiskovali šolo moralne teologije, ki se je večkrat selila iz samostana v samostan, in ob koncu študija postali pridigarji in spovedniki.

Hugo Vodnik je bil zgleden študent, zato so ga predstojniki izbrali za lektorja, kot so takrat imenovali učitelje oziroma profesorje v samostanskih šolah. Študij teologije je končal v Ljubljani, kjer je takrat po zaslugi p. Žiga Škerpina (1688–1744) nastajala bogata samostanska knjižnica. P. Žiga je bil večkrat generalni definator v Rimu in generalni vizitator v različnih evropskih deželah, od Ogrske do Španije. V tej vlogi je kupoval nove knjige in študijske priročnike, ki so bili v vsakem samostanu z bogoslovno šolo nujno potrebni. Med prvimi jih je jemal v roke mladi p. Hugo Vodnik, ki je bil pri šestindvajsetih letih imenovan za lektorja filozofije na Sveti gori. Tam je ostal štiri leta, do leta 1746, ko so ga poklicali v Ljubljano za lektorja teologije na visoki bogoslovni šoli. Po potrebi je mlajše brate seznanjal tudi z vodilom reda in drugimi predmeti uvajanja v redovno življenje.

Med rokopisi, ki jih hrani frančiškanska knjižnica v Ljubljani, sta dve zajetni knjigi, v katerih je p. Hugo Vodnik podpisan kot soavtor. To sta priročnika za drugo in za tretje leto teologije. Br. Miran Špelič je prepričan, da je obstajala tudi knjiga za prvo leto teologije. Na notranji naslovni strani prvega rokopisa je napisano: Secundo ano in teologia: Tres his

continentur Tractatus theologici, Primus: De Deo in se et visione Beata sub admodum venerando patre lectore Hugone Vodnikh, Secundo: De sanctissima Trinitate sub multum venerabili patre lectore Nicephoro Abbich, Tertius: De Intellectu et voluntate Dei sub multum venerando patre lectore Jacobo Kukhajna. Prvi rokopis, knjiga za drugo leto teologije, je iz leta 1754 in ima več kot dvesto strani. Prvi del je napisal p. Hugo Vodnik. Avtorja drugega in tretjega teološkega traktata sta p. Nikefor Abič in p. Jakob Kukanja, ki sta prišla poučevat v Ljubljano nekaj let za Vodnikom. Pred tem sta bila lektorja, prvi v Novem mestu, drugi v Klanjcu. Verjetno so se lektorji odločili za osvežitev celotnega študija teologije v samostanski bogoslovni šoli. Sledila je še knjiga za tretji letnik teologije: Tres his continentur Tractatus theologici, Primus: De Actibus humanis et legibus sub reverendo patre lectore Hugone Vodnikh, Secundus: De Incarnatione Domini nostri Jesu Christi sub multum venerando patre lectore Nicephoro Abbich, Tertius: De Agelis et Peccatis sub multum venerando patre lectore Jacobo Kukajna. Ti priročniki so služili profesorjem in študentom le dobrih dvajset let, saj so na Dunaju že pripravljali prenavo, pozneje pa še ukinitve redovnega šolstva. Leta 1770 je bila izdana odločba, ki je zahtevala poenotenje študija, leta 1774 so bili nekdanji lektorji iz vrst jezuitov in frančiškanov razglašeni kot neprimerni za teološke profesorje, leta 1783 pa so bile interne bogoslovne šole v samostanih v celoti odpravljene.

Sledi o p. Hugu Vodniku najdemo tudi v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. V bazi podatkov Cobiss najdemo štiri vpise, v katerih je naveden Hugo Vodnik. Med njimi je tudi tale: Theses theologicae Ex Quatro Sententiarum Libro de Septem Sacramentis Et Virtute Poenitentiae, Quas ... Anno 1752. ... per publicum certamen discutiendas, & defendendas proposuerunt VV. PP. Lambertus Fabian, & Gaudentius Irlich ... Pod oznako avtor je vpisan Hugo O. F. M. Vodnik, založnik oziroma tiskar pa je Eger. V vseh štirih primerih gre za tiskan list papirja

oziroma polo, nekakšno dokazilo o »doktoratu«. Po mnenju br. Mirana Špeliča gre za doktorate, pri katerih je bil p. Hugo Vodnik izpraševalec ali mentor, ostali navedeni pa so bili študentje. Potiskane pole imajo letnice 1750, 1752, 1754 in 1755. Iz tega lahko sklepamo, da je bil p. Hugo že takrat priznan profesor teologije.

P. Hugo Vodnik je bil prvič izvoljen za provinciala takrat še Hrvaško-kranjske province sv. Križa 12. avgusta 1760 na kapitlju v Ljubljani. V šematizmu je dodan pripis: ker se je odlikoval po krepostnem življenju. Provinco je vodil tudi po smrti provinciala p. Vincencija Marjašiča, ki je umrl 13. januarja 1770. P. Hugo je bil kmalu zatem, 24. januarja, na definitivnem kongresu v Novem mestu izvoljen za provincialnega vikarja. V tej vlogi je provinco vodil do naslednjega kapitlja avgusta 1772, ki je potekal v Ljubljani. To je bil čas, ko je v Ljubljano prišel škof Karel Janez Herberstein. Drugič je bil za dobo treh let za provinciala izvoljen na kapitlju 26. avgusta 1778 v Ljubljani. V tem času je v ljubljanskem samostanu bival tudi Valentin Vodnik, ki je takrat študiral teologijo, zato lahko potrdimo, da sta se poznala.

Ocena kronista, da je ljubljanski škof grof Herberstein imel p. Huga Vodnika za »svetega in z vsemi čednostmi oblagodarjenega moža«, ima posebno vrednost. Nekaj let mlajši Herberstein je prišel v Ljubljano leta 1770 v vlogi škofa koadjutorja. P. Hugo je bil takrat provincialni vikar s pooblastili vrhovnega predstojnika province. Ker je bil sedež province takrat že v Ljubljani, v samostanu na današnjem Vodnikovem trgu, sta se že takrat spoznala. Herberstein je vodenje škofije prevzel decembra 1772 in si kot prvo nalogo zastavil duhovno prenovo krajevne Cerkve. Zavedal se je, da je to mogoče le z izobraženimi in gorečimi duhovniki, zato je prvo pastirsko pismo namenil njim. Kot je zapisal, naj duhovnika krasijo znanje, nauk, pobožnost, potrpežljivost, moč, blagost, skromnost, predvsem pa modrost. Biti mora mož molitve. Pridiga naj s svojim zgledom. Pogosto naj obiskuje najsvetejše in moli pred njim. Prva skrb duhovnika naj bo sveta maša. Drži naj se liturgičnih predpisov ...

Ta opis nam nehote stavi pred oči p. Huga Vodnika. Trditev, da je bil svet in z vsemi čednostmi oblagodarjen, ni le škofova bežna omemba, ampak tehtna ocena redovnika, ki je p. Huga poznal petnajst let.

Ljubljanski frančiškani in z njimi p. Hugo Vodnik so pod škofom Herbersteinom doživeli težko preizkušnjo. Z Dunaja je prišel odlok o razpustitvi samostana na Vodnikovem trgu in ukaz, da morajo zapustiti Ljubljano. Škof Herberstein, ki je bil frančiškanom očitno naklonjen, jih je rešil pregona s tem, da jim je svetoval, naj se posvetijo pastoralnemu delu in se naselijo v avguštinskem samostanu pri cerkvi Marijinega oznanjenja in prevzamejo novoustavljeno župnijo. Večina, med njimi tudi p. Hugo Vodnik, se je 23. avgusta 1784 preselila v samostan na Marijinem trgu. Več mlajših patrov pa si je izbralo druge župnije, ki jih je ponudil škof Herberstein. Tako je p. Valentin Vodnik odšel v Soro pri Medvodah in pozneje zamenjal še več župnij oziroma služb. Da je ostal član reda, čeprav zunaj samostana, dokazuje tudi to, da je ostal v šematizmu province do smrti.

P. Hugo Vodnik je umrl, kot navaja p. Angelik Tominec, »ko še ni bilo poteklo leto od preselitve s sedanjega Vodnikovega trga na Marijin trg«. O smrti in pogrebu beremo tudi v zapisu na zadnji strani slike p. Huga Vodnika. Umrl je 25. junija 1785 in bil pokopan pri Svetem Krištofu 27. junija istega leta ob nepregledni množici tri tisoč ljudi. Portret p. Huga Vodnika je narisal slikar Janez Potočnik (1749–1834), ki je bil po mnenju p. Angelika osebno navzoč pri pogrebu, zato je v zapisu na hrbtni strani omenil veliko množico ljudi, ki so se prišli poslovit od svetniškega redovnika. Portret je nastal v zadnjem obdobju zemeljskega življenja p. Huga, je pa po obliki precej majhen. Verjetno tudi zato, ker p. Hugo ni želel, da bi ga slikali. Čeprav skromen, ta portret ohranja spomin nanj tudi danes. Zgodovinar Anton Ožinger je prepričan, da bi ta svetniško živeči mož v bolj srečnih okoliščinah dosegel čast oltarja.

(Tone Gorjup, novinar, Jarše)

Martin Grum

MARIJA MAGDALENA PLEIWEIS (1815–1890)

Ob 200-letnici rojstva avtorice prve slovenske izvirne kuharske knjige

»Ni ga drugega priročnika na Slovenskem, ki bi imel poldrugo stoletje zanimive in žlahtne zgodovine pa bi bil (ob vseh spremembah, ki sta ga vanj prinašala tok časa in premene načina življenja v njem) še vedno živ in tesno vpet v naš vsakdanjik, zato klobuk dol pred Veliko slovensko kuharico.« Zapis Janeza Lombergarja ob izidu 27. izdaje (Libris, 2003, št. 2). Leta 2004 je izšla 28. in leta 2007 29. izdaja, ki je bila do leta 2011 ponatisnjena že desetkrat. Leta 1994 je izšel ponatis 3. izdaje iz leta 1890, leta 2004 4. izdaje iz leta 1902 in leta 2006 tudi faksimile prve izdaje iz leta 1868. Samo v obdobju 1946–2011 je bilo natisnjenih ok. 150.000 izvodov Velike slovenske kuharice.

Spreten in podjeten kranjski trgovec in podjetnik Valentin Pleiweis, oče »očeta naroda« dr. Janeza Bleiweisa, bankirja Valentina Pleiweisa in stari oče utemeljitelja slovenske psihiatrije dr. Karla Bleiweisa, je leta 1843 prepustil trgovino in kocarijo (podjetje za izdelavo volnenih odej) sinu Konradu in se bolj ali manj umaknil iz poslovnega življenja. To pa ni pomenilo tudi njegovega umika iz političnega in družabnega življenja. V revolucionarnem letu 1848 je bil pri prvih volitvah na Slovenskem izbran med volilne može kranjskega volilnega okraja (združeval je okraje Kranjska Gora, Radovljica, Kranj in Škofja Loka), ki naj bi izvolili okrajnega poslanca za frankfurtski »narodni« parlament. Te volitve so se v kranjskem volilnem okraju slabo končale, saj je zaradi bojkota od 121 izvoljenih volilnih mož volilo le 29. Med nevolivci je bil po vsej verjetnosti tudi Valentin Pleiweis.

Že naslednje leto je v Ljubljani, v ulici Pred Škofijo 15, kupil prostorno hišo in se leta 1850 skupaj z drugo ženo Agnezo (Nežko), rojeno Hafner, vanjo

preselil. Leta 1852 je Valentinu umrla tudi njegova druga žena. Dvajsetega januarja 1856 se je »očka«, kot so ga klicali sorodniki, prijatelji in znanci, v največjo nejevoljo sinov (pismo sina Valentina svaku Francu Ksaverju Souvanu), v ljubljanski stolnici poročil še tretjič. Tokrat z trideset let mlajšo — sam je imel 71 let — škofovo kuharico Marijo Magdaleno Knafel(j) (Knaffel). Povod za to poroko naj bi po pričevanju prisotnih bila pridiga, med katero je »očka« pri besedah »človeku ni dobro samemu biti« na ves glas vzkliknil: »Tako je!« Dve leti po tej poroki se je k njima priselil dr. Janez Bleiweis, ki je pred tem z družino — poročen je bil z Dunajčanko Karolino, rojeno Felner, s katero je imel sina edinca Karla — živel nedaleč stran na Mestnem trgu pri svaku Francu Ksaverju Souvanu. S tem zelo uglednim ljubljanskim trgovcem je bila poročena njegova edina sestra Marija Jožefa, ki je kmalu po rojstvu drugega sina Ferdinanda, kot se je pozneje pokazalo najpomembnejšega člana družine Souvan, stara komaj 25 let umrla.

Marija Magdalena Pleiweis, Valentinovi otroci so jo klicali očkovka, je postala vdova leta 1866, po skoraj enajstih letih presenetljivo srečnega in ustvarjalnega zakona. Rodila se je 21. junija 1815 v družini gruntarja Jožefa Knaffla in Marije, rojene Wernig, v Podgorjah (Dorf Pogoriach) v Rožu na Koroškem. O njenem šolanju in delu do poroke ni skoraj nič znanega. Poudarja se le podatek, da je bila izvrstna kuharica z »mnogoletnimi lastnimi skušnjami pri visoki gospôdi«, kot je zapisala v uvodu k Slovenski kuharici. Skoraj zagotovo je poznala Vodnikove iz nemščine poslovenjene Kuharske bukve in Nove kuharske bukve, tudi prevod iz nemščine, ki je prvič

Navje v Ljubljani, nagrobnik

Foto Donald Reindel

izšel leta 1850. Kdo so bili poleg teh dveh slovenskih in verjetno tudi nemških kuharskih knjig ter lastnih izkušenj še njeni učitelji kuhanja, ne vemo. Ko se je že po poroki na prigovarjanje številnih prijateljc in znank lotila sestavljanja Slovenske kuharice, receptov ni zapisovala sama, temveč jih je narekovala prijateljici Nežki Lesar (?–1874), sestri duhovnika ter profesorja verouka in slovenščine Antona Lesarja (1824–1873). Na podlagi te navedbe so nekateri prišli do napačnega sklepa, da ni znala pisati. To vsekakor ne drži. Že pred poroko je imela številne stike tudi z izobraženci, po poroki pa se je njen višji družbeni položaj, ki ji je omogočal stike tako s trgovci in gospodarstveniki kot tudi z izobraženci in umetniki, le še bolj utrdil. Da je znala pisati, ne nazadnje dokazuje njena lastnoročno napisana oporoka iz leta 1886, ki jo hrani župnijski urad v njeni rojstni župniji v Podgorjah. Ta med drugim razkriva tudi nekaj njenih značajskih potez, predvsem navezanost na rojstni kraj, dobrodelnost in gospodarnost. V oporoki je med drugim zapisala, da revežem v Podgorjah namenja 500 goldinarjev, vendar tako, da naj si vsako leto deset revežev razdeli le obresti od tega denarja. Zaradi tega volila in še nekaterih drugih odločitev se je, menda, celo sprla s sorodstvom. Kljub sporu svoje oporoke ni spremenila. K daru za reveže je

pripisala: »To je moja poslednja volja, to je njihova lastnina.« Umrta je 20. julija 1890 v Ljubljani. V zelo kratkem zapisu ob njeni smrti je omenjana kot velika dobrotnica dijakom (Slovenec, 1890, št. 166).

Nežka Lesar je besedilo kuharice, ki vsebuje 14 jedilnikov z več kot dvesto jedmi in 932 receptov, razdeljenih tako, kot da je vsa knjiga slavnostni obed — od juh prek glavnih mesnih in nemesnih jedi do solat in poobedkov — nesla v »jezikovno piljenje« svojemu bratu. Leta 1868 je *Slovenska kuharica ali kako okusno kuhati navadna in imenitna jedila* zares ugledala luč sveta. Knjigo je izdala in založila Magdalena Pleiweis sama in se s tem zapisala v zgodovino tudi kot prva slovenska (samo)založnica. Pod njenim imenom, vendar ne v njeni založbi, je knjiga izšla še leta 1878 in leta 1889 z letnico 1890 (leta 1994 je izšel faksimile te izdaje). Obe izdaji je založil Henrik Ničman. Po njeni smrti je kuharico leta 1897 založila Katoliška tiskarna in leta 1902 Katoliška bukvarna. Velika slovenska kuharica je ponovno prišla med slovenske bralke in redke bralce leta 1912. Za to močno predelano in dopolnjeno izdajo je poskrbela šolska sestra Felicita Kalinšek (krstno ime Terezija Kalinšek). V tej izdaji je prvič navedena kot soavtorica. Začela se je dolga in uspešna doba »kalinškovk«, ki so postale in ostale pojem za slovensko kuharsko knjigo. Letos obhajamo tudi 150-letnico rojstva sestre Felicite Kalinšek (r. 5. septembra 1865 v Podgorju pri Kamniku, u. 21. septembra 1937 v Ljubljani). Zaradi njenih izjemnih zaslug bi ji morali posvetiti poseben prispevek.

Pri pripravi rokopisa prve izdaje *Slovenske kuharice* se je morala Marija Magdalena Pleiweis spopasti s številnimi težavami, ki jih je, kot se je pokazalo pozneje, uspešno premagala. Zelo zanimiv je že uvod v kuharico. Pleiweisova predpostavlja, da bodo bralke in uporabnice njenega dela izključno ženske. Nagovori jih s »tovarišicami« in v nadaljevanju zapiše: »Kje pa hočete, Ve vse, izuriti se v tej prav za prav ženski umetniji, za katero ste tako rekoč ustvarjene? Dve poti ste, ki Vas peljete do zaželenega cilja; djanska vaja na strani

umetne kuharice in bukve, ktere je spisala dobro izurjena kuharica. Sterniti oba ta pomočka, se ve da, je pa še boljše.« Ker se je zavedala, da si velika večina slovenskih deklet in gospodinj ne bo mogla privoščiti gospodinjske šole ter jim tako ostaneta le v domačem okolju pridobljeno znanje in kuharska knjiga, se ji je zdelo zelo pomembno, da jo sestavi nekdo z dolgotnimi izkušnjami, zato je zapisala: »Dobro sicer vem, da slovenski pisatelji v čistejšem slovenskem jeziku pišejo svoje knjige in da bi kateri izmed njih lahko poslovenil kakove nemške ali drugih jezikov izvrstne kuharske bukve; ali na drugi strani sem pa tudi preverjena, da kuharskim bukvam še ne zadostuje zmožnost v jeziku, kajti kdor sam ne zna kuhati, lahko se mu pripeti, da ima jed, v najlepši besedi popisana, vso drugačno podobo v bukvah, vso drugačno pa na mizi.« S precejšno mero utemeljene samozavesti je še zapisala: »Blagohotno jih sprejmite (kuharske bukve), marljivo jih prebirajte, natanko se po njih ravnajte brez vse skrbi; kmalu se same prepričate, da jih ne hvalim zato, ker so moje, ampak zato, ker so pisane po potrjeni mnogoletni lastni skušnji. Skušnja pak je najboljša učiteljica.«

Ker je Marija Magdalena Pleiweis zagovarjala načelo, da v domačo slovensko kuhinjo sodi slovenska beseda, ji je namenila posebno pozornost, vendar ne na račun jasnosti recepta, kar je bilo njeno osnovno vodilo. Če se ji kakšno slovensko poimenovanje za jed, kuhinjski pripomoček ali postopek pri pripravljanju jedi ni zdelo dovolj jasno in utrjeno, ga je v oklepaju dopolnila z nemškim, če je bilo potrebno tudi popačenim: obara (ajmoht), zrezki (šniceljni), rezanci (nudeljni), stergalo (Reibeisen), krožnik (talar), praži (tenstaj), sardeljne šnite (Sardellenbretter), punčev cvet (Puntsch-Essenz), kerhljak (Klotzenbrot), pene (Schaume), želva (Schildkrote), kljunači (Schnepfen) itd. Kako zelo se je znala vživeti v bralko svoje kuharice, pričajo na primer uporabljeni izrazi za količine sestavin posameznih jedi. Uradne merske enote (gram, dekagram, kilogram, liter, unča, lot itd.) je dopolnjevala z zelo praktičnimi merami iz vsakdana (npr. za noht česna, za dobro pest na kocke zrezanega krom-

pirja; za nožev rob, za prst, za dva prsta na debelo; na s palcem dlan dolge košččke, tri žlice mleka itd.). V naslednjih izdajah se je nadaljeval dolg proces utrjevanja slovenskega kuhinjskega in kuharskega izrazja, ki se ni končal vse do danes. Številna izvirna poimenovanja sta preoblikovala čas in raba v praksi. To velja tudi za številne tujke. Nekatere so se udomačile, druge so nam še po poldrugem stoletju ostale tuje. Marsikateri izraz je skupaj z zamrtjem postopka, neuporabo pripomočka ali sestavine utonil v pozabo. Novi postopki, pripomočki in sestavine so po drugi strani prinašali nova poimenovanja. Na jezik v kuharicah je vplivala tudi ideologija. Po letu 1945 so iz Slovenske kuharice npr. izginile postne jedi. Nadomestile so jih brezmesne.

Recepti v *Slovenski kuharici* marsikaj povedo tudi o prehranjevalnih navadah naših prababic in pradedov. Kljub temu da mnoge jedi niso v skladu s sodobnimi načeli zdrave prehrane, je Marija Magdalena Pleiweis z njimi postavila temeljni kamen, na katerem so generacije njenih naslednic in naslednikov gradile slovensko kuhinjo.

VIRI IN LITERATURA

Arhiv Slovenskega biografskega leksikona.

Bleiweisov zbornik / ur. Josip Tomiņšek, Ljubljana, 1909.

Slovenski biografski leksikon, 1949, 7. zv.

Beba Jenčič: Družina Pleiweis – Bleiweis, *Kranjski zbornik*, 2000, str. 69–77.

Janez Lombergar: Vonj po kuhinji stare mame, *Libris*, 2003, št. 2, str. 7–8.

Iztok Ilich: Pomen in dediščina Slovenske kuharice Magdalene Pleiweis, *Magdalena Pleiweis: Slovenska kuharica ali Navod okusno kuhati navadna in imenitna jedila* (ponatis izd. iz leta 1902), Ljubljana, 2004, str. 402–411.

(*Martin Grum, samostojni strokovni sodelavec specialist v humanistiki na Inštitutu za kulturno zgodovino, ZRC SAZU, Ljubljana*)

Balthasar Hacquet
Risba: F. Linderer, bakrorez: C. Kohl, 1777
Foto Ciril Mlinar

Nada Praprotnik

BALTHASAR HACQUET

(1739 ALI 1740–1815)

Ob 200-letnici smrti naravoslovca
Balthasarja Hacqueta

Balthasar Hacquet je bil vsestranski: naravoslovec, kirurg, etnolog in gornik ter raziskovalec Vzhodnih Alp, Dinaridov in Karpatov. Imel je obsežno znanje iz botanike, geologije, mineralogije in kemije. Bil je krasoslovec in eden od začetnikov narodopisja na Slovenskem. Pomembno je prispeval k razvoju naravoslovja na Kranjskem v drugi polovici 18. stoletja.

Rodil se je v kraju Le Conquet v Franciji leta 1739 ali 1740. Še vedno niso zanesljivo ugotovili niti letnice oziroma datuma rojstva niti njegovega porekla. Umril je na Dunaju 10. januarja 1815. V Parizu je študiral medicino. Kot vojaški kirurg je v sedemletni vojni (1756–1763) služil najprej v francoski, nato pa v avstrijski vojski. Konec leta 1766 je prišel na Kranjsko v Idrijo kot rudniški zdravnik. Nasledil je znamenitega predhodnika Ioannesa Antoniusa Scopolija (1723–1788). V avtobiografiji je leta 1812 zapisal: »Kranjsko sem si izbral zaradi naravoslovja in zaradi slovečega rudnika živega srebra. Izbral sem si jo tudi zato, ker sem vedel, da tam živi sloveči Scopoli.«

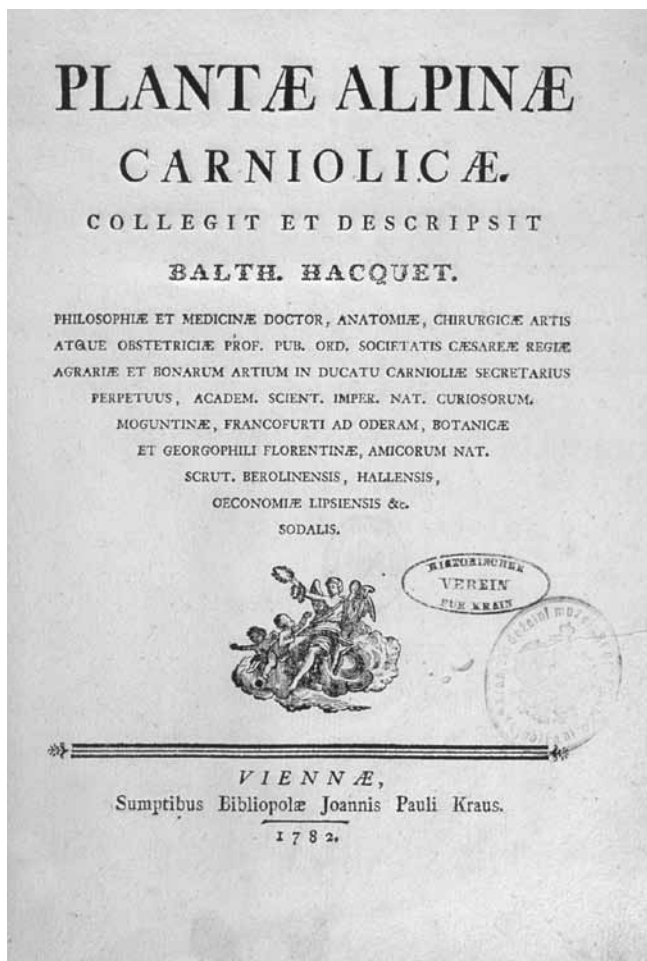
Hitro se je naučil tudi slovenskega jezika. Vendar na Kranjskem ni bil priljubljen niti med uradniki niti med duhovščino in niti med preprostimi rudarji. Zaničeval je »neumnost« Kranjcev, zato je

bil osovražen in je velikokrat potoval po deželi pod tujim imenom.

Ves prosti čas je porabil za vsestransko raziskovanje kranjske dežele in njene sosesčine. Že v letu 1767 je delal naravoslovne ekskurzije po bližnjem gorovju, leta 1768 je prvič prehodil gorenjske Alpe, 1770 je bil na tedanjem avstrijskem Primorju in v Dalmaciji, 1771 na Koroškem in Zgornjem Štajerskem, leta 1772 pa na Dolenjskem.

Leta 1773 je zapustil Idrijo in odšel v Ljubljano, kjer je bil do leta 1787 profesor anatomije, fiziologije, kirurgije in porodništva na liceju oziroma na Mediko-kirurškem liceju in v babiški šoli. V tem času je zbral obširne naravoslovne zbirke, ki so bile shranjene v tako imenovanem »anatomskem gledališču«.

Tudi v ljubljanskem obdobju je veliko časa namenil raziskovalnim ekskurzijam. Leta 1774 je bil na Notranjskem in v Istri, leta 1776 v Istri, leta 1777 na Kranjskem, leta 1778 v Julijskih Alpah, Zgornji Koroški, na Dolenjskem in na Gorjancih, leta 1779 na Triglavu, leta 1780 v Benečiji in na Hrvaškem, leta 1781 na Koroškem in v Furlaniji, leta 1782 na Hrvaškem in drugič na Triglavu, leta 1783 v Liki, Krbavi in obmejni Bosni.

Naslovna stran Hacquetovega dela *Plantae alpinae Carniolicae* (1782)

Foto Ciril Mlinar

Leta 1787 je zapustil Kranjsko in se preselil v Lvov, tedanjo Galicijo (sedaj v Ukrajini), kjer je predaval naravoslovje. Leta 1805 je odšel v Krakov, leta 1810 se je upokojil in odšel na Dunaj, kjer je leta 1815 umrl.

Njegovo najpomembnejše delo je *Oryctographia Carniolica oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder* v štirih knjigah, ki so izšle v letih 1778, 1781, 1784, 1789. *Oriktografija* je napisana v nemškem jeziku, posvetilo pa je v slovenščini. V njej opisuje neživo naravo naših krajev in uporablja tudi

slovenska imena krajev. Prva knjiga je posvečena opisom kamnin, rud in rudnikov na Kranjskem. Druga knjiga opisuje Gorenjsko in njene rudnike. Podrobno je pisal o idrijskem živosrebrnem rudniku. V tretji knjigi piše o Triglavu in drugih slovenskih gorstvih, o Slovanih kot največjem ljudstvu na svetu in o Slovencih, narodu, ki je premalo cenjen, ter o slovenščini, ki je prav tako premalo uveljavljena. Četrta knjiga se ukvarja s sosednjimi deželami, predvsem s Hrvaško.

V nedokončanem delu *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyren und Slaven* (1801–1808) je z narodopisnega stališča predstavil Venete (Slovence), Ilire (Hrvate) in Slovane (slavonske Hrvate in Srbe). Zbiral je podatke o načinu življenja, telesnih znakov in o jezikovnih posebnostih naših ljudi.

Raziskovanje rastlinstva je bilo le manjši del Hacquetovega delovanja na Kranjskem in je ostalo v senci njegovega veliko bolj znanega predhodnika Scopolija v Idriji.

Hacquet je v letih, ki jih je preživel na Kranjskem, na raziskovalnih izletih nabiral rastline za herbarijsko zbirko. Njegov herbarij iz tega obdobja hrani Prirodoslovni muzej Slovenije. Herbarijske pole so na žalost opremljene samo z latinskim imenom vrste, manjkajo pa vsi podatki o nahajališčih in o datumu nabiranja. Hacquetove primerke lahko spoznamo po njegovi značilni pisavi. V herbariju je 2594 vrst, seznam pa je napisal Henrik Freyer leta 1832 (*Catalogus Herbarii Hacqueti et Zoysii*).

Leta 1780 je v delu *Mineraloško-botanično razvedrilno popotovanje od Triglava na Kranjskem do Glocknerja na Tirolskem (Mineralogisch - botanische Lustreise von dem Berg Terglou in Krain zu dem Berg Glockner in Tyrol, im Jahr 1779)* zapisal: »Čeprav sem že več kot enkrat skoraj zavzel Triglav in njegovo okolico, si vendar ne morem domišljati, da sem videl več kot tretjino tamkajšnjih rastlinskih redkosti. Kolikokrat sem si želel, da bi le-tam bival leto dni kot pastir in mogel vsak čas prehoditi s cvetjem bogato pokrajino. Koliko redkih rastlin,

ki mi sicer ne bodo nikoli prišle pred oči, bi mogel še odkriti.«

Hacquet je na planinskih izletih tudi botaniziral in prav na pobočjih Triglava je odkril nove vrste: »Zakaj našel sem rastline, ki jih ni bil opazil ne Scopoli ne kdo drugi in ki jih bom o priličnem času objavil.«

Na Dunaju je leta 1782 izšlo Hacquetovo botanično najpomembnejše delo z naslovom *Kranjske alpske rastline (Plantae alpinae Carniolicae)*. V njem je opisal 12 rastlin, ki rastejo v kranjskih Alpah in v Istri in ki so bile po njegovem mnenju nove, še neopisane vrste. Imenoval jih je po krajih, po nahajališčih in jih narisal. Herbarijski primerki nekaterih pa so se ohranili v zbirki, ki jo hrani Prirodoslovni muzej Slovenije.

V tem delu je opisal tudi štiri triglavske rastline.

Triglavski svišč (*Gentiana terglouensis*) je bila res nova, še neopisana vrsta; našel jo je na pobočjih Triglava in v bohinjskih Alpah. Imenoval jo je po najvišjem slovenskem vrhu. Pri nas ima klasično nahajališče. Raste na drobnem že ustaljenem grušču, na kamnitih tratah in v skalnih razpokah v alpskem pasu. Razširjena je v Wallisu, Tessinu in v Jugovzhodnih Apeninjskih Alpah. V Sloveniji jo najdemo v Julijskih in Kamniško-Savinjskih Alpah ter v Karavankah. Z nasičeno modrino cvetov poživlja enolično sivino grušča in skal.

Na grušču pod Ledinami, kjer danes stoji planinska koča Planika, je nabral neznano rastlino, podobno regratu, jo uvrstil v rod otavčičev ali jajčarjev in jo poimenoval po Triglavu triglavski otavčič (*Leontodon terglouensis*). Kasneje so ugotovili, da gre za enega od dimkov, obdržali pa so prvič zapisano vrstno ime. Sedaj veljavno latinsko ime triglavskega dimka je *Crepis terglouensis*. Raste raztreseno v skalnih razpokah, na drobnem grušču in v pionirskih združbah vedno na apnenčastih ali dolomitnih tleh, večinoma nad nadmorsko višino 2000 m v Centralnih in Vzhodnih Alpah v Sloveniji, Italiji, Avstriji, Švici in Nemčiji. Pri nas raste samo v Julijskih Alpah na Triglavu in v njegovi okolici (Križ,

Oltar, Stenar, Dovški križ, Begunjski vrh), v Zahodnih Julijcih raste na italijanskem Višu, pred nekaj leti pa je bilo odkrito novo nahajališče na Prestreljeniku v Kaninski skupini.

Triglavsko neboglasnico (*Eritrichium nanum*) je Hacquet opisal kot triglavsko spominčico (*Myosotis terglouensis*), vendar ni šlo za novo odkrito vrsto, ampak za že opisano neboglasnico (*Eritrichium nanum*), ki pa je v slovenskem poimenovanju obdržala pridevek triglavski. Raste na gruščnatih tratah in v skalnih razpokah v osrednjih in južnih verigah Alp, v vzhodnih in južnih Karpatih in na Kavkazu. V Sloveniji je najbolj pogosta v Julijskih Alpah, najdemo pa jo tudi v Karavankah in Kamniško-Savinjskih Alpah.

Hacquet je na pobočjih Triglava je našel tudi vrsto petoprstnika, za katerega je menil, da je nova vrsta. Imenoval ga je triglavski petoprstnik (*Potentilla terglouensis*), vendar ni šlo za novo odkrito vrsto, ampak za že znani bleščeči petoprstnik (*Potentilla nitida*). V latinskem imenu tako zaradi imenoslovnih pravil ni obdržala Hacquetovega imena, mi pa smo še vedno ohranili pridevnik triglavski in postala je naša triglavska roža, ki nas spominja na drobne kapljice krvi Zlatoroga. Vrsta spada med geološko stare vrste, saj je na naših tleh rasla že pred ledeno dobo v terciarju. Razširjena je v visokogorskem pasu na sončnih straneh jugozahodnih in jugovzhodnih Alp in v zahodnih Apeninih. Pri nas je pogosta zlasti v Julijskih Alpah, v Kamniško-Savinjskih Alpah raste le na Grintavcu in na Storžiču, v Karavankah pa na Kepi in na Vrtači. Najdemo jo tudi na Ratitovcu.

V gorah nad dolino Trenta in na pobočjih Triglava je Hacquet našel neznano vrsto grintavca. Nabral ga je za herbarijsko zbirko, na listek je napisal ime triglavski grintavec (*Scabiosa terglouensis*). V objavljenem opisu pa je vrsto poimenoval trentarski grintavec (*Scabiosa trenta*) in jo narisal.

Kasneje so mnogi botaniki zaman iskali *Scabiosa trento*.

Hacquetova risba na porumenelem papirju je mladega Juliusa Kugyja napotila na pravljico

214

Risba trentarskega grintavca (*Scabiosa trenta*) v Hacquetovem delu *Plantae alpinae Carniolicae* (1782)

Foto Ciril Mlinar

potovanje v Julijske Alpe. Iskal je skrivnostno cvetlico, ni je našel, našel pa je kraljestvo Zlatoroga.

Uganko je razrešil avstrijski botanik Anton Kerner, ki si je ogledal Hacquetov primerek trentarskega grintavca, ki je bil shranjen v tedanjem Kranjskem deželnem muzeju v Ljubljani. Ugotovil je, da Hacquet ni našel nove vrste, ampak že znano blede obloglavko (*Cephalaria leucantha*), ki raste na Krasu in na skalovju v submediteranskem območju. V Sloveniji jo lahko vidimo v Istri v okolici Socerba, Hrastovelj, Podpeči, Movraža in Sočerge ter v okolici Ajdovščine. Trentarski grintavec je bil ostanek ali relikv iz toplejših medledenih dob, ko je kraško rastlinstvo prodrlo globoko v osrčje Alp. Prav mogoče je, da je Hacquet našel zadnje primerke te vrste, njegovi nasledniki pa ne več, ker je rastlina na pobočjih Triglava že izumrla. Vsi pa so tudi spregledali prvo Hacquetovo poročilo o grintavcu, ki ga

Tone Wraber prevedenega takole navaja: »Na večerni, trentarski strani Triglava sem našel novo vrsto grintavca, ki se ne ujema z nobeno v vsem Linnéjevem naravnem sistemu ... Njeno nahajališče je na skalah in ni višje od 4000 čevljev nad morsk gladino.«

Scabiosa trenta pa je postala eden Kugyjevih najlepših pesniških simbolov, simbol nedosegljivega, iskanega, lepega, mladega. Postala je ena od slovenskih znamenitih rastlin, o kateri so napisali mnogo strokovnih, poljudnih in pesniških člankov.

Hacquet je bil verjetno prvi, ki je opazil vpliv različne geološke podlage na razširjenost rastlin. Njegova opazovanja so zapisana zelo jasno in razumljivo. Do teh trditev je prišel z opazovanjem rastlin v naših krajih!

V Zborniku Družbe za kmetijstvo (poljedelstvo) in koristne umetnosti iz Ljubljane je v letih 1776–1779 objavil štiri razprave z veterinarsko vsebino. Botanično najbolj zanimiva je razprava o zastrupitvah pri govedu iz leta 1779 (*Beobachtungen, und Heilungsmethoden einzelner Hornvierkrankheiten, welche durch Gifte aus den drey Naturreichen verursacht werden*). Hacquet piše o zastrupitvah goveda z rastlinskimi in živalskimi strupi ter minerali. V tem prispevku se zrcali njegovo botanično in mineraloško znanje. Zastrupitve z rastlinami so bile zelo pomembne. Hacquet je opisal oziroma omenil okrog 20 strupenih rastlin. Poleg latinskih in nemških imen je navedel tudi slovenske izraze, rastline bolj ali manj natančno opisal, dodal čas cvetenja in nahajališča oziroma rastišča, opisal znamenja zastrupitve, zdravila in dodal navodila za preprečevanje zastrupitev.

Po Hacquetu se imenuje rod tevje (*Hacquetia*), monotipični rod z eno samo vrsto. Rastlina je bila znana že italijanskemu zdravniku in naravoslovcu P. A. Mattioliju, ki je v 16. stoletju dobro desetletje živel in delal v Gorici. Scopoli pa jo je leta 1772 uvrstil v rod zalih kobulčkov (*Astrantia*) in zapisal, da raste v okolici Idrije in Gorice. Kasneje je dobila ime po Hacquetu. Tevje (*Hacquetia epipac-*

Tevje (*Hacquetia epipactis*)

Foto Ciril Mlinar

tis) raste po gozdovih skoraj po vsej Sloveniji in ima alpskodinarsko razširjenost od severovzhodne Italije do zahodne Bosne in karpatsko razširjenost na Moravskem, Slovaškem in v južni Poljski.

Lahko bi rekli, da je nekoliko po pomoti po Hacquetu dobila ime novo odkrita vrsta iz rodu ušivec (*Pedicularis*), ki jo je botanik in lekarnar Žiga Graf leta 1833 našel na Črni prsti v Julijskih Alpah in jo naslednje leto opisal in poimenoval Hacquetov ušivec (*Pedicularis hacquetii*). Hacquet je namreč že leta 1784 pisal o »postavnem Pedicularisu«, ki ga je videl na Javorniku nad Cerkniškim jezerom. Ta njegov citat že leta 1832 omenja anonimni avtor v časopisu *Flora*. Ker je Graf poznal ta prispevek, je bil prepričan, da je na Črni prsti našel rastlino, o kateri je pisal že znameniti Hacquet, in jo je zato imenoval po njem. Kasneje se je izkazalo, da je na Javorniku Hacquet videl kasneje opisani bosanski ušivec (*Pedicularis hoermanniana*). Hacquetev

ušivec v Sloveniji raste na gorskih traviščih in poraslih meliščih v Julijskih Alpah, pojavljanje v Karavankah pa je vprašljivo, saj tam v glavnem raste zelo podobni bosanski ušivec. Splošno pa je razširjen v jugovzhodnih Alpah, v Karpatih in osrednjih Apeninih.

Planinci uvrščajo Hacqueta med pionirje slovenskega alpinizma. Leta 1777 se je poskušal povzpeti na Triglav. V letu 1779 mu je uspel prvi vzpon na Triglav, v letu 1782 pa se je nanj povzpел drugič.

Ob 200. obletnici prvega vzpona na Triglav so 20. avgusta 1978 nad Vodnikovo kočjo na Velem polju odkrili spominsko ploščo Balthasarju Hacquetu — znanstveniku in planincu, ki je med prvimi stopil na vrh Triglava in svoj vzpon tudi znanstveno popisal. Slovenski planinci so ob plošči uredili majhen alpski botanični vrt. Tudi v Ljubljani, kjer je Hacquet živel od leta 1773 do leta 1787, so mu v letu 1987 odkrili spominsko ploščo na pročelju hiše na Gornjem trgu 4, kjer je stala hiša, v kateri je imel svoje »anatomsko gledališče«. V Ljubljani ima tudi svojo ulico, v Idriji pa spominsko ploščo, ki so jo odkrili 24. avgusta 1990. Biološki inštitut ZRC SAZU pa od leta 2002 izdaja revijo *Hacquetia*. Leta 2003 pa je bil v Idriji mednarodni simpozij o Hacquetovem življenju in delu.

Balthasar Hacquet je bil izrazit razsvetljenec svojega časa, svetovljan, kritičen duh, ki je pomembno prispeval k razvoju naravoslovja na Slovenskem ter k širšemu poznavanju slovenske dežele, njenih ljudi in običajev.

(dr. Nada Praprotnik, upokojena muzejska svetnica,
Moste pri Žirovnici)

Damir Globočnik
JOŽE BERÁNEK (1913–1945)

Ob 70-letnici smrti slovenskega ilustratorja

Slovenski ilustrator češkega roda Jože Beránek se je v kratkem obdobju štirih let uveljavil kot eden najbolj zanimivih predstavnikov domače ilustracije. Ilustriral je devet knjig Jožeta Tomažiča in druge knjige v zbirki Slovenčeve knjižnice. Pri slikanici *Quo vadis* in nekaterih drugih ilustracijah se je zgledoval po ameriškem stripu. Zaradi delovanja v propagandnem oddelku Slovenskega domobranstva ga je leta 1945 doletela tragična smrt v nepojasnjenih okoliščinah.

Jože (Josip) Beránek je bil rojen 22. junija 1913 v vasici Piskova Lhota v okraju Poděbrady na Češkem. Ko je bil star devet let, se je njegova družina preselila v Zagreb, leto zatem pa v Ljubljano. Oče Jan je služboval kot vojaški godbenik v jugoslovanski vojski. Mati Vilemina Teplicky je bila gospodinja. Jože

Beránek je leta 1930 končal meščansko šolo, pet let pozneje pa je diplomiral na oddelku za gradbeništvo in arhitekturo na tehnični srednji šoli v Ljubljani (arhitektonsko gradbeni odderek). Dobil je štipendijo za nadaljevanje študija na visoki umetniški šoli v Pragi. Iz Prage se je vrnil po prvem letu študija zaradi materine smrti. Pomagal je skrbeti za brata in sestre. Zaposlil se je v ljubljanskem Saturnusu kot tehnični risar in oblikovalec. V prostem času je risal. Jože Beránek je bil tudi dober športnik. Metal je kopje in smučal. Slovel je kot odličen vratar pri rakovniškem nogometnem klubu Korotan.

Leta 1940 se je poročil z Marijo Lupinc. Leta 1941 je bil izbran na razpisu *Slovenca* za pogodbenega risarja ilustratorja. Leta 1943 se je v zakonu rodil sin Marko. Januarja 1944 je vstopil v domobransko vojsko s činom artilerijskega podporočnika, ki ga je pridobil v jugoslovanski vojski štiri leta prej. Zaposlitev pri *Slovencu* je lahko obdržal samo pod pogojem, da se avgusta 1944 pridruži domobrancem. Dva meseca je preživel na postojanki v Borovnici. Jeseni 1944 je bil kot poročnik nastavljen v propagandni odderek Slovenskega domobranstva, ki je bil neposredno pod poveljstvom generala Rupnika. Tam je bil kot risar aktiven do konca vojne.

Maja 1945 je Jožeta Beráneka partizanska oblast aretirala in odpeljala v zbirno delovno taborišče Šentvid, v katerem je za njim izginila vsaka sled. Vdova Marija je šele leta 1969 dobila izpisek iz mrliškega lista in potrdilo, da ga štejejo za mrtvega od 1. junija 1945. (Biografski podatki predvsem po: Marijan Tršar, »Ilustrator Jože Beránek ...«, v: Jože Tomažič, *Dravska roža*, Celje 1993 str. 131–132.)

»Jezus vrtnar in ajdovska deklica«, *Peli so jih mati moja, Ljudske pripovedne pesmi*, 1943, str. 102

Beránek je bil likovni samouk. Likovno znanje si je nabiral s pomočjo reprodukcij in slikanic ter prerisovanja različnih ilustracij. Zgledoval se je po sodobni evropski in ameriški ilustraciji. Po nasvete in korekture je občasno zahajal k Božidarju Jakcu. Leta 1944 je obiskoval privatno risarsko šolo Franceta Goršeta. Izvrtstvo je obvladal različne načine risbe od realizma do karikaturnega preoblikovanja anatomije človeškega in živalskega telesa. Najpogosteje je uporabljal črtno risbo, ki jo je po potrebi dopolnjeval s črnim rastrom, teksturami in črno-belimi kontrasti. Z risbo mu je uspelo doseči življenjsko prepričljivost, dinamičnost oziroma razgibanost upodobljenih motivov in junakov. Ilustratorsko delo ga je intenzivno zaposlovalo. Ni se ustrašil niti zahtevnih ilustratorskih nalog.

Prevajalec, urednik in književnik Jože Dolenc je na začetku leta 1945 zapisal: »Poročnik Jože Beránek je rojen ilustrator. Tri stvari, ki jih — poleg kopicice manj važnih — zahteva vsaka ilustracija, ima v polni meri: točno, virtuožno risbo, ki ji ne delajo težav še tako nenavadni in zaviti problemi svetlobe in sence, neobičajnih drž teles, vedno z nove strani gledan prostor; razgibano, nikoli naveličano domišljijo, ki mu omogoči, da tudi v daljših slikanicah gledalca stalno privlači in ga zadovolji; in še tretjo lastnost, ki je za ilustracijo, namenjeno preprostim in inteligentom, prav tako važna, namreč jasnost ideje, poenostavljenost vseh problemov, zagrabitve glavne, če tudi dostikrat le zunanje vsebine teksta, tako da podoba ne dela gledalcu nobenih težav v razumevanju in podoživljanju. Te zmožnosti so pripomogle Beráneku, da je postal naš najbolj plodoviti in popularni ilustrator, ter s tem in svojimi knjižnimi opremami sotovorec slovenske knjižne kulture, ki ji prav ilustracija na slikarski strani določa nivo.« (Jože Dolenc, »Poročnik Jože Beránek«, *Slovensko domobranstvo*, 1945, št. 14.)

Večina Beránekovih ilustracij je nastala od leta 1941, ko je pogodbeno začel sodelovati s *Sloven-*

J. Tomažič, »Hudiček v steklenici«, *Pohorske pravljice*, 1942 (ponatis originalne izdaje 2011), str. 61.

cem. Z naslovniciami in ilustracijami je opremljal knjige Slovenčeve knjižnice (mdr. naslovnico za prvo knjigo v zbirki, povest Janeza Jalna *Trop brez zvoncev*, 1941). Ilustriral je več del Jožeta Tomažiča: *Pohorske pravljice* (1942, 29. zvezek Slovenčeve knjižnice), *Pohorske bajke* (1943, 66. zvezek Slovenčeve knjižnice), *Pohorske legende* (1944, 84. zvezek Slovenčeve knjižnice), *Botra vila* (1944, samozaložba) in *Čarovničina hči-Mrtvo srce* (1944, samozaložba), knjigo Henryja Riderja Haggarda *Roža Sveta* (1943, Slovenčeva knjižnica, 35. zvezek), zbirko ljudskih pripovednih pesmi *Peli so jih mati moja* (1943, Slovenčeva knjižnica, 60. zvezek), drugi del romana Radivoja Reharja *Argonavti* (1943, Slovenčeva knjižnica, 67. zvezek) in knjige Carla Vigliettija *Izgubljen poklic* (1943, Mladinska založba), Kristine Hafner *Zmaj Močera in druge legende in pravljice* (1943, Ljudska knjigarna) in Stanka Lapuha *Črni svatje* (1944, Slovenčeva knjižnica, 75. zvezek). Narisal je ilustracije za šaljivo povest Rada Murnika *Matajev Matija*, ki je izhajala kot podlistek v tedniku *Domoljub* (1941, št. 43—52, 1942, št. 1—17). Beránekove ilustracije so objavljene tudi v *Slovenčevem koledarju* za leto 1942 (Lea Fatur, *Če burja trese cvet ...*, str. 247—286) in za leto 1944 (Janez Jalen, *Iskre v temi*, str. 147—151, France Kunstelj, *Na Stopah*, str. 154—169, Lea Fatur, *Kaj nam je pravil piskrovez ...*, str. 169—173).

Za najbolj znano Beránekovo delo velja roman v slikah *Quo vadis* (po Sienkiewiczovem romanu priredil Edvard Traven). Beránek je slikanico, ki obsega kar 420 podob, delno narisal pod vplivom Harolda Fosterja (*Princ Valiant*, od 1937). Izhajala je leta 1943 v *Slovenecu*. Ob ponatisu v samostojni publikaciji je uredništvo *Slovenskega doma* označbo roman v slikah pojasnilo na naslednji način: »To se pravi, da je vsa zgodba romana prikazana v slikah, ki so bistveni del te nove knjige. Besedila, zvesto posnetega po besedilu izvirnega dela, je samo toliko, kolikor je za razumevanje podob in zaporedje dogajanja neogibno potrebno.«

Kot slikanice, pri katerih sta literarni in ilustratorski prispevek praviloma enakovredna, so bile zasnovane tudi pravljice in pripovedke Jožeta Tomažiča *Drvarka Marija* (1943, pred samostojno izdajo je izhajala v *Slovenskem domu*, samozaložba, 124 strani in ilustracij), *Pastirčkova nebesa* (1943, prva objava prva tako v *Slovenskem domu*, Ljudska knjigarna, 50 str.), *Dravska roža* (1943, samozaložba, 126 str.) in *Oglarjev sin* (1944, samozaložba, 132 str.).

Beránek je v letih 1942 do 1944 ilustriral vse izdaje proznih del mladinskega pisatelja Jožeta Tomažiča (1906—1970). Do leta 1944 je izšlo devet Tomažičevih knjig z Beránekovimi ilustracijami. Ker se je pridružil domobranski vojski, ilustracij za *Pohorske legende* najbrž ni mogel dokončati. V knjigi je objavljenih 14 Beránekovih ilustracij in 63 ilustracij Marije Kozložnik.

Literarni kritik, urednik in pesnik Tine Debeljak je v *Slovenecu* zapisal, da sta Beránek in Tomažič »ustvarila nov tip izvirne mladinske slikanice, ki se je naši mladini zelo priljubila« (td., »Tomažič: Pohorske legende«, *Slovenec*, 1944, št. 104). Dr. Arnošt Brilej pa v oceni legende o drvarci Mariji poudarja, da je Tomažič v Beráneku »našel slikarja, ki se je poglobil v romantične in verske predstave pohorskega ljudstva ter z risbo izpopolnil in obogatil besedo pripovednika« (*Planinski vestnik*, 1943, št. 1/4, str. 101). Brilej je leto poprej o Beránekovih ilustracijah *Pohorskih bajk* zapisal: »Njegove čiste, jasne risbe odlično predstavljajo resnični pohorski svet v vsej njegovi nepozabni privlačnosti; z bogato domišljijo pa nam ta mladi umetnik pričara pred oči tudi bajni svet duhov in zagonečnih bitij, s katerimi je živo snujoča domišljija našega naroda obljudila pohorske gozde in frate.« (*Planinski vestnik*, 1944, št. 1/6, str. 63.)

Tomažič je za prizorišča dogajanj pravljič, bajk, mitov, legend in povedk izbral rodno Pohorje. Literarno je predelal zgodbe, ki jih je zbiral pri starejših domačinih. Pogosto je povezoval krščanske vsebine

Slovenčev koledar za leto 1942 (naslovnica)

s poganskimi verovanji. Ob svetnikih, mučencih, zlodejih, Jezusu, sv. Petru in Mariji nastopajo poganska, mitološka in bajna bitja, ki jih je Beránek uspel prepričljivo upodobiti na svojih ilustracijah. Pri *Pohorskih bajkah* srečamo tudi manjše realistične risbe pohorskih zaselkov, koč in hribovskih postojank.

Ilustracije *Pohorskih pravljic* so Tineta Debeljaka spominjale na ilustracije Vesnanov in nasploh na secesijsko risbo. »To ne zmanjšuje Beránekove pomembnosti, je pa značilno za njegovo ilustracijo, ki nadaljuje tradicijo naših najlepših mladinskih ilustriranih knjig, kakor so bile na pr. Mladim srcem, Milčinskega pravljice, itd. Tudi po ilustracijah bo knjiga godila mladini, in odraslim.« (td., »Nove mladinske knjige«, *Slovenec*, 1942, št. 279.)

Originalne izdaje knjig Slovenčeve knjižnice in drugih knjig z Beránekovimi ilustracijami so danes redke. Celjska Mohorjeva družba je v devetdesetih letih ponatisnila dela Jožeta Tomažiča v desetih knjigah: *Pohorske pravljice*, *Pohorske legende* in *Pohorske bajke* (1990, Mladinska knjižica 4, 5 in 10), *Drvarka Marija*, *Dravska roža* in *Pastirčkova nebesa* (1993, Mladinska knjižica 18, 19 in 20) ter *Mrtvo srce*, *Čarovničina hči*, *Oglarjev sin* in *Botra vila* (1994, Mla-

dinska knjižica 23, 24, 25 in 26). *Pohorske pravljice*, *Pohorske legende* in *Pohorske bajke* so bile pred nekaj leti ponatisnjene tudi v skupni knjigi (2011, Studio RO — Založba Humar, Bilje).

Jože Beránek je od jeseni 1944 deloval v propagandnem oddelku Slovenskega domobranstva. Opremljal je istoimensko revijo in risal propagandne domobranske plakate (npr. Tudi ti si odgovoren za usodo slovenskega naroda, Darujte za zimsko pomoč, Za blagor očetnjave, V usodnem trenutku nož v hrbet).

Jože Dolenc je reviji *Slovensko domobranstvo* (februarja 1945, št. 14) zapisal: »Danes sedi Jože Beránek v sinji uniformi domobranskega častnika v svojem ateljeju in riše za ›Slovensko domobranstvo‹. Ni se odtegnil klicu časa, razumel ga je in mu sledil. Kot je pred to revolucijo navduševal preproste in izobražene s svojimi virtuozno risanimi ilustracijami narodnega blaga, tako je sedaj eden izmed glavnih sodelavcev domobranske revije. Vsako številko polni z risbami iz bojev protikomunističnih borcev, s šaljivimi stranmi in ilustracijami pesmi. Ne omejuje se na revijo, ampak tudi sicer posega v vrvež revolucionarnega boja s svojimi plakati, slikarsko opremo brošur in letakov.«

Štirinajstdnevnik *Slovensko domobranstvo* je začel izhajati 3. avgusta 1944. Revija je objavljala fotografije in ilustracije. Beránek, ki je za revijo začel risati v drugi številki, je na realističnih risbah prikazoval partizansko nasilje, vojaške in druge prizore. Risal je tudi satirične ilustracije. V dinamični predstavitvi karikiranih protagonistov, na primer v rubriki Humor za domobrance, so vidni celo vplivi ameriškega stripa (Walt Disney) in risanega filma, ki so bili prisotni tudi pri nekaterih sočasnih Beránekovih ilustracijah del za otroke in mladino (npr. Janko Samotar, »Moj prvi in zadnji lov«, *Vrtec*, 1943/44, št. 6).

(*ddr. Damir Globočnik, doktor umetnostne zgodovine in zgodovine, muzejski svetnik, Radovljica*)

Prelat prof. dr. Anton Strle
Foto Arhiv Anton Štrukelj

Anton Štrukelj

ANTON STRLE (1915–2003)

Ob 100-letnici rojstva božjega služabnika Antona Strleta

Prelat prof. dr. Anton Strle (21. januar 1915–20. oktober 2003), za katerega se je začel škofijski postopek za beatifikacijo (odlok je bil izdan 30. aprila 2014), je bil izreden človek. Bil je ves predan Bogu. Hkrati se je povsem

používal v služenju Cerkvi in ljudem. Skrivnostna privlačnost Strletove osebe je bila prav v popolni izročitvi Bogu.

Sveto pismo nam poroča, da so ljudje, ki jih je Bog izbral za posebno nalogo, večinoma doživeli grozo pred neizrekljivim veličastvom živega Boga. Prerok Izaija je ob srečanju z neskončno svetim Bogom globoko izkusil svojo človeško nebogljenost (Iz 6,1–8). Podobno številni drugi. Evangelist Luka celo o brezmadežni nazareški Devici Mariji pravi, da se je ob angelovem pozdravu »prestrašila«. Nato je zaslišala značilne evangelijske besede: »Ne boj se, Marija!« (Lk 1,29–30). Tudi božji služabnik Anton Strle je v otroštvu pretresljivo doživel Boga, ali kakor sam pravi: doživel nekakšno »prvo spreobrnjenje«.

Leta 1974 je prof. Anton Strle ob vprašanju: »Kaj mi pomeni Jezus iz Nazareta?« takole opisal omenjeni dogodek: »Ko mi je bilo nekako deset let, sem na paši, kamor sem leta in leta od zgodnje pomladi do pozne jeseni vsak dan dvakrat gnal živino (nekaj let tudi sosedovo), doživel nekakšno »prvo spreobrnjenje«. Na kraju, ki ga imam še danes živo pred očmi, sem izrekel strašno misel (o njej sem kasneje izvedel, da je bila Nietzschejeva): »Kako lepo bi bilo, če bi ne bilo Boga — tako bi človek brez strahu in popolnoma svobodno delal karkoli!« To je bilo stra-

šno bogokletstvo. Čez nekaj trenutkov sem se tega z vso močjo zavedel. Tedaj me je prvikrat prevzela silna groza pred neskončno svetim Bogom; zavedel sem se svoje grešnosti do vseh globin. Zgodilo se mi je tedaj nekaj podobnega, kakor če bi me nekdo prijel za vrat, me vrgel ob tla in mi neizprosno ukazal: »Ne, tako ne sme iti naprej! Hoditi moraš v čisto drugo smer, sicer boš izgubljen za vedno!« Nekaj dni sem bil kakor omamljen od notranjega pretresa; več večerov kljub utrujenosti od trdega dela čez dan nisem in nisem mogel zaspati in sem spet in spet molil kesanje ... Sam nisem vedel kdaj, pa se je čez nekaj tednov potem začel v dušo naseljevati mir in veselje, kakršnega prej nisem poznal: ob Jezusu Nazareškem! Ob njem je obraz neizrekljivo svetega in pravičnega Boga zasijal v usmiljeni ljubezni, ki odpušča vse in nepreklicno. »Ne boj se črviček; saj sem pri tebi! Ali pozabi žena na svojega dojenčka, da bi se ne usmilila sina svojega telesa? In ko bi ga tudi ona pozabila: jaz te ne pozabim! Glej na obe dlani sem te napisal, sem pozneje bral pri Izaiju prav na tistih mestih, kjer je tako poudarjena tudi božja svetost (Iz 41,14; 43,4; 49,15). Prevzelo me je »neizrekljivo in veličastno veselje«, o kakršnem govori sv. Peter (1 Pt 1,8). To mi je pomenil in mi pomeni Jezus. Ne »strogi Kristus« janzenistične miselnosti, temveč Jezus rešitelj vseh strahov, osvoboditelj vseh sužnosti, Jezus križani in vstali, zmagovalec nad grehom in smrtjo! »Za svobodo nas je oprostil Kristus!« (Gal 5,1). Še danes vztrepečem, ko berem te Pavlove besede. In vse življenje mi je dokazovalo, kako lažnive so bile one moje bogokletne besede, kakor da je Bog ovira naše sreče, veselja in svobode ...

Resničnih dvomov o Bogu in o Kristusu nisem več imel. Dvomi o »konkretni« Cerkvi so polagoma izginili, ko sem jo začel gledati zares v Kristusovi luči, kakor to zahteva evangelij. Ostali so dvomi o samem sebi: Ali prav mislim, govorim in delam? Ali je vse v meni v skladu z božjo voljo? ... Ob Jezusu iz Nazareta sem prišel in vedno znova prihajam do prepričanja, da je Bog po svojem bistvu ljubezen. A vem, da je v meni še polno takega, kar se ne sklada z božjo ljubeznijo. »Strahu ni v ljubezni, temveč popolna ljubezen strah prežene« (1 Jn 4,18). A jaz se še nisem spopolnil v ljubezni. Zato pa se nikdar ne čutim varnega v samem sebi. To me nagiblje, da ne obsojam ljudi, ki zametajo to, kar je meni popolnoma jasno — da namreč kot poslednji temelj in cilj vsega biva nedoumljiva skrivnost ljubezni, ki presega vse spoznanje (prim. Ef 3,19). To me tudi nagiblje, da se ne opiram na čustva, doživetja in izkustva, kakor da bi to moglo biti zadnji temelj. Morda bom še ob umiranju začutil strah pred Bogom, ki je Ljubezen. Toda trdno upam, da mi bo tudi tedaj podeljena milost — nezaslužen dar —, da se bom naslonil na Srce Jezusa iz Nazareta, ki je trepetal v smrtnem strahu na Oljski gori, in bom mogel skupaj z njim reči: »Dopolnjeno je! Aleluja!« (*Družina*, 24. november 1974, str. 8.)

Ozrimo se zdaj na *Strletovo življenjsko pot*, ki se je začela pred sto leti. Anton Strle je bil rojen 21. januarja 1915 v majhni vasi Osredok, v hiši št. 13 (sedaj št. 3), župnija in občina Sv. Vid nad Cerknico. Njegov oče je bil Jožef, četrtezmljak, mati pa Ivana, roj. Intihar, doma iz Bukovca, Rob pri Velikih Laščah. V družini je bilo osem otrok, od katerih so trije kmalu po krstu umrli. Anton je bil šesti. Oče je umrl 8. aprila 1921, mati 8. januarja 1932. — V dvo-, pozneje trirazredno osnovno šolo je hodil v eno uro oddaljeni Sv. Vid. Po nasvetu učiteljev ga je mati kljub težkim gospodarskim razmeram poslala na gimnazijo — škofijsko klasično v Št. Vidu nad Ljubljano. Ker pa je bil star že 14 let in pol, je bil odklonjen. S pomo-

čjo župnika in pisatelja Janeza Puclja se je zasebno pripravljaj na izpit čez prvo in drugo gimnazijo in ga je naslednje šolsko leto napravil na klasični gimnaziji v Ljubljani. Sedaj ga starost ni več ovirala in je bil jeseni 1930 sprejet v škofove zavode, kjer je leta 1936 napravil zrelostni izpit. V četrtem gimnazijskem razredu je že bilo na tem, da študij prekine, ker mu je umrla mati. Vendar se je po zrelostnem izpitu odločil za semenišče. Kot bogoslovec petega letnika je bil nameščen za prefekta v dijaškem konviktu v Marijanišču. Tu se je hkrati pripravljaj na mašniško posvečenje, ki ga je prejel 29. junija 1941 v ljubljanski stolnici. Zdaj je opravljal prezbiterške posle v stolnici in semenišču in bil zato prefektovske službe razrešen. Po končanem rednem bogoslovnem študiju mu je bila 7. julija 1942 izstavljena diploma. — Enaintridesetega oktobra istega leta mu je bil dan dekret za kaplana pri Sv. Vidu nad Cerknico, kamor pa ni prišel službovat, ker je bil spet nastavljen za prefekta v Marijanišču. Po želji ordinarija je začel izdelovati tezo za doktorat in se pripravljaj na rigoroz, ki jih je opravil pred božičem 1943, nekaj dni za tem pa je tudi branil tezo z naslovom *Naravno hrepenenje po nadnaravnem smotru po nauku sv. Tomaža Akvinskega*. Strle je tudi svoj študij posvetil Mariji. Zapisal je: »Danes sem delal rigoroz iz splošne teologije. Položil sem ga Mariji v roke. Saj je to sobota, Mariji posvečen dan. Pred Marijo Pomagaj v stolnici sem sklenil, da naj bo to Marijin doktorat, ako se mi bo posrečil. Marijini in Njenega Sina časti naj bo posvečen.« Promocija je bila potem, ko je bil dotiskan del disertacije, 23. marca 1944. — V tem času mu je vodstvo tedanje katoliške akcije ponudilo gradivo za življenjepis rajnega dijaka Alojzija Grozdeta. O njem je napisal knjigo *Lojze Grozde. Mladec Kristusa Krajlja* (Ljubljana 1944, 123 strani), zaradi katere je bil pozneje zaprt. A prav ta knjiga je odločilno pripomogla, da je mučenec Lojze Grozde blaženi. Mirno smemo reči: brez Strleta ne bi bilo Grozdeta.

Jeseni 1944 je dobil dekret za poučevanje na realni gimnaziji v Novem mestu. V začetku maja 1945

Srečanje s papežem sv. Janezom Pavlom II. v Vatikanu jeseni 1979.

se je z nekaterimi drugimi civilisti odpravil na pot v Ljubljano. Pri Zalogu oziroma Črnučah ga je govorica o obstreljevanju Ljubljane zanesla z množico drugih civilistov proti Gorenjski in Koroški, kjer ga je osvobodilna vojska zajela in odvedla v bivši zavod sv. Stanislava. Od tam je bil brez sodbe izpuščen 18. julija in bil istega leta jeseni nastavljen za kaplana pri Sv. Petru v Ljubljani. Spomladi 1946 je bil nastavljen tudi za kateheta na ljudski šoli Ledina, kjer je poučeval do konca šolskega leta 1946/47. Decembra 1946 je bil nastavljen za stolnega kaplana v Ljubljani.

Šestindvajsetega julija 1947 je bil aretiran in po dvomesečnem preiskovalnem zaporu 1. septembra v Novem mestu obsojen na pet let strogega zavora in tri leta izgube državljanskih pravic. Zapor je prestajal potem malo več kot en mesec v Novem mestu, potem skoraj dve leti v Ljubljani, več kot leto in pol v Mariboru, nekaj tednov v Novem mestu, potem pa je bil na delu v bližini Ljubljane (Žale in Medvode). Na svobodo je bil izpuščen 26. julija 1952, omejitev državljanskih pravic pa je potekla 26. julija 1955. — Vrhovno sodišče Republike Slovenije je na seji 6. junija 2013 razsodilo naslednje: »Zahtevi za varstvo zakonitosti se ugotovi in se izpodbijana sodba glede obsojenega Antona Strleta spremeni tako, da se obd. Anton Strle, sin Jožeta in Ivane rojene Intihar, rojen

21. januar 1915 v Osredku nad Cerknico, duhovnik, umrl dne 20. oktobra 2003, iz razloga po 1. točki 358. Zakona o kazenskem postopku *oprosti* obtožbe.«

Po prestani kazni ga je ordinarij poslal v Planino pri Rakeku, kamor je prišel avgusta 1952. Osemindvajsetega aprila 1953 je bil imenovan za župnijskega upravitelja v Planini. Dr. Strle je svojo predavateljsko dejavnost na teološki fakulteti začel leta 1956 kot honorarni predavatelj za dogmatiko. A že kmalu na začetku je prišlo do zapletov. Leta 1957 je bil »zaradi vzbujanja verske nestrpnosti« obsojen na šest mesecev, a pomiloščen na dva meseca zavora v Ljubljani. Razlog: obiskal je neko družino v župniji in vprašal, zakaj njihov sin ne hodi redno k verouku. Fantova mama ga je prijavila ... Kako je bilo ubogemu duhovniku pri srcu, razberemo iz njegovega dnevnika dne 20. februar 1957: »Če bom moral spet v zapor, prepustim to Bogu. Morda Bog hoče od mene to za pokoro, ker je prostovoljno delam premalo. In kako silno je pokora potrebna! Saj duhovnik v svojem delu prihaja v stik z reko greha. Če sem se Bogu ponudil v žrtev — ah, kako slábo — ne bom jemal besede nazaj. Dokler sem na svobodi, mora biti moja askeza predvsem v discipliniranem delu. Morda sem v svoji samovoljnosti zdravju sam škodoval, da sedaj ne premorem ne toliko čutja in ne posta. Morda me hoče Bog očistiti toliko pogreškov in podzavestno posvetnih namenov, ki brodirajo v meni. Confido!«

Avgusta 1958 se je v Parizu na Institutu Catholique izpopolnjeval v znanju francoskega jezika in diplomiral. Poromal je tudi v Lisieux in Lurd.

V tem času je dr. Strle postal docent. Imenovanje je podpisal veliki kancler teološke fakultete v Ljubljani škof administrator Anton Vovk 10. maja 1958. Veliki kancler nadškof Jožef Pogačnik je docenta dr. Antona Strleta 6. novembra 1967 imenoval za izrednega profesorja sistematične teologije, 24. novembra 1972 za rednega profesorja za sistematično teologijo. Vmes je bil prof. Strle v dušnem pastirstvu kot duhovni pomočnik od leta 1959 do leta 1966 zaporedoma v Javorju pod Ljubljano, v Dravljah in Preski, od leta 1966 pri

Sv. Trojici v Ljubljani. Kot profesor je stopil v pokoj z akademskim letom 1985/86. — Papež Pavel VI. ga je 18. maja 1977 imenoval za svojega častnega prelata. Od leta 1960 je bil prosinodalni eksaminator, od leta 1964 nadškofijski cenzor. Bil je član doktrinalne komisije pri Jugoslovanski škofovski konferenci in član Mednarodne teološke komisije pri Svetem sedežu (od leta 1974 do leta 1979). Slovenska akademija znanosti in umetnosti ga je kot strokovnjaka vabila k sodelovanju že leta 1964. Leta 1970 pa je postal terminološki svetovalec za religiozno izrazoslovje pri Slovarju slovenskega knjižnega jezika, ki ga je pripravljala SAZU. — Profesor Anton Strle je umrl 20. oktobra 2003 v Ljubljani. Pri njegovem pogrebu so bili vsi tedanji slovenski škofje, številni duhovniki, redovniki in redovnice ter verni laiki. *Odšel je svetniški človek!*

Prof. Strle si je prizadeval za dosledno življenje po evangeliju. Kot zvest Kristusov učenec si je prizadeval hoditi po ozki in strmi poti, ki drži v življenje. Z askezo in odpovedovanjem samemu sebi ter z nesebičnem delom za božje kraljestvo je stopal skozi ozka vrata. Vedno je iskal »le eno potrebno« (Lk 10,42). Kljub krhkemu zdravju je izgoreval v profesorskem in dušnopastirskem služenju. Sveto pismo je znal skoraj na pamet. Veroval je, kar je bral, učil, kar je veroval, in živel po skrivnosti Kristusovega križa.

Prof. Strle je v vsem svojem oznanjevanju posebno poudarjal potrebnost spreobrnjenja. Spreobrnitev srca je bila zanj v središču. Le tako more človekov duh premagati tiste meje, ki mu zapirajo dostop k skrivnosti. Le tako more svoj pogled usmeriti na Kristusovo obličje. Dr. Strle je do dna duše razumel, da se more teologija razvijati samo, če jo spremlja molitev, ki dojame božjo navzočnost in se v pokorščini izroči Bogu. Zapustil nam je zgled resničnega teologa, ki v molitvi in premišljevanju zajema moč za apostolsko delovanje in pričevanje za Kristusa. Prof. Strleta se spominjamo kot moža vere in duhovnika, ki v pokorščini in v skritosti ni nikoli iskal osebne uveljavitve, marveč je vedno že-

lel le večjo božjo slavo. Bil je kakor plemenita oljka — suho in skromno drevo, ki daje izdatno olje, trdoživo tisočletno drevo, ki preživi večino drugih.

Dne 8. junija 1960 je zapisal: »Napovedana mi je operacija za jutri. Tako mi je, kakor da bi šel na potovanje. Nekoliko nervoze in hrepenenja po neznanem, čeprav tudi odpor, da se moram odtrgati od tega, kar me obdaja. Sicer pa se bom nekoč moral čisto zares napotiti na zelo dolgo pot, ki pa bodo njene razdalje v trenutku premagane. Nič ne vem, ali si tega želim ali ne. 1945 sem imel tiho hrepenenje, da bi se življenje končalo v onstransko pravo življenje. Tako sem se čutil izčiščenega tedaj. Zdaj me veže več vezi na svet. Ali je vse prečiščeno z nadnaravnim namenom ali ne, ali sem do vseh globin božji ali ne? Moj Bog, Ti me poznaš. Tebi se izročam — po presvetem Srcu Jezusovem in Marijinem. Gotovo je to, da vsaj toliko milosti deluje v meni, da mi svet brez najtesnejšega odnosa do Boga sploh ne more nuditi ničesar. Svetnega veselja brez ozira na Boga ne morem uživati. Kako hvaležen moram biti za to v globini svoje ničvrednosti!« V oporoki je 12. marca 1974 zapisal: »Zahvaljujem se iz srca vsem dobrotnikom, ki sem jih v življenju kar naprej srečeval, velikim dobrotnikom tudi glede zgleda krščanskega in duhovniškega življenja. »Po Marijinih rokah se vsega darujem Jezusu Kristusu, da bom potrpežljivo nosil svoj križ vse dni življenja« — to je po vseh vodilih življenja moje zadnje vodilo.« Ali ni v tem vodilu jedrnato zajeto njegovo novomašno geslo »Povsod Boga!«?

Povabljeni smo, da se priporočamo božjemu služabniku z molitvijo: »Sveti troedini Bog, svojega služabnika Antona Strleta si poklical, da Ti je kot duhovnik, spovednik in bogoslovni učitelj zvesto služil v veri, upanju in ljubezni. Z globokim molitvenim življenjem in obhajanjem evharistije je spolnjeval svoje vsakodnevne dolžnosti. V luči svojega vodila »Povsod Boga« se je popolnoma posvetil Jezusovemu in Marijinemu Srcu. Daj, da bo pred vesoljno Cerkvijo prištet med blažene. Po Kristusu, našem Gospodu.«

(dr. Anton Štrukelj, profesor dogmatike, Ljubljana)

Pavel P. Bratina
POTOČJE

Iz gradiva za romaneskno zgodbo

Tolmune, brezna in slapove Malenščka, Kamenjščka in Kukanjščka so kalile že precej upehane vode izdivjanega neurja. Pobesnelo vodovje, ki je zadnje dni na veliko prestopalo tudi obraščene ravninske tokave in nezadržno poplavljal, se je hitreje, kakor bi pričakovali, vračalo v dobre, stare struge. Še dan ali dva, in potoki bodo *učiščeni* kakor studenčnica spet vsakdanje pohlevno iskali k reki Vipavi.

Po vsem, kar se je v dolini, zlasti pa med črto brd in čavenskim pobočjem dogajalo zadnji teden pred kresno nočjo in zavetnikom svetlobe, so jo stara cerkvena Janeza Krstnika ob Malenščku in hiše pod Brdcema še poceni odnesle.

Nergavo je bilo pravzaprav že ves junij, ko so se z močnim mornikom v jadrnih izza Trstelja in od Furlanske nižine sem ven in ven podili temni oblaki. S povešenimi, nabrekli trebuhji so kobacali čez brda, da so se jim, zlasti nad najvišjim, Vrtovinskim, parale mehke in tanke ponjave. Posebej hudo je bilo zadnje tri dni in tri noči, ko je lilo kakor iz škafo. A ko bi bil že čas za amen, so se enemu izmed velikanskih vodonosnih mehov, ki se je srečno prevegnil čez Veliko brdo in butnil ob strmo pregrado čavenskega pobočja, potrgali vsi šivi, da je na Planino spustil vso zalogo mokrega elementa naenkrat.

Skozi zaselke in kakor cucky premočene hiše je grožeče hušknila misel o koncu sveta in sodnem dnevu.

Z vseh kucljev, brežin in reber, pa tudi iz grap med njimi, so v struge pohlevnih potokov vdrle naraščajoče vode, noseče s seboj velikanske količine listja, vej in izrutega drevja, pa zemlje, peska in skal, tudi po več ton težkih kamnitih blokov. Nenadnim in podivjanim vodam skromna korita niso bila več kos. Naraščajoči valovi so prestopali bregove in se razlivali po okolici.

Tesen med Vrtovinskim brdom in Potoškim brdcem se je v nekaj minutah naphala z vsem, kar je pri našlo vodovje. Stara, vsega hudega vajena Skrepa se je ožila in gozdila. Valovi so butali ob nastajajočo zaporo, zastajali, se z vso navlako vred vrtinčili, dvigali in obračali proti lastnemu toku.

K drugi in tretji ožini, k tesnima med Potoškima brdcema ter onim med podaljšanim hrbtom Bojišča in Kukanjami, so se prav tako z vso ihto gnali valovi Kamenjskega potoka in Črnice. Tudi ti strugi, zlasti prva, čeprav je med najglobljimi v dolini, saj je niti v sušnem poletju ne moreš prečkati, sta bili do roba polni. Pod Brdcema je stena starega vršaja droči tok sicer z muko sukala proti vzhodu, kjer sprejema Črnico, a je bila sila tekoče ilovine prevelika. Zato je Kamenjšček prestopal visoki breg, jo rezal tudi naravnost, in se nič kaj prijazno razlival po vasi.

Odnašalo je potí in stezè. Njive so bile mimogrede ob rodovitno puhlico s posevki vred. Najbolj zvedavim hišam pri Rebku ob Malenščku, pa tudi pri Pirjevčih in v Vodopivški vasi ob Kamenjskem potoku ter na Kukanjah je snelo slamnate strehe. Po vodi so se prevračali kosi lesenih hlevov, skednjevi, vegastih kurnikov in zajčnikov, še žive in na hitro udušene kokoši pa kunci, ovce in jagnjeta, prašiči, celo teleta. Malo nižje, v umetnih jezerih ob pregradah, se je vsa ta šara ustavljala, vrtinčila, ponikala v valove in se iz njih spet dvigala, da nisi vedel, od kod se jemlje. Z vrtinci so se dajale štule, lese in trnki za sušenje sadja, košare in jerbasi, *podvati* in listni koši, slamnati predpražniki, grablje, lesene vile in cepci, golide, brentači in brente, *bariglice*, *bečički* in *bečurki*, *žehtnice* in *ornice*, trinožniki in klopce.

Do koder je segel jezik besne pošasti ali udaril njen podivjani rep, povsod se je grmadila nesreča in poganjala ljudem strah v kosti.

Z vodo je šel po zlu skoraj ves trud tistega leta. Njive s pšenico in ječmenom so bile požete brez enega samega srpa, vrtovi z zelenjavo uničeni brez kobilic, gosenic in polžev. Kamor je zamahnila šiba božja, povsod je oskubila sadno drevje in obrala nezrele plodove.

Voda je tekla skozi hiše in hleve, v potokih drla skozi vinograde, sadovnjake in oljčnike. S travnikov je odplaknila seno in kope, travo pa pomendrala do korenin. Po zlu je šel tudi kakšen voz s *tasarco* vred. Tako se je še enkrat potrdila stara modrost, da vzame moča trikrat več kakor suša.

Pekel pa ni rogovilil le po zemlji, klohotalo, ropotalo, bobnelo in rušilo se je tudi pod njo. Zamolklo grozeče so se oglašali znani in neznani ponori, si širili in poglabljali ozke, napol zasute požiralnike, da so se potem, ko se je divjanje malo uneslo, zlovešče režali zvedavim otročajem.

Ob cerkvi sv. Janeza Krstnika pod Skrepo in v hišah ob Kamenjščku je bilo tisti dan in še nekaj naslednjih dni takšno razdejanje, da se še starci z največjo in najstarejšo žlico podedovanega izročila niso mogli spomniti česa podobnega. Bilo je huje kot ob stoletnih vodah, veliko huje.

Podrta drevesa in naplavljeni, s kamenjem obtesana debela so ležala križemkrajem. Ob njih so se kopičile plasti prodovca, peska in zemlje. Še včeraj pospravljena dvorišča so bila do živega obupa naphana z navlako, ki ji ni bilo videti ne pametnega namena na pomena.

Po vodi so splavale tudi skrbno načrtovane in vodene priprave na sončni obrat leta 1250 in na praznik cerkvenega zavetnika, nekoč odločnega pridigarja ob Jordanu.

Seveda sta bila v svojem tristoletnem veku svetišče in naselje priča že veliko ujmam, ki se niso mogle kosati z onimi v davni, denimo v kvartarju in

pleistocenu, ko so hudourniške naplavine oblikovale sedanjo podobo Potočja. O tistih divjih spremembah pričata obsežna, nekaj metrov visoka vršaja, prvi na desni, drugi na levi strani Malenščka in pod Kamenjskim potokom.

Na vrhu prve terase se je že ob koncu osmega stoletja zjedrilo središče frankovske posesti, ki je obsegala vrtovinsko, potoško, dobraveljsko in skriljsko ravnino.

Ko so prebivalci v ozkih premenah miru in vojne sprejeli krščansko vero, je zemljiški gospod zase in za podložnike dal na prvem vršaju postaviti skromno cerkev. Iz ruševin so jo prvič obnovili po koncu madžarskih vpadov, ko se je bilo treba spet potrpežljivo skloniti k zemlji in vdano ozreti proti nebu. Pa še večkrat po tistem, saj so skozi potoško *mandrijo* divjala tudi druga sovražna krdela, z ognjenimi petelini v rokah.

Čprav sta kmalu po letu 1001 vrtovinski in skriljski cerkvici že delali družbo sv. Juriju v Huhu, je imel sv. Janez Krstnik v Potočah prav posebno mesto. Zlasti potem, ko se je na Vrtovinščku utrdila meja med solkansko in vipavsko pražupnijo. Tedaj je bilo naselje ob Potočju, se pravi v Potočah, ravno prav daleč od Solkana in Vipave, da ga je doletela čast pomožnega krstnega studenca.

Cerkvica je bila last zemljiškega gospoda. Zanjemu med njimi je bilo ime Bertold iz Ibane. Ta je malo pred koncem dvanajstega stoletja svoj *alod* s svetiščem vred zapustil kanonikom čedajskega kapitlja. Bilo je že v času, ko so se oglejski patriarhi poslavljali od zamočvirjenega Ogleja in si sprva čez poletje, potem pa za stalno iskali prijaznejši sedež od oglejskega v severovzhodni Furlaniji, in Civitate Austriae. Najprej v Čedadu, nato v Vidmu.

Potoče so tedaj že slovele po milem, malce vetrovnem podnebjem in ugodni legi za trto, oljko, mandljevec, češnjo, hruško, breskev, marelico in figovec, da se je k njim željno ozirala ne le rožaška, možaška in čedajska gospoda, marveč tudi ona s Kranjskega.

V sredini trinajstega stoletja, ko se izteka naša povest, se na vipavskem prisončju ustavi in za daljši čas zadrži tudi oko molčečih menihov iz bistriške kartuzije, iz novega samostana v Veseli dolini pri Borovnici, in Valle iocosa de Fronitz.

V evropski zgodovini, tudi v zgodovini naše dežele, velja obdobje od druge polovice dvanajstega do prve polovice trinajstega stoletja kljub ubožnemu življenju in številnim vojskam, tudi križarskim, za obdobje prebujajoče se družbene in verske svobode, tudi smeje podjetnosti, drznosti in velikopoteznosti. V zraku je čutiti nekaj več poleta, ki razvneča človeški genij in njegovega duha. Tistega duha, s katerim je — kakor vedno — sicer nevarno živeti, a vztrajno nagiba v smer, ki zna iz nesreče in preizkušnje, strahu in groze, celo iz vojske in smrti strojiti posebnega kova in leska ljudi in družbo. Tako preprosto kakor ono v skrbno ograjenih posvetnih in cerkvenih vrtovih in sobanah. To je čas velikih mislecev in širokopoteznih vladarjev, ki hoté ali nehoté pomagajo človeštvu hitreje razpirati krila in širiti obzorja.

Na sedežu rimske Cerkve se izmenja šestero papežev. Zlasti prvi trije, Inocenc III., Honorij III. in Gregor IX., vsak po svoje oljijo kolesje zgodovine od Španije do Poljske in od Italije do Nemčije. V Svetemu rimskemu cesarstvu nemške narodnosti v nekoliko podrejeni vlogi vedrita in oblačita cesar Oton IV. in Friderik II. V naših krajih pa si uspešno utrjujejo cerkveno in svetno oblast oglejski patriarhi z več kot tridesetimi škofijami in z najmočnejšo politično tvorbo na Apeninskem polotoku, ki s Pelagijem II., Wolfgerjem iz Erle in Bertoldom Andeškim doseže zenit, po katerem gre lahko le še navzdol. Njim podrejeni, kmalu pa enakopravni oskrbniki goriški grofje se sršijo po svoje. Svoj pohod začinjajo z Engelbertom, nadaljujejo in utrjujejo pa z Majnhardi, II., III. in V., ki je hkrati tudi II. Tirolski. Seveda ne moremo mimo še ene veličine, Bernarda II. Španhajmskega, koroškega vojvode in tekmeča Goriškim, ki v tem času politično pa tudi cerkveno sooblikuje življenje slovenskih dežel, tudi Goriške.

Listina, s katero stopa Vipavska dolina po letu 1001 še enkrat v slovensko zgodovino in našo povest, je *pričevanje Ulrika Rustarta, iz katere izhaja, da je bil 16. julija 1185 navzoč, ko je rajniki Bertold iz Ibane tik pred svojo smrtjo volil kanonikom sv. Marije v Čedadu svoj alod, ki ga je imel pri Potočah na meji med Skriljami in Vipavo*. Isto pričevanje po nekoliko spremenjeni različici omenja tudi Bernard iz Cerklane, vojak po poklicu in pomemben zaupnik čedadskega kapitlja, znan iz številnih listin tistega časa. Nekaj let pozneje stopi iz anonimnosti tudi Tomažin iz Cerklane, oglejski kanonik, ki po zgledu potujočih pevcev napiše *Laškega gosta, vzgojno pesnitev v nemščini*.

S tem je naša zgodba vpeta v tiste koordinate, katerih peščenke ne navijajo v prvi vrsti ljudje iz naše doline, marveč papeži, cesarji, kralji in grofje z zloščene parketa na tujem.

(Pavel P. Bratina, prevajalec in publicist, Kamnje)

SLOVARČEK MANJ ZNANIH BESED

- alod* (alodij) — v 10., 11. in 12. stoletju prosta zemljiška posest
bariglica — majhen lesen sodček za nošnjo vode na planino
bečičk (sodček, barigla) — največ tridesetlitrski sodček (za vino ali žganje)
bečurk (sodec) — največ stolitrski sod za vino
mandrija — prisončje, sončno pribežališče; prvotno ograjeno zavetje za ljudi in živino iz obdobja med nomadsko in stalno poselitvijo
ornica — dvestolitrski lesen čeber z ročajema za grozdje, vino, žito ...
podvati koš — navadna, pravokotna, štirioglasta ročna košara z ročajem, za sadje ali krompir, narejena iz deščičnega dna in vitrastih sten
tasarca — lojtrnik s košarastim ogrodjem (iz podolžnih leseni nosilcev in navpično postavljenih klinov), prostornine šest do osem m³, za prevažanje sena
učiščen (učistiti se) — po nevihti učiščene vode; učiščeno vino
žehtnica — lesena, do 150-litrška posoda za pranje perila, žehto, s žepom na dnu

Borut Peršolja

TAKO BLIZU, A TAKO DALEČ

Gore so se, jasno vidne na robu obzorja ravnine, dvignile naravnost pred nami, takoj ko smo zapustili mesto. Prvi sem jih zagledal in zavriskal podobno kot takrat, ko nekdo prvič uzre morje. »Pišuka, pri mojih gojzarjih! Tja gor — na nebo?«

V hipu, ko smo stopili na pot v visoke, v nebo segajoče vrhove, je zavladala tišina, tako prežeta z mogočno navzočnostjo Gore, da smo vsi osupnili. Kot bi nebesa in nevidni sodnik sklenila poseben dogovor, nam je bil veličastni prizor na ogled razsvetljen kot na odru. Na prepadnem severnem pročelju je igra pojemajoče zlatobe in zamolke škrlatne teme razkrila zapleteno sestavo dolgih navpičnih skalnih blokov, razov in naloženih skladov; nekateri gladki kot orjaški nagrobniki, drugi razbrazdani in žlebičasti od mojstrskih kiparjev: ledu, vode, vetra in ognja. Ogromno skalovje, ki ga je prelomljeno teme zemlje ob nastanku izrinilo iz morja, je zdaj hladno in vabeče mirovalo v senci zahajajoče lune.

Človeško oko, soočeno s tako mogočno naravno obliko, je očitno pomanjkljivo. Kdo lahko pove, kako veliko ali kako malo od njenih razkrivajočih se čudes so v resnici videli, odbrali in zabeležili pari oči, ki se zdaj v strmečem začudenju upirajo v Najvišjega?

Ali prijateljica opazi prečne police, ki križajo navpičnice glavnega vzorca, katerega geološko sestavo učenci spoznajo najkasneje v gimnaziji? Se prijatelj zaveda stotin krhkih dreves macesna in smreke, zmečkanih in preprišnih pod vsakoletnimi plazečimi se izbruhi snega, medtem ko najmlajši gornik ujame črni poblisk kavkega krila in pomisli, da je sreča opoteča? In ali se Mateja — njene noge kakor da izbirajo lastno pot skozi v tisočletjih naložen grušč, ko nagne glavo proti bleščečim vrhovom —

že počuti kaj več kot osupla gledalka, ki odprtih ust zija v milijone let staro predstavo?

Tako molče stopamo v vznožje krnice, v gosjem redu, vsak zaprt v svoj odlični svet zaznav, ne da bi se zavedali pritiskov in napetosti, ki skalno gmoto priklepajo na občasno drhtečo zemljo: škripanja in drgetanja, nestalnih preprihov in tokov, znanih samo izkušenim alpinistom, ki s čelado na glavi trkajo ob panoramske poglede.

Nobeden od njih ne vidi ali ne sliši gada, ki vleče svoje spretno črne navoje spredaj po kamnih. In tudi ne paničnega bega mravelj, muh in svizcev izpod trohnečega listja, lubja in iz lukenj, izkopanih na travnih površinah. Na tej strani Vzvišenosti je ena sama steza in številne vodljive poti. Tiste, ki so že bile, so se že davno zarasle ali izginile pod naloženim kamenjem dolgih melišč.

Dolgo, dolgo je že tega, odkar je katerokoli živo bitje razen priložnostnega zajca ali gamsa nepoklicano stopilo na njegove od ledu obrušene strmali.

Ponižnost: vrlina, ki smo jo že skoraj pozabili.

Značaj gora je spremenljivost – v dnevu in tisočletjih.

STRAŠNA LEPOTA GORA

Mateja je bila prva, ki je predrila nevidno mrežo ustvarjalne tišine. »Ti vrhovi ... čudovito strašljivi so!«

»Strašljivi? Oh, kako privlačno!« je vzkliknila prijateljica. »Boris, si slišal to?« Pri štirinajstih je beseda strašljivost zagotovo zvenela skoraj nespodobno. In zdaj, pri petindvajsetih? Boris, razsvetljen od tihega, srčnega veselja, se ji je zgolj nasmehnil. Prijateljica je vztrajala. »Mateja! Saj ni res, kajne!«

»Moj dedek je govoril o strašljivosti samo takrat, kadar je opisoval izkušnjo Dachaua,« je rekla Katja. »Edini iz vasi se je iz njega vrnil živ.«

»To je čisto nekaj drugega,« je našobljeno sklepal prijateljica.

»Če vam je všeč ali ne,« je opozorila Mateja, »je strašljivost lahko boleče lepa ali prefinjeno kruta.«

Prijateljica si je z rokami zatisnila ušesa. »Nehaj, Mateja! Nočem poslušati takih stvari.«

»Ah, ne draži je, Mateja,« je miril Boris, ker je videl, da običajno živahna prijateljica tokrat boljči z utrujenimi očmi. »Zakaj se ne ustavimo in usedemo na tole deblo in uživamo v rojstvu dneva?«

V Mateji ni bilo resnične nagajivosti — samo žgoča želja po dokončni resnici na vseh področjih. To ji je včasih prešlo v skoraj neznosno hrepenenje, tako kot včeraj zvečer, ko je pogledala na spletno vremensko napoved za ta del gora.

»Občutek imam, da je bila steza nekje tu zgoraj,« je rekla Mateja. »Spomnim se skrbnega Tumovega

opisa in skice iz starega Planinskega vestnika. Rada bi videla, od kod je bila narisana.«

»Morda so se mu približali z nasprotne strani,« je rekla prijateljica in izvlekla fotoapararat. »V tistih časih so se najbrž spustili skozi škrbino. Stvar, ki bi jo jaz rada videla, pa sta tisti nenavadni žmuli, ki smo ju navsezgodaj zgolj v nejasnih obrisih opazili iz doline.«

Ob vsakem koraku je gorska pokrajina pod njimi postajala bolj očarljiva, z novimi podrobnostmi štrlečih skal in odsekov sten z mokrimi lisastimi vzorci. Zdaj ruševje, zamolklo bleščče nad svetlo zelenino strmali, nato temna razpoka med balvanoma, kjer so kot zelena čipka trepetali macesnovi laski.

»Daj, no, da vsaj vidimo, kako je na drugi strani grebena,« je bolj sebi kot drugim rekla Katja in nabilala predolge rokave bombažne majice v dlani.

Ruševje se je kmalu umaknilo majhni zaplati gostega praskajočega zoglenelega grmovja, ki ga je zakurila strela in se je končala s skalnim skokom nekaj deset metrov nad glavami. Mateja je na čelu kolone stopila iz črne ognjene puščave v območje — zdaj že — svetle stene in pokleknila na skalo, da je dala prostor še drugim s spretno samozavestjo, ki sem jo opazoval že od zjutraj.

MED VZNOŽJEM IN VRHUNCEM

Ves dan traja razgledni spopad med vznožjem in vrhuncem.

Vonji ruševja, odkrhanih skal in umazanega snega so zgovorne priče, barve gorostasne simetrije, ki se začena tam, kjer se korak prvič naporno spozna z dokončno težo nahrbtnika.

Ko se dvigne oblak, nasprotnika iščeta svetlobno okno do neba. In vsa tišina gozdne meje ostane sezidana samo še iz hlapov v naglici ohlajenega zraka.

POLDAN ŽIVLJENJA

Dosegli smo rob. Senca je prešla čez otipljivo mejo sonca, ki se nežno, a odločno grabi za greben. Pogledu prepuščam, da lenobno tava po daljavi, drsi čez obrise gora in polzi po posameznih kamnih in obrisih viharnikov, se širi in objema ves ta čudoviti svet. Rahel severozahodnik piha od Vrha, oblaki so še varno spravljani v predal varnosti in letalo, ki brez vidne sledi reže redek zrak, v nekaj sekundah preleti odprto modrino neba. Spet je tišina. Tišina intenzivnega dialoga s samim seboj.

»Je to res divjina? So ti hribi kaj manj vredni, če so jih s svojim vzponom poustvarili naši predhodniki v sporu z naravo?« modrujem sam zase.

V Matejinih očeh preberem stisko iskanja ustreznega oprimka, in ko po nekaj poskusih premaga težnost, se zasmеji: »Divjina je stanje srca in viharjev, ki rovarijo po naši dolinski duši.«

Tako blizu nam je, kot smo mi daleč od nje. V vsakem od nas se odpirajo Dolina iskanja, Dolina ljubezni, Dolina spoznanja, Dolina odmika, Dolina enosti, Dolina osuplosti in Dolina smrti. Tokrat je pred nami Dolina življenja.

»Brala sem plakat našega planinskega društva, ki osamljeno visi na osrednji ulici,« pove prijateljica. »Če se prav spomnim je pisalo, da vabijo v iskanje različnih odtenkov gorskih pastelnih barv.«

Te se danes spreminjajo z vsakim korakom, sicer pa z govorico letnih časov, višino sonca ter z množico oblik in živo igro pogledov.

»Kadar včasih ležim doma v postelji, razmišljam, kakšne barve je tišina gora,« se odzove Katja. »Predstavljam si jo kot neizgovorljivo svetlobo, kot odtenek sive preteklosti in odtenek poživljajoče prihodnosti.«

Zdi se, da vsi zamaknjeno razmišljamo o Katjinih besedah. Brskam po spominu, po svojih uvidih in spoznanjih. Izkušnja me uči, da se barvna pričakovanja redko uresničijo, dokler jim ne pustimo, da pridejo sama od sebe. Pretanjeni načrt, mlada idejna vsebina, se hočeš nočeš podrejata izkušnji šelestenja počutja. Zavedam se, da si človek od nekdaj prisvaja

prostor, udomačuje njegov čas, njegove značajske in duševne glasove, barv pokrajine pa nikoli.

Dohitita nas tudi Boris in najmlajši gornik, ki po tem, ko umiri telo in zasoplo dihanje, izreče čudovito vprašanje brez dokončnega odgovora: »Zakaj je v gorah tako lepo?«

Boris mu z iskrivim nasmeškom (ta razkriva veselje, da je mladeniču uspelo obdržati v sebi sposobnost čudenja) postreže s približkom Nietzscheja: »Gora in njeno doživetje sta tisti poldan življenja, tisti neustavljivi trenutek polnosti bivanja, ki ga napolnjuje moč žive prisotnosti na osi sveta.«

»Lačna sem,« pa skoraj sočasno dahneteta Katja in Mateja.

S smehom na ustih drobimo zadoščenje lakote, sam pa vodniško oprezam za občutjem sebstva, za stik s popolno resničnostjo, ki nas bo — upam! — varno pripeljala domov.

IZŽAREVANJE SREČE

Predstavljam si, da se je dan za tem vzponom vsakomur od nas na obrazu videlo, da smo bili z gorami, s svetom naravnih in duhovnih presežkov. Smo bili ob misli na to vsaj za kratek čas, za kratek trenutek delovnega dne, prijaznejši? Zagotovo pa se je v nas prebujal dobro znani domači občutek, da nam lepota gora pripada, da jo poznamo od nekdaj in smo jo imeli — ponižna hvaležnost! — spet priložnost obuditi in okusiti. Skupinski spomin nam je zarisal meje domovine.

Vprašanja o lepoti gora se spet spomnim čez nekaj dni, ko doma urejam fotografije in pripravljam prispevek za blog Razgledi. Tistemu, ki ga je postavil zadnji, odpišem na njegov e-naslov in ga napotim v Dolino iskanja.

V pomoč so mu lahko odlična (domača in tuja) dela gorniških predhodnikov. (Res samo teh? Kaj pa raziskovalci morij, puščav, polarnega sveta?) Številni so tipali višine, kjer se povezujeta prvini zraka in zračnosti. Gore so neizmerno večje od človeka, navkljub temu pa smo lahko z njimi domači, zaup-

Pustimo, da izstopimo in omogočimo, da vstopajo.

ljivi. Ko v spominu brskam za obrazi svojih gorniških vodencev, mi ušesa polnijo njihove pogoste besede: »Na turi je bilo lepo, ker smo ubežali svojim skrbem in obvezam.«

Kadar hodim in sopiham, ne razmišljam, da med vzponom nezavedno stremim navzgor, k visokemu, oddaljenemu in skoraj nedostopnemu, izbranemu in onkrajnemu. Narava se mi vsakokrat daje zastonj, kot čist, trajno navzoč dar sveta in življenja.

Nekajkrat pa mi je bilo zares dano, da sem se na tem izpostavljenem koščku kamnine pod nogami počutil človeško skromnega in pred tiho praznino nad seboj, ki se te silovito dotika, majhnega in omejenega.

Večkrat pa sem čutil, da me soočenje z naravo, zadoščenje po gibanju in rahla tesnoba pred veličastjem gora silita v razvedanje po nečem, kar presega vsakodnevno posvetnost.

Velikokrat se mi med hojo prikrade beseda meditacija! Ta skrivnostna, včasih omalovaževana beseda se me najbolj dotakne ob sončnem vzhodu ali

zahodu. Takrat neopisljivo čutim, da me, neskončno majhen delček stvarstva, podpirajo kozmične energije. Narava, gore pa še posebej, mi aktivira zaznave na meji domišljije, me osebno nagovori, omogoči trajno vživetje in me oddane v pajčevino očarljivega spomina.

ODJEK GOVORICE GORA

Skozi bukov gozd vidim belino makadamske ceste, ki nas bo odpeljala nazaj med hiše poklicev in hiše razvedrila. Zadnje korake izkoristim za pogovor o doživetem.

»Utrujen sem,« pravim, »bolj kot sem si predstavljal zjutraj. Skrbelo me je, ali bo vreme zdržalo in nam bo uspelo najti prave prehode.« Ozrem se nazaj in preslepi me žarenje zadovoljno utrujenih oči.

»Že dolgo sem si želela na to turo. Obljubil mi jo je že moj pokojni oče,« tiho zadržuje solze v očeh Katja. »Zdaj sem izpolnila njegovo in svojo željo.«

Od spodaj zaslišimo zvok avtomobilov, a preplet doživetega ne popušča.

S svojo pojočo govoro se oglasi sicer redkobeledni Boris, ki ga kmalu čaka rojstvo prvorojenca: »Dopoldan me je ves čas neuklonljivo spremljala koncentracija. Vse je bilo podrejeno lastnemu telesu in ritmu gibanja. Ob sestopu pa se je nekaj prelomilo v meni. Zgodilo se je brez truda, ujelo me je stanje umirjenosti, ki me je naredilo majhnega in pokornega. Nikoli doslej nisem občutil kaj takega.«

V osuplosti zaradi teže povedanega je tiho odjeknila beseda, ki si je dovolila vzeti naš duh in pokoriti razum: »Hvala.«

Hvala, narava, za poldan življenja.

(mag. Borut Peršolja, geograf in gornik, Domžale)

Fotografije Borut Peršolja

Ivan Žigart
STAREC IN OTROK

»Oh, dedi, poglej! Kako je vendar to lepo! Daj, postojva še malo,« ga zaprosi vnukinja.

»Saj res ne vem, zakaj tako hitiva, kakor da nama gori za petami, ko imava vendar časa še na pretek. Sploh pa, veš, za lepoto si mora človek vedno vzeti čas.«

Tako obstaneta in se zazreta v nenavadno slikovito podobo, ki se na veliko razprostira pred njima, medtem ko nevidni slikar nanjo vneto nanaša vznemirljivo žive barve. Zdi se jima, kakor da pred seboj gledata od valov razbrazdano goreče morje. Škrlatno rdeče barve namreč žarijo v vsem svojem najbolj razkošnem sijaju. Pa ne za dolgo. Komaj jih lahko njune oči vsrkajo, se začno prekrivati z rožnato, ki se malo zatem že preliva v oranžno. Tako pisana paleta postaja čedalje bolj svetlo zlata, skoraj že svilnato prosojna. Skratka, videti je, kakor da barve igrajo najveličastnejšo orgelsko glasbo.

Pravzaprav pa to, kar občudujeta, ni kakšna umetniška slika na platnu. Sploh ne. Je le komaj prebujeno mlado nebo, je jutranja zarja, je rojstvo novega dne. Priklicalo ga je vzhajajoče sonce, ki se je povzpelo izza obzorja nad razgibanim gričevnatim svetom. To večno ponavljanje ... O, kolikokrat ponovljena zmaga luči nad temo!

In starec in otrok spet zakorakata po vaški cesti, vsa obžarjena od sonca. Tudi pot pred njima je kakor posuta s sončno zlatnino. Na eni strani še ždiyo na pol dremave hiše v jutranjem miru, na drugi drevesa z golimi vejami nemo štrlijo proti nebu in se rahlo pozibavajo v vetru.

»Tak južni veter navadno ne obeta nič dobrega. Kar čez noč se rad preobrne na sever in potem nasiplje snega, da zamete vse poti. Ne bi bilo prvič; za miklavževo smo ga že večkrat gazili, včasih tudi do

kolen, da je kar hrustalo pod nogami,« zdajci spregovori dedek.

»Tega se pa že zelo veselim. Potem bova pa spet naredila sneženega moža, zelo velikega, kajne, dedek?«

»Bova, bova,« ji ded veselo pritrjuje, ker tudi sam ob tem podoživlja neko davno, že skoraj povsem pozabljeno radost, ki jo je kot otrok občutil vsakokrat, kadar je začel naletavati tako zaželen prvi sneg. Vriškaje se je podil naokrog in lovil snežinke, da so se mu nato topile na dlaneh.

Zdaj se v zvoniku oglasi zvon. Sprva malo negotovo in plaho, nato pa odločneje in močneje.

»Zakaj pa tako čudno zvoni?« zanima dekllico.

»Ker pritrkavajo, trjančijo,« ji pojasni dedek.

»Pa zakaj?«

»Da zvonovi zvenijo čisto drugače, a se ti ne zdi? Veliko bolj slovesno, bolj praznično pozvanja, saj je pa tudi treba, ker je danes miklavževo in ker praznujemo žegnanjsko nedeljo.«

Medtem se je vzhajajoče sonce dvignilo že tako visoko, da se je skrilo za cerkvenim zvonikom. Zdaj je videti, kot da zaslepljujoči snopi žarkov žarijo prav iz zvonika. Tako je stolp še bolj izstopal in je bil kakor visok jambor na zelo veliki ladji, ki pluje soncu naproti. Starcu pa je glas zvonov obudil iz knjige spominov že skoraj pozabljeno pesem. Dozdeva se mu, da kar sliši njen žalobni napev:

*Iz stolpa sem mi zvon doni,
ko ulega mrak se po vasi ...*

Kakor da ponovno sliši očetov visoki tenorski glas. Oče je tolikokrat zapel to pesem. Očitno mu je tako prirasla k srcu zaradi pritajene, mehke otož-

Foto Alenka Veber

nosti. Sploh pa ima pesem zvonov izredno širok čustveni razpon: od najbolj črne žalosti, ko turbno zacinglja navček, do najvišjega veselja ob vstajenjski aleluji, ko se mogočno oglasijo velikonočni zvonovi ... Vivos voco, mortuos plango ... Zares: žive kličejo, mrtve objokujejo.

»Pa Miklavž, bo danes spet prišel?« premoti dekletce starčevo razmišljanje.

»Ljuba moja punčka, sveti Miklavž je za letos vendar svoje že opravil. Kaj ti ni prinesel daril?«

»Seveda, seveda jih je. Pa še koliko!« kar veselo poskoči. »Kaj si že pozabil, saj sem ti jih pokazala?«

»Videl sem jih, kajpada. Pa tudi šibo ti je prinesel, če se ne motim. Najbrž si bila kdaj prav poredna,« se namuzne dedek. »Kaj pa parkljev, teh si se kaj bala?«

»Niti ne. No, mogoče čisto malo. Pa res, dedi, čisto malo,« zagotovi, ko zagleda dedkov nejeverni obraz, »saj me je mamica držala na kolenih.«

Jaz sem se jih pa kar, pomisli starec. Kakor se je Miklavža veselil, tako se ga je obenem tudi bal. Seveda zaradi parkljev, ko pa so o njih po vasi krožile tako strašljive pripovedi. Pripovedovali so celo, da so tistega, ki ni hotel moliti, zavlekli na konec vasi, prav tja dol do ribnika, ali pa so takega junaka zaprli za kratek čas v staro mrtvašnico, da mu nikoli več ni prišlo na misel, da bi se šalil z njimi. No, koliko pa je bilo vse to tudi res, je pa druga pesem. Kakor koli že, brž ko se je namreč zmračilo, ni več upal ven,

ampak se je stisnil v kot k svoji babici pri starem štedilniku. Tam se je počutil najbolj varnega. Napeto je vlekel na ušesa, kdaj se bo zunaj na pragu zaslišalo rožljanje z verigami. Ko pa je bilo vse mimo, je vedno spoznal, da je bila prava neumnost, da se je tako bal. In darila! Kako so dišala in kako so bila okusna, a parkelj je bil kljub vsemu najbolj slasten.

»Ja, ja, parkelj je bil najslajši,« polglasno zamrmra bolj zase.

»Kaj praviš, dedi?«

»Ah, nič, nič. Veš, včasih malo glasneje razmišljam.«

Ne more ji razlagati tega, sedaj še ne bi razumela, da starci živijo sicer v sedanjosti, še raje pa se zatekajo v nekdanje čase, kot da bi z obujanjem spominov hoteli znova priklicati minule dni. Ja, če dolgo živiš, tudi marsikaj doživiš in tudi mnogo pozabiš. Kar pa vendarle ostane v shrambi spomina, je toliko bolj dragoceno. To je nekako podobno izpiranju rečnega peska, ki uhaja skozi sito. Mnogo ga je treba precediti, da se na situ zaleskečejo zlata zrnca.

Oh, seveda, babica, babica ... Vselej mu je pomenila varno in zaupno zatočišče. Še vedno jo lahko ugleda pred seboj, kako sedi za mizo (navadno ob nedeljskih popoldnevih) ali zunaj na klopici pod brajdami, kako drži v rokah molitvenik in kako prebira jagode na svojem rožnem vencu. Dedek pa ne – on je navadno odtaval tja med svoja polja in travnike. Rad se je sprehajal med njimi in opazoval, kako zori žito, kako valovi v poletnem vetru.

»Bo, dobro leto bo, tako vsaj kaže. Bog nas samo varuj kakšne hude ure!« je navadno modroval, kadar sta skupaj stopala po ozarah. Takrat so bile seveda nedelje nekaj posebnega, zares praznične. To se je čutilo kar v zraku. Čutil si spoštljivost do Gospodovega dne, danes pa ... Ah, kaj bi ...

»Veš, tudi Bog je sedmi dan počival,« je običajno dodal.

Sploh je bil poln zgodb, posebej še takrat, kadar je beseda tekla o vojni. Sam je bil v daljni Galiciji, a na srečo v zaledju, med kuharji.

»Nobena vojna ni dobra, nobena. Satanovo seme

je, ki nikomur ne prizanese. Umirajo pa vsi, nedolžni ali krivi. Največkrat na žalost ravno tisti, ki so najmanj krivi za vse zlo. Tudi zmagovalci so poraženci, kajti v vojni umre tudi ljubezen. In to si zapomni, Tonček: samo tam, kjer je ljubezen, samo tam je sreča, samo tam je Bog.«

Visoka leta sta dočakala oba. Dedek se je prvi poslovil. In ko je tistega zimskega dne stal ob njegovem odprtem grobu in ko se je krsta pogrezala v pregloboko jamo, se je zavedal, da je ugasnilo njegovo otroštvo, da je dokončno minila njegova mladost.

Ah, spomini, ki nas tako radi obletavajo ... Kakor drevo so, ki hoče pognati visoko pod nebo, zato mora razpresti svoje korenine globoko v nedrje zemlje, od koder lahko srka sokove za svojo rast – tako tudi človek potrebuje spomine, ne more živeti brez njih.

Bolj ko se starec in otrok bližata cerkvi, glasneje je slišati milozvočno pritrkavanje. Cerkev s pokopališčem, ograjena je namreč z visokim kamnitim zidom, je postavljena na nekoliko dvignjeno vzpetino, kamor pa vodita vsaj dva ducata dokaj strmih stopnic.

»Zdaj me pa čaka še majhen križev pot,« zavzdihne dedek, ko njegov pogled zdrsi po stopnicah do celine, do odprtega prostora pred vhodom na pokopališče, »ampak morava gor, ni druge izbire.«

»Dedi, samo počasi, pa bo šlo,« ga spodbuja dekletce.

»O, veš, ko sem bil še v tvojih letih, smo otročaji igrate preskakovali te stopnice. Bog ve, kolikokrat sem jih preskočil. Zdaj pa, eh, kaj bi tožil.«

Pred cerkvijo se je nabralo že precej ljudi, tudi nekaj kramarjev je bilo opaziti.

»Dedi,« previdno spregovori vnukinja in stopi predenj. »A mi boš danes kaj kupil?«

»Seveda, če boš pridna, zagotovo.«

»Kaj mogoče nisem?« ga nagajivo pogleda s svojimi nedolžnimi očki.

Nato si ogledujeta razstavljeno blago in deklici pade v oči veliko lectovo srce, tako z ogledalcem.

»Dobiš ga, ker tako rada hodiš z mano. Sploh pa je zapisano: Prosite in vam bo dano! In ker te imam zelo rad, ker si nekaj najbolj dragocenega, kar mi je bilo podarjeno na starost ... Ti si zares moja jutranja zarja,« se razneži dedek.

Dekletce je presrečno.

»Preden greva k maši, pa še stopiva do našega groba, da prižgeva svečko. Naj se ve, da je danes miklavžev za vse.«

Gorečo svečko postavita na vznožju groba. Plamenček veselo zaplapola. In zdi se, kot da ves prostor seva posebno svetlobo, kot da se lučka na grobu spaja s tisto tam zgoraj.

*(Ivan Žigart, slavist, književnik,
Miklavž na Dravskem polju)*

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA

Kronika Celjske Mohorjeve družbe prinaša pregled dela založbe od zaključka redakcije *Mohorjevega koledarja 2014* do zaključka redakcije *Mohorjevega koledarja 2015*.

Poleg številnih tiskovnih konferenc, literarnih popoldnevov, mohorskih večerov in drugih prireditvev, na katerih je beseda tekla o naših izdajah, so redakcijsko leto zaznamovali še dogodki, ki so povezani predvsem z našimi zvestimi sodelavci ter njihovimi življenjskimi ali spominskimi jubileji.

Najstarejša slovenska revija za kulturo in družbo *Zvon* je letnik XVII v glavnem posvečala predstavitvi posameznih osebnosti, ki so s svojim delom trajno zaznamovale tako Mohorjevo družbo kot celotno slovensko javnost:

— Andreja Gosarja (1887–1970), velikega Slovence, ekonomista in kristjana.

— zdravnika in znanstvenika, ki je v svoji osebnosti združeval vrhunsko znanje in izreden etični čut, akademika profesorja Jožeta Trontlja (1939–2013).

— prevajalca in urednika Mohorjeve družbe Janka Modra (1914–2006),

— 90. obletnice pisatelja Alojza Rebule (1924) ter vzgojitelja in psihologa razvajanosti Bogdana Žorža (1948–2014)

Vedno pa nas razveseli tudi, kadar kateri izmed naših sodelavcev prejme nagrado za svoje delo. Konec leta 2013 smo se razveselili novice, da je misijonar Pedro Opeka prejel *prstan strpnosti*, najvišje priznanje Evropske akademije znanosti in umetnosti.

Razveselili smo se tudi nagrade, ki jo je prejel Tone Kuntner; postal je lastnik zlatnika poezije za leto 2014. To nagrado za obsežen pesniški opus ter za žlahtni prispevek slovenski literaturi in kulturi je prejel na prireditvi ob podelitvi Veronikine nagrade 26. avgusta na Starem gradu v Celju. Ob pesnikovi sedemdesetletnici smo v letu 2013 izdali pesniško zbirko *Podorane sanje*.

Redakcijsko leto oktober 2013–september 2014 se tako zaključuje z 70-imi novimi izdajami in 25 ponatimi.

Pregled našega dela priča tudi o vztrajnosti najstarejše slovenske založbe, predvsem pa o drznosti izdajati dobre in pomembne knjige za slovenski prostor v času, ko se kupna moč bralcev manjša.

O naših izdajah redno poročajo vsi večji in pomembnejši tiskani in radijski mediji *Delo*, *Družina*, *Ognjišče*, *Večer*, *Bukla*, *Dnevnik* itd., z našimi avtorji so večkrat objavljeni intervjuji v pomembnih publikacijah, naši uredniki potujejo po vsej Sloveniji in tudi prek meja ...

OKTOBER 2013

V začetku oktobra smo na knjižni trg pospremili dve knjigi iz zbirke *Glasovi*. Prva *Kar nej rejs, se neč ne guvuri* Brede Vidmar Mandič prinaša izbor povedk izpod Lisce in njene širše okolice. Druga *Gori, doli, sem in tja* Marte Orešnik, Vide Štiglic in Petra Weissa pa izbor folklornih pripovedi iz Zgornje Savinjske doline. Poleg avtorjev je knjigi predstavila tudi urednica zbirke ddr. Marija Stanonik.

Sodelavci zbirke *Glasovi*

V sodelovanju z Domom sv. Jožef smo na Mohorskem večeru gostili fotografa Hermana Čatra, avtorja monografije *Stanko*. Naključno srečanje je rodilo prijateljstvo, ob obiskih pa so nastajale fotografije, ki so bile že nekajkrat razstavljene in večkrat tudi nagrajene. Serija fotografij o osamljenem možakarju iz zaselka pri Svetini je sociološka študija in hkrati fotografov razmislek o življenjskih vrednotah.

Sledila je predstavitev petih knjig. Pod prvo *Otroci imajo radi stare starše* se je podpisala Helga Gürtler. Namenjena je predvsem starim staršem in njihovem druženju z vnuki. Knjigi je spremno besedo dodal dr. Božidar Voljč. Preostale štiri knjige avtorjev Davida Ratteja *Popotovanje očetov*, Ulricha Huba in Jörga Mühleja *Na Noetovi barki ob osmih*, Quentina Blaka *Kakaduji* ter Lana Smitha *Dedkov vrt* pa so namenjene našim najmlajšim bralcem.

Dr. Božidar Voljč

Tema Razmišljanj in razgovorov v Mohorjevi, vodi jih dr. Bojan Žalec, je bila *svetovni etos*. Sodelovala sta pravnik dr. Marko Pavliha, redni profesor na Fakulteti za pomorstvo in promet Univerze v Ljubljani, in filozof dr. Borut Ošljaj, izredni profesor na ljubljanski Filozofski fakulteti.

Jernej Terseglav je v oktobru začel nov niz popoldanskih srečevanj v prostorih knjigarne Celjske Mohorjeve družbe na Nazorjevi ulici 1 v Ljubljani. Prvi niz Mohorske čitalnice je bil namenjen razpravi o bralni kulturi in literaturi.

Mesec smo zaključili s predstavitvijo knjig Johna D. Caputa *O religiji* in Pierra Lunela *Pustolovščina Pedra Opeke* s spremno besedo Jožeta Možine.

Jože Možina

NOVEMBER 2013

V sodelovanju z Župnijskim zavodom Dravljje smo na prvi novembrski tiskovni konferenci predstavili knjigo misijonarja Jožeta Kokalja DJ *Podobe in obrazi iz galerije življenja*. Predstavitvi je dva dneva pozneje sledil še popoldanski pogovor z avtorjem.

Jože Kokalj

236

V Domu sv. Jožef je bil gost Mohorskega večera misijonar Pedro Opeka, ki je bil za svoje delovanje v prid človeštva nominiran za Nobelovo nagrado za mir.

V sodelovanju z veleposlaništvom Islamske republike Iran v Ljubljani smo predstavili knjigo Sejeda Muhammada Huseina Tabatabajja Šiizem *v islamu*. Delo je izšlo v prevodu dr. Draga Karla Ocvirka.

V okviru *Slovenskega knjižnega sejma 2013* smo pripravili štiri Debatne kavarne z naslovi *Ob monografijah O arhitektu Plečniku* (Tomáša Valena) in *Fürstu* (Nataše Koselj), *Pedro Opeka za pravično delitev dobrin in zoper globalizem*, *Razvajanje in stari starši* ter *Vzgojimo psa – učinkovito, a prijazno*. Prvi in zadnji pogovor je vodila urednica Tadeja Petrovič Jerina, s Pedrom Opeko se je pogovarjal Jože Možina. V Debatni kavarni *Razvajanje in stari starši* pa sta ob moderiranju Jožeta Faganela sodelovala dr. Božidar Voljč in prof. dr. Ana Krajnc.

Konec novembra smo na knjižni trg pospremili *Redno zbirko 2014*. Zbirka je poleg *Mohorjevega koledarja 2014* prinesla še domačo povest *Ko ni cvetela*

ajda Rudija Mlinarja, praktični vodnik za pristno življenje *Duhovnost za vsak dan* Jamesa Martina DJ, satirične zgodbe o župniku in partijskem sekretarju *Don Camillo in Peppone I* Giovannina Guareschija ter pripoved o prijateljstvu, pogumu in zvestobi *Veste, kdo je Čeri?* Neže Maurer. *Redni zbirki 2014* je bil priložen tudi stenski koledar s podobami papežev dveh vatikanskih koncilov. Na tiskovni konferenci pa smo predstavili tudi *Družinsko pratiko 2014*.

DECEMBER 2013

Tudi v zadnjem mesecu leta 2013 so sledile redne predstavitve knjig. V knjigarni Celjske Mohorjeve družbe na Nazorjevi ulici 1 smo na prvi decembrski tiskovni konferenci predstavili knjigo Johna Steinbecka *Kratko kraljevanje Pipina Četrtega*, ponatis knjige Viktorja E. Frankla *Kljub vsemu reči življenju DA* ter knjigo Brigitte Speck *Pecivo s stevijo*.

Sledila je predstavitev *Redne zbirke 2014* in vidnejših izdaj v letu 2013 v Mohorjevi dvorani v Celju.

V Ljubljani smo do konca meseca pripravili še tri tiskovne konference. Na njih smo predstavili knjige Jožeta Jagodica *Nadškof Jeglič: majhen oris velikega življenja*, ddr. Jožeta Mačka *Mašne in svetne ustanove ter legati v Lavantinski škofiji II* in Laško skozi stoletja (izdala Občina Laško) ter zbornik Otmar Črnilogar – človek mnogih talentov, ki ga je uredil Alojzij Pavel Florijančič.

Alojzij Pavel Florijančič

Bogato založniško dejavnost v letu 2013 smo zaključili s predstavitvami knjig Ericha Kästnerja *Trinajstero mesecev*, Toni Morrison *Domov*, Hermana Čatra *Stanko* in Milice Sturm *Uganke*.

Herman Čater

Popoldanski utrip v knjigarni na Nazorjevi ulici 1 v Ljubljani smo zaokrožili s predstavitvijo knjige Leona Oblaka *Sto svetnikov in svetnic v sonetih*, ki je izšla pri založbi Ognjišče.

Ob osemdesetletnici smo se spomnili dr. Milana Dolgana. Slavista, pedagoga in avtorja strokovnih knjig je predstavil dr. Mihael Glavan.

JANUAR 2014

Dr. Bogdan Dolenc in prof. Janez Zupet

Novo leto smo najprej pospremili s predstavijo knjige Johna Henryja Newmana *Razvoj krščanskega nauka*. Delo je izšlo v prevodu Janeza Zupeta in Janeza Fabjana. Spremno besedo je dodal dr. Bogdan Dolenc.

Predstavili smo tudi najstarejšo slovensko revijo za kulturo in družbo *Zvon*.

V Domu sv. Jožef smo v spomin na predsednika SAZU dr. Jožeta Trontlja pripravili Mohorski večer *Etika življenja*. Sodelovali so prof. Jože Faganel, direktor založbe, mag. Barbara Jan Bufon, sodnica, dr. Urh Grošelj, zdravnik in dr. Roman Globokar, teolog moralist.

Mohorski večer Etika življenja – v spomin na dr. Jožeta Trontlja

Foto Miha Lokovšek

Konec januarja je prinesel predstavitev knjige Xaverja Amadorja *Nisem bolan, ne potrebujem pomoči* v prevodu prim. dr. Igorja M. Ravnika in s spremno besedo prim. dr. Andreja Žmitka. Predstavili pa smo še knjigo Viktorije Gorjup *Ptice imaš v očeh* z ilustracijami Ludvika Kogejca.

Na januarskem literarnem popoldnevu z naslovom *O dilemah medicinske etike danes* je moderator prof. Jože Faganel gostil zdravnika prof. dr. Jožeta Balažica, dr. med., pravnico mag. Barbaro Jan Bufon in moralnega teologa doc. dr. Romana Globokarja. Iztočnica za pogovor so bile knjige Eberharda Schockenhoffa

Viktorija Gorjup

Etika življenja (Celjska Mohorjeva družba), Romana Globokarja *Teološka etika med univerzalnostjo in partikularnostjo* (Teološka fakulteta), Barbare Jan Bufon *Embrionalne matične celice – prihodnost ali stranpot* (Uradni list RS) in Adriana Pessine *Bioetika – Kri tična vest tehnološke civilizacije* (Založba Družina).

238

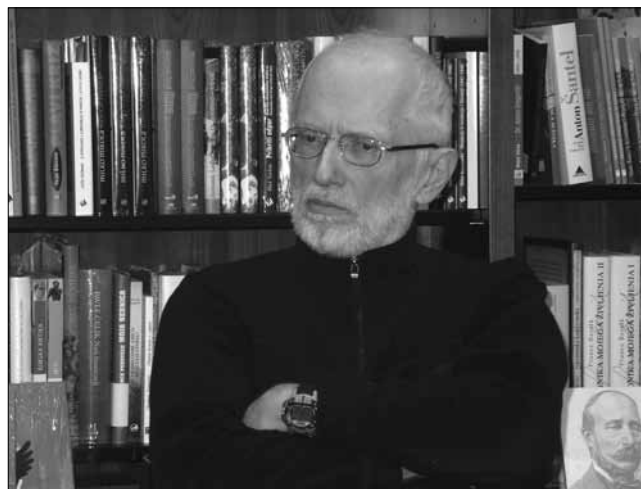
Etika življenja in Roman Globokar

Zadnji torek v januarju smo bili gostje knjigarne Ognjišče v Kranju Literarni večer, ki smo ga poime novali *Razvajanje in stari starši*, je potekal ob izidu knjige Helge Gürtler *Otroci imajo radi stare starše*. Ob direktorju Celjske Mohorjeve družbe Jožetu Faganelu so večer oblikovali še dr. Božidar Voljč in dr. Ana Krajnc.

Založba Ognjišče pa je bila gostja Mohorskega večera v Celju. Urednik Božo Rustja je predstavil zbirko *Zgodbe za dušo*, Leon Oblak pa pesniško zbirko *Sto svetnikov in svetnic v sonetih*.

FEBRUAR 2014

Na začetku meseca smo v knjigarni na Nazorjevi ulici 1 predstavili knjigi Alexandra Jolliena *Hvalnica šibkosti* v prevodu Jasmine Rihar in Gilbretha Keitha Chestertona *Nedolžnost očeta Browna* v prevodu Branka Gradišnika.

Prevajalec Branko Gradišnik

Naslednja tiskovna konferenca je bila posvečena predstavitvi knjig Fulvia Tomizze *Mladoporočenca z ulice Rossetti* v prevodu Majde Capuder, s spre mno besedo Miroslava Košute, in George Sand *Hudičeva mlaka* v prevodu Mojce Seliškar. V zadverju

knjigarne pa smo pripravili razstavo Valentina Scagnettija *Illuminator poezije – I. Preizhujozhe poesije*.

Gost Mohorskega večera v Celju je bil pesnik Tone Kuntner. Pogovor z njim je ob izidu domovinskih pesmi v knjigi *Podorane sanje* večer vodila urednica Alenka Veber.

Prevajalka Mojca Seliškar

MAREC 2014

Z izdajo knjige Ignacija Vojeta *Od Osmanov do Celjanov*, spremno besedo je dodal dr. Vasko Simoniti, smo pospremili tudi avtorjevo osemnosemdesetletnico. Knjige so se razveselili predvsem ljubitelji zgodovine in umetnostne zgodovine.

Ignacij Voje

Mohorski večer v Celju je bil ubran na temo razvajanja in starih staršev ob sodelovanju Jožeta Faganela, dr. Božidarja Voljča in dr. Ane Krajnc.

Ponovno pa smo se odzvali tudi vabilu založbe Ognjišče in obiskali Prešernovo mesto Kranj. Gošnja literarnega večera je bila Neža Maurer, ki je kramljala z urednico Tadejo Petrovič Jerina.

S pesnikom Tonetom Kuntnerjem smo obiskali Slomškov Maribor.

Marčevska Razmišljanja in razgovori v Mohorjevi so minili v znamenju pogovora o vzgoji, učenju, ustvarjalnosti in šolskem prostoru.

Avtor knjige *Zgodovina slovenskih železnic na razglednicah* (2013) Tadej Brate je bil gost prof. dr. Janeza Bogataja na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Na redni tiskovni konferenci smo gostili Angeliko Zöllner, avtorico knjige *Rdeča hiša ali skrivnost živih besed*, ki je izšla v prevodu Alenke Novak.

V sodelovanju z Zavodom Rihtarjeva domačija smo pripravili literarno popoldne, na katerem je Alenka Veber v predavanju *Zbogom, kranjska dežela, nikoli več te ne bom videl* osvetlila zgodovino slovenskega izseljenstva konec 19. in v začetku 20. stoletja, kot jo je sama spoznavala v času raziskova-

Angelika Zöllner

nja življenjske zgodbe enega izmed 300.000 Slovencev, ki so šli v Severno Ameriko in druge države.

APRIL 2014

Na prvi aprilski redni tiskovni konferenci smo v Ljubljani predstavili knjigo Wolfganga Hilbiga *Provizorij*, prevod in spremno besedo je prispeval Slavo Šerc. Poleg prevajalca so na predstavitvi knjige sodelovali še Antje Contius, vodja fundacije S. Fischer Stiftung, Joachim Kersten, odvetnik in izvršitelj Hilbigove dediščine, ter Andrej Lovšin, predstavnik literarne mreže Traduki.

Na Mohorskem večeru v Celju smo gostili prof. dr. Ignacija Vojeta ter pogovor posvetili izidu njegove knjige *Od Osmanov do Celjanov*.

V Ljubljani je sledila predstavitev knjige Lojzeta Peterleta *V Evropi s slovenskim srcem – Izbrani govori* in knjige Janeza Pavla II. *Moža in ženo je ustvaril* v prevodu Gregorja Lavrinca ter knjige Ivana Rojnika *Pavel VI. – koncilski papež*.

V sodelovanju z Društvom slovenskih književnih prevajalcev sta se na literarnem večeru v okviru ciklusa z naslovom Pridobljeno s prevodom predstavila književna prevajalca Vladimir Pogačnik in Primož Vitez.

Mesec smo zaključili na pogovoru s prof. Eberhardom Schockenhofom, avtorjem temeljnega evropskega učbenika o medicinski etiki *Etika življenja*.

Prof. Eberhard Schockenhof

MAJ 2014

Na majskem literarnem popoldnevu v knjigarni Celjske Mohorjeve družbe smo predstavili knjigo poezij *Mavrične misli*, ki jo je avtorica Dolores Peroša izdala v samozaložbi. Za glasbeno spremljavo je poskrbela Mojca Zelenko, recitirali sta Minja Štule in Lucija May, program pa je povezoval Franko Hmeljak.

Na majskih Razmišljanjih in razgovorih v Mohorjevi je voditelj prof. dr. Bojan Žalec v goste povabil prof. dr. Janeza Juhanta, člana Evropske akademije znanosti in umetnosti iz Salzburga, in doc. dr. Vojko Strahovnik, oba s Teološke fakultete Univerze v Ljubljani. Podlaga razmišljanja je bila knjiga dr. Juhanta *From Ethical Person to Dialogical Society: Challenges of Global Society*, ki je izšla leta 2013 pri ugledni nemški založbi Lit Verlag.

S pesnikom in gledališkim igralcem Tonetom Kuntnerjem pa smo se odpravili na pesniški večer na Šobčevo domačijo na Kalu (občina Pivka), kjer smo predstavili pesnikovo pesniško zbirko *Podorane sanje*.

Pomladni mesec smo zaključili prav na zadnji dan v mesecu s prireditvijo Pravljičarnica, na kateri so se otroci vseh starosti na uri pravljice naučili tudi izdelovanja pisanih papig iz blazinic.

Pesnik Tone Kuntner na Šobčevi domačiji na Kalu

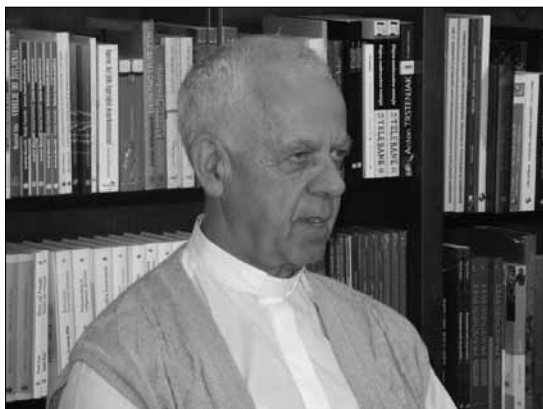
JUNIJ 2014

Prva junijska tiskovna konferenca je prinesla predstavitev dveh družinskih priročnikov *Otrok od 1. do 3. leta* Anne Bacus, knjigo je prevedla Mojca Seliškar, ter prenovljene izdaje domačih strokovnjakinj Alojzije Fink, Pjerine Mohar in Anice Sečnik *Domača nega*.

Sledila ji je tiskovna konferenca s predstavitvijo knjige Metke Klevišar *Vsak ima svojo zgodbo, ta je moja* in priročnika Angela Brusce *Duhovno spremljanje bolnikov*. Slednjo je predstavil dolgoletni bolniški duhovnik Miro Šlibar.

Anica Sečnik, Mojca Seliškar in Jože Faganel

Miro Šlibar

Brane Senegačnik

V nadaljevanju smo predstavili ponatis Gregorčičevih *Poezij* in pesniško zbirko Braneta Senegačnika *Tišine*, spremno besedilo je dodal ddr. Igor Grdina, ter prevod izpod peresa Jožeta Stabeja *Kako je zares umrla gospa Bovary* Philippe Doumenc.

V sodelovanju s Študijskem centrom za narodno spravo smo na sedežu Študijskega centra predstavili knjigo dr. Milka Mikole *Revolucionarno nasilje na Štajerskem 1941–1945*. Knjigo je poleg avtorja predstavila še dr. Mateja Čoh Kladnik.

JULIJ 2014

V sodelovanju s Pavlom P. Bratino smo izdali zbirko trinajstih svojskih novel iz Vipavske doline *Pod to goro* čavensko. Delo so na julijski tiskovni konferenci predstavili prof. dr. Alenka Dular, Jože Faganel in avtor. Za glasbeno spremljavo sta poskrbela bari-tonist Miha Zabret in pianist prof. Primož Bratina.

SEPTEMBER 2014

Na prvi septembrski dan je sledila predstavitev monografije ddr. Damirja Globočnika *Janez Puhar (1814–1864)* Prvi slovenski fotograf in fotografski izumitelj.

V začetku meseca smo se udeležili srečanja treh

Edvard Kovač

sestrskih založb v Mali dvorani Kulturnega centra Lojze Bratuž v Gorici. V prvem delu srečanja sta direktor Celjske Mohorjeve družbe Jože Faganel in pesnik Miroslav Košuta spregovorila o knjigi Alojza Rebule *Kominform v Zabrinju*. Drugi del srečanja pa so uredniki Celjske, Goriške in Celovške Mohorjeve družbe namenili predstavitvi svoje dejavnosti, svoje pa so dodali tudi vsi trije predsedniki Jože Planinšek, Jože Kopeining in Renato Podbersič.

Do konca meseca smo predstavili še knjigo Pavline Bobič *Vojna in vera, Katoliška cerkev na Slovenskem 1914–1918* v prevodu Nikija Neubauerja in

roman Pierra Lemaitra *Na svidenje tam zgoraj*. Roman je prejel Goncourtovo nagrado za leto 2013. Za prevod v slovenski jezik pa je poskrbel Matej Leskovar. Lemaitrov roman sta predstavila ddr. Igor Grdina in p. dr. Edvard Kovač.

Skoraj že jesensko Literarno popoldne smo naslovili *O predelavi antičnega mita*, predstavili pa knjigo dr. Boruta Koruna *Odisej sem, Itaka dom je moj sončni* (Velenje, 2013). Sprehodu v grško antiko se je pridružila Sovretova nagrajenka in poznavalka antike dr. Nada Grošelj, pogovor pa je spodbujal Jože Faganel.

Do konca septembra smo predstavili še knjigo Walterja Kasperja *Evangelij družine in Nova evangelizacija Evrope*. Knjiga je izšla v sodelovanju s Škofijo Celje, prevedel jo je Branko Cestnik, CMF, Stanislav Lipovšek pa je dodal predgovor. V prevodu Simona Janeža pa je izšel izbor pridig sv. Jožefmarije Escrivé *Božji prijatelji*.

(Alenka Veber, urednica Mohorjevega koledarja 2015)

Fotografije Alenka Veber

ČASTNI ČLANI CELJSKE MOHORJEVE DRUŽBE

akad. prof. dr. Kajetan Gantar
msgr. dr. Franc Kramberger
prof. Mirko Mahnič
prof. France Pibernik
akad. prof. Alojz Rebula
kardinal dr. Franc Rode
msgr. Oskar Simčič
Zorko Simčič
dr. Marijan Smolik
prof. Janez Zupet

CELOVŠKA MOHORJEVA DRUŽBA

Po 39 letih službovanja pri Mohorjevi družbi v Celovcu se je s koncem marca 2014 upokojil njen dolgoletni ravnatelj kom. sv. dr. Anton Koren. V predhodnem večmesečnem izbornem postopku je upravni odbor Mohorjeve družbe določil za nova ravnatelja dr. Karla Hrena ter vodjo Mohorjeve založbe Franca Keliha.

Ravnateljka sta z začetkom aprila 2014 prevzela vodstvene naloge in se v okviru izrednega občnega zbora predstavila tudi delegatom Mohorjeve družbe. Na tem izrednem občnem zboru so bila predstavljena poročila za poslovni leti 2012 in 2013, s privolitvijo škofa dr. Aloisa Schwarzza so na njem tudi prilagodili pravila Mohorjeve družbe. Kot nova člana nadzornega odbora sta bila izvoljena ddr. Mariana Wakounig in dr. Marija Škof.

V veliki hiši Mohorjeve ob Cesti 10. oktobra imata svoj sedež tudi Slomškov dom in zasebna Ljudska šola Mohorjeve družbe. Hiša je bila zgrajena leta 1974 in streho je bilo treba nujno popraviti. Dela so potekala po načrtih. [...]

Z nadgradnjo Mohorjeve matične hiše ob Vetrinjskem obmestju v letu 2012 ter s popolno sanacijo Mohorjeve hiše ob Cesti 10. oktobra v letu 2014 je pridobil kar celoten mestni okoliš privlačnost, saj sta obnovljeni in povečani poslopji zelo lepi. Številnim slovenskim ustanovam in drugim najemnikom ter Mohorjevi družbi sami pa omogočata obnovljeni poslopji udobno in sodobno domovanje.

MOHORJEVA ZALOŽBA

V letu 2014 smo izdali nekaj elektronskih knjig, ki so bralcem na voljo na elektronskem naslovu: www.libreka.de ter na www.emka.si.

V tem letu je izšlo več naših novih učbenikov za avstrijsko Šolsko akcijo kakor tudi dva učbenika za Slovenijo. [...]

V letu 2014 je Založba Celovške Mohorjeve poleg šolskih knjig izdala še kakih trideset naslovov. Izmed nemških knjig naj omenimo knjigo Martina Schriebla Rümmeleja o okoljskih strupih, delo o soškem bojišču *Isonzo 1915–1917* Huberta Fankhauserja, knjigo Paula Gleirscherja o koliščih pri Hodišah. Med prevedenimi deli naj omenimo dokumentarno gradivo Staneta Šinkovca o gestapovskih zaporih v Begunjah na Gorenjskem (*Das Gestapogefängnis von Begunje*), kuharsko knjigo o piškotih avtoric Partl, Roblek, Einspieler (*Himmliches Keksallerlei*) ter pretresljivo dokumentarno knjigo Božidarja Jezernika o Titovem Golem otoku (*Titos Gulag*). Monumentalna je knjiga *Sacra Carinthia. Farne cerkve krške škofije v črti in črki*. Časnikar, fotograf in slikar Vincenc Gotthardt je v njej predstavil svoje grafike vseh 336 župnijskih cerkva krške škofije, spremno besedilo je prispevala umetnostna zgodovinarica Gabriele Russwurm Biro; cerkve dvojezičnih župnij so opisane tudi v slovenskem jeziku. Že leta so bralci pogrešali pričevanjsko knjigo *Odpusti mi, Nataša* Sergeja Kurdakova, ki smo jo izdali v ponatisu. Prav tako smo ponatisnili priročnik *Družinska imena na Koroškem/Familiennamen in Kärnten* Tatjane in Antona Feiniga ter *Po koroških poteh* Janka Zerzerja.

Velik odmev je zbudila tudi nova knjiga Igorja Omerze *Kličiči U za umor*. Med izvirnimi slovenskimi deli najstarejše slovenske založbe naj omenimo še *Fajtji hrib* Vasje Klavore, *Ustvarjalni ogenj* Silve Matos, *Hudomušnice* Andreja Arka, otroški knjigi *Hana in vetrovi* Sabine Buchwald in *A mi lahko ti kaj poveš o šoli* Stefana Lesjaka ter knjigo o etnoloških znamenitostih na Slovenskem *Varuhi izročila* Iztoka Illicha.

Med prevodi si zasluži omembo sijajni roman o sarajevskem atentatu *Cesar je vojsko odposlal*; napisal ga je Janko Ferk. V slovenskem prevodu imamo zdaj

tudi knjigo psihoterapevta Hansa Jellouschka *Pozornost v partnerstvu*, dragoceno analizo razmer v šolstvu *Šolski stres* Jesperja Juula ter esej Ilje Trojanowa *Odvečni človek*. Ob pojavu virusa ebola bralca kar preseneti aktualnost, skorajda preroškost tega eseja.

KNJIGARNA IN TISKARNA

Knjigarna lahko ponudi vse slovenske in nemške knjige – če katere ni na zalogi, jo lahko dobi v 24 urah. Knjigarna ponuja tudi zgoščenke vseh domačih zborov kakor razna darila za poseben slovesnosti kakor tudi celo vrsto nabožnih predmetov. [...]

V zadnjem letu smo nabavili tudi nov stroj za digitalni tisk; tako lahko strankam kljub vedno trši konkurenci ponudimo najboljši digitalni tisk. Uspelo nam je pridobiti nekaj novih dobrih naročnikov. Tiskarna tudi tiska avstrijske veroučne knjige, ki jih tudi distribuiramo kot član vseavstrijskega škofijskega združenja.

ŠOLSTVO

Splošnokoristna vzgojno-izobraževalna dejavnost *Slomškovega doma* je zelo nujna in potrebna, žal pa Mohorjevo čedalje bolj bremeni njegovo tekoče poslovanje. [...]

Skupaj z drugimi ustanovami koroških Slovencev se bomo trudili za sistematično podpiranje dijaških domov jezikovnih manjšin. Pripadniki jezikovnih manjšin, ki imajo le malo izobraževalnih ustanov in so le-te deloma daleč proč od doma, so namreč še bolj odvisni od domske oskrbe kot večinsko prebivalstvo.

V letu 2014 sta praznovala *Mohorjeva zasebna ljudska šola* ter varstvo 25-letnico obstoja. V teh letih je obiskovalo našo ljudsko šolo 461 otrok. Skupno je doslej na šoli poučevalo 31 učiteljev. Uspešno delovanje obeh ustanov potrjujejo absolventi, ki so jezikovno odlično izobraženi in večinoma nadaljujejo šolanje na Slovenski gimnaziji.

Obletnico smo praznovali v okviru slavnostne prireditve 27. junija, ki se je je udeležil tudi pokrovitelj Celovške Mohorjeve krški škof dr. Alois Schwarz. [...]

Na Dunaju upravlja Mohorjeva družba iz Celovca *študentski dom Korotan* v osmem dunajskem okraju in Knafljevo ustanovo v prvem okraju. [...]

Karli Hren in Franc Kelih
Priredil J. Faganel

Založba Goriška Mohorjeva družba – knjižna bratovščina, ki je bila spočeta v mohorjanskem duhu leta 1923 z namenom »izdajati obče koristne slovenske knjige za svoje ude« je že 90 let prisotna v tem našem prostoru in dobro ve, da vsaka doba prinaša s seboj nove izzive in težave, a ve tudi, da so danes potrebe po določenih vsebinah in poudarkih mogoče še bolj občutljive, kot so bile v letih po prvi svetovni vojni. Živimo namreč v času, ko mogoče bolj kot kdajkoli prej velja Pavlovo opozorilo Timoteju, da hočejo ljudje »ustreči svojim ušesom. Ušesa bodo obračali proč od resnice in zabredli v bajke« (2 Tim 4, 3–4). Cilji so torej tudi po devetih desetletjih še vedno veljavni.

V ponedeljek, 24. februarja 2014, je v Devinu zasedal razširjeni odbor Gorške Mohorje družbe. Sestanka so se namreč udeležili tudi različni poverjeniki in sodelavci. Na dnevnem redu niso bile le tekoče uredniške zadeve v zvezi s sprejemanjem knjižnega programa. Prišlo je namreč do obnove izvršnega odbora. Dosedanji dolgoletni predsednik msgr. Oskar Simčič je zaradi zdravstvenih težav odstopil, na njegovo mesto pa je bil izbran sedanji župnijski upravitelj v Sovodnjah msgr. mag. Renato Podbersič, za podpredsednika pa msgr. Franc Vončina iz Trsta. Marka Tavčarja so potrdili za tajnika, ostale uredniške funkcije pa so prevzeli Majda Cibic, Peter Černic, Marija Češčut, Erika Jazbar, Jože Markuža in Jernej Šček.

Pomemben dogodek za vse tri Mohorjeve družbe je bilo skupno srečanje v Gorici v četrtek, 4. septembra. Popoldanski odkriti seji in mestoma polemični razpravi o odprtih vprašanjih in možnih oblikah sodelovanja je sledilo zvečer v sklopu »Srečanj pod lipami«, ki jih organizira Kulturni center Lojze Bratuž, srečanje, namenjeno predstavitvi treh Mohorjevih družb. Uvod v večer je bil posvečen življenj-

skemu jubileju Alojza Rebule. Njegova 90-letnica je v prostorih male dvorane Kulturnega centra Lojze Bratuž odmevala ob predstavitvi njegovega najnovejšega romana *Kominform v Zabrinju*. Direktor Celjske Mohorjeve družbe Jože Faganel, ki je moderiral prvi del večera, je ob podatku, da je Rebula pri Mohorjevih družbah izdal že 18 knjig, tudi razkril, da so s pisateljem že podpisali pogodbo za naslednji roman. O romanu *Kominform v Zabrinju* sta spregovorila pesnik Miroslav Košuta, ki je Rebuli povedal resnično zgodbo iz prvih povojnih mesecev, ki je bila pisatelju izhodišče za novi roman, in frančiškanski pater Edvard Kovač, avtor spremne besede, ki je med drugim menil, da Rebula v novem romanu izstopa kot zagovornik postmodernega krščanstva. V drugem delu večera je sledil pogovor o aktualnosti mohorjanske misli v poklon 90-letnici GMD, ki so ga oblikovali predsedniki treh Mohorjevih družb, Jože Kopeing za Celovško, Jože Planinšek za Celjsko in Renato Podbersič za Goriško, sam večer je moderirala časnikarka Erika Jazbar.

PERIODIKA

Pri tedniku si v težkih časih prizadevajo, da bi ohranili svežino in široko paletu sodelavcev, čeprav prav zadnja leta zaradi finančnih rezov in vse manjše finančne pomoči v uredništvu *Novega glasa* ne morejo več zagotavljati vseh sodelavcev. Zaradi teh težav zaenkrat pri časniku niso še posodobili spletne strani, čeprav so z vsebinami prisotni tako na svetovnem spletu kot tudi na družbenih omrežjih, preko katerih dosegajo predvsem mlajše člane slovenske narodne manjšine v Italiji. V uredništvu si prizadevajo, da bi tudi v prihodnje ostali zvesti ustanovni listini tednika *Novi glas*, v kateri je zapisano, da mora časopis gojiti slovensko besedo, krščansko izročilo in predvsem spodbujati demokratične vrednote. Za razliko od drugih ča-

sopisov *Novi glas* zaenkrat še vedno ohranja isto število naročnikov, čeprav v uredništvu tudi sami priznavajo, da je vedno težje dobiti mladega naročnika/naročnico.

Od prvih let po vojni izhaja otroška revija *Pastirček*, ki je tudi v minulem šolskem letu 2013/14 zagledala luč sveta v desetih številkah. Urednik g. Marijan Markežič skrbi, da je revija uporabna tudi v didaktične namene, zlasti pri pouku verouka in utrjevanju slovenskega knjižnega jezika med našimi osnovnošolci. Med dragocenimi sodelavci na Goriškem in Tržaškem so tudi sami otroci, ki za vsako številko prispevajo vrsto spisov in risb, ki jih uredništvo redno objavlja.

KNJIŽNE IZDAJE

Tradicionalno zbirko mohorjevsk za 'miklavževo' so sestavljale štiri knjige: *Koledar* za leto 2014. Uredil ga je dr. Jože Markuža, slikovne priloge pa so delo znanega goriškega slikarja Andreja Kosiča. Kot vedno je zbornik predvsem dragocen dokument o primorskih ljudeh in njihovem bogatem delovanju v družbeno-kulturni stvarnosti. V zbirki *Naše korenine* je izšla knjiga z naslovom *Nekoč v starih časih – Spisi Rada Bednařika (1902–1975) in prispevki o njem*. Knjiga osvetljuje lik narodnega delavca in vzgojitelja ter enega najbolj plodnih goriških domoznanskih piscev. Več sodelavk je prispevalo svoje recepte za uresničitev knjige, ki jo je uredila Mirjam Simčič, *Domače slaščice – 131 receptov najbolj priljubljenih primorskih in drugih sladic*. Knjiga se predstavi kot praktičen priročnik za peko, primeren tako za vsakodnevno uporabo kot tudi za razne praznike. Za male bralce pa je zvesta sodelavka Anamarija Volk Zlobec napisala delo *O polžku Izidorju in druge živalske zgodbe*, ki ga je ilustrirala Nejka Selišnik. Nova knjiga prinaša dvanajstih zgodbic za otroke, v katerih so v ospredju ekološki problemi. Po prvi predstavitvi zbirke 18. novembra 2013 v prostorih galerije Ars na Travniku v Gorici smo knjižno zbirko predstavili

tudi na 29. Slovenskem knjižnem sejmu v Ljubljani v sklopu predstavitve *Slovenskih založb v Italiji*, in nato še v okviru pobude *na kavi s knjigo* tudi v Tržaški knjigarni, se pravi v kulturni inštituciji, ki jo zamejski Slovenci na Tržaškem pogrešamo od 29. aprila 2014, ko so jo zaprli po 59 letih obratovanja. Sedaj pa upamo, da bo mogoče z novim letom dobiti novo postojanko za slovenske knjige. Zelo odmevni sta bili tudi predstavitvi zbirke v Biljani v Brdih in v Goriškem muzeju na Gradu Kromberk. V sozaložbi s KD I. Trinko iz Čedadu in ob finančni podpori samega urednika Jakoba Müllerja je izšla pesniška zbirka kulturnega in javnega delavca iz Terskih dolin prof. Viljema Černa s štirijezničnim naslovom *Ko pouno noči je sarce / Ko polno je noči srce / Co plen di gnot al č il cūr / Quando pieno di notte č il cuore*. Pesmi, ki so bile napisane v terskem narečju, so bile prepesnjene v knjižno slovenščino in še v italijanščino in furlanščino.

Kot je ob predstavitvi v cerkvi v Bardu, v nedeljo, 17. 11. 2013, povedal urednik zbirke Jakob Müller, gre za »duhovno in izrazno moderno poezijo, ki je nabita z dramo bivanja« in z »bolečino odtekanja ter zapuščenega usihanja«. Viljem Černo je za to pesniško zbirko 28. aprila 2014 prejel ugledno literarno nagrado Vstajenje 2014.

Zlasti na Goriškem je bila lepo sprejeta publikacija *Povest o Marici z Ušja. 19. januar 1914 – 19. januar 2014*, ki jo je po pripovedovanju gospe Marice spisal Marjan Terpin in govori o 100-letnem trudapolnem, a vedrem življenju gospe Marice Rožič, vdove Vogrič iz Števerjana. Knjižico so predstavili v Sedejevem domu v Števerjanu prav na jubilejni dan. Posebno avtobiografsko in zgodovinsko pripoved predstavlja kratki roman Marije Mercina z naslovom *Primorska zgodba*. Na šestih predstavitvah je pri bralcih naletela na res dober odziv, kar potrjuje tudi dejstvo, da bila uvrščena v seznam del čezmejnne bralne pobude *Primorci beremo*. Dogajalni čas je v knjigi zgoščen na en sam dan po materini smrti, retrospektivni dogodki pa segajo vse do začetka

20. stoletja. Nočno branje materinih dnevniških zapiskov in pisem ter različnih sodnih in drugih uradnih listin iz njene zapuščine sproži v pripovedovalki postumni dialog z materjo, ob katerem se pred bralcem razprostira slika majhne, tesno povezane vaške skupnosti iz Vipavske doline in njenega prizadevanja, da bi med rezili zgodovine ohranila svojo identiteto in človeški obraz.

Stoletnica prve svetovne vojne je bila izziv za izdajo knjige Vlada Klemšeta *Odšli so brez slave in brez spomina*, ki je nastala v sodelovanju med gospodarsko zadrugo Brajda Vrh in Goriško Mohorjevo družbo in je posvečena umrlim avstroogrskim vojakom iz sovodenjske občine in žrtvam vseh vojn. Publikacija prinaša izsledke več kakor leto dni trajajoče raziskave in seznam sedemdesetih vojakov, ki so kot avstroogrski vojaki umrli v strelskih jarkih, bolnišnicah, ujetništvu ali preprosto izginili neznano kje in kdaj.

V sodelovanju s Celjsko Mohorjevo je izšel ponatis knjižice *Da se poznamo!* Janeza Evangelista Kalana. Gre za delo iz leta 1931, ki je zanimiv dokument protialkoholnega boja na Slovenskem. Ponatis prinaša tri uvodne besede, katerih avtorji so: dr. Jože

Ramovš, dr. Bernard Špacapan in Pavel Bračko.

V sozaložništvu Celjske Mohorjeve in GMD pa je izšla faksimilirana izdaja Gregorčičevih *Poezij* iz leta 1908, s katero bosta založbi počastili četrstoletnico samostojne Slovenije.

Še eno pomembno obletnico, to je že uvodoma omenjeno 90-letnico rojstva uglednega pisatelja Alojza Rebule, smo obeležili s skupno knjižno izdajo, in sicer z objavo jubilentovega novega romana *Kominform v Zabrinju* in s ponatisom *Divjega goloba*. Celjska Mohorjeva družba je k sodelovanju povabila GMD in tržaško založbo Mladika.

V sodelovanju v Celjsko Mohorjevo je izšla tudi pesniška zbirka. *Pesmi ob poti* Janez Povšeta, sicer uveljavljenega gledališkega delavca, režiserja in publicista, ki pa je vse svoje življenje pisal tudi pesmi. Kot je v spremnem zapisu poudarila Majda Cibic, verzi pričajo, da je avtor vselej poskrbel, da je »našel enkratno možnost trenutne refleksije v danem življenjskem okolju, času in prostoru«.

Marko Tavčar
Priredil J. Faganel

Mohorjev koledar 2015 — Uredila Alenka Veber — Lektorirali Alenka Kobler in Nuša Mastnak — Opremil Jurij Jančič — Prelom Lidija Murenc — Izdala in založila Društvo Mohorjeva družba (predsednik Jože Planinšek) in Celjska Mohorjeva družba, d. o. o. (direktor Jože Faganel) — Natisnila tiskarna Dravski tisk d. o. o., v 3300 izvodih — Celje 2014 — ISSN 1318-5462